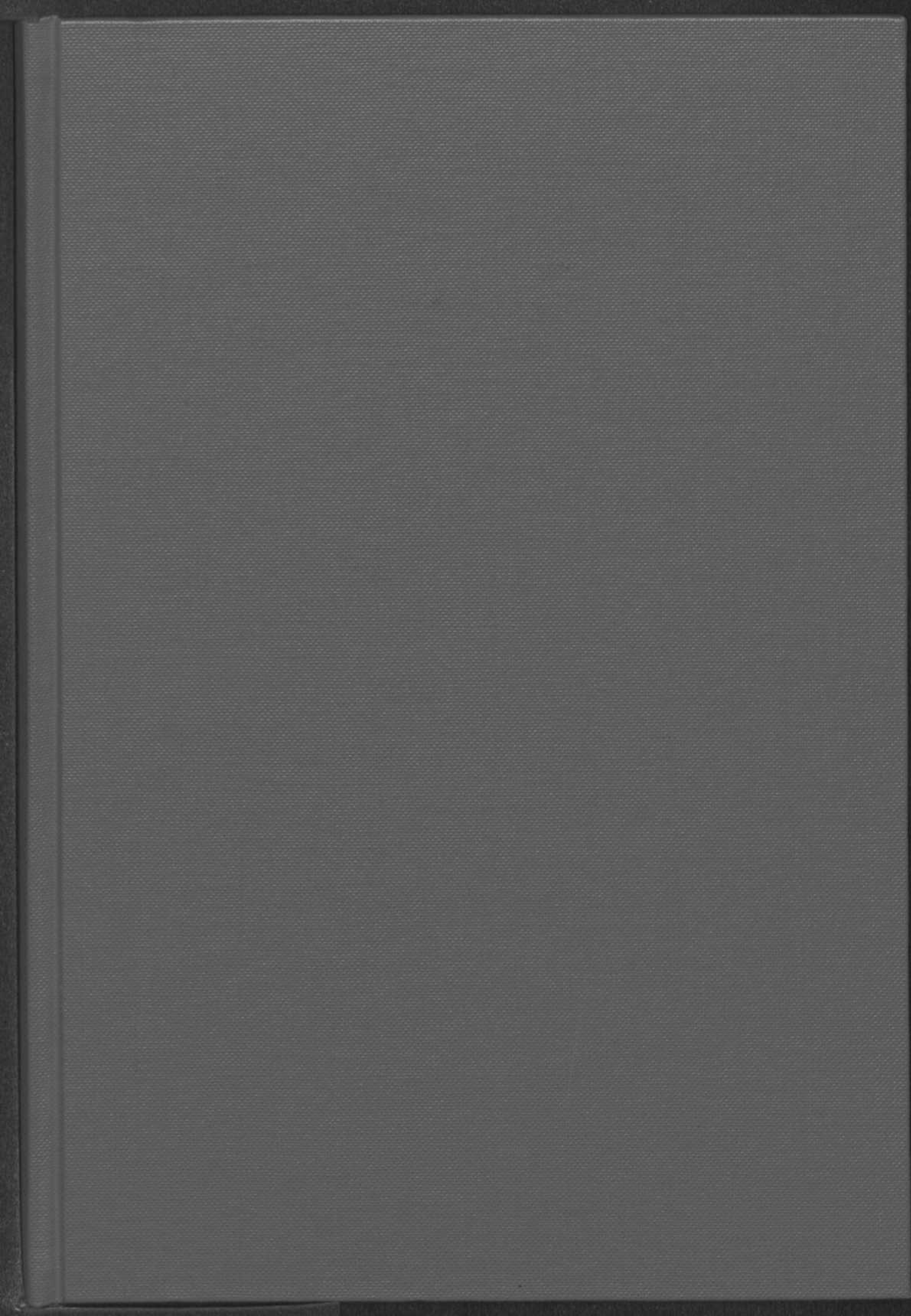

Tijdschrift voor Parapsychologie

waarin opgenomen de Mededeelingen van de Studievereeniging voor „Psychical Research", gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang,

onder Redactie van Dr. P. A. DIETZ en Dr. W. H. C. TENHAEFF,

met medewerking van: Mej. Dr. R. A. BIEGEL, Dr. H. A. C. DENIER VAN DER GON, H. N. DE FREMERY, Prof. Dr. A. H. DE HARTOG, Dr. K. H. E. DE JONG, Ir. J. M. J. KOOY Jr., Prof. Dr. M. C. VAN MOURIK BROEKMAN, Ir. FELIX ORTT, J. J. POORTMAN, Dr. D. H. PRINS Jr., Dr. RUDOLF TISCHNER, Dr. A. VLOEMANS, Dr. GERDA WALTHER, Dr. HERMAN WOLF, e.a.

Der Schlüssel zur Erkenntnis vom Wesen des bewuszten Seelenlebens liegt in der Region des Unbewusztseins.

C. G. Carus

7e Jaargang

1934 - 1935

Uitgever: Emil Wegelin - Eikenlaan 3 - Bussum

INHOUD.

BESPROKEN BOEKEN.

De met * gemerkte artikelen zijn Mededeelingen der S. P. R.

BESPROKEN BOEKEN

De met * gemerkte artikelen zijn Mededeelingen der S.P.R.

Bericht.

Dit nummer van het T. v. P., het eerste van den zevenden jaargang, wordt, behalve aan abonné's en leden der S. P. R., ook aan een aantal personen toegezonden, waarvan verwacht mag worden dat zij belangstelling vertoonen voor de daarin behandelde onderwerpen.

Nu in dezen tijd het belang van en de belangstelling in de parapsychologie, d.w.z. het wetenschappelijk onderzoek der z.g. occulte verschijnselen, sterk toeneemt — getuige het steeds grooter wordend aantal, met onloochenbare resultaten bekroonde, onderzoekingen, de steeds toenemende litteratuur en, wat ons land betreft, de toelating van twee privaat-docenten voor de parapsychologie [1]), zullen meerderen in voortdurend contact met dit gebied van onderzoek willen blijven. Een middel daartoe is zich te abonneeren op het Tijdschrift voor Parapsychologie, waarvan het abonnement f 5.50 per jaar bedraagt (uitgever E. Wegelin, Eikenlaan 3, Bussum, giro 15793). Nog meer wordt het onderzoek gesteund, wanneer men, voor slechts f 2.— meer, lid wordt van de „Studievereeniging voor „Psychical Research"", de Nederlandsche S. P. R. De contributie bedraagt f 7.50 per jaar (giro 19506 van J. J. Poortman, Prins Hendriklaan 11, Utrecht), waarvoor men het T. v. P. gratis ontvangt.

Zooals ook reeds in het vorige nummer van het T. v. P. is medegedeeld, heeft het bestuur der S. P. R. als premie voor het aanbrengen van nieuwe leden (deze moeten zichzelf bij den secretaris opgeven) beschikbaar gesteld: *vier* ex. naar keuze uit de vroeger (van 1920—1929) afzonderlijk verschenen Mededeelingen (Nos. 2 tot en met 15) der S. P. R., of een ex. van het Verslag van het Congres voor Psychical Research te Warschau in 1923 voor elk nieuw aangebracht lid. Nieuwe leden en zij, die hen aanbrengen, ontvangen verder gratis (zoolang de voorraad strekt) een ex. van de rede: „Doel en middelen eener Studievereeniging voor „Psychical Research"", uitgesproken door Prof. Dr. G. Heymans op de oprichtingsvergadering der S. P. R. (1. IV. 1920). Ook afgezien van dit alles wekt het Bestuur tot het werven van nieuwe leden op.

De vroeger verschenen Mededeelingen der S. P. R. zijn ook — bij den uitgever van het T. v. P. — tegen betaling verkrijgbaar: één ex.

---

1) Dr. P. A. Dietz geeft college te Leiden, iederen Donderdag te 4 u. in de collegezaal van het botanisch laboratorium, Nonnestraat 2; Dr. W. H. C. Tenhaeff te Utrecht, iederen Dinsdag te 4 u. in de collegezaal van het psychologisch laboratorium, Witte Vrouwenstraat 9. Deze colleges zijn ook voor niet-als-student-ingeschrevenen toegankelijk.

ad f 0.50, de geheele serie (No. 2 tot en met 15) voor f 4.30; voor leden der S. P. R. en voor bibliotheken ad f 3.30; alles zoolang de voorraad strekt.

Abonnementen op het T. v. P. en bestellingen (tegen betaling) van de afzonderlijke Mededeelingen geve men dus op aan den heer E. Wegelin; nieuwe leden melden zich aan bij den secretaris der S. P. R., Dr. W. H. C. Tenhaeff, p.a. Psychol. Lab. R.U., Witte Vrouwenstraat 9, Utrecht, terwijl het giro-nummer van den penningmeester der S. P. R., den heer J. J. Poortman te Utrecht, is: 19506.

Het vereenigingsjaar der S. P. R. loopt van 1 Jan.—31 Dec.; in dat jaar ontvangt men een volledigen jaargang van het T. v. P.

REDACTIE.

Mededeelingen S. P. R.

Verslag van een zitting met Mrs. EILEEN GARRETT te Londen, Augustus 1934

door Dr. HERMAN WOLF.

I. *Inleiding.*

Eenige jaren geleden vertelde mij een vriend, dien ik W. S. zal noemen, dat een van zijn kennissen het volgende verschijnsel had opgemerkt: op het oogenblik dat een van zijn beste vrienden was gestorven was zijn horloge stil blijven staan. Aangezien mijn vriend belang stelde in de parapsychologie spraken we af, dat hij na zijn overlijden zou trachten de klok in zijn huis stil te doen staan. Mijn vriend overleed op Dinsdag 26 Juli van dit jaar. De dag daarna kwam een van zijn familieleden bij mij om iets over de begrafenis aan mij mede te deelen.

Hij kwam later dan afgesproken was en verontschuldigde zich door te zeggen, dat in het huis van den overledene de klok stil stond en hij daardoor den juisten tijd niet meer wist. Ik herinnerde mij eerst de gemaakte afspraak niet, maar plotseling drong het tot mij door, dat we eens over zooiets hadden gesproken. Ik vroeg de weduwe, of zij die klok op den gewonen tijd had opgewonden, maar hoewel zij altijd gewoon was dit 's Zaterdags te doen, wist zij zich dit niet goed meer te herinneren. Het dienstmeisje zei met groote stelligheid dat Mevrouw het had gedaan. De klok liep steeds een week en bleef nooit twee dagen na opwinden staan. Helaas was het niet mogelijk het juiste uur te constateeren.

Denzelfden dag heb ik getracht met den overledene in contact te komen door middel van een mij bekend predikant, van wien ik wist dat hij wel eens door middel van een kruis en letterbord gespelde boodschappen van zijn overleden kind had meenen te ontvangen.

Nauwelijks zaten we „aan", of het kruis spelde: „Die Uhr, die Uhr" (mijn overleden vriend was Duitscher) en met groote kracht bewoog het kruis naar een klok, staande op den schoorsteenmantel. Daarna kwam nog: „Troeste G....." (de naam van zijn weduwe). Den volgenden avond, bij hernieuwde pogingen, spelde het kruis: „Ich bin so muede."

Ik besloot dit geval nader te onderzoeken en begaf mij naar Londen. Ik had het geluk daar een anonyme zitting met een der beste media van onzen tijd te hebben: Mrs. Eileen Garrett, die bekend is geworden door de zeer belangrijke publicatie van Hereward Carrington: „An instrumental test of the independence of a spirit control". [1]). Het resultaat van een uitgebreid psycho-galvanisch testonderzoek [2]) heeft aan het licht gebracht dat er tusschen de reacties van Mrs. Garrett en haar „contrôle", den „Arabier" „Uvani", een dergelijk groot verschil bestaat, dat Carrington meent te mogen zeggen: „our experiments seem to indicate, for the first time by laboratory methods and by instrumental tests, the mental independence of a so called spirit control, separate and apart from the conscious or subconscious mind of the medium." (pag. 82).

II. *De zitting.*

Ik had een zitting alleen met Mrs. Garrett in een der séance-kamers van de „London Spiritualist Alliance" [3]). De zitting was geboekt op den naam van Dr. Nandor Fodor, den „assitant-editor" van het tijdschrift: „Light". Ik stelde mij voor als vertegenwoordiger van de Nederlandsche S. P. R., maar noemde natuurlijk geen naam. Na eerst een mij onbekende te hebben beschreven, gaf zij een juiste beschrijving van het uiterlijk van mijn vriend. Ik had van den overledene een horloge meegenomen, dat ik, nadat het medium in trance was gevallen, haar in de gesloten hand stak, omdat ze het niet vast kon houden. Nauwelijks had ik het gegeven of „ze" (feitelijk moest hier de naam van den contrôle „Uvani" staan) weigerde het, zeggende: geef het horloge met de inscriptie („engravement").

1) Bulletin I van het: „American Psychical Institute", New York.

2) Een bespreking van dit onderzoek zal binnenkort in het T. v. P. verschijnen. Redactie.

3) 16 Queensberry Place, London, S.W. 7.

Nu bezit ik zulk een horloge, dat mij ruim twintig jaar geleden door den overledene is geschonken, nadat hij het horloge had gekocht, dat ik Mrs. Garrett had gegeven. Opeens hoorde ik het medium duidelijk mijn voornaam zeggen: „Herman. . . ." „Uvani" vertelt dan verder dat W. S. reeds eerder getracht had mij te bereiken door te „schrijven" (= spellen?), maar dat hij niet tevreden was met het resultaat. Er volgt dan een nauwkeurige beschrijving van de groote finantieele moeilijkheden, waarmede hij in het jaar vóór zijn dood te kampen had. Daarna wordt medegedeeld, dat een zuster, die zéér ziek was, spoedig zal sterven. (Dit werd na mijn terugkeer bevestigd: deze dame lijdt aan een ernstige hartkwaal en haar toestand was in de laatste weken veel slechter geworden).

„Uvani" noemt dan zéér duidelijk *twee* namen: de eerste is de naam van *mijn vrouw*, de tweede de *typisch Duitsche naam van zijn echtgenoote*. Verder wordt gezegd dat de overledene twee maal gehuwd is geweest (juist), dat hij vóór zijn sterven geheel „uit zijn verband" was geraakt, omdat hij zijn geld en zijn bezit had verloren. (Juist: mijn vriend was in een soort verstandsverbijstering, door zorgen en moeilijkheden, geraakt; bovendien leed hij waarschijnlijk aan arterio sclerose der hersenen).

Vervolgens wordt er gezegd, dat hij *drie maal* getracht heeft na zijn dood zich kenbaar te maken. Eerst door geluiden te maken; daarna door een portret te verzetten, n.l. dat van zijn dochtertje, met nauwkeurige beschrijving van de plaats waar zich dit portret inderdaad bevindt.

Ten slotte *heeft hij een klok stil gezet; „niet een groote, maar een die op een schoorsteenmantel staat, een pendule . . . ."* (alleen dit laatste is geconstateerd).

Daarna volgen nog een aantal juiste mededeelingen over den zorgelijken toestand waarin hij zijn weduwe en kind had achtergelaten en wordt er over een huis gesproken, dat hij verloren heeft. (Juist).

Ik vraag dan om in contact te komen met mijn, eenige jaren geleden overleden, schoonvader.

„Uvani" geeft een correcte beschrijving van zijn uiterlijk en karakter; zegt, dat hij in *Amsterdam* ziek is geweest (juist), maar vergist zich als „hij" de oorzaak van zijn ziekte noemt: *lever* in plaats van blaas. Dan zegt „Uvani" zeer duidelijk: *Rudi en Ina,* de namen van mijn beide kinderen, waarbij het merkwaardige is, dat hij den naam Ina als „Eina" uitspreekt — dus blijkbaar het schriftbeeld in het Engelsch weergeeft.

Ik vraag dan, of hij iets weet over een boek dat met hem en mij in verband staat.

„Uvani" antwoordt: „in memoriam". Nu heb ik mijn boek: „Onsterfelijkheid als wijsgeerig probleem" aan mijn schoonvader opgedragen; de opdracht luidt: „aan de nagedachtenis van...." Ik tracht dan haar den naam van den tweeden persoon, aan wien dit boek is opgedragen, (mentaal) te suggereeren door mijn gedachten op zijn naam: *Leonard Schutte* te concentreeren, echter zonder resultaat (waarbij bleek dat een zuiver telepathische verklaring van dit geval niet wel mogelijk moet worden geacht). [4])

Na nog eenige juiste opmerkingen over een ander boek van mij, dat na zijn overlijden is verschenen, te hebben vernomen, geef ik haar den vinger van een handschoen, die het overleden kind van den bovengenoemden predikant op zevenjarigen leeftijd heeft gedragen, *waarvan ik verder niets wist.*

Na eerst eenige personen te hebben genoemd, die „Uvani" ziet, maar die verder van geen beteekenis blijken, zegt hij *in het Nederlandsch* het woord: „zoon", uitgesproken als z—oon. Daarna zegt zij mij onbekende bijzonderheden over het kind, die ik na mijn terugkomst aan den vader heb medegedeeld en die bijna alle juist bleken.

Zij spreekt over een flinken aardigen jongen, die den „vinger" heeft gedragen en plotseling is overleden. Zijn ziekte schijnt „het gevolg van een ongeval". De moeder heeft het voorwerp bewaard; de vader staat met de Kerk in verband. Er is een portret in matrozenkleeren in de werkkamer van den vader en er is een vergrooting van dit portret in een andere kamer. [5])

De jongen heeft eens „een bijbel" gekregen. Hij zou een goed linguist zijn geworden; hij was kunstzinnig en zéér gevoelig („sensitive"). De naam „Frans" is met hem verbonden.

Hieronder volgt een commentaar van den *vader* van het overleden kind: [6])

„Inderdaad behoorde de zeemleeren handschoenvinger aan mijn overleden zoon. Hij was een flinke, gezonde, vriendelijke jongen. Zijn ziekworden overviel ons als iets zeer onverwachts, daar hij lichamelijk zeer

4) Het komt ons voor dat de schrijver hier te veel vasthoudt aan het oude denkbeeld der gedachten-overdracht („transmission de pensée") waartegen steeds meer bezwaren beginnen te rijzen. Wij komen hier binnenkort nader op terug bij onze bespreking van J. B. Rhine's: „Extra-Sensory Perception" (Boston, 1934). — Redactie.

5) Ik wijs er met nadruk op, dat ik het laatstgenoemde wellicht heb gezien, maar dat ik het bestaan van het eerste portret onmogelijk kon weten.

6) Genoemde predikant is ons persoonlijk bekend. Redactie.

sterk was. In den loop van enkele jaren overkwamen hem een paar lichte ongevallen: hij verloor een vingertop in een lijnkoekmachine, verwondde in de duinen te A. zijn hiel in een stuk glas, liep bij het zwemmen in — waarschijnlijk — besmet water een verwonding op, enz. Volgens Prof. Dr. P. moest zijn ziekte toegeschreven worden aan infectie. — Het ziekteproces duurde ± 4 weken.

Juist is; dat zijn moeder het bedoelde voorwerp bewaarde, zonder dat de vader, die inderdaad „met de Kerk in verband staat", dit wist;

dat een portret van hem in matrozenkleeren op den schoorsteenmantel van mijn studeerkamer staat, en een vergrooting van een ander portret in onze huiskamer;

dat hij, bij het verlaten van de Zondagsschool, een bijbeltje gekregen heeft (n.l. een N. Testament met psalmen en evang. gezangen), dat door mij als een reliqui wordt bewaard;

dat een van zijn beste vriendjes *Frans* heette."

Naschrift.

Het Bestuur der Studievereeniging heeft besloten Mrs. Garrett voor een bezoek aan Nederland uit te noodigen.

Binnenkort hopen wij nadere bijzonderheden te kunnen berichten.

De Secretaris.

Proskopie en Determinisme

door Dr. P. A. DIETZ.

De helderziendheid in den tijd is, althans op het eerste gezicht, een verrassend en verwarrend probleem, meer dan die in de ruimte. Deze laatste kunnen wij ons — wij laten in het midden al of niet terecht — nog naar analogie van normale waarnemingsprocessen voorstellen, als van een of anderen onbekenden vorm van straling afhankelijk; de eerste niet of nauwelijks. Hoogstens kunnen wij ons de retrograde kryptoskopie, zooals zij in de psychoskopie (psychometrie) optreedt, nog eenigszins begrijpelijk maken, wanneer wij ons de mogelijkheid denken, dat het verleden — ook alweer op een of andere onbekende wijze — zijn sporen in het heden heeft achtergelaten. Maar het is vooral de proskopie, het toekomst-zien, dat ons het grootste raadsel biedt, doordat zijn analogon in de normale waarnemingswereld zoo goed als geheel ontbreekt. Het nu-bestaande, het bestaan hebbende, wij kunnen het ons altijd nog denken als, hetzij on-

middellijk hetzij middellijk ervaringsobject, maar hoe kan ook het nog-niet-bestaande direct ervaren worden, zooals toch in de parapsychologische onderzoekingen meer dan eens gebleken is mogelijk te zijn.

De toekomst is, ook voor ons beperkt bewust kenvermogen, niet volledig duister. Met een betrekkelijke zekerheid, juister een naar omstandigheden sterk wisselenden graad van waarschijnlijkheid, zijn wij in staat ons een min of meer zeker oordeel te vormen over den vermoedelijken afloop van een proces, waarvan wij het punt van uitgang kennen, en in vele gevallen wordt dit door de daarop volgende ervaring niet gelogenstraft.

In de praktijk van het dagelijksch leven, zoowel als in de wetenschap, houden wij hiermede voortdurend rekening; wij zijn intuitief, of, in moderner bewoordingen, door onze gebondenheid aan onze denkgewoonten, overtuigd van een zekere gelijkmatigheid in het voortschrijdende wereldgebeuren. En pas deze overtuiging, waarlijk een „lamp voor onzen voet", geeft zoowel aan onze handelingen als aan onze kennis een graad van zekerheid, die misschien zeer slecht gefundeerd is, maar die eenvoudig voor ons stoffelijk, zoowel als voor ons geestelijk bestaan onmisbaar is.

Om het in de termen van Vaihinger, deze laatste vertegenwoordiger van het glorieuze geslacht der ouderwetsche Duitsche philosophen, uit te drukken, wij gedragen ons „alsof" wij volledige kennis omtrent de toekomst bezaten, terwijl wij toch uit die kennis zelve kunnen afleiden, dat zij ons in die mate zeker niet toekomt.

In feite echter trachten wij ons het toekomende uit te beelden, passief geaccentueerd in onze verwachting, met actief accent in onze voornemens, die hiermede ten nauwste verband houden; en wij laten daarvan niet af, hoe vaak ook de intredende werkelijkheid ons aan den lijve demonstreert, hoe onzeker de resultaten van ons „systeem" zijn. De ervaring leert ons verder, dat aan onze verwachting over het algemeen des te minder kans op verwerkelijking toekomt, naarmate zij zich verder in de toekomst uitstrekt. Schoon wij evenmin zeker weten, wat ons de dag van morgen brengen zal als die over dertig jaar, wij kunnen ons met ietwat grootere waarschijnlijkheid over den eersten uitspreken. En ten tweede geldt bij den tegenwoordigen stand onzer kennis, dat wij met des te grooter zekerheid toekomst kunnen voorspellen, naarmate het beschouwde stelsel stricter gehoorzaamt aan ons bekende mechanisch-physische natuurwetten. De astronoom kan den loop der sterren met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid tot honderden jaren vooruit berekenen; de meteoroloog echter het verloop der weersgesteldheid voor

het komende jaar slechts hoogstens in algemeene trekken. Het gedrag van een dier onder bepaalde omstandigheden valt wel in groote trekken, niet echter in détail te voorspellen, dat van een mensch veel moeilijker, met des te meer kans op falen, naarmate hij geestelijk gecompliceerder is. Gegeven deze in de meeste richtingen dus sterke beperking van het menschelijk kennen der toekomst, is het te begrijpen, dat de proskopie ons op het eerste gezicht reeds als een verbijsterend wonder aandoet en dat ook bij nader bezien de parapsycholoog hierin nog steeds zich geplaatst ziet voor een zijner moeilijkste problemen. Hierbij toch wordt, zij het dan ook in betrekkelijk zeldzame gevallen, een gebeurtenis voorzien, die op onkenbaar gecompliceerde wijze samenhangt met het geheel van het wereldverloop, waar tallooze strevingen en handelingen van psychische geaardheid moeten samenpassen met een niet minder uitgebreid complex van materieele en andere omstandigheden, willen zij tot juist deze bepaalde werkelijkheid voeren.

De proskopie pleegt zich voor te doen soms tijdens den slaap (voorspellende droom) soms in trance of halftrance. Deze kunnen wij definieeren als een toestand van gewijzigd bewustzijn, dat zich van het gewone waakbewustzijn onderscheidt door een sterke inversie, gepaard met aversie van de normale waarnemingswereld, die aldus tijdelijk wegvalt. Dit heeft zij gemeen met den droomtoestand en de pathologische inversie van hysterici en schizophrenen, maar zij onderscheidt zich daarvan, doordat de hierbij in het bewustzijn optredende beelden (hallucinaties) enkel subjectief zijn, terwijl in de echte trance het objectieve element overheerscht, dat, indien proskopisch georiënteerd, ons een zekere kennis verschaft van wat over eenigen tijd zintuigelijke werkelijkheid zal zijn geworden. Wanneer wij ons in dezen aan een waardeeringsoordeel willen wagen, zullen wij het eerste als een infranormale, het tweede als een supranormale toestand aanduiden. Beide, hallucinaties en proskopisch visioen hebben dit met elkander gemeen, dat zij bestaan uit hoofdzakelijk optische voorstellingen, waarin hoogstens nog het akoustische een geringe rol is toebedeeld.

Wij moeten voorzichtigerwijze spreken van een „zekere" kennis. De graad hiervan is aan uiterste variatie onderhevig. De meest karakteristieke proskopie is volkomen conform aan de later optredende werkelijkheid, zoodat deze als een in alle détails volledige copie van het voorafgaande visioen wordt aanschouwd. Maar daarnaast komt zij in tallooze gewijzigde vormen voor. Vooral in den droom is zij veelvuldig gemengd met allerlei elementen die zich gemakkelijk als verdrongen wensch-

of vrees-affecten, associatieve ontsporingen, identificaties enz. doen herkennen. Ook symboliseering en dramatiseering spelen hun rol en dat niet alleen in den eigenlijken droom. Maar bovendien kent men een proskopie, die niet in den eigenlijken zin een weerspiegeling is van een reëele toekomstscène, maar een weten, hoogstens visionair toegelicht, dat een serie toekomstige gebeurtenissen in algemeene hoofdlijnen aangeeft. Deze kunnen wij de echte profetieën noemen, die zich, juist door hun algemeenheid, geestelijk ver boven het peil der peuterige gelijkvormigheden verheffen en in tegenstelling met deze laatste meestal op gebeurtenissen van meer gewicht betrekking hebben.

En ten slotte is het mogelijk, dat de proskopie zoozeer haar beeldend karakter verliest, dat zij zich voor het waakbewustzijn slechts uit in den vorm van een affect, een vaag vormloos voorweten, dikwijls als een onuitsprekelijk, schijnbaar totaal ongemotiveerd angstgevoel; het laat zich niet of nauwelijks onderscheiden van de door onderbewuste complexen veroorzaakte angstaanvallen, maar blijkt later maar al te vaak goede bestaansreden te hebben gehad.

***

Om nu terug te keeren tot ons eigenlijk onderwerp, moeten wij er den nadruk op leggen, dat, willen wij waarachtige intellectueele bevrediging uit onze beschouwingen putten, wij niet genoegen moeten nemen met de proskopie in het algemeen met een even algemeen gehouden gedetermineerdheid van het wereldverloop te verklaren. Maar wij zijn gedrongen, ons af te vragen, of de proskopie, zóó als zij ons door de ervaring gegeven is, ons logisch dwingt, het determinisme in een zijner mogelijke vormen te aanvaarden.

Drieërlei opvattingen omtrent determinisme en causaliteit, zich aansluitend aan even zooveel theorieën omtrent de relatie tijd-ruimte, heeft men zich tot nog toe gevormd. De eerste vertegenwoordigt het naturalistisch standpunt, dat tijd, ruimte en causaliteit als absolute werkelijkheden erkent. Haar visie op den kosmos is dynamisch; het toekomstige bestaat niet, maar staat niettemin vast. Zij sluit zich het dichtst aan bij de normale verhoudingen in de zintuigelijke wereld en ziet in de paragnostische werkzaamheid een verlengstuk van den weg, langs welken wij daarin onze ervaringskennis verkrijgen.

Daartegenover stelt zich de statische visie van den kosmos, die in den grond a-causaal is. Voor deze is de oorzakelijke samenhang der verschijnselen enkel schijn, de oorzaak bewerkt niet het gevolg, de toekomst

vloeit niet uit het heden voort, zij is niet alleen vaststaand, maar ook bestaand. [1])

Eensdeels sluit zich deze hypothese aan bij de nieuwere physica en aanvaardt het vierdimensioneele, tijdruimtelijke heelal, waarvan ons ruimtelijk heelal op elk moment slechts een drie-dimensioneele doorsnede is. De paragnost ziet dan een of meer punten van een andere doorsnede, hetzij in de dusgenaamde toekomst (proskopie) hetzij in het dusgenaamd verleden (retroskopie).

Anderdeels in haar metaphysisch aanzicht onttrekt deze theorie zich aan elk ruimtelijk en tijdelijk onderscheid, daar zij dit nevens het causaalverband slechts als een kategorie van onzen individueelen geest aanmerkt, in het Ding-an-sich niet bestaande, en het geheele tijdruimtelijke heelal samengrijpt in een enkel Nu-Hier, waarin de tijd tot stolling is gebracht en de ruimte in een enkel punt opgeheven.

Laten wij beginnen met de drie mogelijkheden in omgekeerde volgorde te beschouwen. Volgens den laatsten vorm van het statisch determinisme zou de paragnost zich momenteel boven tijd en buiten ruimte weten te verheffen; eigenlijk de unio mystica met den metaphysischen wereldgrond bereiken. Maar de opheffing van tijd-ruimtelijke onderscheiding zou meteen de opheffing wezen van de belevingsmogelijkheid eener geheel in tijd en ruimte zich voltrekkende scènerie, zooals zij ons in het proskopische ervaringsmateriaal gegeven is. De proskopie echter heeft, met name in hare meest karakteristieke conforme prestaties, niets van onthevendheid, ook zelfs geen zweem van de unificatio, zooals zij door den mysticus ervaren wordt; het is geen Gods- maar een vaak zeer nuchtere alledaagsche beleving; de geest is niet opgeheven in een soort wereldmiddenpunt, maar verwijlt in een zeer beperkt deel van de wereldperipherie, waarin hij de afzonderlijkheid en de uitspreiding in tijd en ruimte, zooals de voorwaarden zijn voor elk „gebeuren", op analoge wijze als in de zintuigelijke werkelijkheid, meemaakt.

Onze tweede theorie sluit zich aan bij het moderne physische wereldbeeld. Maar vergeten wij niet dat dit vier-dimensionale tijd-ruimtelijke heelal, hoe grootsch deze samenvattende eenheidsgedachte ook moge wezen, toch alleen betrekking heeft op, zich gevormd heeft aan de studie van

1) Een tusschenvorm eerder dan een synthese van de statische en dynamische theorieën is de door Nietzsche en enkele anderen opgestelde hypothese van de „Ewige Wiederkunft des Gleichen". Ofschoon in haar wezen tot de dynamische opvatting behoorend, valt zij in hare praktische consequenties ongeveer met de statische samen.

het materieele. Zelfs te dezen opzichte lijdt zij aan een belangrijk tekort: het probleem verleden-toekomst, met hun voor onze ervaring en waardeering zoo essentieel verschillend wezen, weerstond tot nog toe elke poging tot oplossing. Maar verder: het enkel-materieele heelal als zoodanig bestaat niet, het is een willekeurig uitgesneden stuk uit den kosmos. Physieke wereld wordt, althans op deze aarde (hoe het elders is is ons geheel onbekend) tooneel voor een levens- en geestesdrama, dat diep zijn stempel heeft gedrukt in de materie en daarmede is vergroeid tot een organisch geheel. Zoo kan dit physieke wereldbeeld ons weinig helpen tot begrip van het levensbeeld in toto; dit laatste laat zich nooit, zooals een lang-vermolmd materialisme beweerde, door een evenredige expansie uit het eerste afleiden; leven en geest zijn geen lineaire voortzettingen van chemisch-physische processen, maar voeren nieuwe elementen in het wereldgebeuren in en het belangrijkste is zeker wel, dat zij daaraan pas zin geven.

De opvatting der proskopie als directe bevestiging van het mechanistische, dynamisch-causale wereldbeeld zal vermoedelijk het meerendeel onzer nog wel het best liggen. Al dadelijk stuiten wij nu op eenige moeilijkheden. De sterkste wapenen ter verdediging van deze theorie zijn ongetwijfeld de volledige-conforme proskopische visioenen of droomen zooals deze typisch zijn vertegenwoordigd in het bekende geval Figuerroa. Deze droomt in Augustus 1910 zeer levendig, dat hij langs een stoffigen landweg op een kleine boerenhofstede komt; rechts staat een schuurtje, links een kar met paardetuigen er op. Een boer met een donkere broek aan en een zwarte vilten hoed op 't hoofd brengt hem naar een kleine stal, waar een steenen wenteltrap is. Een muilezel verspert hem met zijn achterdeel den weg, zoodat de heer F. hem opzij moet duwen om de trap op te gaan; hij komt op een soort droogzoldertje, waar trossen uien, mais, tomaten en meloenen hangen, hij ontmoet daar twee vrouwen en een meisje; hij ziet een merkwaardige bedstede, zoo hoog als hij er nog nooit een gezien heeft.

Den 12 October van hetzelfde jaar brengt de heer F., als getuige bij een duel, een bezoek in de buurt van het dorpje Marano, waar hij nog nooit geweest is. En ziet: de wit-stoffige weg, de hofstede, de kar met paardetuigen, de boer met broek en hoed, de wenteltrap, zelfs het achterdeel van den muilezel, de vruchten, de vrouwen, de bedstede, ze zijn allen present en alles gedraagt zich juist als in den droom.

Het kan niet worden ontkend, dat een dergelijk geval, waarin de

proskopie ons een, hetzij op mysterieuze wijze reeds bestaande, hetzij althans reeds vaststaande, in beide gevallen echter volledig gedetermineerde toekomst onthult, schijnt te pleiten voor een universeel determinisme niet alleen, maar dit ook proefondervindelijk te bewijzen.

Men zal aldus redeneeren: Uit deze feiten blijkt, dat onze onmacht om het verdere verloop van den kosmos, uitgaande van causale gegevens, vooruit te bepalen slechts uit tekortkomingen in onze kennis voortvloeit. Het conforme proskopische visioen openbaart ons een gebeuren, dat van zoo talrijke en gecompliceerde oorzaken afhankelijk is, dat ons vermogen om het vooruit te berekenen volledig faalt; tot de determinanten behoort ook een aantal menschelijke wilshandelingen, het gebied, waarop de indeterminist toch in de eerste plaats de mogelijkheid van a-causaal gebeuren zal willen verleggen. En ziet ook hierin blijkt de absolute gedetermineerdheid zich ad-oculos te demonstreeren „Mein Liebchen was willst du noch mehr." Daar dit gebeuren echter niet in wezen van al het andere verschilt, daarin onwrikbaar causaal is ingeschakeld, moet ook het kosmische proces in toto gedetermineerd zijn.

De stelling lijkt onneembaar en wij zullen alvast toegeven, dat zij, goed verdedigd, sterk staat.

Wij dienen echter alvast op te merken, dat deze redeneering mank gaat aan het euvel van petitio principii, wijl in deze laatste zinsnede reeds het determinisme stilzwijgend als erkend wordt verondersteld.

Bij nadere beschouwing zijn er nog vele andere moeilijkheden. Men zou moeten aannemen, dat het de toekomst, al of niet in droom, vooruitziende individu, was een soort verwerkelijking van of althans toenadering tot het ideale al-omvattende intellect van Laplace, dat, over universeele gegevens van den nu-toestand als uitgangspunt beschikkend en tevens met volledige kennis van natuurwetten toegerust, het verdere verloop van den kosmos tot in alle eeuwigheid, tot in alle details zou kunnen afleiden. Nu weten wij, dat een somnambule of een „medium" in trance er menigmaal in geslaagd is, langs den weg der telepathie resp. helderziendheid een groot aantal voor het normale bewustzijn ontoegankelijke gegevens te bereiken, maar dat vermogen droeg toch altijd een sterk selectief karakter en wij hebben weinig reden te veronderstellen, dat het in eenig geval universeel van aard zou zijn. Bovendien zou de afleiding van een toekomstige heelalsconstellatie uit de tegenwoordige, tot in zulke details afdalend, een enormen geestelijken arbeid noodzakelijk maken, zoodanig, als wij niet de minste reden hebben te onderstellen, dat in den

geest van den paragnost plaats vindt. Ik geef toe, dat er nog veel werk te doen valt voor wij ons psychologisch inzicht kunnen verwerven in wat er eigenlijk in zulk een geval gebeurt; de introspectieve methode is nog zoo goed als niet toegepast, zal ons wellicht eenmaal in dezen verder helpen, maar zooveel staat toch wel vast, dat de paragnost zich steeds passief, althans receptief verhoudt. Ook het resultaat, het paranormale visioen, doet zich in geen enkel opzicht voor als een beeld, zooals wij ons naar aanleiding van een logischen gedachtengang plegen te maken van een toekomstige gebeurtenis. De astronoom aanschouwt niet het hemelgewelf over 100 jaar, naar hij het zich berekend heeft, maar kan het zich hoogstens voorstellen. In de proskopie draagt het geheele procédé echter geheel het karakter van een onmiddellijke schouwing, het maakt den indruk van op een of andere, voor ons nog zeer mysterieuze wijze te bestaan en te worden waargenomen, juist als het verleden in de retroskopie en het heden in de kryptoskopie wordt gepercipieerd. Voor het statisch determinisme zou dit natuurlijk geen bezwaar zijn, voor het dynamische wel.

Nu zou men aan al deze bezwaren kunnen ontsnappen, door te onderstellen, dat het aldus in het onbewuste alleen als voorstelling aanwezige beeld zich aan het bewustzijn in visionairen vorm presenteert, zooals dit zich ook voordoet b.v. bij symbolische visioenen, die hetzelfde realiteitskarakter dragen en toch blijkbaar hallucinatoire omzettingen zijn van een in het onbewuste aanwezige conceptie. Maar dan levert juist wederom de volledige conformiteit moeilijkheden op, wijl toch in zulk een procédé de in de psyche aanwezige complexen, een overwegende rol plegen te spelen, die het beeld in een of andere richting vervalschen.

In onze onderzoeking voortschrijdend, kunnen wij verder constateeren, dat er een aantal andere gegevens te onzer beschikking staan, die wij als tegenwicht kunnen leggen in de schaal, die zoo sterke neiging vertoont naar de zijde van het determinisme over te slaan. Ten eerste kennen wij naast de uitgekomen visioenen nog een groot aantal andere, die niet uitgekomen zijn. Ik vermoed, dat dit argument geen grooten indruk zal maken en zelfs, zonder toevoeging, onnoozel zou kunnen aandoen. Het gereede antwoord zal natuurlijk wezen: dat dit dan geen echte prognosie geweest is, maar slechts subjectief phantasiebeeld. Wij zijn immers zonder meer gedwongen toe te geven, dat de paragnosie in den tijd, meer nog dan aan die in de ruimte, groote onzekerheden aankleven. Maar het feit is dat het hier gaat om een zeer speciaal soort „foutieve" voorspellingen.

Die, ook al hebben ze zich niet gerealiseerd, zich nochtans tot een als „mogelijkheid" te voorziene toekomst in een zeer nauw bestaansverband verhielden; zoodat wij niet kunnen ontkennen, dat het in het visioen aanschouwde beeld een zeer evidente realisatie-tendens moet worden toegekend, die echter, juist door de voorspelling, verhinderd werd zich te verwerkelijken. Om eenvoudiger te spreken, waar het gaat om waarschuwende prospectie. Een tweetal dergelijke droomen zijn ons bewaard door Justinus Kerner in zijn bekend werk over de Zieneres van Prevorst (Friederike Hauffe). Deze zag haar broer, die houtvester was, stervend op een baar en later in een doodkist liggen en voorspelt, dat hij den 18den van de maand op een bepaalde plaats in het bosch vermoord zal worden. Er wordt op den aangegeven dag door een houtdief op hem geschoten, maar de door den droom gewaarschuwde man is op zijn hoede en het schot mist. Een andere maal ziet zij haar broer in het bosch jagen en op een vos schieten; het geweer springt en hij wordt zwaar gewond: de man ziet zijn geweer voor hij op jacht gaat nauwkeurig na en het blijkt door kwaadwillige hand overmatig zwaar geladen te zijn.

Wanneer wij deze en dergelijke gevallen vrij van dogmatisch vooroordeel bezien, moeten ons wel interessante mogelijkheden voor den geest komen.

Het dient echter te worden opgemerkt, dat ook een andere opvatting mogelijk is. Wij kunnen aannemen, dat de zieneres langs telepathischen weg de voornemens der misdadigers had gepercipieerd en daaruit als gevolgtrekking hare visioenen construeerde, zoodat dan de door haar aanschouwde visioenen geen proskopie van „mogelijkheden", maar een combinatie van telepathische concepties en fantasie waren. Pas wanneer de parapsychologie veel verder gevorderd zal zijn, is hieromtrent meer~~dere~~ zekerheid te verwachten.

Van meer belang komt mij dan ook voor een tweede argument dat ons ten dienste staat. De, zeker het meest frappante, volledig-conforme prognosiën behooren tot de groote uitzonderingen. Wanneer wij niet uitsluitend op deze blijven staren, maar met ruimeren blik ook een aantal andere voorspellingen omvatten, dan zijn er daaronder zeker een groot aantal, die wij als verzwakte vormen, tegenover de volmaakt gepreciseerde kunnen aanzien. Met name geldt dit voor een groot deel der voorspellende droomen, waarin blijkbaar uit het onderbewustzijn van den droomer opkomende strevingen zich hebben doen gelden. Maar daarnaast kennen wij toch een andere categorie, waarbij de afwijking van de latere

realiteit een ander karakter draagt. Het zijn juist die met meestal belangrijken inhoud, die zich niet vastklampen aan de kleine détails der alledaagschheid, maar die, veelal in groote lijnen, een gewichtige gebeurtenis verkonden.

Het zijn de „gezichten" van meer profetischen aard, waarbij wij dit begrip nog niet uitsluitend in zijn meest verheven zin behoeven aan te wenden. Zij plegen zich niet in den zuiver afbeeldenden vorm te presenteeren, zijn vaak meer „beeldend" alleen, hetzij in symbolischen zin, of ook gedramatiseerd; vaak geven zij alleen in groote lijnen een toekomstig gebeuren aan. Evenals menig kunstwerk vergeestelijken zij zich des te meer, naarmate zij van détails afzien; het is of hun visie aan afstand en daarmede aan weidschheid won wat het aan nauwkeurigheid verloor. Reeds heeft Osty gemeend te kunnen constateeren (in tegenstelling met zijn absoluut deterministisch denkende confraters Richet en Sudre), dat een zelfde toekomst-gebeuren, dat zich eerst in zeer algemeene trekken aan de psychische waarneming aanbood, geleidelijk vaste vormen aannam, het eerste schema zich meer en meer met details vulde, naarmate het tijdstip der verwerkelijking naderbij kwam. Ik betwijfel of zijn nog te weinige en te onzekere resultaten reeds het recht geven tot zulke vergaande conclusies, maar ook buiten deze om wil ik er de aandacht op vestigen, hoe in het algemeen van alle bekende voorspellingen deze regel geldt: hoe verder in de toekomst verwijderd hoe vager. Het zou buitengewoon interessant zijn de weinige zekere voorspellingen van algemeenen aard d.w.z. niet op personen betrekking hebbende, hierop te toetsen. Dit althans is zeker, dat de proskopieën — en het zijn dan nogal eens voorspellende droomen geweest — die tot in détails uitgewerkt waren, zich altijd binnen korten korten tijd vervulden, vaak binnen weinige uren, binnen eenige dagen; de tijd van bijna twee maanden, die in het geval Figuerroa verloopt tusschen droomgezicht en reëele ervaring, is al bijzonder groot.

Het is nu geenszins mijn streven om uit de phaenomenen der paragnosie het bewijs te putten, dat algemeen determinisme niet geldig zou zijn. Daarvoor heeft de moderne physica, zooveel steviger gefundeerd dan deze jongste aller wetenschappen, reeds krachtiger argumenten aangevoerd. Maar wel om te komen tot de zeker ook wel gewichtige negatieve conclusie, dat de proskopie als zoodanig niet gebezigd mag worden als bewijsmateriaal voor het zich noodwendig voltrekken van het wereldverloop, zich integendeel zeer goed laat aanpassen aan tegengestelde beschouwingen.

Nu staat natuurlijk niet de a-deterministische opvatting zoodanig tegenover de deterministische, dat zij alle gedetermineerdheid zou ontkennen; daarmede zou meteen alle mogelijkheid van wetenschap, die toch vooral door vooruitzien de juistheid harer principes demonstreert, moeten worden ontkend. Korter gezegd: terwijl een determinisme uit eigen aard volstrekt wezen moet, kan een indeterminisme, evenzeer uit eigen aard, nimmer volstrekt wezen. Zij erkent betrekkelijke gedetermineerdheid. Hiermede bevindt het eerste zich ten opzichte van zijn antagonist pragmatisch in het voordeel, wijl het een geslotenheid, een „Einheitlichkeit" van het wereldbeeld bezit, die een gevoel van intellectueele bevrediging pleegt te verwekken en waaraan het een groote werfkracht ontleent. Vandaar dat ook het opgeven van de stricte causaliteit in de moderne natuurwetenschap veel verzet heeft gevonden. De vervanging van het begrip gedetermineerdheid door dat van statistische waarschijnlijkheid, die dan ook alleen nog toepasselijk was op massa-bewegingen en geenszins op die der samenstellende atomen, bracht een breuk in het wereldbeeld, die moeilijk werd verdragen. Nog veel moeilijker is het daarom zich gewonnen te geven aan een opvatting, die zooveel gedifferentieerdheid, zelfs zooveel innerlijke gespletenheid inhoudt, die verplicht is de speling in den afloop der gebeurtenissen nog veel verder te rekken dan de moderne physica, welker massawerkingen — en dat zijn steeds degene, waarmede wij in de praktijk te maken hebben — zich toch nog wel in toto met een practische, zooal geen theoretische gedetermineerdheid voltrekken.

De zonder vooroordeelen werkende parapsychologie daarentegen krijgt te doen met zeer merkbare onzekerheden. Wanneer zij zich wil houden aan de gegevens en het verwerpt ze eerst pasklaar te maken, ze zoolang te fatsoeneeren, tot ze geschikt zijn om in een systeem van denkbaarheden (d.w.z. gemakkelijke denkbaarheden) verpakt te worden, dan moeten wij eenvoudig de in het materiaal zelve gelegen tegenstrijdigheden accepteeren en ons niet al te zeer bevlijtigen, deze eerst grondig te elimineeren. Wij moeten dan, naast zeker gedetermineerde en daarom voorzienbare gebeurtenissen „fataliteiten" ook gedeeltelijk gedetermineerde, en, misschien zelfs voorwaardelijk gedetermineerde, aannemen; het begrip „mogelijkheid" niet als een menschelijk-al-te menschelijke tekortkoming in ons denken zien, maar als een realiteit in het heelal projecteeren. Mogelijkheid, die zich kan, maar niet behoeft te verwezenlijken, die als mogelijkheid niet alleen voordenkbaar, maar ook voorzienbaar is; daarnaast noodlottigheden, reeds voorbereid en met fatalistische noodwendigheid

zich ontladend in het zintuigelijk waarneembare wereldcomplex, dat ten slotte toch niet meer dan heelals-deel is.

Het wil mij geenszins absurd voorkomen, dat het diepgaande onderscheid, dat wij dwangmatig maken tusschen verleden en toekomst, meer is dan alleen een richtingsverschil. Dat het toekomstige niet alleen maar is het naar ons toekomende, maar tevens het wordende. Dat wij daarin moeten onderscheiden een ongewordene, een wordende en een — wij weten niet hoe en waar — in zekeren, zij het ook niet materieelen zin reeds geworden toekomst. Dat alleen deze laatste, de alreeds gefixeerde, vermoedelijk ook naaste, volledig kan worden gezien; de tweede, die zich in den loop der dingen pas fixeert, nog slechts in schema, om een analogie uit de kunstwereld te gebruiken, ontworpen is, alsnog plastisch-vervormbaar, slechts in de hoofdlijnen te voorspellen. Wellicht dat daarnaast reeds afgewerkte complexen als mogelijkheden blijven zweven in een superrealiteit en daarin waarneembaar zijn, om òf daarin weder te vervloeien en onder te gaan, òf in de realiteit uit te kristalliseeren, zich daarin in te schakelen, zoodra bepaalde weerstanden verzwakken.

Voordat Einstein en zijn medewerkers met wie hij het imposante gebouw der nieuwe physica stichtte, het aanbreken van een nieuw tijdvak hadden ingeluid, en de absolute gedetermineerdheid nog als basis gold van al wat de eer waardig gekeurd werd, zich wetenschap te noemen, was het misschien te verdedigen, de conforme voorspellingen als bevestiging daarvan aan te voeren en alle andere als min of meer gedegradeerde vormen daarvan te beschouwen. In het heden staan wij er anders voor. Het populaire begrip waarschijnlijkheid was eenvoudig een aanduiding van een tekortkoming in het menschelijk intellect. „Het is waarschijnlijk dat" beteekende oorspronkelijk: ik weet niet genoeg om met zekerheid te kunnen zeggen wat moet geschieden. Nu is het begrip waarschijnlijkheid als realiteit in den kosmos geprojecteerd. En het onderscheidt zich hierdoor fundamenteel van de oude causaliteit, dat het voor gradatie vatbaar is. Het is een zeer rekbaar begrip; in een oneindig wijde boog verbindt het die beide tegenstellingen: zekerheid-onmogelijkheid en overspant aldus den breeden stroom der werkelijkheid, waarvan deze beide de belendende oevers zijn. Aan de these: niets is geheel zeker beantwoordt, als de antistrophe aan de strophe van een Grieksch koor, de antithese: niets is geheel onmogelijk.

Laten wij ons, in tegenstelling tot het volmaakt-vooruitberekenende intellect, het ideaal der alles-mechaniseerende negentiende eeuw, de ideale

feillooze helderziende voorstellen, vrij van die tallooze onvolkomenheden en subjectiviteiten, die de clairvoyance in feite nog steeds vertroebelen. Ik acht het geenszins ondenkbaar, dat deze de verre toekomst nog als vormloos zal zien, een bajerd van spanningen en levende krachten, naar het oude bijbelwoord: „duisternis over den afgrond." En dat, naarmate zij nadert, mogelijkheden ontkiemen, strevend en strijdend om verwezenlijking; dat geleidelijk in de warreling der mogelijkheden richtende lijnen kunnen worden gezien, waarschijnlijkheden worden geboren, die of te niet gaan of zich meer en meer consolideeren tot betrekkelijke zekerheden van lager en hoogeren graad, tot, ten slotte, tot fataliteit geworden werkelijkheid zich consolideert.

Een wereldbeeld, dat zeker meer ligt in het verlengde der moderne physische beschouwingen dan de starre geslotenheid van een mechanisme, dat zelfs in de materieele wereld niet geheel blijkt op te gaan, laat staan in de geestelijke.

Een wereldbeeld, waarvan ik in zekeren zin zal willen toegeven, dat het in zijne bewogenheid weinig geschikt is tot het bevorderen van die berustende rust, die men zich zoo gaarne als inhaerent aan de wijsbegeerte en den wijsgeer denkt, en die beiden in den regel zoo weinig toekomt. Een wereldbeeld echter, dat de toch niet geringe verdienste m.i. bezit, de wereld te beelden zooals zij is, bont, tragisch, levend voor alles, waarin het rationeele niet meer dan een functie vervult; een wereld echter ook, waarin geestelijke activiteit niet alleen maar een schijnbeweging en zedelijke verantwoordelijkheid meer dan een kortzichtigheid is; kortom een schepping, waarin het scheppende woord nog niet is verstorven, maar van oogenblik tot oogenblik nog immer voortklinkt.

De „Contrôle" en de Ethiek

door J. J. POORTMAN

Uit de séancekamers kent men den contrôle-geest of, kortweg, de „contrôle". Het heet, dat het medium geleid wordt door een geest, die aanwijzingen geeft over den modus operandi: over den toestand van het medium, over het gedrag der aanwezigen, over de toelating van bepaalde geesten. Wij kunnen voor het oogenblik in het midden laten, of deze „contrôle" ontstaat door een bewustzijnssplitsing in het medium, of dat hier inderdaad een entiteit buiten het medium zich met dit vanuit een

andere sfeer bemoeit, of dat soms het eene en soms het andere het geval is. Hoofdzaak is thans voor ons, dat het medium zich *laat* leiden, dat het gehoorzaamt aan een reeks wenken, die niet uit zijn gewone, dagelijksche bewustzijn voortkomen. De vraag rijst dan: waar is de grens van deze overgave? Als de geleigeest zich nu eens bezighoudt met andere handelingen dan die tijdens de séance, met het persoonlijke leven van het medium, met zijn verhouding tot anderen? Men zal opmerken, dat hier niet al te veel gevallen van bekend zijn. Dan moeten wij den lezer echter tegenspreken. Het is onze indruk, dat met de groeiende belangstelling voor het occultisme onzer dagen veel meer personen, dan men denkt, zich door innerlijke raadgevingen laten leiden. Door het intieme, ja heilige karakter van deze voor den betrokkene wordt over de zaak gezwegen. Nochtans is zij een feit en juist met het oog op de geheimzinnigheid van het geval is het wel van belang verschillende implicaties eens na te gaan.

Er zijn steeds menschen geweest, die in hun leven leiding meenden te bespeuren. Het is echter nog iets anders, of men, over gebeurtenissen reflecteerende, daarin een zich ontwikkelende beteekenis, een bepaalden gang meent te kunnen vaststellen, dan of men zich bij min of meer belangrijke beslissingen door zich opdringende voorstellingen en suggesties, ja, door hoorbare raadgevingen laat beïnvloeden. Is dit laatste het geval, dan is er blijkbaar steeds sprake van een „contrôle", van een gecontroleerd-worden, al worden deze woorden dan ook in iets ruimeren zin genomen, dan wanneer zij alleen maar betrekking hebben op de séance-kamer.

Wat is nu de beteekenis van dit gecontroleerd-worden, met name in ethisch opzicht?

Het maakt den indruk, dat het individu vaak dergelijke raadgevingen met een groot geloovig vertrouwen tegemoet treedt. Hetzelfde is zoo dikwijls het geval met de minder persoonlijke en meer algemeene leeringen, die door den mond van het medium tot een bepaald publiek komen: vandaar dan ook dat, geheel afgezien van de eventueele waarheid der spiritistische hypothese in de parapsychologie, velen tegenover den inhoud van een dergelijk „openbaringsspiritisme" zoo sceptisch en tegenover deze houding zoo afkeurend staan. Hoeveel temeer nog moet dit echter zoo zijn, wanneer menschen geneigd zijn niet bij theoretische bespiegelingen, maar bij uiterst practische kwesties acht te geven op kategorische wenken uit geheimzinnige bron. Om aan te toonen hoever dit alles kan gaan en waartoe het kan leiden, is het voldoende om er op te wijzen, dat vele misdadigers zich beroepen op ontvangen aanwijzingen, die zij dan b.v.

aan God zelf of aan den duivel toeschrijven. Op den treinontspoorder Matuschka was dit b.v. van toepassing. Al zal men nu in dergelijke gevallen met de zedelijke toerekening voorzichtig moeten zijn — immers, wanneer een dergelijke motiefvoorstelling bij de daad heeft voorgezeten, zal men niet op grond *hiervan* tot een zedelijk slecht karakter mogen concludeeren —, dat dergelijke feiten in de hoogste mate betreurenswaardig zijn, zoowel voor den betrokkene als voor zijn eventueele slachtoffers, daarover kan geen twijfel bestaan. — Verder heeft het besproken verschijnsel nog onmiddellijk een andere, eveneens zeer bedenkelijke toepassing. Bij vele min of meer onevenwichtige, nerveus aangelegde personen nemen voorstellingen een eenigszins zelfstandig karakter aan, zoodat zij er licht toekomen eigen opwellingen en gedachten voor imperatieve gegevens van buiten te houden. Dat iets dergelijks bij ronduit krankzinnigen veelvuldig en in sterke mate voorkomt, behoeft wel geen betoog. Gevallen van sterk hallucineeren in den bedoelden zin liggen daar voor het grijpen. — De kwestie der „contrôle" heeft dus in ieder geval haar zéér bedenkelijke zijden.

Er is echter aan haar ook nog een andere kant. Reeds Sokrates sprak over zijn *„daimonion"* : een innerlijke stem, die hem in concrete opzichten raad en aanwijzingen placht te geven. Het verschijnsel is m.a.w., algemeen geformuleerd, ook in bonam partem, in gunstigen zin mogelijk. In de heiligengeschiedenis komen vele berichten voor van verheffende verschijningen. Wil er reeds in het gewone Christelijke gebed sprake zijn van een antwoord, niet van een vragen alleen, maar van een dialoog, dan neemt dit antwoord licht den vorm van de stem van God of van Christus aan. Ook de „stem van het geweten" is niet geheel en al beeldsprakig bedoeld en kan licht een meer persoonlijken vorm aannemen. — Het gaat niet aan om ieder, die directe stemmen hoort, om die reden voor krankzinnig te verklaren.

De zaak is blijkbaar daarom zoo moeilijk en zoo gecompliceerd, omdat het verschijnsel uit het onbewuste opkomt. Nu is dit onbewuste klaarblijkelijk gedeeltelijk een *onder*bewuste, waaruit onze lagere natuur met zijn onbevredigde en verdrongen wenschen spreekt met alle gevolgen vandien. Anderzijds is het het *boven*bewuste : het meerdere en betere ten opzichte van onzen gemiddelden horizon. Men kan natuurlijk al deze occulte dingen willen bannen. Wegens de gevaren, die ermee verbonden zijn, wegens een algemeenen indruk van Unheimlichkeit. Maar ieder, die geen volkomen Droogstoppel is, weet, dat hij ook zelf lagen van bewustzijn

heeft, waartoe hij niet dagelijks toegang heeft, maar waaruit de diepere en betere dingen van zijn leven tot hem komen: inzichten, toewijdingen, beslissingen. Het is vandaar echter vaak maar één stap naar een raadgevende stem. Ook de scheppende kunstenaar of denker schept vanuit een dergelijke laag, zoodat ook dit waardevolle met iets van dien aard in verband staat.

De conclusie ten opzichte van controleerende stemmen is blijkbaar als volgt. Men zal er in geen geval steeds en als zoodanig autoriteit aan mogen toekennen. Men zal ze zelf, als ze voorkomen, duchtig moeten controleeren met de gewone regels van gezond verstand en goed en kwaad, ze aan hun inhoud toetsen, hen aan de vruchten leeren kennen. Daarbij behoeft men echter niet af te gaan als norm op de conventie of de sleur; veeleer vertrouwe men ook op eigen zuivere intuïtie. Er moet ruimte zijn voor een eenigszins nieuwe of ongewone, voor een tegen den schijn in op een bijzonder geval toepasselijk inzicht. Dit is niet altijd gemakkelijk te onderscheiden. Maar steeds moet de aanvaarde oplossing op den duur, diep en alzijdig bevredigen. Wanneer gij tusschen een impuls en een intuïtie wilt onderscheiden, zeide Annie Besant, wacht dan af, of zij sterker wordt.

Op de leering der moderne theosofie met betrekking tot ons onderwerp willen wij nog in het kort om twee redenen ingaan [1]). In de eerste plaats, omdat het „daimonion" daar een officieele plaats inneemt. Een der bekendste theosofische leeringen — van de moderne theosofie op het voetspoor van de aloude, Indische — is toch de mogelijkheid van het betreden van „het Pad" door den mensch, waardoor hij in het kort de ontwikkeling doormaakt, die hij zich anders in veel meer aardelevens zou moeten eigenmaken. Op dit pad ontvangt de leerling raad en leiding van zijn Meester, d.i. een dergenen, die hem in die ontwikkeling zijn voorgegaan. Een der trappen van het pad wordt er door gekenmerkt, dat het raad vragen en ontvangen door den leerling aan en van den Meester op een innerlijke wijze een normale mogelijkheid wordt. [2]) Ongetwijfeld heeft b.v. een figuur als Annie Besant zich bij vele gecompliceerde beslissingen door de innerlijke stem van wien zij haar Meester achtte, laten leiden. Andere theosofen getuigen hetzelfde. In de moderne theosofie treft men

1) Een theosofisch betoog in een parapsychologisch tijdschrift? kan men vragen. Nu is wel is waar dit tijdschrift „gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang", maar de parapsychologie als gewone, openbare wetenschap staat terecht huiverig tegenover leeringen, die op oncontroleerbare getuigenissen berusten. In een opstel, dat over normen en mogelijkheden handelt, behoeven zij echter niet te worden uitgesloten.

2) Vgl. b.v. C. Jinarajadasa, In Zijn Naam, pag. 48 vlgg.

ook uitdrukkelijk de onderscheiding aan tusschen hoogere en lagere invloeden en de waarschuwing zich bij de keuze door het gezonde verstand en de gewone moraal te laten leiden.

Intusschen heeft de kwestie van het zich laten controleeren nog een dieper ethisch aspect dan dat van de concrete keuze tusschen goed en kwaad. Is het überhaupt goed zich te laten leiden? Moet men niet in de eerste plaats op zichzelf vertrouwen, het zelf vinden en zich zelf voldoende zijn? Hier rijst het probleem van *autonomie* òf *heteronomie*. Dit probleem is natuurlijk van wijder strekking dan de kwestie van het zich laten leiden door een innerlijke stem. Het gehoor, dat de openbaringsspiritist aan de opinies van het medium geeft, kan men ook aan een prediker in de buitenwereld leenen; de volgzaamheid tegenover den contrôle-geest kan ook tegenover een zeer grijpbaren zielsverzorger aan den dag gelegd worden. Tegenover deze „heteronomie" — ook ten opzichte van overgeleverde of aan God toegeschreven, doch uiterlijk, in een bepaald boek b.v., vastgelegde normen — wordt dan de „autonomie" geprezen: het zèlf beleven, de eigen overtuiging en het eerbiedwaardige daarvan, zelfs wanneer zij dwaalt. Het ligt echter voor de hand, dat ook de autonomie niet steeds goed is: zij kan verworden tot eigengerechtigheid: ook het egoïsme is zichzelf (autos) tot wet (nomos). Blijkbaar is het wenschelijke, dat algemeen-menschelijke, in den zin van Heymans „objectieve", normen door het individu uit eigen overtuiging gevolgd worden. — Is het volgen van de raadgevingen van een geleigeest of meester dan niet steeds verkeerd als zijnde heteronoom; behoort het individu die objectieve normen niet zèlf te vinden en te beseffen en kan het dat niet voldoende door te luisteren naar eigen oordeel en geweten? — Het is nu merkwaardig (en dit is de tweede reden, dat wij in dit opstel de moderne theosofie introduceeren), dat er ten opzichte van deze kwestie van de waarde van „leerlingschap" voor het innerlijk leven een diepgaand verschil van meening is gerezen tusschen de theosofen en de door Annie Besant zelf — naar haar zeggen ten gevolge van een aanwijzing van haar Meester — op den voorgrond gebrachten Krishnamurti. Volgens dezen, de wereld rondtrekkenden, Hindoeschen, leeraar is de afhankelijkheid van een meester uit den booze, de mensch, elke mensch kan het Hoogste (God = de Waarheid = het Leven) onmiddellijk in zichzelf en zonder hulp van een meester vinden. Ook het betreden van het pad en een ontwikkeling in den tijd is overbodig. „Uw leeraren," zegt hij, „zijn uw vernietigers." — Ongetwijfeld heeft Krishnamurti hier een diep vraagstuk aangeboord. Wat is

leerbaar? (Vergelijk op een lager niveau: wat is overdrachtelijk in den zin van koopbaar?) De diepste zelfbeleving zeker niet. — Op het meeningsverschil tusschen Krishnamurti en de theosofen willen wij hier niet te diep ingaan en alleen aanstippen, dat de laatsten zeggen, dat ook zij altijd de noodzaak in laatste instantie van het zelfbeleven op den voorgrond hebben gesteld. Op een lager plan echter kunnen raadgevingen, speciaal op een gecompliceerd gebied, waar de leerling niet thuis is en dat hij niet overzien kan, daarom wel van nut zijn. Inderdaad gelooven wij, dat in de lijn van deze onderscheiding de oplossing van ons probleem ligt. De autonomie, het zelf beleven met name van het objectief waardevolle, is het belangrijkste. Daarnaast kan het opvolgen van wat nog niet zelf volledig ingezien is, ook zijn nut en zin hebben. Zooals men in het dagelijksch leven het advies van zijn medicus of auto-reparateur opvolgt onder uitoefening van eigen oordeelsvermogen en gezond verstand. Dat er in dezen zin voor het persoonlijk leven waardevolle raadgevingen ook afkomstig kunnen zijn van geestenstemmen is niet uit te sluiten. Men zij hier echter voorzichtig en hechte er geen vast geloof aan alleen vanwege deze eigenaardige herkomst. Men gebruike zijn onderscheidingsvermogen. Op onderscheidingsvermogen komt het bij de ethische beoordeeling van de „contrôle" voor alles aan. Juist omdat het waardevolle en diepe èn het slechts verleidelijke en onevenwichtige, het bovenbewuste en het onderbewuste zoo dicht bij elkaar liggen. Dicht bij elkaar: want beide liggen niet in de buitenwereld, maar in de binnenwereld. En in die binnenwereld zal men moeten onderscheiden tusschen de diepste lagen, die van het eigen diepste wezen, waar ook een stem spreekt, n.l. van eigen diepste zelf, dat dan tevens, hoe dieper men komt, ook steeds meer de stem is van hèt Zelf, het aan allen gemeenschappelijke „suprasubject", of van God, nu niet buiten ons, maar binnen in ons, en in aansluiting daarbij de diepste bewustwordingen met betrekking tot onze eigen persoon, de „stem" van onze zuivere intuïtie of „geweten" en in aansluiting daarbij weder eventueele raadgevende stemmen in goeden zin van anderen, van andere personen, maar steeds vanuit de innerlijke sfeer —, en in onderscheid van dit alles opwellingen en aanvechtingen, bevliegingen en inbeeldingen, al of niet gepersonifieerd: andere, lagere stemmen, die óók „van binnen" komen, maar die géén vertrouwen verdienen.

Occulte aspecten.

Ernstigen onderzoekers is het dikwijls opgevallen, dat de zich manifesteerende „intelligenties" niet kunnen waarnemen wat er in de séancekamer eigenlijk voorvalt. In het bijzonder bij manifestaties door tafelbeweging, kruishout, planchette. Ik herinner mij (het is vele jaren geleden) dat de heer de Fremery, ter gelegenheid van een lezing, zijn gehoor het volgende meedeelde: men vroeg een intelligentie of zij wel wist wat de aanzittenden hier uitvoerden; hierop kwam, door middel van tafelbewegingen, als onverwacht antwoord: „jullie speelt slofje onder". Ik zelf heb bij spir. proefnemingen soortgelijke ervaringen gehad. Eenmaal dezelfde vraag stellende, kreeg ik ten antwoord: „jullie bent aan 't wasschen met een waschbord!"

De intelligente boodschapper had blijkbaar in beide gevallen wel éénige voorstelling van wat er geschiedde, maar toch een zeer vage; in elk geval begréép hij (of zij) niet wat hij zag, hoewel (zeer eigenaardig!) de boodschap werd overgebracht *door* die bewegende tafel, waarvan hij de werking niet kende. Ik nam daarop de volgende proef: ik blinddoekte stevig alle aanzittenden, schreef met krijt op een lei groote letters. De onzichtbare boodschappers konden ze *niet* lezen. Vroeg ik hun om een verklaring van dit verschijnsel, dan kreeg ik ten antwoord (letterlijk): „we zien alles zoo raar"!

Een en ander bleef mij in hooge mate raadselachtig totdat ik èn door nadenken èn door occulte ervaring tijdens mijn verblijf op Java een oplossing vond.

Door nadenken: de hypothese, dat er een vierde afmeting zou bestaan en dus een vierdimensionale ruimte had mij steeds zeer aannemelijk toegeschenen. De theorie daaromtrent vindt men populair en geestig uiteengezet in het boekje „Platland" [1]) en zuiver wetenschappelijk in de als brochure uitgegeven rectorale rede van prof. W. Kapteyn, getiteld „De meerdimensionale meetkunde" (1901). Van het vierdimensionale gebied uit, moet het driedimensionale zich op geheel andere wijze vertoonen. Een wezen, dat in het tweedimensionale gebied verkeert ('n bewoner van het fantastische Platland), begrijpt daarentegen niets van het drie-dimensionale en vat niet eens wat een kubus is. Een vlak wordt begrensd door vier lijnen, een kubus door zes vlakken. Zoo moet in het vier-dimensionale

---

1) Platland. Een roman van vele afmetingen door Een Vierkant. Zaltbommel. v. d. Garde & Co.

gebied een voorwerp mogelijk zijn, dat begrensd wordt door acht kubussen, zestien hoekpunten heeft benevens twee en dertig ribben en vier en twintig zijvlakken. Dit voorwerp waarvan wij ons slechts een zeer onvolkomen voorstelling kunnen maken, heeft men den naam gegeven van *maatpolytoop*, ook wel *achtcel* of *tesseract*.

Wie vierdimensionaal waarneemt zal onze driedimensionale voorwerpen soms van voren en van achteren tegelijk zien en veelal ook van binnen kunnen beschouwen. Men heeft dan ook op die wijze helderziendheid willen verklaren. Het is duidelijk, dat *wie zonder het te weten* in een vierdimensionale ruimte verplaatst wordt, eenvoudig niet zal weten waar hij zich bevindt en de gewone wereld onder een aspect aanzien, die haar voorloopig geheel onherkenbaar maakt. Zoo zal hij een glazen karaf van onderen en van boven tegelijk ziende, wellicht den indruk krijgen van eenige concentrische cirkels ; een jas zal hem voorkomen als een verwarde kluit van meerdere jassen, misschien ook als een verwrongen menschelijke gestalte.

Deze hypothese kreeg steun door eenige occulte ervaringen, die ik later in Indië opdeed. Ik liet mij nu en dan om gezondsheidsredenen magnetiseeren door een Javaanschen magnetiseur. In den magnetischen slaap zag ik de voorwerpen in mijn kamer en ook mijn eigen lichaam op heel wonderlijke wijze. Soms zag ik de voorwerpen geheel verwrongen als in een zoogenaamden lachspiegel, zoodat ze voor mij onherkenbaar geweest zouden zijn, als ik ze niet door de plaats, waar ze zich bevonden, had kunnen identificeeren. Enkele voorwerpen vertoonden zich veel grooter dan zij waren ; ik herinner mij, dat ik een speld op het tafeltje voor mijn bed de gedaante zag aannemen van een Javaansche kris en een vingerhoed zoo groot worden als een emmer. Daarentegen zag ik de tafel en stoelen soms zoo klein als de meubels uit een poppenhuis. Nu en dan zag ik de voorwerpen groeien en weer inkrimpen, ongeveer zooals bij het in- en uitschroeven van een tooneelkijker. Mijn lichaam zag ik onder mij, verdrie- en vervierdubbeld, zooals men zich zelf wel ziet in de spiegelzaal van een panopticum bijv. in het Musée Grévin te Parijs of in Madame Tussaud's Waxworks te Londen. Mijn Javaansche magnetiseur, wien ik deze ervaringen meedeelde, verhaalde mij, dat na het gebruik van opium dezelfde verschijnselen optraden. Ik rookte toen een paar opiumpijpen en bemerkte dat de Javaan gelijk had. Ik bemerkte trouwens nog iets, waarvan ook De Quincey in zijn „*Confessions of an English Opium-eater*" melding maakt. Het scheen mij of ik voortbewogen werd door ruimten, kamers, zalen, die een sensatie gaven van onbegrensdheid, van eindeloos-

heid. Het kwam mij voor of die ruimten óók uitschoven, zoodat achter een ruimte wéér een ruimte was. Het herinnerde mij aan een zinsnede uit Novalis' *Die Lehrlinge zu Sais*: „Unter himmlischen Wohlgedüften entschlummerte er, weil ihn nur der Traum in das Allerheiligste führen durfte. Wunderlich führte ihn der Traum durch unendliche Gemächer." Ook in een novelle van Poe, met name „*The Mask of the Red Death*" vindt men deze gewaarwordingen terug.

Ten bewijze, dat mijn occulte ervaringen niet op een zuiver subjectieve voorstelling berusten, m.a.w. van visionairen aard zijn, kan ik het volgende aanvoeren: ik zag tijdens mijn droomtoestand hoe de muur van mijn kamer doorzichtig werd als een glazen wand; ik kon toen zien, dat in de kamerdaarnaast een inlandsch bediende eenige witte toetoep-jassen uit een kast haalde en overgaf aan een vrouw, die buiten stond. Later hoorde ik, dat in de kamer naast mij (het was in een hotel) toetoepjassen gestolen waren. In dit alles ligt nu, meen ik, een aanwijzing tot beantwoording van de vraag: waar bevindt zich „the occult world", de „mundus astralis"? Kinderlijk is het zich die wereld voor te stellen als een soort dampkring om de aarde heen. Maar men mag zich er toch ook niet af maken door te zeggen: het is geen plaats, het is een toestand van het bewustzijn. Want zoodra men het bestaan van het astraallichaam of van een droomlichaam aanneemt, dan voert men meteen het ruimte-begrip in. Hier geeft nu de leer van de vierde dimensie een oplossing, mits men zich houdt aan de ruimte-leer van Kant, die immers de ruimte beschouwt als een projectie van den menschelijken geest. [2])

Thomas Mann in zijn beschrijving van een séance in „*Der Zauberberg*" gebruikt de uitdrukking „hinterweltlicher Raum". Het menschelijk bewustzijn is waarschijnlijk in staat onder bepaalde condities (hypnose, narkose, opiumdroom) een vier- of zelfs meerdimensionale ruimte te projecteeren. Dit vermogen ontplooit zich wellicht nog op bizondere wijze na den stoffelijken dood. Om nu tot ons punt van uitgang terug te keeren: wie van het vier-dimensionale gebied àf naar het drie-dimensionale ziet, zal alle voorwerpen als 't ware moeten „umdeuten". De gewoonste dingen zullen een spookachtig aanzien krijgen. Op sommige schilderijen van Vincent van Gogh is dit spookaspect der triviaalste zaken vaak op de verrassendste wijze weergegeven. Wellicht heeft deze schilder tijdens zijn bijzondere psychische toestanden inderdaad een glimp van het occulte zielsgebied opgevangen.

Mr. H. G. KOSTER.

2) Belangrijk is een artikel van Kees Meijer in De Nieuwe Gids van Februari 1913 getiteld: „De ruimteleer van Kant en het leven na den dood."

Mededeelingen S. P. R.

Verslag van de Gecombineerde Jaarvergadering en Wetenschappelijke Bijeenkomst
op *Zondag 15 April 1934*
in het Psychologisch Laboratorium, Witte Vrouwenstraat 9, Utrecht.

De voorzitter opende om 11 u. de vergadering, en gaf het woord aan Mr. C. P. van Rossem, die een voordracht hield over: „Kan de astrologische duiding tot helderziendheid worden herleid", een anti-critiek op het artikel: „Astrologie", van de hand van Dr. W. H. C. Tenhaeff verschenen in de Maart-aflevering van het T. v. P. (VI).[1])

Na afloop van deze voordracht werd de bijeenkomst gesloten tot 2 u.; op dat uur opende de voorzitter de huishoudelijke vergadering met een woord van welkom aan de aanwezigen, waarna hij enkele woorden wijdde aan de dissertatie (over een onderwerp van parapsychologischen aard) van den secretaris, alsmede aan diens toelating tot privaat-docent in de parapsychologie, waarna de verschillende punten van de agenda werden behandeld.

1. Notulen vorige vergadering, opgenomen in T. v. P., V, pag. 33.

2. Verslag over 1933 van den secretaris, opgenomen in T. v. P., VI, pag. 258.

3. Verslag over 1933 van den penningmeester, opgenomen in T. v. P., VI, pag. 288.

4. Het voorstel, dat de heeren Dr. K. H. E. de Jong, notaris A. C. van Mourik Broekman en H. P. van Walt optreden als kascommissie over 1932, 1933 en 1934 werd met algemeene stemmen goedgekeurd. Het verslag der kascommissie over 1932 en 1933 zal worden gepubliceerd.

5. De periodiek aftredende bestuursleden Prof. Dr. H. J. F. W. Brugmans, Dr. C. H. Ketner en Dr. W. H. C. Tenhaeff werden, met algemeene stemmen, herkozen. In plaats van Dr. C. A. Steenbergen, die zich niet herkiesbaar stelde, werd Dr. Herman Wolf gekozen, die thans de functie van bibliothecaris op zich genomen heeft. Her- en verkiezing geschiedden bij acclamatie.

Aan Dr. Steenbergen wordt dank gebracht voor hetgeen hij voor de bibliotheek deed, en zal blijven doen, daar hij Dr. Wolf zijn medewerking toezegde.

6. De door het bestuur voorgestelde wijzigingen in de statuten en het huishoudelijk reglement — waarvan de leden te voren per circulaire

1) Mr. v. Rossem heeft publicatie van deze voordracht in T. v. P. toegezegd.

in kennis waren gesteld — werden goedgekeurd.[2]) Er bleek echter verschil van meening te bestaan inzake het amendement op dit voorstel „alleen onderteekend door de bestuursleden H. N. de Fremery en Dr. C. H. Ketner en ingediend om in art. 1 der statuten den naam der Vereeniging te wijzigen in „Studievereeniging voor Parapsychologisch Onderzoek."''

De heer de Fremery verdedigde zijn amendement door er op te wijzen dat bij gelegenheid van de oprichtingsvergadering de term „psychical research" slechts met 1 stem meerderheid gekozen werd. Is ons contact met buitenlandsche zustervereenigingen door het gebruik van dezen term nauwer geworden? Het woord parapsychologie heeft thans in ons land meer ingang gevonden dan de term psychical research.

Mej. M. Hubrecht (Doorn) bepleit den term „psychisch onderzoek" maar de aanwezigen blijken voor dezen term niet veel te gevoelen.

De heer D. Lissauer (Amsterdam) wijst er op dat in 1920 het woord parapsychologie nog zeer weinig gebruikt werd. Thans is het anders en moeten wij bij de benaming der Vg. hier rekening mede houden.

Dr. Dietz verklaart het in principe met den heer Lissauer eens te zijn. Maar.... de traditie. Bovendien is er in den Haag een Vereeniging voor Parapsychologie en Philosophie. Er zou verwarring kunnen ontstaan. Bovendien spreekt men steeds van de Nederlandsche S. P. R. Daarom zal hij tegen de naamsverandering stemmen.

Dr. Tenhaeff merkt op dat naamsverandering er toe kan leiden dat bij het publiek de meening wordt gewekt, dat er een tweede vereeniging is opgericht, naast de reeds bestaande.....

Dr. H. Wolf (Amsterdam) blijkt voor het amendement te voelen.

Prof. H. Brugmans (Groningen) blijkt geen voorstander van naamsverandering te zijn. De naam wijst reeds uit, dat de Vg. geboren werd in een tijd toen de term „psychical research" nog algemeen gebezigd werd...

De heer D. Lissauer vraagt wat de leden denken van den naam: Vereeniging voor Parapsychologie.

De heer J. Poortman (Utrecht) verklaart zich daar tegen evenals *de heer W. Bergman* (Bilthoven).

Bij stemming blijken 10 leden voor en 18 leden tegen het amendement te zijn. De naam blijft dus behouden.

---

2) Inmiddels werden deze wijzigingen Koninklijk goedgekeurd. Daarmede zijn onze gewijzigde statuten enz. van kracht geworden.
Wij zullen onze statuten enz. laten herdrukken. De leden ontvangen hier t.z.t. een exemplaar van.

Na afloop der huishoudelijke vergadering hield Dr. W. H. C. Tenhae een voordracht over: „Mesmer's beteekenis voor de parapsychologie in verband met den 200sten terugkeer van zijn geboortedag". Deze lezing vindt men in extenso afgedrukt in T. v. P., VI, pag. 200.

Daarna sloot de voorzitter de vergadering.

De secretaris.

Bibliotheek S.P.R.

Dr. H. Wolf heeft, in samenwerking met Dr. C. A. Steenbergen. voorbereidingen getroffen voor de samenstelling van een nieuwen catalogus,

Deze zal t.z.t. worden gedrukt en den leden worden toegezonden.

Voor niet-leden zal deze catalogus tegen betaling verkrijgbaar worden gesteld.

De secretaris.

Parapsychologisch onderzoek in Engeland.

Van den Secretaris van het: „National Laboratory of Psychical Research" te Londen, den heer H. Price, ontving ik bericht dat er op 6 Juni l.l. een belangrijke omzetting (transference) heeft plaats gevonden.

Op dien datum hield het: „National Laboratory of Psychical Research" op te bestaan — in plaats daarvan constitueerde men de: „University of London Council for Psychical Investigation".

Het bestuur bestaat uit vertegenwoordigers van de onderscheidene faculteiten, onder presidium van Prof. Aveling. De heer Price is „honorary secretary".

Het laboratorium en de bibliotheek — thans nog gevestigd 13d. Roland Gardens, London, S. W. 7 — zullen vermoedelijk binnenkort in een der gebouwen van de Londensche Universiteit worden ondergebracht.

Voor Nederland zal ik ook deze groep blijven vertegenwoordigen.

TENHAEFF.

Boekbespreking.

Dr. J. SCHRIJVER. Leerboek der Graphologie.
Uitgev. Mij. „Kosmos" Amsterdam - Geb. fl. 5.90.

De graphologie behoort niet tot de parapsychologie in engeren zin, maar is er toch zijdelings mede verwant. Het schrift behoort tot de uitdrukkingsbewegingen, vandaar dat in den jongsten tijd de psychologie in het algemeen en de karakterologie in het bijzonder zich op de studie daarvan hebben toegelegd. Dit eerste Nederlandsche Leerboek der Graphologie is in een buitengewoon goed verzorgde uitgave door de Uitgevers Maarschappij „Kosmos" de wereld ingezonden. De auteur heeft zich niet tevreden gesteld met enkel maar het aangeven van een aantal kenmerken waardoor men uit het schrift conclusies kan trekken omtrent het karakter van den schrijver, maar zich veel moeite gegeven zijn regels logisch en psychologisch te fundeeren.

Daardoor laat het boekwerk zich, niettegenstaande de grondig-wetenschappelijke behandeling, vlot en zelfs aangenaam lezen. Niet minder dan 175 illustratieve schriftproeven, in een afzonderlijke bijlage samengevat, verhoogen zeer de bruikbaarheid van het werk. Prijzenswaardig is ook, dat de schrijver weet maat te houden en meermalen waarschuwt tegen de nu en dan optredende overschatting zijner wetenschap. „Een graphologie, die meent in verschillende vormen der onderlussen directe afbeeldingen of verzinnebeeldingen van de afwijkingen van het normale sexueele leven te mogen zien, of die alleen maar beweert dat een zekeren vorm van onderlus met een bepaalde sexueele afwijking in verband staat, is meer op sensatie beluste humbug dan wetenschap", oordeelt hij op pag. 80/81.

Daarentegen schiet in een, ons zeer na aan het hart gaand onderwerp, dit, in het algemeen zeker uitstekend te noemen boek, belangrijk te kort. Op bldz. 17 spreekt de schrijver zonder meer van de „kunsten van een Rafaël Schermann, die met veel reclame en tam-tam aan de wereld verkondigd heeft" .... enz.

Blijkens zijn citaten kent hij alleen het eigenhandige werk van Schermann „Schicksale des Lebens". Het is zeer jammer, dat hij de belangrijke feiten, die Oscar Fischer in zijn bekend werk over R. Schermann heeft beschreven, ten eenenmale negeert. Voornamelijk diens merkwaardige schriftnabootsingen, nu eens tot in details overeenkomende, dan weer slechts een algemeene gelijkenis vertoonende met het schrift

van den persoon, met wien hij in psychisch contact kwam, zouden een kostbaar studie-object voor den wetenschappelijken grapholoog kunnen vormen, en de waarde van een werk als dit enorm verhoogen.

Tevens nemen wij de vrijheid, de aandacht der graphologen te vestigen op het artikel in den derden jaargang der Proceedings: „On Phenomena connected with Theosophy", het uitvoerig rapport van Hodgson omtrent Mevrouw Blavatsky. De volkomen negatieve conclusies zijn voor een niet onbelangrijk deel gegrond op de studie van de beweerde brieven der „Meesters" die volgens Hodgson de duidelijke teekenen dragen door Mevrouw Blavatsky en eenige harer vrienden te zijn geschreven.

Een studie dezer documenten, in de „Proceedings" in fac similé gereproduceerd, volgens moderne graphologische methoden, zou wellicht kunnen leiden tot een vaststaand resultaat omtrent deze raadselachtige geschiedenis, waarin nog altijd het beslissende woord niet schijnt te kunnen worden gesproken. En hetzelfde geldt voor de schriftproeven die als identiteitsbewijzen voor de manifestaties van afgestorvenen worden aangevoerd, zooals o.a. in het werk van L. Dahl: „We are here" [1]) voorkomen.

DIETZ.

Dr. M. H. J. Schoenmaekers: Inleiding tot de Gewijde Wijsbegeerte. Van Dishoeck, Bussum, 1933.

„Wijsbegeerte is gewijde wijsbegeerte of géén wijsbegeerte. Wijsbegeerte is zoowel in haar onderwerp als in haar methode en haar verklaringsaard een menschelijk doordènken van het Universum, dat blijkt te zijn de relatie van God en wereld. Zoo is de wijsbegeerte in wezen religieus of gewijd." (pag. 41).

Dit citaat doet de bedoeling van den schrijver kennen. Wie mocht denken, b.v. naar aanleiding van zijn vroeger werk „Esoterisch Katholicisme" (1923), dat Dr. Sch. op dogmatisch-religieus standpunt staat, vergist zich. Dit is zeker niet het geval. Maar wel liggen de onderzochte problemen op het grensgebied van religie en philosophie en wijdt Dr. Sch., met name in het oudere werk, aandacht aan den redelijken zin der Katholieke dogmata, daarbij tevens het begrip Katholicisme zeer verdiepend. Hierbij is Dr. Sch. ten opzichte van het Roomsch-Katholicisme te vergelijken met Prof. Dr. A. H. de Hartog ten opzichte van het Orthodoxe Protestantisme. Deze vergelijking gaat ook in dien zin op, dat beiden zich aansluiten bij het philosopheeren van Hegel, waarbij dan Dr. Sch. iets

1) Londen, 1931.

vrijer dan Prof. de H. staat zoowel met betrekking tot de doordachte religie, als tot Hegel.

In de „Inleiding" is overigens minder sprake van religieuze symbolen, dan van wijsgeerige begrippen. Over het absolute en het relatieve, over bewustzijn, subject, wereldstadia enz. philosopheert de schrijver op o.i. stellig vruchtbare en gelukkige wijze. Dit „doordenken" is zeker waard nagedacht te worden [1]).

Daar de inhoud van het boek slechts weinig aanraking heeft met de parapsychologie — men zie b.v. pag. 183 vlgg. over „„Dit" leven, hiervoor, en hierna" en in „Esoterisch Katholicisme" de principieele onderscheiding van mystiek en occultisme —, volstaan wij met deze aankondiging.

J. J. POORTMAN

Dr. Nandor Fodor: Encyclopædia of Psychic Science. London, Arthurs Press Ltd., 1933.

De schrijver van dit werk is een Hongaar, die jarenlang in Amerika heeft gewoond en daar door het medium William Cartheuser — door wien hij in het Hongaarsch mededeelingen van zijn overleden vader en zwager, bij gelegenheid van een seance met dit (directe stem)-medium, zegt ontvangen te hebben — tot de studie van het mediumisme werd aangespoord. Sinds zes jaar woont hij te Londen en is thans „assistent editor" van „Light" en „research officer" van het pas opgerichte „Internationale Instituut voor Psychical Research". De vrucht van zijn jarenlange studie der parapsychische en paraphysische verschijnselen is in het bovengenoemde werk, dat op meer dan vier honderd (in twee kolommen gedrukte) bladzijden een vrijwel volledig overzicht geeft van het geheele gebied van het „occulte". Het geeft niet alleen voortreffelijke biographieën van alle groote mediums, die tot dusverre bekend zijn geworden, maar hij behandelt ongeveer alle verschijnselen in kleine monographieën, zooals b.v. „levitatie", „perisprit", „prévisie", „prémonitie", „directe stem", de transport- en apportfenomenen.

Het boek bevat een groote reeks voortreffelijke afbeeldingen, waaronder vele foto's van onderzoekers en mediums, enkele hoogst merkwaardige

---

1) Zal er nu ook in wijsgeerige kringen aandacht aan besteed worden? Zal b.v. het tijdschrift „De Idee" op den inhoud ingaan? Het zou zeker interessant zijn om nu eens de overeenkomst en het verschil na te gaan tusschen deze „trilogieën" en Hegel's dialectische methode. Maar „De Idee" schijnt er de voorkeur aan te geven fiolen uit te gieten over verder weg liggende philosophemen, hetgeen dan ook gemakkelijker is dan de grens van waardeering en afkeuring aan te geven ten opzichte van een dichterbij liggend, min of meer verwant standpunt.

opnamen van teleplasma-vormen en andere mediumieke verschijnselen.

De schrijver is blijkbaar overtuigd spiritist. [1]) Hoezeer hij overtuigd is van bedrogmogelijkheden blijkt uit zijn verhandeling over „fraud"; bovendien geeft hij bij de beschrijving van Home, Eusapia Palladino en andere mediums aan, wanneer zij op bedrog betrapt zijn.

Bij elk onderwerp, bij elke biographie, geeft Fodor een uitvoerige literatuurlijst, hoofdzakelijk echter Engelsche publicaties. Het zou aanbeveling verdienen wanneer hij, bij een herdruk, wat meer rekening hield met de continentale literatuur.

Ik geloof dat ik dit boek aan een ieder, die zich voor de parapsychologie interesseert, warm kan aanbevelen.

Het ware te wenschen dat al diegenen, die zich thans nog zeer zeer gereserveerd t. o. v. de parapsychologie meenen te moeten uitlaten, zich de moeite zouden willen getroosten dit boek eens door te werken. Zij zullen dan zien welk een geweldig groot gebied deze wetenschap bestrijkt, en hoevele voortreffelijke geleerden zich er mede bezig hebben gehouden.

Ook voor de kenners van deze stof is het boek een onuitputtelijke bron van leering en informatie; men kan van deze encyclopædie inderdaad zeggen, dat zij in een behoefte voorziet en een leemte vult. Moge zij ook in ons land belangstelling vinden. Het werk mag in geen enkele boekenkast van hen, die zich met de studie der parapsychologie bezighouden, ontbreken!

HERMAN WOLF.†

Noorderlicht. Halfmaandelijksch Blad voor psychologie, astrologie, graphologie, occultisme enz. Uitgever-redacteur M. J. J. Exler, Hattem.

In zijn bespreking van Schertel's: „Magie" (zie T. v. P., VI. pag. 263) merkt mijn mederedacteur op dat hij met Schertel gelooft, dat „een magisch rhythme de vernieuwde cultuur eener vernieuwde menschheid zal beheerschen". Maar, zoo voegt hij (Dietz) er bij, „zij zal een stroom van grenzenlooze dwaasheid in haar vaart door de wereld meesleepen."

Het tijdschrift: „Noorderlicht" is een der vele bewijzen voor de juistheid van deze opmerking.

---

1) Noot der Redactie. Ofschoon daar op zich zelf niets tegen te zeggen valt, zoo komt het ons nochtans voor dat de schrijver zich hier en daar te veel door zijn spiritistische overtuiging heeft laten leiden.

Vooral bij de samenstelling van een encyclopaedie dient men eigen subjectiviteit zooveel mogelijk te reduceeren.

Overigens onderschrijven wij dit oordeel van Dr. Wolf volkomen.

Het feit dat de redacteur zich psycholoog kan noemen moge de „Nederlandsche Vereeniging voor Psychologie" opnieuw het bewijs leveren, dat het dringend noodzakelijk is dat wij in Nederland komen tot de bescherming van dezen titel, zoodat geen onbevoegden dezen titel meer zullen mogen voeren. TENHAEFF.

Het tweede gezicht

door W. H. C. TENHAEFF.

For what we do presage is not in gross,
For we brethern of the rosie cross;
We have the Mason-word and second sight,
Things for to come we can foretell alright.
Uit: „Muses Threnodie" van
Henry Adamson (Edinburg, 1638).

In het jaar 96 hield Apollonius van Tyana een openbare voordracht te Ephese. Onder het spreken geraakte hij gaandeweg afgeleid, zweeg, deed eindelijk eenige stappen vooruit en riep uit: „Stoot hem neer, den tyran, stoot hem neer!" Daarna keerde hij zich tot zijn gehoor en zeide: „Heden — op dit oogenblik is keizer Domitianus gedood". Spoedig daarop kwam uit Rome een bericht waaruit bleek dat het visioen van Apollonius volkomen geloofwaardig geweest was. [1])

„In de maand November 1913 — aldus Ch. Richet [2]) — kreeg ik bezoek van Dr. Tardieu.... praktiseerend geneesheer te Mont Dore (Auvergne).... die mij zeide: „Ik heb U iets zeer belangrijks mede te deelen...:

„In 1868 gaf ik mijn betrekking van inwonend geneesheer in het ziekenhuis op. Ik was pas afgestudeerd en ik had een voortreffelijken vriend, Sonrel genaamd. Hij was een uitstekend mathematicus en natuurkundige en studeerde astronomie aan het observatorium te Parijs. Eens op een dag — het was in Juli — toen wij samen, omstreeks 5 u. n.m., wandelden in de lanen van de Jardin du Luxembourg, bleef Sonrel plotseling staan. Het was als geraakte hij in een soort van extatischen toestand. Hij sprak aan een stuk door, zonder iets te hooren van hetgeen ik tegen hem zeide, zonder te zien wat er om hem heen gebeurde.

„Wat is dat vreemd", zeide hij, „ik zie je in militaire kleeding. Ja, je

1) Philostratus: „Vit. Apoll.", IV, 45. Zie K. H. E. de Jong: „De Magie bij de Grieken en Romeinen", Haarlem, 1921, pag. 82.

2) „Traité de Métapsychique", Parijs, 1923, pag. 510.

hebt een képi op en in deze képi tel je geld. Ik zie je in een trein zitten! Waar ga je toch naar toe, naar Hirson, naar Sedan, naar Sedan?.... O arm vaderland, mijn arm vaderland!.... Maar nu zie ik mijzelf ook in uniform, in de uniform van een hoofd-officier. Is het mogelijk? En ik word zwaar ziek... ik sterf binnen drie dagen, maar jij bent er bij, je komt nog juist op tijd om mij te zien alvorens ik sterf, om over mijn kinderen te waken!... Wacht nog even, wacht... Jaren gaan voorbij. Dat is een geweldige oorlog! Wat een bloed! God! Wat een bloed! O Frankrijk! O mijn vaderland, ge zijt gered, ge zijt weer aan den Rijn.....".

Het merkwaardige is nu dat deze voorspelling zich geheel verwezenlijkte. Tegen het einde van Augustus 1870 werd mij door Nélaton opgedragen het bevel over een ambulance op mij te nemen. Ik droeg een militaire uniform en, nadat ik — aan het hoofd van mijn ambulance, gaande langs de boulevards — een collecte had gehouden voor de gewonden, telde ik, in den trein gezeten, in mijn képi het geld dat ik ontvangen had. Op dat oogenblik herinnerde ik mij plotseling de voorspelling van mijn vriend, zoodat, toen mijn kameraden mij vroegen waar wij heen gingen, ik hun kon antwoorden: „Ik weet het, wij gaan naar Hirson en Sedan."

In September 1870 werd Sonrel belast met het bevel over een afdeeling genie-troepen. In de eerste dagen van het beleg echter werd hij door de pokken aangetast. Ik kwam juist op tijd om bij zijn sterven aanwezig te zijn. Hij wachtte mijn komst af en hield niet op met mijn naam te herhalen, zeggende: „Tardieu zal komen, Tardieu zal komen."

In 1869 was hij getrouwd. Zijn vrouw had hem een kind geschonken terwijl zij in September 1870 voor de tweede maal zwanger was."

Dr. Tardieu voegt hier nog aan toe: „De voorspellingen, op mijn persoon betrekking hebbend en door Sonrel gedaan, staan op het punt bewaarheid te worden en ik vermoed dat het tweede deel der voorspelling evenzeer in vervulling zal gaan als het eerste deel. Daarom kom ik U van een en ander op de hoogte brengen."

Op herhaald aandringen van Richet besloot Dr. Tardieu alles wat hij hem verteld had op schrift te stellen. In de: „Annales des Sciences Psychiques" (Juni 1914) vindt men zijn volledig rapport. 3)

Richet verklaart dat de waarheidsliefde en betrouwbaarheid van Dr. Tardieu niet betwijfeld kunnen worden. Gaarne geeft hij toe, dat er misschien hier en daar een detail is, hetwelk niet geheel nauwkeurig is weergegeven. „Mais les faits essentiels, la prédiction de la guerre de 1870, la mort rapide de Sonrel, voilà certainement ce qui a été dit au jardin du Luxembourg en juillet 1868...."

---

3) Zie de vertaling in: „Het Toekomstig Leven", 1916, pag. 8.

Wij hebben hier wel te doen met twee gevallen van z.g. „tweede gezicht".

Het „tweede gezicht" behoort tot de meest bekende, daarnaast echter tot de tot op heden minst grondig bestudeerde verschijnselen der moderne parapsychologie. Er is een onnoemelijk groot aantal gevallen van „tweede gezicht" bekend, en er bestaat een uitgebreide litteratuur over dit verschijnsel, maar slechts zeer weinige van deze gevallen kunnen als onomstootelijk vaststaand beschouwd worden.

M. Dessoir zegt dat wij bij het „tweede gezicht" te doen hebben met „das leibhaftige Erscheinen eines Ereignisses vor dem wirklichen Eintreten dieses Ereignisses." [4])

H. Malfatti zegt, dat het zich bij het „tweede gezicht" „im Wesen handelt um Visionen, selten um andere Sinneseindrücke, die sich dem Betroffenen ganz unvermittelt, ohne seinen Willen, ohne Rücksicht auf Alter oder Bildungsgrad, auf Beschäftigung oder Tageszeit, aber stets im wachen Zustand aufdrängen."

Hij wijst er voorts op, dat deze visioenen „gewöhnlich ganz plötzlich und mit überwältigender Klarheit auftreten" en dat het „tweede gezicht" zich „vor allem in prophetischer weise mit der Zukunft beschäftigt." [5])

Persoonlijk zou ik er voor gevoelen van het „tweede gezicht" te zeggen, dat het ons plaatst voor het verschijnsel van den paragnostischen „waakdroom" of het paragnostische waak-gezicht, waarbij wij aan het woord „waken" een eenigszins ruime beteekenis dienen te hechten.

Deze paragnostische „waakdroom" behoort meestal tot het z.g. conforme type, d.w.z. er bestaat meestal volkomen congruentie tusschen „droom"beeld en werkelijkheid. Nochtans komen, zooals wij zullen zien, ook gezichten voor waarin het een of ander gebeuren symbolisch wordt voorgesteld.

De gezichten dragen welhaast alle een aanschouwelijk karakter. In Kieser's: „Archiv f. d. tierischen Magnetismus" (VIII, 3, pag. 81) lezen wij van een ziener die voorspelde, dat er binnen 14 dagen een zuidwester storm zou woeden. Toen men hem vroeg hoe hij dit kon weten antwoordde hij: „Ik zie omstreeks dien tijd een lijkstoet uit een zeker huis komen; aan het fladderen der mantels van de leden van den stoet kan ik zien uit welken hoek de wind waait."

4) „Die Woche", 26 Nov. 1932, pag. 1434.
5) „Menschenseele und Okkultismus", Borgmeyer, Hildesheim, pag. 115.

Schopenhauer werd zoozeer getroffen door de aanschouwelijkheid der gezichten, dat hij in zijn: „Parerga und Paralipomena" (I) opmerkt, dat de Schotten geen betere benaming voor het verschijnsel hadden kunnen uitdenken dan die van „second sight". Overigens was het hem bekend dat deze aanschouwelijkheid ook aan andere paragnostische visioenen eigen is. [6])

Ofschoon het meerendeel der gezichten een profetisch karakter draagt, zoo dienen wij nochtans te erkennen, dat ook een aantal gevallen van z.g. helderziendheid in de ruimte als gevallen van „tweede gezicht" dienen te worden aangemerkt. Men hoede zich er echter voor, te meenen, dat alle gevallen van z.g. helderziendheid in de ruimte als gevallen van „tweede gezicht" zijn te beschouwen.

Bij den ziener, die het „tweede gezicht" vertoont, zeggen velen een kortstondige verstijving, afwezigheid van geest, zelfs een tijdelijk niet reageeren op prikkels van buitenaf te hebben opgemerkt. „De Schotsche ziener" — aldus Kerner [7]) — „verkeert op het oogenblik van het gezicht in een toestand van verstijving. Hij staat daar met wijd geopende oogen en ziet en hoort niets anders." Malfatti spreekt van een „Tiefschlaf bei wachendem Leibe", waarin de ziener zich, op het oogenblik van het „zien" bevindt. [8])

De menschen die de „gave" van het „tweede gezicht" bezitten worden ons bij herhaling geschilderd als in zich zelf gekeerde lieden [9]). Sommigen van hen beschouwen hun „gave" als een vloek. De studie der folklore leert ons middelen kennen, om zich van dezen „vloek" te bevrijden. Hun werking moet m.i. op rekening der suggestie gesteld worden. Vaak bestaan deze middelen in het verrichten van allerlei „magische" handelingen op een kerkhof.

Volgens het volksgeloof zijn zij, die de „gave" van het „tweede gezicht" bezitten, aan uiterlijke kenteekenen kenbaar. Ofschoon zeer veel van deze kenteekenen in wezen „valsche" kenteekenen zijn, zoo doet men, m.i., toch verkeerd wanneer men dit alles naar het rijk der fabelen verwijst.

Kerner [10]) spreekt hier van den „Stechblick" waardoor deze lieden

---

6) Zie ook C. du Prel: „Die Anschaulichkeit der Ferngesichte" in: „Sphinx", Juli 1892.

7) „Die Seherin von Prevorst", Reclam-uitg., (Leipzig), pag. 160.

8) L. c., pag. 117.

9) Zoo b.v. „Vater" Roszkämper door Droste zu Hülshoff in: „Zeitschrift f. Parapsychologie", 1927, pag. 634.

10) L. c., pag. 159.

zich zouden kenmerken. De „Stechblick" is voor hem, „der eigentümliche Blick, wo alles Geistige im Menschen wie auf ein Pünktchen im Auge konzentriert ist, das dann wie verlängert und leuchtend heraustritt". Hij zegt dezen blik ook bij de zieneres van Prevorst te hebben waargenomen in die oogenblikken waarin zij „geesten" zeide te zien.

Over de introspecties der zieneres is weinig bekend, hetgeen zeer te betreuren is. Bij Grabinski [11]) vinden wij het geval van een „Spökenkieker", die vertelt, dat het hem toeschijnt, dat de „gezichten" langzaam op hem komen toezweven, een hoogen graad van duidelijkheid verkrijgen om zich daarna wederom langzaam van hem te verwijderen. Om het „gezicht" eenigen tijd vast te houden moet hij er strak naar kijken. Deze „Spökenkieker" is een ontwikkeld man wiens „gezichten" steeds uitkomen. Zijn zelfwaarnemingen zijn echter niet identiek aan die van andere zieners.

Vaak is sprake van een schilderij-achtig karakter der gezichten. Vooral in de geschriften der oudere schrijvers over het somnambulisme vinden wij — op grond der introspecties der proefpersonen — dit karakter aan de visioenen toegekend. Du Prel wijst daarop in zijn in noot 6 genoemde verhandeling.

De „gave" van het „tweede gezicht" („second sight") deed reeds eeuwen geleden de bewoners der Schotsche eilanden van zich spreken. Reeds in de Oudheid stonden zij om deze merkwaardige gave bekend. Eusebius van Caesarea, de „vader der Christelijke kerkgeschiedenis", zegt in zijn: „Praeparatio evangelica" (V, 9) dat deze eilanden de zetel zijn van dæmonen, welke den bewoners drogbeelden voorspiegelen.

George Buchanan, de bekende Schotsche humanist, dichter en geschiedschrijver, verhaalt in zijn: „Rerum Scotiarum Historia" (1582) van een aanzienlijken Schot, die in een koortsaanval zag, hoe Jacob V, door moordenaars omringd, het leven verloor.

In de Schotsche geschiedenis speelt het „tweede gezicht" zeer vaak een rol. Zoo maakt de Engelsche staatsman en geschiedschrijver lord Clarendon in zijn: „History of the rebellion and civil wars" (1671) gewag van een Schotsch edelman, die den moord op den hertog van Buckingham door kapitein Felton vooruitzag.

Klassieke vermaardheid heeft — door Shakespeare — een geval van „second-sight" verkregen, waarvan in de Schotsche overlevering gewag gemaakt wordt.

Uitvoerige berichten met betrekking tot het „tweede gezicht" bij de

11) „Neuere Mystik", Hildesheim, 1916, pag. 319.

Schotten (tevens betrekking hebbend op het verschijnsel in het algemeen) zijn voor het eerst medegedeeld door den reiziger Martin in zijn: „Description of the Western Islands of Schotland" (1716). Van dit boek verscheen, ruim een eeuw later, een Duitsche vertaling in het: „Archiv f.d. thier. Magnetismus" onder redactie van Kieser en medewerkers.

Voorts dienen hier de achttiende eeuwsche reizigers Samuel Johnson („A Journey to the Western Islands of Scotland") en James Boswel („The journal of a tour to the Hebrides") genoemd te worden als verzamelaars van berichten over het „tweede gezicht" in het nieuwere Schotland. [12])

Martin roemt in zijn: „Description" deze eilandbewoners als degelijke lieden, matig in het gebruik van spijzen en dranken. Toen hij zich nog op ongeveer 100 Engelsche mijlen van de kust van Schotland in zee bevond zou hij reeds door de zieners onder deze lieden „gezien" zijn, hoewel hij hun geheel onbekend was, en slechts zeer toevallig onder hen verzeild geraakte. Hij vertelt voorts o.m. dat de ziener Archibald Macdonald 's avonds aan zijn gezin een zonderling gezicht mededeelde: hij had n.l. een man gezien met een leelijke, lange muts, die bestendig met het hoofd schudde en in de hand een kleine, viersnarige harp hield; bovenop deze harp prijkten twee hertsgeweien. Vier dagen daarna kwam inderdaad een oude man, die in deze vermomming voor nar speelde, om een stuk brood te verdienen, doch in deze streken nog nimmer was gezien en ten tijde van het vermelde gezicht zich op een ander eiland, twintig mijlen vandaar, had bevonden.

John Mac Normand en Daniel Mac Ewin zagen op den openbaren weg, twee mijlen ten Noorden van de kerk van Saifort, een menigte menschen uit het Noorden komen, alsof zij te Saifort een doode gingen begraven. Zij gingen er een weinig voor uit den weg naar den kant der rivier, doch, terwijl zij daar in afwachting van den begrafenisstoet stilstonden, was eensklaps alles verdwenen, zoodat het hun duidelijk werd, dat zij slechts een visioen gehad hadden. Dit verraste beiden zeer, want zij hadden nog nimmer te voren een dergelijk visioen gehad. Thuisgekomen

---

12) Helaas zijn hun geschriften uiterst moeilijk te verkrijgen zoodat wij onze kennis met betrekking tot den inhoud daarvan in den regel moeten putten uit de werken van M. Perty („Die mystischen Erscheinungen der menschl. Natur", Leipzig, 1872), C. du Prel („Das Zweite Gesicht", Breslau, z. j.) e. d., welke gemakkelijker toegankelijk zijn of uit die van J. Kerner („Die Seherin von Prevorst"), J. v. Görres („Mystik, Magie und Dämonie", München, 1927) e.d., welke herdrukt werden.

vertelden zij het aan hun buren, en het gebeurde werkelijk eenige weken later dat een overledene langs dien weg uit een ander kerspel — van waaruit zelden of nooit een lijk te Saifort werd begraven — vervoerd werd om aldaar ter aarde te worden besteld. [13])

Bende Bendsen verhaalt [14]) van den Schotschen ziener Boy Spuck, die den sterfdag van personen, die hem geheel onbekend waren, nauwkeurig kon bepalen, wanneer hij in zijn visioen brandende kaarsen bij het lijk zag staan. Ouderdom en sterfdag kon hij dan, bij dit kaarslicht, van de schilden op de kist aflezen.

In alle andere gevallen kon deze ziener, die sterk scheel zag en een onverdragelijken snijdenden blik bezat, nimmer nauwkeurig den tijd bepalen, iets wat wij ook bij het meerendeel der andere zieners opmerken.

Zelfs bij de profeten van het Oude Testament vinden wij maar zelden een eenigszins nauwkeurige tijdsbepaling. In: „Zacharia", XIV, 7 lezen wij dat de tijd der vervulling slechts aan God bekend is. Bij: „Jeremias", 50 en 51 ligt de verovering van Babylon vlak bij den algeheelen ondergang van het rijk, ofschoon daar nochtans 1000 jaren tusschen liggen. Ook in het Nieuwe Testament treffen wij het probleem der tijdsbepaling bij voorspellingen aan blijkens: „Petrus", I, 10—12.

In dit verband dient er ook de aandacht op te worden gevestigd, dat „helderzienden" bij herhaling verleden en toekomst blijken te verwisselen. Hufeland zegt van een somnambule in zijn in 1811 te Weimar verschenen verhandeling: „Ueber Sympathie" (pag. 189): „Merkwaardig is dat zij hierbij steeds heden met gisteren verwisselde." De dingen welke vandaag nog te gebeuren stonden zag zij als gisteren reeds geschied.

In mijn opstel over: „Dr. Frederik van Eeden als Parapsycholoog" wees ik er op dat „Nelly" (de „contrôle" van Mrs. Thompson) gebeurtenissen als toekomstig zag welke zich enkele weken te voren hadden afgespeeld. [15])

In het bekende geval Soal-Gordon Davis [16]) zien wij dat Blanche Cooper heden en toekomst met elkaar verwart.

Verschillende parapsychologen hebben aandacht aan dit merkwaardige verschijnsel gewijd dat ook reeds aan Dante („Inferno", X, 99 e.v.) bekend schijnt te zijn geweest, iets waarop door Lombroso de aandacht wordt gevestigd. [17])

13) Martin in Kieser's: „Archiv", VI, 3, pag. 129.
14) „Archiv", VIII, pag. 92.
15) „Tijdschrift v. Parapsychologie", II, pag. 143.
16) „Proceedings S. P. R.", Dec. 1925.
17) „Hypnotische und Spiritistische Forschungen", Hoffmann, Stuttgart, pag. 358.

In de: „Proceedings S. P. R." (Vol. X, pag. 332) vindt men het geval Mrs. Mc. Alpine, dat door getuigen bevestigd is.

Deze dame zat in Juni 1889, op een mooien zomerschen dag, aan den oever van een meer in de omgeving van Castleblaney (Schotland), wachtend op haar zuster, die met den trein van Longford zou komen. Haar geheele aandacht werd in beslag genomen door het prachtige landschap voor haar. Er was geen geluid of beweging in de natuur, behalve het zachte kabbelen van het water tegen het zand aan haar voeten. Plotseling voelde zij hoe een koude rilling en een eigenaardige verstijving harer ledematen haar beving. Zij vertelt dan verder:

„Ik voelde mij angstig, maar tevens aan deze plek gekeтend, en ik werd a. h. w. gedwongen recht voor mij uit te kijken in het water. Langzamerhand scheen zich een zwarte wolk te vormen, en in het midden daarvan zag ik een grooten man in een wollen kleeding, die in het water sprong en zonk. Een oogenblik later was de duisternis voorbij, en ik bemerkte weer de hitte en den zonneschijn.

Ongeveer een week later pleegde een zekere Mr. Espie, een mij onbekende klerk van een bank, op dezelfde plaats zelfmoord door zich te verdrinken. Hij liet een brief aan zijn vrouw achter, waaruit bleek, dat hij reeds eenigen tijd met zelfmoordplannen had rondgeloopen."

Gelijk ik hiervoor reeds opmerkte stellen geenszins alle visioenen het aanstaande gebeuren in een volmaakt natuurgetrouw beeld voor. Zeer vaak blijkt het gezicht slechts een symbolische voorstelling te bevatten. Men herhaalt van zieners, die hallucinaties hadden, waarin zij personen, in een lijkwade gehuld, aan hen zagen verschijnen. Naar mate het lijkkleed grootere gedeelten van hun lichaam bedekte werd de dood meer nabij geacht. Zoo voorspelde de ziener Daniel Dow [18]) den dood eener jonge vrouw te Minginnis. Het overlijden zou, volgens hem, binnen 24 uur plaatsvinden, omdat hij haar gezien had in een lijkwade, welke haar geheel en al bedekte. Zij was op het oogenblik der voorspelling nog gezond, stierf echter plotseling in het open veld.

Men kent verhalen van zieners, die iemands dood niet binnen het jaar verwachtten, omdat zij den betreffenden persoon gezien hadden in een lijkwade, welke slechts het onderste gedeelte van zijn lichaam bekleedde....

Wij zagen hiervoor reeds dat het verschijnsel van het tweede gezicht

18) „Archiv", VI, pag. 126.

volstrekt niet uitsluitend bij de Schotten is geobserveerd geworden, maar dat het ook wel onder de leden van andere volkeren is waargenomen. Hier volgen nog enkele voorbeelden van gevallen van „tweede gezicht" buiten Schotland geconstateerd en ontleend aan de oudere litteratuur.

Het eerste danken wij aan IJsbert van Diemerbroeck, een beroemden Nederlandschen arts, die zich bij de pest-epidemie, welke woedde van 1635—1637, zeer verdienstelijk heeft gemaakt. In 1649 werd hij tot buitengewoon en in 1657 tot gewoon hoogleeraar in de genees- en heelkunde te Utrecht benoemd, in welke stad hij in 1674 overleed. In zijn: „De peste libri" nu verhaalt hij het geval van een poorter uit Delft, Dimmerus van Raet geheeten, die, toen de pest in deze stad woedde, zijn vrouw naar een plaats zond, welke op 30 mijlen afstand van haar zoo zwaar beproefde veste lag. Op zekeren dag begon een oude waschvrouw in het huis van van Raet plotseling te weenen en zeide, dat haar meesteres overleden was. Zij had n.l. zoo juist haar „geest" zonder hoofd gezien. Verder vertelde zij dat zij uit ervaring wist dat, wanneer zij plotseling het beeld van een haar bekende of met haar bevriende persoon zonder hoofd voor zich zag, dit voor haar het nimmer falend bewijs was, dat de betrokken persoon overleden was. Een ingesteld onderzoek wees, volgens v. Diemerbroeck, uit, dat de vrouw van van Raet inderdaad op datzelfde uur overleden was.

Volgens Horst [19]) wordt in de bibliotheek te Koningsbergen een verzameling handschriften bewaard van den achttienden-eeuwschen hoogleeraar in de theologie H. Lysius, waarin hij bericht over de gave van het „tweede gezicht", zijn familie eigen. Van zijn grootmoeder getuigt hij daarin:

> „Eens stond zij tegen den avond aan de deur van haar woning en keek de lange straat langs. Eensklaps zag zij uit het posthuis een begrafenisstoet komen, welke voorbij haar huis naar de niet ver verwijderde kerk trok. Zij kende ten deele de vooraangaande schoolknapen, met name de scholieren der eerste klasse, welke brandende waskaarsen, rouwfloers en op blik geschilderde geslachtswapens droegen. Zij herkende haar eigen zoon, die als predikant, en haar schoonzoon, mijn vader, die als toenmalig diakonus, naar het gebruik direct op de school volgden, zelven gevolgd door een schoonen engel op een wit, en een leelijken op een zwart paard, welke beiden voor het lijk heenreden, terwijl achter het lijk een groote schare rouwdragenden ging. Vermits nu in het posthuis niemand woonde, die naar de plaatse-

19) „Deuteroskopie", I, pag. 180, Frankfurt, 1830.

lijke rechten met floers, waslicht en wapenschilden kon begraven worden, begreep men niet, hoe dit gezicht bij mogelijkheid vervuld zou kunnen worden. Vooral was het een raadsel, wat die engel en duivel wel te beduiden hadden. Intusschen deelde zij dit gezicht terstond aan haar zoon en behuwdzoon mede, welke echter evenmin als zij zelf er een aannemelijke verklaring van wisten te geven. Doch weinige dagen daarna had er nabij de stad Flensburg een duel plaats tusschen twee voorname Holsteinsche edellieden.

Een van hen werd doodelijk gewond in het posthuis, tevens logement, gebracht, waar hij aan de ontvangen verwondingen overleed en geheel op dezelfde wijze, zooals mijn grootmoeder in dat gezicht gezien had, ter aarde besteld werd. De beide engelen waren edellieden, van welke de een in een fraai blinkend harnas het z.g. paard van vreugde (Freudenpferd), de andere daarentegen in een zwart harnas het zwarte rouwpaard bereed."

— Algemeen bekend is het geval van „tweede gezicht" waarvan Kant gewag maakt in zijn: „Träume eines Geistersehers" en dat betreft het „zien" van den brand van Stockholm door Swedenborg tijdens zijn verblijf te Gothenburg.

— Goethe verhaalt in zijn autobiografie: [20])

„In zulk een verwarring kon ik toch niet nalaten Friederike nogeens te gaan zien. Het waren pijnlijke dagen, waarvan ik mij niet veel meer herinner. Toen ik haar van het paard nog de hand reikte, stonden haar de tranen in de oogen en ook mijn gemoed schoot vol. Ik reed nu langs het voetpad naar Drusenheim, en daar overkwam mij een der meest zonderlinge toestanden. Ik zag n.l. niet met mijn lichamelijke oogen, maar met die van den geest mijzelven, op denzelfden weg mij tegemoet rijden, en wel in een kleeding, zooals ik deze nooit droeg, grijs met eenig goud borduursel. Zoodra ik mij uit dezen droom wakker schudde, was de gestalte verdwenen. Toch is het zonderling, dat ik acht jaren daarna in de kleeding, waarin ik mijzelf toen zag, en die ik toen niet met opzet, maar geheel toevallig droeg, mij op denzelfden weg bevond om Friederike nog eens te bezoeken."

— In zijn: „De Droom" maakt F. Ortt melding van een geval van „tweede gezicht" ontleend aan de mededeelingen van een zijner vrienden, „wiens betrouwbaarheid en waarheidsliefde voor mij ontwijfelbaar zijn." [21])

„Toen ik nog een kind was, bewoonden mijn ouders een flinke, gehuurde boerderij in Friesland. Mijn vader, die weinig bedrijfskapitaal bezat, trachtte dit te vermeerderen door veehandel. Hij was te goed van vertrouwen, werd

20) „Aus meinem Leben. Wahrheit und Dichtung. Goethe in Strassburg."
21) Tweede boek, Amsterdam, Seyffardt, pag. 75.

opgelicht, moest liquideeren en hield daardoor nagenoeg niets over. Nu had mijn oom Bouke, die zelf ook een groote boerderij bewoonde, in ons dorp een huis staan, waar gelegenheid was tot stallen van eenige koeien, dus juist geschikt voor mijn vader, om weer den voet in den beugel te krijgen. Een paar gelukkige jaren hebben mijn ouders daar gewoond, maar toen kwam de keer. Want in dien tijd gebeurde het, dat een dochter van oom Bouke in het huwelijk trad, en hoewel oom ergens anders ook wel een huis bezat, wilde tante haar dochter bij zich in haar eigen dorp houden en werd mijn vader plotseling de huur opgezegd. Vader moest met zijn groot gezin verhuizen naar een vreemde streek, zonder vooruitzichten en had daar een heel moeilijken bestaansstrijd.

Moeder had een enkele maal de eigenaardigheid iets over de toekomst te openbaren; ze deed dit heel eenvoudig, zonder het besef te hebben van een bijzondere gave, alsof ze een zekeren last van zich afschudde, bij zichzelf denkende: zie zoo, nu ben ik er af. Mijn vader wist niet goed wat ervan te denken en vond dit niet prettig.

In dien tijd zei moeder tegen vader: „Man, ik zie op zekeren dag de roede des Heeren opgeheven over het huis van je broer Bouke."

Vader trachtte dit weg te schertsen, en zei: „Kom, heb je weer wat?"

„Ja," zei ze (en gebruikte in die voorspellingen vaak uitdrukkingen aan den Bijbel ontleend), „die in de gevangenis leidt, moet zelf in de gevangenis. Als we een jaar verder zijn, zal er een koopdag wezen, óók bij je broer Bouke. Je zult het met je eigen oogen zien en let op dit teeken: ik zie twee menschen door de hoemaje komen; de eene is een lange, magere man en de andere is een bultenaar. En de lange zegt tot den bultenaar: „Whet is det hjir? Ik tocht, dat it boelgûd wêze scoe en ik sjuch neat!" (Wat is dat hier? Ik dacht dat het koopdag zou zijn en ik zie niets).

„Nu," zei mijn vader lachend, „dat zal dan wel een bijzonder soort boelgoed wezen!"

Inderdaad bestond er al heel weinig kans dat deze voorspelling ooit zou worden vervuld. Want de groote veeboeren in den Frieschen greidhoek vormen, om zoo te zeggen, den adel van het platteland. Geen boer zal er daar over denken de boerderij aan kant te doen, tenzij hij oud is geworden en zijn kinderen in zijn plaats kan stellen. Een koopdag is haast altijd iets verschrikkelijks, het beteekent òf sterfgeval, òf bankroet. Bij oom was noch aan het eene, noch aan het andere te denken. Hij was in de kracht van zijn leven, zijn zaak ging uitstekend, en zelfs al ware hij gestorven, dan zou er nog van geen koopdag sprake zijn geweest. Maar nog ongerijmder leek de voorspelling, dat iemand, die het erf op een koopdag zou betreden, dan niets te zien zou krijgen. Want op zoo'n boelgoed worden, behalve de landbouwwerktuigen, vaak nog een 40 of 50 koeien verkocht. Het erf, dat meestal door een gracht omgeven is, wordt dan in een marktplaats her-

schapen, waar de kraampjes zelfs niet ontbreken en de jeugd zich vermaakt met het koekslingerspel. 't Was dus een dwaze voorspelling. Vader lachte er om als om een dwazen inval, en in den strijd om het dagelijksche brood werd deze vreemde voorspelling uit de gedachten mijner ouders weggewischt.

Maar wat gebeurde?

De boerderij, die mijn oom bewoonde, behoorde aan een heer, die eigenaar was van een groot aantal hofsteden. Op zekeren dag kwam hij op den inval een dezer plaatsen aan zijn zoon ten geschenke te geven, en uit al zijn hoeven viel de keuze op die, welke mijn oom bewoonde. De zoon, die waarschijnlijk schulden had, zette hem onmiddellijk te koop. De kooper was een jonge man, die zelf een boerderij wilde beginnen, zoodat juist een jaar na de voorspelling mijner moeder in de courant stond, dat er bij oom koopdag zou wezen.

Die tijding bereikte ook het afgelegen gehucht, waar mijn ouders woonden. Toen de dag kwam, voelde Vader zich onweerstaanbaar gedrongen er heen te gaan.

„Jongen", zei Moeder, „wat haal je toch in je hoofd; het is een weg van vier uur en je kunt er toch immers niemendal koopen?"

„Ja dat weet ik wel", zei Vader, „maar ik wil er toch eens kijken."

Zoo kwam hij weer in het oude dorpje terug. Hij betrad het erf. Maar in de ongewone stilte was er niets, dat hem opviel. Het heeft hem later altijd verbaasd, hoe het mogelijk was dat hij het zelf niet heeft opgemerkt. Hij ging in huis. Daar zaten oom en tante als een paar gebroken menschen bij elkaar.

Oom verklaarde die stilte. „Ze zijn in de schuur", zei hij. „Ik heb alle drukte van kraampjes en koekslingeren verboden. Het vee staat aangebonden achter het huis en de landbouwwerktuigen heb ik in de schuur gehouden en daar heeft nu de verkooping plaats. Ik wil niet dat we er hier op het erf ook maar iets van komen te zien."

Zwijgend zat Vader eenige oogenblikken bij die bedroefde menschen ter neer. Slechts even nam hij een kijkje in de ruime schuur, waar de notaris voor de open deuren aan zijn tafeltje zat en de verdere ruimte opgevuld was met een roezemoezende menigte. Daarna ging hij het erf op, om alles nogeens rondom te bezien. Bij een eenzaam doornstruikje, dicht bij den dam, bleef hij een oogenblik naar het huis staan kijken. Plotseling hoorde hij achter zich het geluid van voetstappen. Hij keek om en zag twee mannen het erf betreden. De eene was een lang en mager man, dien hij zeer goed kende, en de ander was een bultenaar. En wat hem toen overkwam — Vader hoopte dat het hem nooit weer zou overkomen; het was hem alsof hij in de aarde wegzonk. Want op hetzelfde oogenblik keek de langste over zijn schouder naar het mannetje dat naast hem liep en zei: „Whet is det hjir? Ik tocht, dat it boelgûd wêze scoe en ik sjuch neat!"

Maar al heeft men dan ook door alle eeuwen heen bij de leden van onderscheidene volkeren gevallen van „tweede gezicht" waargenomen, het kan nochtans niet ontkend worden dat in sommige landstreken als b.v. Schotland, de Faröer-eilanden, sommige deelen van Denemarken (IJsland [22])), Lapland, Westfalen en Bretagne de „gave" endemisch schijnt te zijn.

„Wesentlich ist für das zweite Gesicht, dass es nicht überall vorkommt. Es unterscheidet sich dadurch auffällig von den anderen parapsychischen Fähigkeiten, die regellos über alle Gegenden verstreut sind" zegt Dessoir [23]).

Wie de gewestelijke taal dezer landstreken bestudeert treft daarin bij herhaling bijzondere woorden aan om er de zieners mede aan te duiden. Zoo b.v. in Westfalen waar men hen „Spökenkieker" noemt. Zie ook de beide, in noot 22 genoemde, publicaties.

De vraag hoe wij het moeten verklaren dat de „gave" van het „tweede gezicht" in verschillende landstreken endemisch is, werd bij herhaling onder de oogen gezien door hen, die zich voor deze vraagstukken interesseeren.

Prof. van Hamel heeft er, in zijn verhandeling: „Supranormale verschijnselen op IJsland" [24]) op gewezen, dat de IJslanders dikwijls nadenken over de vraag, hoe het toch komt, dat bij hen de paragnosie zooveel gewoner is dan bij de meeste andere volkeren. Daar de IJslanders „een van de meest ontwikkelde volken van Europa zijn en een beschaving bezitten, die in een verleden van eeuwen geworteld is, kan men juist in hun geval niet aankomen met het argument, dat achterlijkheid en beperkte verstandelijkheid zich bij hen doen gelden. [25]) .... Meestal schrijven de IJslanders zelf hun bijzondere begaafdheid op dit gebied toe aan de eenzaamheid, waarin men leeft in een land, dat ruim drie maal zoo groot is als het onze en slechts een goede honderdduizend inwoners heeft. Deze opmerking komt het eerst voor in de uitvoerige reisbeschrijving van den geleerden IJslander Eggert Olafsson, die in 1772 in het Deensch verscheen. Hij voegt er aan toe, dat de supranormale vermogens dan ook het sterkst zijn in de noordelijkste en dunst bevolkte landsdeelen;

22) Zie voor IJsland A. G. van Hamel: „IJsland. Oud en nieuw", Zutfen, 1933 en: „Supranormale verschijnselen op IJsland" in: „Tijdschrift v. Parapsychologie", VI, pag. 177.

23) L. c., pag 1434.

24) „Tijdschrift v. Parapsychologie", VI, pag. 179.

25) De schrijver doelt hier op het feit dat een verlaging van den bewustzijnsgraad de manifestaties van het „transcendentale subject" vergemakkelijken. Zie mijn opstel: „Is het mediumschap een verschijnsel van regressie?" in: „Tijdschrift v. Parapsychologie", V, pag. 103.

BEGELEIDINGSBON 16:12:15 19-03-1998

KB

uitleenstadium	0 Beschikbaar
opslagruimte	magazijn 3A 3:6
transportstation	22-3
bestemmingsbalie	1
aanvraagbalie	1 uitleen
signatuur	T 845
titel	Tijdschrift voor parapsychologie gewijd aan de stu
auteur	Dietz, P.A.
bandinfo	1934/35-7
bandzebra	03000009122331
uitleenindicatie	
verloopdatum	27-03-1998
type lening	5 Leeszaal

2 weken na verstrijken 2e rappel f.10,- boete per boek

toelichting

lenernaam	J.P.M. STAP
lenerzebra	01344191

in het minder schaars bewoonde zuidland zijn ze zeldzamer. In het begin der 20e eeuw keert dezelfde meening terug bij den boer-romanschrijver Gudmundur Fridjónsson („Skirnir", 83 (1909), 168 vv.). Hij zegt uitdrukkelijk, dat eenvoudige lieden in dit opzicht altijd veel begaafder zijn dan geleerden, en dat de landsbevolking de stedelingen verre achter zich laat. Hij vindt dat ook niet meer dan natuurlijk, daar ,,het volksgeloof een echo is van de verborgen werelden der natuur" en de eenvoudigen en buitenmenschen nu eenmaal dichter bij den schoot der natuur leven. En ook.... prof. Gudmundur Finnbogason sluit zich bij deze opvatting aan. Er moet echter onmiddellijk bij gezegd worden, dat men zich deze in verre afzondering levende boerenmenschen, ondanks al hun eenvoud, vooral niet als halve wilden denken moet. Zij bezitten een hooge beschaving en ontwikkeling van den geest, die uit veel lectuur en vooral uit het eigen leven en denken verworven is." [26])

Ofschoon het m.i. aan geen twijfel onderhevig is of het leven in ongenaakbare rotsgebieden en in uitgestrekte heidevelden — op plaatsen dus waar de mensch gelegenheid heeft tot zich zelf in te keeren, met zichzelf alleen te zijn — biedt den mensch meer gelegenheid om „homo divinans" te blijven dan het leven in de stad, zoo ben ik nochtans van meening, dat ook bodem — en luchtgesteldheid als factoren dienen te worden beschouwd, welke hier hun invloed doen gelden.

Wij staan hier voor het probleem der z.g. geo-psychische verschijnselen, waaraan vooral W. Hellpach zijn aandacht heeft geschonken. [27]) De Duitsche psycholoog E. R. Jaensch constateerde verband tusschen zekere waarnemings-anomalieën („subjektive Anschauungsbilder") en een kalkrijken bodem [28]). Waarom zouden wij dan geen rekening houden met

---

26) Merkwaardig is in dit verband een observatie van Dr. H. Malfatti. Hij zegt (l.c., pag 123) dat in het dal van den boven-Inn het „tweede gezicht" endemisch is, terwijl bij de „leichtlebigeren Unterinntalern" het „tweede gezicht" niet voorkomt „obwohl sie viel offenherziger und gesprächiger und auch sonst genügend „geistergläubig" zu sein pflegen."

Volgens dezen auteur verdwijnt de „gave" van het „tweede gezicht" meer en meer. „Unsere ganze moderne Kulturrichtung lenkt den Blick vom eigenen Innern auf die Aeusserlichkeit des täglichen Lebens, sodass für den Wachtraum kein Platz und keine Zeit übrig bleibt." (L.c., pag. 124). p. 36.

27) „Die Geopsychischen Erscheinungen. Wetter und Klima. Boden und Landschaft in ihrem Einfluss auf das Seelenleben", Leipzig, Engelmann.

28) „Ueber den Aufbau der Wahrnehmungswelt und ihre Struktur im Jugendalter", Leipzig, 1923.

de mogelijkheid dat ook bij het „tweede gezicht" geo-psychische factoren een rol spelen, ofschoon wij nog geen antwoord kunnen geven op de vraag welke dezer factoren hier in het spel zijn. Van vier zieners der eilanden Skie en Har vond ik vermeld [29]), dat zij gedurende een 14-jarig verblijf in Barbados zonder eenig visioen bleven, maar reeds in den eersten nacht na hun terugkomst er een hadden. Versterken dergelijke observaties ons niet in de meening dat de vaderlandsche lucht, het vaderlandsche drinkwater, enz. waarschijnlijk stoffen bevatten welke het organisme in een toestand brengen welke het manifest worden der latente supernormale begaafdheid bevordert?

Naast het „tweede gezicht" kent men ook het tweede gehoor" en het „tweede gevoel".

In het door Ort medegedeelde geval maakten wij reeds kennis met een geval van „tweede gehoor". De moeder van zijn berichtgever „zag" niet alleen den langen, mageren man maar „hoorde" hem ook spreken.

(Wordt vervolgd)

29) Perty: „Die mystischen Erscheinungen der menschlichen Natur", II, pag. 295.

INHOUD.

Het tweede gezicht

door W. H. C. TENHAEFF.

(Slot).

A. R. Wallace, de leerling, vriend en medewerker van Ch. Darwin vermeldt het navolgende geval van „tweede gehoor". [30])

„Nog merkwaardiger is het geval van den vicaris van Yorkshire, die, toen hij negentien jaar oud was, te Invercargill, in Nieuw Zeeland, werkzaam was, en daar iemand ontmoette van de equipage van het schip, waarmede hij de reis gemaakt had, en wien hij beloofde, met hem en nog eenige anderen, den volgenden ochtend vroegtijdig te zullen meegaan naar het eiland Ruapuke, om daar een paar dagen te visschen en te jagen. Zij zouden te vier uur vertrekken, om met het getij over de bank te kunnen komen, en er werd afgesproken, dat zij den vicaris bijtijds zouden wekken. Daar hij het vaste voornemen had, om het uitstapje mede te maken, begaf hij zich vroegtijdig naar bed. Op den trap zijnde, die naar zijn slaapkamer leidde, meende hij een stem te hooren, die tegen hem zeide: „Ga met die menschen niet mee." Niemand was er bij hem, toch vroeg hij: „Waarom niet". De stem, die inwendig scheen te zijn, zeide toen met nadruk: „Gij moogt niet gaan", en op zijn verder vragen werden die woorden nogmaals herhaald. Hij vroeg toen: „Hoe kan ik dat beletten? Zij zullen mij roepen", waarop de stem duidelijk antwoordde: „Grendel uw deur". Toen hij in zijn slaapkamer gekomen was, zag hij aan de deur een stevigen grendel dien hij vroeger niet had opgemerkt. Eerst dacht hij er nog over, of hij gaan zou of niet, daar hij gewoon was volgens eigen inzichten te handelen. Maar hij begon toch te aarzelen, daar hij een voorgevoel kreeg, dat er een ongeluk gebeuren zou, en, na nog eenige keeren geaarzeld te hebben, grendelde hij de deur en ging slapen. Tegen ongeveer drie uur in den morgen kwam men hem roepen, zij bonsden vreeselijk tegen zijn deur, maar hoewel hij wakker was, deed hij of hij hen niet hoorde, en het gevolg was dat zij eindelijk vloekend en schreeuwend heengingen. Tegen ongeveer negen uur ging hij naar beneden om te ontbijten, waar men hem dadelijk vroeg of hij al gehoord had wat er gebeurd was. Toen werd hem verteld dat de boot naar Ruapuke op de bank was omgeslagen, en dat allen die er zich in bevonden verdronken waren. Sommige lijken spoelden reeds dien eigen dag aan land, en de anderen een of twee dagen later, en hij voegde er bij: „Als ik er bij geweest was, zou ik zonder eenigen twijfel verdronken zijn."

---

30) „De wonderen en het hedendaagsch spiritisme", Ned. vert., Amsterdam, Cohen zonen, pag. 327.

Onwillekeurig gaan onze gedachten, bij het kennis nemen van dit geval, uit naar Socrates. Zijn biografen maken gewag van de „door Gods beschikking hem toebedeelde stem" welke hij van zijn jeugd af vernam, telkens wanneer hij op het punt stond iets verkeerds te doen." [31])

Een voorbeeld van een geval van „tweede gevoel" is het navolgende, Ir. F. Ortt en mij medegedeeld door een zeer intelligente vrouw, die het bij haar — destijds 2 jarig — zoontje observeerde:

„Op een middag werd hij gillende wakker. Ik ging gauw naar hem toe en snikkende riep hij maar: „Pijn, pijn, vreeselijke pijn."

„Waar dan, Hansje?"

„Daar, aan het voetje."

Ik haalde eerst zijn linkerbeentje van onder de dekens vandaan, maar toen riep hij dadelijk: „Neen, 't andere beentje, daar, onder het voetje."

Ik greep het rechtervoetje, keek en keek, maar kon niets bespeuren.

„Ja, heusch daar", en hij wees heel nauwkeurig een plaats aan langs zijn hieltje, en voegde er aan toe: „Hansje heeft pijn door den kolenwagen van den trein!" Maar er bleef niets te zien aan het voetje en dus kalmeerde ik hem en zei ook zooiets van: „je hebt zeker een beetje gedroomd, vent", wat hij kalm beaamde: „Ja, moeder", en hiermede was de scène geëindigd.

De geheele verdere dag verliep gewoon en vroolijk en 's avonds ging hij als gewoonlijk in zijn nachtgoed en bloote voetjes tot slot van de pret op het groote bed met het een of ander stuk speelgoed nog wat spelen. Ineens een gil en jawel, precies op de 's middags aangeduide plaats zag ik een diepe, bloedende snee: hij had getrapt op den kolenwagen van zijn treintje, dat hij mee naar de slaapkamer had genomen...."

Merkwaardig is dat de „gave" van het „tweede gezicht" zich bij herhaling in zeer bepaalde richtingen blijkt te kunnen ontwikkelen. Zoo kent men zieners, die uitsluitend gebeurtenissen schijnen te kunnen „zien", betrekking hebbend op schepen, anderen, die weer uitsluitend in staat blijken te zijn om begrafenissen, branden e.a. gebeurtenissen vooruit te kunnen „zien". Vermoedelijk hebben wij hier slechts met een kwestie van instelling te doen, van bijzondere aandachtsrichting. Op de vraag vanwaar deze bijzondere aandachtsrichting, zou vermoedelijk een psychoanalytisch onderzoek van den ziener ons antwoord kunnen geven.

In de meeste gevallen zijn het gebeurtenissen van catastrofalen aard

31) Zie deel III, pag. 55 van: „Beknopte Handl. d. Psychical Research", den Haag, 1926.

welke de zieners „zien", ofschoon ook wel blijde gebeurtenissen „gezien" worden (huwelijken e.d.).

Zeer opmerkelijk is voorts het feit, dat soms twee of meer personen op hetzelfde oogenblik eenzelfde visioen schijnen te hebben (collectieve geloofwaardige hallucinatie).

„Op een Zaterdagmiddag van het jaar 1866 — zoo verhaalt Karl Kiesewetter („Sphinx", 1890, II, pag. 178) ging ik, in die dagen een leerling van het gymnasium te Meiningen, met mijn grootmoeder, de „Rätin" Barbara Hauszen en haar dochter, mej. Louise Hauszen, een wandeling maken op een landweg in de nabijheid van de ten Oosten van Meiningen liggende Donopskuppe, daar, waar thans de „Berliner Strasse" ligt. We liepen van het Z. naar het N. De zon was zoo juist achter de bergen onder gegaan en de hemel zeer helder. Toen we in de buurt kwamen van de plaats, waar nu zoowat het „Realgymnasium" staat, begon mijn grootmoeder, een nuchtere, prozaïsche vrouw, te roepen: „O God, kijk eens, wat is daar in de lucht bij den Landsberg in de richting van Roszdorf?" (De Landsberg is een burcht op een geïsoleerd staanden berg, een uur gaans ten N. van Meiningen gelegen; ten W. van den Landsberg opent zich het dal in de richting van Roszdorf, de geboorteplaats van mijn grootmoeder). Ook mijn tante riep: „O God! wat is dat?"

Beiden beschreven nu op overeenstemmende wijze, een vreeselijk gewirwar van paarden, menschen, rook en groote kogels; ik echter zag niets dan den helderen hemel en werd op grond van dit feit door mijn ietwat driftige, goede grootmoeder duchtig den mantel uitgeveegd. Het was haar onbegrijpelijk, dat ik niets zag waar zij en haar dochter deze beelden zoo ongemeen duidelijk in de lucht zagen. Beide vrouwen meenden haar visioenen aan atmosferische invloeden te moeten toeschrijven (aan luchtspiegelingen dus) en geloofden, dat een onweer of iets dergelijks op komst was. Daarom gingen wij maar gauw naar huis. Daar vertelden beide vrouwen aan mijn grootvader en mijn oom van hetgeen zij aan den hemel gezien hadden, waarbij mijn tante opmerkte, dat het jammer was, dat er den volgenden dag (Zondag) geen courant verscheen; maar Maandag zou men zeker een en ander daarover kunnen lezen. — Mijn oom kreeg opdracht 's avonds eens hier en daar te vragen of ook anderen iets van dit vreemde gebeuren aan den hemel gezien hadden. Niemand wist er echter iets van, tot groote verwondering van mijn grootmoeder en tante. Opmerkelijk is, dat bij niemand ook maar één enkel oogenblik de gedachte opkwam, dat men mogelijk met een bovenzinnelijk verschijnsel te doen gehad kon hebben.

Ongeveer zes weken later kwam het Beiersche leger hierheen, terwijl de Pruisen van Langensalza over Eisenach opmarcheerden. Bij Roszdorf vond een treffen plaats. Nu was het raadsel opgelost."

John Lothrop Motley werd in 1814 te Dorchester (Mass. U. S. A.) geboren en overleed in 1877 bij Dorchester in Engeland. Hij vervulde o.m. het ambt van Amerikaansch gezant te Weenen en was een voortreffelijk geschiedschrijver. Tot zijn hoofdwerken behoort: „The rise of the Dutch republic" waarvoor de Leidsche Universiteit hem het eeredoctoraat toekende.

Onder het hoofd: „Strijd van heirmachten in de lucht" vermeldt hij in deel III (1) het navolgende, dat men als een merkwaardig analogon van het hierboven vermelde geval kan beschouwen:

„In het begin van Februari (1574) zagen vijf burgers te Utrecht, toen zij te middernacht op wacht stonden, in de lucht het beeld van een woedend gevecht. De lucht was uiterst donker, uitgezonderd recht boven hun hoofd, waar zij in een ruimte, omtrent zoo lang als de stad, en zoo breed als de gewone kamer, twee legers, slagvaardig, op elkaar zagen aanrukken. Het eene trok snel uit het N.W. op, met vliegende vaandels, sperengekletter en trompetgeschal, door zwaar geschut en ruiterdrommen vergezeld. Het andere daagde langzaam uit het Z.O. op, als uit een verschanste legerplaats, om de aanvallers te keer te gaan. Hevig werd er eenige oogenblikken lang gestreden; duidelijk hoorde men de oorlogskreten der strijders, het gebulder van het geschut, het geratel van musketvuur, den tred der zwaargewapende voetknechten, het getrappel der paarden. Het zwerk daverde van den schok der kampende legers en werd beneveld door de snel op elkaar volgende losbrandingen van het geschut. Na een kort, scherp gevecht werd het leger uit het N.W. in wanorde teruggedreven, doch het verzamelde zich na een korte verpoozing, sloot zich wederom in een dichten drom aaneen, en rukte opnieuw voort. Hun vijanden, naar de verzekering der ooggetuigen, in een vierkant dichtgesloten bosch van speren en musketten geschaard, wachtten wederom den aanval af. Andermaal werden de krijgers der lucht met elkander handgemeen, waarbij de ooggetuigen al de kenteekenen en geluiden van een wanhopig treffen duidelijk herkenden. De worstelstrijd scheen slechts kort. De lansen van het Zuid-Oostelijk leger schenen „als hennipstelen" te breken, terwijl hun stevige drommen allen te zamen onder den aanval hunner vijanden bezweken. De nederlaag was volkomen, overwinnaars en geslagenen waren verdwenen, het helderblauwe luchtruim, door zwarte wolken omgeven, was ledig, toen de gansche uitgestrektheid, waar de strijd zooeven gewoed had, met bloed gekleurd werd, dat dwars door de lucht in breede karmozijn-stroomen vloeide; en eerst nadat de vijf ooggetuigen die wonderbare vertooning terdege hadden gadegeslagen en daarover hadden nagedacht, verdween de verschijning geheel en al uit het gezicht. Zulk een indruk maakte het verslag, dat hiervan den volgenden dag door de wacht werd gedaan, op de deftige overheid van Utrecht, dat er een opzettelijk onderzoek

naar al de omstandigheden werd ingesteld, de verklaring van elk beëedigd getuige behoorlijk opgeschreven, en met boeken over waarzeggerij en voorteekenen geraadpleegd werd, om de verborgenheden op te helderen. Algemeen werd de verschijning als een afschaduwing beschouwd van den slag, dien men tusschen Graaf Lodewijk en de Spanjaarden voorzag. Toen het dus bekend werd, dat het Nederlandsche leger uit het Z.O. opgetrokken en zoo op de Mookerheide gekomen was, en dat de vijand, de Maas bij Grave overstekend, uit het N.W. tegen hen was opgerukt, werd de uitkomst van den slag als onvermijdelijk, de luchtstrijd der spookgestalten te Utrecht als de onfeilbare voorlooper ervan beschouwd."

Echter niet alleen bij Motley vinden wij van deze geschiedenis gewag gemaakt. De Nederlandsche geschiedschrijver Bor (1559—1635), die met steun en voorspraak der Staten van Holland en Utrecht arbeidde, zoodat hij vele documenten en brieven in zijn werk kon inlasschen, algemeen als zeer onpartijdig en zeer eerlijk beschouwd wordt, zoodat zijn boeken een hooge historische waarde bezitten, maakt in deel VII (pag. 492) van zijn: „Oorspronck, begin ende vervolgh der Nederlandsche Oorlogen, beroerten ende Borgerlycke oneenicheyden" eveneens melding van dit visioen der vijf poorters [32]), betrekking hebbende op den slag op de Mookerheide, welke op 14 April 1574 plaats vond.

Ten slotte vestig ik de aandacht op deel IX, pag. 362 der: „Nederlandsche Historiën" van P. C. Hooft waar wij lezen: „Ik sou geen gewach maaken van seeker spooksel, gespeurt omtrent twee maanden hier te vooren tot Utrecht, t'en waar de wethouders dier stadt der pijne waardt geacht hadden, daarop getuighen te hooren..."

In dit verband zij er de aandacht op gevestigd, dat volgens sommigen collectieve hallucinaties optreden, wanneer een ziener — op het oogenblik waarop hij een „gezicht" heeft — zijn begeleider bij de hand vat. Hierop is door o.m. J. Kerner gewezen [33]).

Opmerkelijk is het feit, dat de „gave" van het „tweede gezicht" (volgens het volksgeloof) in bepaalde families erfelijk is. Sommigen zeggen dat de „gave" van vader op zoon en van moeder op dochter overgaat. Zoo schijnt b.v. deze gave erfelijk te zijn geweest in de familie van de bekende Westfaalsche dichteres Annette Droste zu Hülshoff. Haar

---

32) Bor verklaart letterlijk hetzelfde als Motley, er slechts aan toe voegende: „Jan Pietersz. Verhulst (een der vijf poorters) verclaerde al 'tselve (als de vier anderen) uitgesondert dat hij die vier stucken geschuts niet en hadde gesien."

33) „Die Seherin von Prevorst", Reclam-uitgave (Leipzig), pag. 160.

moeder, Sofie Marie Josine von Kerkerinck was de zuster van Kaspar Nikolaus Mauritz von Kerkerinck, die zijn eigen begrafenis vooruit zag. Ook haar grootmoeder, Maria Bernardine von der Reck, zou supernormaal begaafd geweest zijn. Het visioen van haar oom heeft zij later verwerkt in haar aangrijpende ballade: „Second Sight." [34])

Volgens het volksgeloof zouden ook dieren de „gave" van het „tweede gezicht" bezitten, in het bijzonder paarden en honden. Men vertelt van paarden, die niet voorbij een huis durfden gaan. Kort daarna zou dan (geheel onverwacht) één der bewoners van dit huis gestorven zijn. [35]) In Schotland bestaat een oeroud geloof, dat de honden het „tweede gezicht" bezitten [36]) welk geloof men ook in sommige deelen van Duitschland aantreft. Wuttke [37]) zegt: „Menigen hond schrijft men de gave van het "tweede gezicht" toe; in den nacht loopen zij rond, blijven voor een huis staan, beruiken dit en beginnen dan vreeselijk te huilen, hetgeen een teeken is van een nabij zijnden dood."

Ofschoon het volstrekt niet uitgesloten moet worden geacht, dat er honden en paarden zijn, die de „gave" van het „tweede gezicht" bezitten [38]), zoo dient men nochtans t.o.v. deze verhalen niet te spoedig tot gelooven geneigd te zijn.

Ook t.o.v. de onderscheidene verhalen met betrekking tot het „tweede gezicht" is een sceptische houding op haar plaats, zij het dan ook een houding van een zeker „welwillend scepticisme", daar — hoe vreemd het ook schijnen moge — dit welhaast meest populaire der parapsychologische verschijnselen tot op heden nog onvoldoende onderzocht is.

Dit houdt verband met het feit, dat het verschijnsel zich niet leent voor een observatie onder experimenteele omstandigheden. Wij zijn hier geheel aangewezen op de verhalen van hen, die de „gave" van het „tweede gezicht" zelf bezitten, of van hen, die met deze zieners in aanraking kwamen.

Wat betreft de eerstgenoemden, zij zijn in den regel eenvoudige

34) Zie: „Zeitschrift f. Parapsychologie", 1928, pag. 754. Volgens haar achterneef Heinrich Freiherr Droste zu Hülshoff zou Annette zelf ook allerlei paranormale verschijnselen vertoond hebben. Zie zijn berichten in: „Zeitschrift f. Parapsychologie", 1927, pag. 538 en 1930, pag. 265.

35) Zie: „Archiv f. d. thier. Magnetismus", VIII, 3, pag. 77.

36) Horst: „Deuteroskopie", II, pag. 240.

37) „Volksaberglauben der Gegenwart", Berlijn, 1860.

38) Zie mijn opstel: „Dierpsychologie en Parapsychologie" in: „Tijdschrift v. Parapsychologie", V, pag. 163.

lieden die, — zooals wij zagen — hun gave vaak meer als een vloek dan als een zegen beschouwen. Een belangstelling in parapsychologische problemen, een verlangen om hun verschijnselen grondig te doen bestudeeren door daartoe bevoegden, moeten wij bij hen niet zoeken. En dit te meer niet, waar zij, aan wie wij ons materiaal danken, voor verreweg het grootste deel leefden in een tijd, waarin de parapsychologie nog geboren moest worden. [39])

En wat betreft hun dorpsgenooten e.d. — ook van hen kan men hier in den regel geen al te groote verwachtingen koesteren, al zijn er ook hier wel uitzonderingen aan te wijzen.

Zoo kan het ons dan niet langer al te zeer bevreemden, dat wij Dessoir [40]) moeten bijvallen, wanneer hij zegt, dat wij het voorkomen van het „tweede gezicht" niet als bewezen kunnen doen gelden, ofschoon wij een groote fout zouden maken, wanneer wij het voorkomen dezer „gave" zouden loochenen.

Een groot voordeel is m.i. gelegen in het feit, dat wij het verschijnsel van het „tweede gezicht" niet als een op zich zelf staand fenomeen moeten beschouwen, doch als een variatie van een bepaalden vorm van paragnosie, welken wij bij slapers, kristalzieners en psychoskopisten terugvinden. [41])

Deze andere variaties van deze soort van paragnosie hebben het voordeel, dat zij grondiger bestudeerd zijn geworden — bij de kristalzieners en psychoskopisten kunnen wij zelfs spreken van een observatie onder experimenteele omstandigheden — en als bewezen kunnen worden aangemerkt.

Daarin nu vindt ons geloof in het voorkomen van het verschijnsel van het tweede gezicht een rechtvaardiging, al worden wij daarmede geenszins ontslagen van de plicht, ook voor dit verschijnsel onaanvechtbaar feitenmateriaal bijeen te brengen.

In zijn „Kritik der reinen Vernunft" (1781) („transcendentale aesthe-

---

39) Zie b.v. F. v. Gagern: „Geister, Gänger, Gesichte, Gewalten", Leipzig, 1932. Vele dezer gevallen zijn niet bevestigd, hetgeen wij zoo gaarne zouden wenschen.

40) „Die Woche", 26 Nov., 1932, pag. 1435.

41) Wij zouden hier een parallel kunnen trekken met de stigmatisatie, welke eveneens gezien dient te worden als een element in een ganschheid. Zie de studie: „Ideoplastie" in mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934.

tica") heeft Kant er op gewezen dat — ofschoon synthetische oordeelen [42]) — grootendeels a posteriori zijn — wij nochtans ook het synthetische oordeel a priori kennen, gelijk ons blijkt wanneer wij nauwkeurig acht slaan op de oordeelen welke wij vellen over de ruimte en den tijd. [43])

Zooals bekend mag worden verondersteld, is Kant hierdoor tot de overtuiging gekomen, dat ruimte en tijd „empirische realiteit" doch „transcendentale idealiteit" bezitten, d.w.z. zij zijn slechts werkelijk voor ons (menschen) en door ons (menschen).

Ruimte en tijd zijn, volgens Kant, aanschouwingsvormen van het menschelijk kenvermogen....

Wij kunnen nu niet ontkennen, dat een aantal verschijnselen, waarvoor het parapsychologisch onderzoek ons plaatst, ons geneigd maken de meening te zijn toegedaan, dat Kant's: „transcendentale aesthetica" een zeer vruchtbare gedachte bevat — een meening, welke ook anderen naar voren gebracht hebben. [44])

Het is nu m.i. juist deze groep van paragnostische verschijnselen, waarvan die van het „tweede gezicht" een der termen (= samenstellende deelen) is, waarvoor de hier naar voren gebrachte Kantiaansche gedachte zoo bijzonder vruchtbaar dient te worden geacht.

Het tweede gezicht (en de aan dit verschijnsel verwante fenomena) plaatst ons voor die soorten van „helderziendheid" („helderhoorendheid" enz.) in ruimte en tijd, waarbij wij ons moeilijk kunnen onttrekken aan de overtuiging, dat onze pogingen tot verklaring van deze fenomena o.m. een beroep op de: „transcendentale aesthetica" zullen moeten inhouden. [45])

Daarnaast zullen wij zeer zeker andere vormen van profetie en telaesthesie moeten onderscheiden, waarbij wij ons — ter verklaring — van andere hypothesen zullen moeten bedienen.

---

42) In tegenstelling tot het analytische oordeel, waarbij het gezegde door analyse uit het onderwerp is voortgekomen (de cirkel is een gebogen lijn), zoodat het in wezen onze kennis niet vermeerdert, is het synthetische oordeel a posteriori aan de ervaring ontleend (de zon verwarmt den grond) en wèl kennis-vermeerderend.

43) Zeggen wij b.v. niet, dat tusschen twee punten slechts één rechte lijn kan worden getrokken, dat de tijd deelbaar is tot in het oneindige. Wij hebben bij deze (synthetische) oordeelen (a priori) te doen met onbewijsbare stellingen, waar geen mensch aan twijfelt en waarvan niemand gelooft, dat rijpere ervaring ze zou kunnen weerleggen.

44) Zie A. Messer: „Die erkenntnistheoretische Grundlage der Parapsychologie" in: „Zeitschrift f. Parapsychologie", 1928, pag. 286.

45) Ook al zijn wij daarbij van meening dat Kant's oplossing van het tijd-ruimteprobleem slechts provisorisch is.

Wat betreft de profetie, zoo is het b.v. volstrekt niet onmogelijk te achten, dat een aantal gevallen op rekening van buitenaardsche wezens zijn terug te voeren. G. Pagenstecher maakt in zijn studie: „Hellsehen in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft" in: „Zeitschrift f. Parapsychologie" (1928, pag. 259 e.v.) gewag van eenige, door hem geobserveerde, gevallen van „Mitteilungen über künftige zu erwartende Ereignisse" welke, volgens hem, „in der Weise erklärt werden könnten, dass diese körperlosen, mit Intelligenz begabten Wesenheiten, imstande sind, die Absichten der handelnden Personen auf Erden zu erkennen und gleichermassen die ihrer Ausführung hinderlich im Wege stehenden Umstände."

En wat de telaesthesie betreft, zoo zij hier gewezen op de bilocatie-verschijnselen, welke ons doen inzien, dat alle z.g. helderziendheid in de ruimte niet onder het begrip tweede gezicht valt.

Goed onderscheiden is zekerlijk een der eerste voorwaarden om goed te kunnen doceeren.

Om goed te kunnen onderscheiden is een grondige kennis der verschijnselen en hun nevenverschijnselen een der eerste vereischten. Elk geval dient nauwkeurig op zichzelf te worden beoordeeld, waarbij wij, zooveel mogelijk, gebruik dienen te maken van de gegevens, ons verschaft door de introspecties onzer proefpersonen.

Wij hebben hier met twee groote moeilijkheden te kampen.

De eerste wordt gevormd door het gebrek aan psychologisch geschoolde proefpersonen 46); de tweede door het feit, dat de media zich, tijdens de proefnemingen, bij herhaling bevinden in toestanden van (intermediaire) (auto-) hypnose, waardoor het introspecieeren in hooge mate bemoeilijkt, c.q. geheel onmogelijk wordt.

Nochtans beschikken wij reeds over een reeks gegevens, door toepassing der methode der introspectie verkregen.

Wie goed onderscheidt komt tot den opbouw eener zuivere verschijnselen-leer (fenomenologie) — een der eerste voorwaarden om met vrucht verder te kunnen experimenteeren en te verklaren.

Dat er tot op heden aan het goed onderscheiden nog veel ontbroken heeft, wijzen de publicaties van vele onderzoekers uit, waarvan onder-

---

46) Een uitzondering maakt hier Dr. Gerda Walther, die „auf Grund zahlreicher Erlebnisse von Spontantelepathie, die mir seit Jahren zuströmten, versucht hat, einiges in der innerseelischen Gegebenheitsweise der Telepathie aufzuhellen . . ."

Zie haar verhandeling: „On the psychology of telepathy" in: „Journal of the Am. S.P.R.", Vol. XXV, 1931, alsmede hetgeen zij met betrekking tot haar introspecties heeft geschreven in: „Zeitschrift f. Parapsychologie", Dec. 1932.

scheidene zich aan onrechtmatig generaliseeren schuldig maakten, omdat zij deze kunst niet verstonden [47]), hetgeen in de meeste gevallen wel resulteerde uit het feit, dat zij geen vak-psychologen zijn.

47) Ik denk hier b.v. aan Pagenstecher, die in zijn, hiervoor genoemd, artikel, de neiging vertoont alle profetie („Vorschau") terug te brengen tot „Berechnung".

De Psychische Onderzoeker in het Oude Indië [1])

door B. P. WADIA

Bij het toezenden van deze verhandeling teneinde haar te laten voorlezen of op andere wijze naar het oordeel van de leiding van het Congres te laten gebruiken, moet ik uitdrukking geven aan mijn diepen spijt, dat ik niet in staat ben om persoonlijk aanwezig te zijn. Ik ben bewust van het groote gewicht van het onderwerp, waarvan dit congres voor psychisch onderzoek de vele zijden gaat bespreken. De wetenschap van het grensgebied (Borderland) heeft snelle vorderingen gemaakt gedurende de allerlaatste jaren; en wanneer men let op den gedachtenstroom in de wereld, kan men er zeker van zijn, dat haar diensten in steeds toenemende mate gevraagd zullen worden.

Mag ik als de eenige Indiër, die uitgenoodigd is om op het Congres te spreken, mijn dank uitspreken voor de aldus geboden gelegenheid om voor U het gezichtspunt van het grijze Azië, het eeuwenoude Oosten en in het bijzonder van (Britsch-) Indië uiteen te zetten? Dit is een zeer moeilijke taak. Terwijl in het Westen de wetenschap van het bovennatuurlijke nieuw is, is zij in ons Oosten de oudste van alle takken van kennis. Gemeenschap met de onzichtbare wereld was een erkend feit in de Oostersche beschaving. Het vooraf gaande onderzoek naar het bestaan van het bovennatuurlijke, hetzij in den kosmos, of in den mensch, dat een zoo noodzakelijk deel uitmaakt van onze moderne overwegingen, trad daar niet op den voorgrond; de kennis van het bestaan van het sub- en supernormale was n.l. zeer gewoon. De problemen der psychologie, die onderwerp van studie vormden, waren derhalve zeer verschillend. Het

1) Vertaling uit The Adyar Bulletin van Oct. 1921 door J. J. P. van een verhandeling: „The Psychical Researcher in Ancient India", bestemd voor het Internationale Congres voor Psychical Research te Kopenhagen in 1921.

gebied van de psyche, waar wij tegenwoordig in geïnteresseerd zijn, heeft de wetenschap der physio-psychologie voortgebracht; de Ouden stelden echter meer belang in de wetenschap der meta-psychologie, waarmee de moderne cultuur nog geen aanraking heeft gekregen. De methoden van studie en onderzoek waren fundamenteel verschillend.

Zooals alle andere dingen, was ook de studie der psyche vermengd met godsdienstige leeringen: meer nog dan andere dingen ging het abnormale vanzelf over in het gebied der religie. Niettemin kwam, daar religieuze studie en practijk op zeer intellectueelen en wetenschappelijken voet werd bedreven, een systeem van „psychical research" tot stand. In het bijzonder aan het centrale beginsel van dit systeem wensch ik enkele woorden te wijden.

De basis voor onderzoek en experimenteeren voor den psychischen onderzoeker van tegenwoordig vormt het medium in de séance-kamer. Nu, mediums waren ook bekend in de oude tempels, maar zij waren van een zeer verschillend type. Verder was er een systeem van psychische oefening in zwang, dat door vele enthoesiast-geïnteresseerden in practijk werd gebracht en een aantal van de ernstigsten onder hen verkregen zeer geslaagde resultaten en stelden die te boek. Er bestaan bij ons verslagen van heele geslachten van zieners, betrouwbaar of niet, goed, slecht en tusschenbeide.

Personen gaven zich op om als sensitieven getraind te worden. Overeenkomstig bepaalde regels beoefenden zij wetenschappelijk de kunst van het zienerschap en werden zij helderzienden, helderhoorenden, verkregen zij verscheiden vermogens van levitatie en dergelijke. Deze kunst had twee hoofdstukken: meta-physiologie en meta-psychologie. De eerste had te maken met stoffelijke werktuigen [1]) en hun functies en vermogens; de tweede met de ontplooiïng van menschelijk bewustzijn in trappen en graden — waarbij iedere trap in onbewustheid begon en rijpte tot volkomen zelfbewustzijn. Deze verdeeling heeft het aanzijn gegeven aan de welbekende vormen van Hatha Yoga en van Raja-Yoga in hun menigvuldige uitingen.

Evenzoo had het medium, in dienst gesteld van den onderzoeker en het nieuwsgierige of bijgeloovige publiek, een training te ondergaan. Terwijl de kunst van het mediumschap voor hoog en heilig werd gehouden was de training ervoor streng en tot in bijzonderheden afdalend.

---

1) Blijkbaar bedoeld in den zin van „organismen" of „lichamen" (Noot der Redactie).

Deze mediums werden zorgvuldig voorbereid om met het bovennatuurlijke in contact te komen en boodschappen over te brengen. Er is mij meegedeeld, dat de regels voor deze training en de bijzonderheden van zulk een voorbereiding niet geheel verloren zijn gegaan en dat verborgen boeken de noodzakelijke inlichtingen verschaffen.

Voor ons in de twintigste eeuw doen deze twee factoren twee zeer interessante kwesties opkomen, met het belang waarvan gij waarschijnlijk wel zult instemmen. De psychische onderzoeker van tegenwoordig is in hooge mate afhankelijk van het medium; de meesten van hen hebben vaak geleden onder de zeldzaamheid van betrouwbare mediums en de hoogst onbevredigende omstandigheden, waaronder zelfs de weinige betrouwbare te werken hadden. Is het voor ons mogelijk om de oude methoden van juiste medium-training over te nemen, aangepast aan moderne omstandigheden? De tweede vraag is: zijn er althans enkele onder de psychische onderzoekers met voldoende vrijen tijd en middelen om hun eigen psychische ontplooiïng ter hand te nemen en het vermogen van waarachtig zienerschap voor zichzelf te verwerven?

Wat ten eerste de mediums betreft: de oude Mesmeristen brachten hun proefpersonen in trance en verkregen zoo hun kennis van het onzichtbare heelal. Dit doet de moderne onderzoeker eveneens. Maar het medium wordt aan zijn eigen zorg overgelaten en wordt er niet op voorbereid om boodschappen en inlichtingen te krijgen. Het medium van tegenwoordig is in de meeste gevallen een persoon van minder dan gewone intelligentie; is voor zijn levensonderhoud geheel aangewezen op zijn aangeboren vermogen en maakt daar dan ook gebruik van om zijn brood te verdienen; wanneer het vermogen om de een of andere reden niet functioneert, neemt het derhalve vaak zijn toevlucht tot oneerlijke en bedriegelijke methoden. Daar hij de kunst om dit aangeboren vermogen in stand te houden niet verstaat, verdooft hij het of vernietigt het zelfs. Zij, die gebruik van hem maken zijn niet volledig op de hoogte van de methoden om een medium te hanteeren en oefenen zonder te weten wat zij doen een druk uit op het vermogen, die ook verdooving en vernietiging meebrengt. Verder hanteeren zij in hun onwetendheid het medium zoo, dat physiologische uitputting en essentieele vermoeidheid ontstaan en het medium dwingen zijn toevlucht tot sterken drank te nemen in toenemende hoeveelheden, totdat de alcohol, die vergif is voor het mediumieke vermogen, dit vermogen eerst doodt en eventueel het medium zelf.

Daarom zou een lichaam zooals dit Congres een stel regels moeten ontwerpen en vaststellen voor 1⁰ het uitzoeken van het juiste type van medium; 2⁰ de training van het medium; 3⁰ het levensonderhoud van het medium; 4⁰ het gebruik, dat van een medium gemaakt behoort te worden. In de oude wereld worden deze vier dingen goed in acht genomen,

De Ouden maakten niet van volstrekt iedereen gebruik, die beweerde, dat hij een medium was. Er zijn mediums en mediums en een persoon behoort niet, enkel omdat eenige abnormaliteit in verband met hem wordt geconstateerd, voortaan als medium gebruikt te worden. Het was een feit, dat allen, die de natuurlijke neiging voor mediumschap hadden, naar plaatsen van training werden gezonden van hun vroege jeugd af. Ervaren geleerden van beroep en priesters onderzochten de natuurlijke neiging en deden zeer voorzichtig proeven om uit te vinden welke speciale lijn gevolgd behoorde te worden in het geval van een bijzonder individu. Sommigen, die de neiging hadden tot zien, werden anders behandeld dan zij, die geneigd waren om te hooren. Zij, die telepathische mededeelingen konden overbrengen, werden weer anders behandeld enzoovoort. Voor het laatste type werden ontvangers, die bij hen pasten, gevonden. Zij, die getraind konden worden om als medium hun bewustzijn te behouden, werden anders opgekweekt dan wie in trance gebracht werden. Verder werd de hoeveelheid inspanning van lichaam en zenuwen, die deze verschillende klassen van mediums verdragen konden, zorgvuldig gemeten en met oordeel beheerd. Deze mediums werden nooit in den economischen strijd geworpen, maar de noodzakelijke dingen des levens werden hun verschaft. Tegenwoordig besteden sommigen meer zorg en aandacht aan hun Angorakatten dan aan hun arme mediums! Soort en hoeveelheid van voedsel en drinken, de noodzakelijke rust en afzondering, den benoodigden slaap — van langer duur dan in het geval van den gewonen mensch in de wereld —, de geschikte en juiste omgeving en andere bijzonderheden van het leven — daar zorgde men voor.

Het medium werd bijna nooit gebruikt voor frivole doeleinden. Dit gaf het aanzijn aan bedriegers en charlatans, die aan de vraag van het lichtgeloovige, bijgeloovige of nieuwsgierige publiek voldeden. Maar er waren er meer die hun toevlucht namen tot goocheltoeren dan tot charlatannerie. Want gij moet niet vergeten, dat in de oude Oostersche wereld de menschen geen materialisten waren, doch geloofden in de ziel, in het leven na den dood, in astrale reizen, in gemeenschap met het onzichtbare; en daar deze dingen meer iets waren, dat vermeden dan

nagejaagd behoorde te worden, ontbrak de rage voor boodschappen van geliefde spoken. Daarom bestond er meer goochelen dan charlatannerie.

Laat ons van mediums overgaan tot sensitieven, die zichzelf ontwikkelen. Dit is een veel belangwekkender menschensoort. Zij waren, zooals velen onder ons, intelligente, eerlijke bestudeerders van het psychische; alleen waren de problemen, die zij trachtten op te lossen en de vragen, waarop zij een antwoord zochten, zeer verschillend van de onze. Er waren twee groepen van deze bestudeerders: 1⁰. Zij, die bij hun pogingen niet geholpen werden en die in hun werk van zelf-ontplooiing voortgingen evenals wij bij iedere intellectueele onderzoekingstocht voorwaarts gaan. Uit oude verslagen en door mondelinge verhalen van ouderen van dagen wisten zij een zekere hoeveelheid, pasten de regels van psychische ontplooiing toe en verkregen resultaten: soms goede, maar vaker onbevredigende. Velen van hen beschadigden hun gezondheid, terwijl ze al talmend experimenteerden, of leden er nog ernstiger onder. 2⁰. Zij, die onder leiding kwamen van bekwame leermeesters; de meesten van dezen werden op den duur bekwame leerlingen.

Opgaan voor zienerschap was in de Oude wereld frequenter dan men in het Middeleeuwsch Europa er toe overging om zich terug te trekken om heilig te worden. De regels voor leven en gedrag waren zeer streng te oordeelen naar de verspreide fragmenten, die tot ons gekomen zijn. De eerstgenoemde groep was nonchalant, de tweede streng met betrekking tot het inachtnemen der regels. In beide groepen ondernamen sommigen het om de lagere siddhi's te ontwikkelen, terwijl anderen streefden naar de ontplooiing van de hoogere. De lagere siddhi's of vermogens zijn het gevolg van de belevendiging van lichamelijke centra in verband staande met de physieke zinnen en zintuigorganen. De hoogere of geestelijke vermogens zijn het resultaat van ontplooide verstandelijkheid, van bewustzijn.

In de oude traditie is de physiologie een dieper en verder gaande wetenschap dan bij ons. Men ontmoet anatomische en pathologische details, waarvan de moderne wetenschap niet op de hoogte is. Een volledig systeem om de in den mensch verborgen vermogens te hanteeren, te trainen en te ontplooien is uitgewerkt; feitelijk meer dan één systeem. In Raja Yoga — de wetenschap, die vermogens ontplooit door de krachten van het beheerschte denkvermogen — kan meer dan één schema ter beoefening worden gekozen. In Hatha Yoga — de wetenschap, die lichamelijke vermogens en krachten ontwikkelt door middel van Prana-

Yama, ademhalingsoefeningen — heeft de éene afdeeling van „houdingen" acht en veertig onderverdeelingen.

Laat ik na deze losse opmerkingen tot mijn hoofdstelling komen en daarmee eindigen.

Is de tijd reeds gekomen voor den psychischen onderzoeker, of nog niet, om een ernstige bespreking te openen en daarna een plan te aanvaarden met betrekking tot twee denkbeelden van groot belang? Ten eerste: kunnen wij — of kunnen wij niet — beginnen met de oprichting van een instelling, waar geselecteerde mediums getraind kunnen worden en vervolgens gebruikt voor het speciale doel van onderzoek van het supernormale, van het begrijpen van zijn wetten in verband met mensch en kosmos, van het bekend maken van de resultaten van deze onderzoekingen als een betrouwbare bijdrage tot onze kennis? Als het antwoord hierop bevestigend is, wat ik niet betwijfel, wil dit Congres dan den noodzakelijken voorbereidenden stap doen van een commissie in te stellen om de oude methode om mediums te trainen en te gebruiken te bestudeeren en zoo spoedig als het gaat verslag uit te brengen over het vooruitzicht dit plan tot een tastbaar succes te maken?

Ten tweede: zullen althans enkele ernstige en toegewijde psychische onderzoekers bereid zijn om hun eigen sensitiviteit te trainen en te trachten zelf zieners te worden? Zoo ja, willen zij dan hun ernst en ijver bewijzen door een zorgvuldige studie te ondernemen van de methoden en systemen van occulte ontwikkeling?

Als iemand, die iets afweet van deze beide zaken kan ik niet nalaten een ernstig woord van waarschuwing te doen hooren en oprecht aan te raden grooten ijver en volharding aan te wenden bij het opdiepen van de *werkelijke* regels voor leven en gedrag zoowel voor de training van mediums als voor de zelftraining van sensitieven, en dat nog grooter voorzichtigheid in acht worde genomen voor men overgaat tot de practijk en het practisch experimenteeren.

Mag ik dan ten slotte eindigen op onze Oostersche wijze met een heilig vers? Het bevat een aanwijzing van het werkelijke doel van al ons zoeken. Het is uit een eerbiedwaardige Oepanisjad: de *Chandogya.*

„Er is de stad van Brahman: het lichaam. Daarin bevind zich het paleis: de lotus van het hart. Daarin is de geheimzinnige substantie. Dat nu, wat in de kern dier substantie bestaat, is Datgene, wat begrepen moet worden."

Mogen sommigen in deze Westersche wereld van najaging van het

Buiten door het volgen van het aloude pad van het Binnen. Dat verwezenlijken: het Atman, het Zelf.

Eenige beschouwingen over de psychiatrie en een mogelijk verband met de parapsychologie

door Dr. P. P. LEENDERTZ
zenuwarts te Delft. [1])

Wij dienen vooraf te laten gaan, een korte beschouwing over het begrip: krankzinnigheid. Dit begrip varieert naar mate men het beschouwt van het standpunt van een leek, een jurist of een medicus. En aangezien de leeken verreweg de meerderheid hebben, is hun begrip het algemeen gangbare. Het woord „krankzinnig" moet ook den leek van tegenwoordig onjuist voorkomen, want iedereen weet, dat niet de zinnen krank zijn, maar het individu, het ego, dat deze zinnen gebruikt. Maar het woord doet er niet zooveel toe; hoe staat het met het begrip dat er achter zit? Eigenlijk zoo, dat men aan het begrip krankzinnig nog verbindt de voorstelling, die men ~~er~~ in zijn jengd van zijn ouders en vrienden ~~van~~ geleerd heeft. In andere begrippen en voorstellingen moge men geëvolueerd zijn, het begrip, gek, krankzinnig is af. Je bent gek, of je bent het niet en daarmee uit.

't Is van eenig belang om even na te gaan hoe het komt, dat bij de meeste menschen, zelfs bij vrij ontwikkelden, dit begrip zoo primitief is gebleven. Want wellicht is hierdoor de weg te vinden om dit begrip, en daardoor onzen kijk op een aantal zieke medemenschen, te verhelderen. Naar mijn meening moet de oorzaak gezocht worden in een zekeren angst voor het eigen onbewuste. Want men onderzoekt de psychische toestanden van zijn medeschepselen voorál door identificatie, door zich in te denken in hùn geestelijken toestand en doet men dat bij den krankzinnige, dan beginnen in ons binnenste een aantal spiegels beelden te reflecteeren, die wij juist meestal zorgvuldig bedekt houden, die wij van onze prilste jeugd

---

1) Deze verhandeling is te beschouwen als de eerste van een reeks artikelen waarin de betrekkingen tusschen pathopsychologie (= dat onderdeel der psychologie dat zich bezighoudt met de bestudeering der abnormale psychische verschijnselen) en parapsychologie zullen worden besproken. Redactie.

af geleerd hebben zorgvuldig te bedekken. Het griezelige, afschrikwekkende van den gek, zooals de leek zich dien denkt, is juist gelegen in de veronderstelling, dat hij alle door onze beschaving verdrongen en beheerschte oer-instinkten en -neigingen ongebreideld den vrijen teugel laat Men zal geneigd zijn te zeggen, dat het alleen het onbegrijpelijke, onzinnige van den krankzinnige is, wat ons de sensatie van griezelen geeft. Dit is evenwel m.i. slechts in geringe mate het geval. In het sentiment „griezelen" zit een sterke aantrekkende èn afstootende factor (ambivalentie).

Deze huiver om zich te veel in den toestand dezer zieken in te denken maakt, dat men bij de primitieve opvatting blijft, dat een krankzinnige nu eenmaal iemand is, die altijd mal doet en een onbeheerscht en min of meer gevaarlijk individu is. Zij verklaart ons de houding, die het publiek tegenover krankzinnigen en krankzinnigengestichten aanneemt. En toch is zij voor het meerendeel der krankzinnigen *on*juist en behoort deze opvatting, zooals zoovele, tot het zeer subjectieve beeld, dat wij ons van de wereld maken. Hoe gelukkig zou het voor onze patiënten zijn, wanneer de „gezond denkende" menschen van hun waanideeën omtrent de krankzinnigen genezen konden worden!

Wie krijgen in onze maatschappij het stempel krankzinnig op zich? Zij, die *in gestichten verpleegd worden* en daar op grond van een medische verklaring met een rechterlijke machtiging worden opgenomen. Die medische verklaring wordt geëischt door de wet en zij is te zien als een juridische noodzakelijkheid. Het is een verklaring, ten gevolge waarvan de persoon dien zij geldt niet meer over zijn persoonlijke vrijheid kan beschikken. Óf zijn eigen belang, òf 't belang der maatschappij maken die vrijheidsberooving wenschelijk of noodzakelijk. 't Is ten slotte de rechter, die de beslissing heeft en bepaalt of iemand krankzinnig is in maatschappelijken zin. En 't is dit juridische begrip „krankzinnig", dat nu door den leek gelijk gesteld wordt met zijn primitief begrip „krankzinnig". Dit is een tweede foutieve opvatting, waaraan men den laatsten tijd tegemoet is gekomen, eerst door de gestichten den naam van ziekenhuis te geven, later door z.g. open afdeelingen en aangewezen inrichtingen, waar zenuwpatienten (voornamelijk acute gevallen) zonder krankzinnigverklaring kunnen worden opgenomen.

Natuurlijk strekt zich het juridisch begrip „krankzinnig" verder uit en valt het veelal samen met de vraag, of iemand voor zijn handelingen al of niet toerekenbaar is.

En hier valt het juridische begrip ten deele samen met het medische.

„Ten deele", want de medicus zal zijn idee omtrent psychische abnormaliteit allicht nog iets verder uitbreiden dan de jurist.

Graphisch voorgesteld, zou men het leekenbegrip van krankzinnigheid kunnen aangeven door een kleinen kring, bevattende het kleine aantal gevallen waarvoor dit gedeeltelijk juist is, daaromheen een veel grooteren cirkel voor het aantal juridisch-krankzinnigen en daaromheen een nog grooteren cirkel voor het aantal medische gevallen. Aan den omtrek bevinden zich dan een groot aantal gevallen, die op den grens van het normale en abnormale liggen.

Een groot aantal van hen, die in gestichten verpleegd worden, (de 2e cirkel) behoort dus niet tot hen, die elke leek als „gek" zou beschouwen. Er zijn er velen, die in verschillende psychische qualiteiten volkomen normaal zijn, met alle schakeeringen van middelmatigheid tot uitnemendheid, die men overal onder menschen aantreft. Zij hebben in hun geheel, te zamen, dezelfde stemmingen, gevoelens, waardeering en inzichten als normale menschen, al heeft natuurlijk elk zijn psychische afwijkingen, waarom hij verpleegd moet worden. Over deze afwijkingen wil ik zoo dadelijk spreken. Alleen wil ik nu aan deze voorafgaande beschouwing nogmaals de opmerking vastknoopen, dat de ontwikkelde leek zijn opinie moet herzien en goed moet beseffen hoe pijnlijk het voor de verpleegden is als men hen allen over één kam scheert en als men over gewone, heel menschelijke uitingen kreten slaakt als: „hoe is 't mogelijk, dat ze dàt beseffen" of: „ze zijn zoo gevoelig voor muziek, hè?" Wat zou het goed zijn als ook redacties van couranten en tijdschriften beseften, dat hun goedbedoelde berichten over krankzinnigen en gestichten ook door de verpleegden dier gestichten gelezen worden!

Verschijnselen der psychosen. De medicus noemt de ziekten van den geest psychosen (ziekten van de psyche). Men kent er een groot aantal zeer verschillende vormen van, die ook op zeer verschillende oorzaken berusten. Onder die oorzaken spelen erfelijkheid, leeftijd, geslacht, ras, uitwendige omstandigheden als beroep en beschaving en allerlei psychische oorzaken een groote rol, alsook lichamelijke oorzaken, zooals infecties, stofwisselingsziekten en vergiftigingen.

Onder die psychosen zijn er, die een typisch verloop hebben, tijdelijk of blijvend genezen, al of niet met een defect. Er zijn er, die zeer duidelijke lichamelijke verschijnselen met zich brengen en een volkomen

zekere diagnose veroorloven, maar er zijn een groot aantal mengvormen en afwijkende vormen, waar het vrijwel ondoenlijk is een zekere diagnose en prognose te stellen. Men stelt zijn diagnose — behalve daar, waar lichamelijke verschijnselen ook een opheldering over de ziekte geven — op de psychische verschijnselen. Het spreekt vanzelf, dat deze aansluiten op de normale eigenschappen van den menschelijken geest. Wij kunnen dus hebben: stoornissen in het bewustzijn, stoornissen in de waarneming, in de herinnering, in het gevoelsleven, in den gedachtengang en in de handelingen. 't Is onmogelijk hier al deze stoornissen te beschrijven. Ik wil echter in het kort elk van hen bespreken, er enkele voorbeelden van geven en daarna de theorieën beschouwen, welke de tegenwoordige psychiatrie er aan vastknoopt, om vandaar uit enkele schuchtere schreden te wagen op de brug, die de psychiatrie wellicht met de parapsychologie verbindt.

Bij de stoornissen in het *bewustzijn* kunnen wij de totale onderbreking, de bewusteloosheid, passeeren, aangezien de psychiatrie ons daaromtrent niets meedeelt. Wij komen dan tot de gedeeltelijke onderbrekingen, die een opvallende gelijkenis vertoonen met den slaap, tijdens welke de droom ons, normalen, een goed beeld geeft van de bewustzijnsstoornissen die bij de psychosen voorkomen als deliriën of schemertoestanden. De lijder heeft daarbij gewoonlijk geen begrip meer van zijn stoffelijke omgeving, hij herkent de personen die bij hem komen niet, heeft hallucinaties van gezicht en gehoor en dikwijls een angstige gemoedsstemming. Soms is hij wel een oogenblik te fixeeren, herkent hij iemand en geeft eenige goede antwoorden. Zeer eigenaardig is, dat bij deliriën door bepaalde oorzaken telkens dezelfde soorten hallucinaties optreden, zooals bij het alcoholdelier de visioenen van kleine dieren, die de lijder tracht te vangen, bij het cocaine-delier gevoelshallucinaties, die den lijder tot het idee brengen, dat hij schurft heeft. Heel dikwijls worden tijdens het delier vroegere gebeurtenissen of bezigheden hallucinatoir beleefd. — Terwijl het delier een sterk gestoord bewustzijn voorstelt, komen „min of meer" sterke stoornissen van het bewustzijn zeer vaak bij psychosen voor. Men zou het wellicht kunnen verdedigen om alle psychosen stoornissen van het bewustzijn te noemen. Zoo rekent Jelgersma zelfs idiotie en dementie tot de bewustzijnsstoornissen.

Waarnemen doen wij met onze zintuigen, het spreekt dus van zelf dat ziekten van de zintuigen stoornissen in de waarneming geven. Deze blijven nu buiten beschouwing. Maar in ons geestesleven spelen onze concrete voorstellingen een groote rol, zij zijn opgebouwd uit herinnerings-

beelden van waarnemingen en men zou kunnen zeggen, dat zij in ons denken het karakter van intrapsychische waarnemingen hebben. In de psychose kunnen zij het karakter van een werkelijke waarneming krijgen, de hallucinatie. Er zijn zooveel soorten van hallucinaties als wij zintuigen hebben. De eenvoudigste berusten misschien op grove stoffelijke veranderingen in de hersenen en zijn dan als prikkelingsverschijnselen te beschouwen, de meer samengestelde komen overeen met de geestesgesteldheid van de hallucineerende persoon, zij schijnen projecties van zijn ideeën in de buitenwereld. De patient echter gevoelt dat gewoonlijk niet.

GEEN GEHEUGEN VERLIES, ALLES IS NOG AANWEZIG DOCH KOMT NIET MEER DOOR.

Over de *herinneringsstoornissen* slechts een enkel woord. Het te loor gaan der herinneringsbeelden bij oude menschen en hun slecht kunnen onthouden is algemeen bekend. In de ergste gevallen zijn zij niet meer in staat iets te begrijpen en totaal hulpeloos. Hier bestaat de geheele psychose feitelijk alleen in een totaal geheugen- en inprentingsverlies. Andere herinneringsstoornissen beperken zich tot bepaalde tijden, b.v. een ongeluk, een delier, een gebeurtenis.

Uiterst belangrijk zijn de *stoornissen in het gevoelsleven*. Wij kennen de ziekelijke onverschilligheid, de apathie, de ziekelijke gedruktheid, de melancholie en haar tegenstelling, de manie. Alle geestesprocessen en orgaanprocessen hebben voor ons een min of meer aangename of onaangename gevoelstoon. De resultante van al die processen bepaalt onze stemming. 't Zijn vooral de eenvoudige processen die een intensieve gevoelstoon hebben en door irradiatie in sterke mate de stemming kunnen beheerschen. Een algemeene regel is, dat een steeds versterkte prikkel altijd onaangenaam wordt en een onaangename, deprimeerende, irradieert dan ook het sterkst, wie erge pijn heeft kan onmogelijk zijn goede stemming bewaren. Dit bewijst hoe sterk onze stemming beinvloed wordt door eenvoudige indrukken van lichamelijke processen. Eigenaardig is nu bij bijna alle menschen een zekere schommeling in de stemming, vermoedelijk onder invloed van stofwisselings- (misschien ook klimatologische) processen. Worden die schommelingen overdreven sterk, dan krijgt men ziekelijke afwijkingen in den vorm van een melancholie of manie. Manische of melancholische stemmingsafwijkingen vinden wij bij allerlei psychosen, maar het duidelijkst en zuiverst bij de z.g. manisch depressieve psychose, waar de stemmingsafwijking de grondtoon van de ziekte vormt en men de verschijnselen onmiddellijk daaruit kan afleiden, b.v. de grootheidsideeën bij de manie, de zondewaan en angst bij de melancholie.

Uit deze laatste opmerking is duidelijk, hoe innig de ziekelijke stoor-

nissen van de verschillende geesteskwaliteiten met elkaar samenhangen. Dit geldt vooral van de *stoornissen in den gedachtengang*.

Maken wij ons eerst waar, dat ons denken bestaat uit het maken van verbindingen (associaties) tusschen onze waarnemingen en onze herinneringsbeelden, of wel tusschen verschillende herinneringsbeelden onderling. Dit proces nu, kan versneld of verlangzaamd worden. In het eerste geval kan men krijgen, *gedachtenvlucht* (waarbij dan de verbindingen gewoonlijk zeer los worden gemaakt, een typisch verschijnsel bij de manie), in 't tweede geval, *remming*, met als uiterste de stupor, waarin eigenlijk een verstarring van het denkproces schijnt te bestaan. Verder kan er storing bestaan in den *samenhang* der associaties, waardoor verwardheid ontstaat en ten slotte kan de *inhoud* der gedachten gestoord zijn, er vormen zich z.g. overwaardige denkbeelden of betrekkingsideeën, waarin meestal een onjuiste opvatting van de beteekenis van het ik voor den dag komt en waaruit waandenkbeelden kunnen ontstaan, die allerlei vormen kunnen aannemen, samenhangen met stemmingen, innerlijke conflicten, wenschen enz. en dikwijls gepaard gaande met hallucinaties. Een blijvende stoornis van den gedachteninhoud geeft eindelijk de dementie, een toestand waarbij een aantal herinneringsbeelden en affecten zijn te loor gegaan, waardoor een geheele verarming van het geestesleven ontstaat.

Wat eindelijk de *stoornissen in de handelingen* aangaat, deze hangen natuurlijk veelal met de reeds besprokene samen, de bewegingsdrang en spreekdrang van den manischen patient, zijn overdreven ondernemingsgeest, zijn grappen, zijn kort aangebonden zijn, hangen even duidelijk met zijn stemming samen als de traagheid, de suicidepoging of de angstige gejaagdheid van den melancholicus. Ook de aanval van den waanlijder of zijn gevloek tegen zijn hallucinaties zijn vaak zonder meer duidelijk. Een aantal vreemde handelingen hebben echter geen duidelijk verband met den bewusten gedachtengang. Zoo verricht de patient soms handelingen, waarvan hij 't gevoel heeft dat ze eigenlijk niet door hem verricht worden, althans buiten zijn wil om (autochthone handelingen), een verschijnsel van splitsing der persoonlijkheid, dat dikwijls gepaard gaat met allerlei eigenaardige gevoelens en waandenkbeelden, b.v. dat de gedachten open liggen of afgetapt worden. Andere stoornissen zijn, ondoelmatige, vreemde bewegingen, die telkens herhaald en dikwijls in 't geheel niet nagelaten kunnen worden. Soms schijnen dit resten van uitdrukkingsbewegingen te zijn, die eens een logisch karakter hebben gehad, soms zijn ze volkomen onbegrijpelijk. De verhoogde suggestibiliteit, het ne-

gativisme en de katalepsie (een volgehouden beweginglooshed, vaak in eigenaardigen stand) zijn eveneens stoornissen, die wel tot de handeling zelf, of het direct daaraan voorafgaande wilsproces schijnen te behooren.

Dit is een vluchtige schets van de verschijnselen, die ons psychiaters om zoo te zeggen dagelijks omgeven. Een deel daarvan *begrijpen* wij, d.w.z. wij kunnen ze in een logisch verband brengen met de ziekte of met de psychische constellatie van den patient. Een ander deel begrijpen wij weliswaar niet in logischen samenhang, maar wij zien wel, dat bepaalde oorzaken steeds bepaalde gevolgen hebben, dat b.v. de dementia paralytica steeds syphilis tot oorzaak heeft en dat zij optreedt onder een aantal ziektebeelden, die bij verschillende patienten op elkaar gelijken. In elk geval zijn er een groot aantal verschijnselen, waar wij met een psychologische verklaring wel uitkomen. Als een paralyticus een sterk geluksgevoel heeft, begrijpt men, dat hij zich rijk gevoelt, dat hij graag veel wegschenkt, dat hij zich God voelt, die heel de wereld wil zegenen. Als een patient meent steeds electrisch bewerkt te worden, is het duidelijk, dat hij een verklaringswaan vormt over de machine die hem bewerkt en over zijn vijanden, die die machine bedienen. Als iemand zich koning voelt en hij is opgesloten in een gesticht, terwijl hij verder over zijn volle verstandelijke vermogens beschikt, dan is het begrijpelijk, dat hij zich door den medicus vervolgd acht en plannen maakt om dezen bij de eerstvolgende gelegenheid dood te schieten. Dat ook zijn hallucinaties een dreigenden, bespottenden inhoud hebben, begrijpen wij.

En toch, wat is er veel onbegrijpelijks. Waarom reageert onze psyche op een of andere soms duidelijk stoffelijke oorzaak met al dien .... onzin? Men kan dit gedeeltelijk trachten te begrijpen op de wijze der psycho-analyse. Bij de krankzinnigen treft men soms uitingen aan, die levendig herinneren aan Freuds beweringen o.a. omtrent het polymorphe van den sexueelen aanleg. Zoo ziet men bij mannen buitengewoon vaak homosexueele vervolgingsideeën, bij vrouwen meer heterosexueele. Dikwijls vindt men ook allerlei sexueele symbolen, verschuivingen en verdichtingen, zooals door Freud voor het droomleven besproken. Alleen .... de duidingen die de psychoanalytici geven vindt men niet en het is alleen daar dat deze het aangename gevoel van „begrijpen" krijgen. Men dient zich ten slotte te houden aan het observeeren van feiten en het zich indenken in de belevingen der patienten. Houdt men zich te veel op met bespiegelingen à la Freud, dan vervalt men van het eene onbegrijpelijke

in het andere. Wij moeten aan elke psychose twee zijden beschouwen, n.l. het lichamelijke proces in de hersenen èn de wijze waarop de menschelijke geest de ziekte *beleeft*. Stelt men zich op materialistisch standpunt en zegt men met Jelgersma (Leerb. dl 1, pag. 5) „de ervaring heeft ons geleerd dat stoffelijke verschijnselen zonder geestelijke voorkomen, maar dat omgekeerd nooit geestesverschijnselen zijn waargenomen zonder begeleidende stoffelijke verschijnselen", dan heeft men zich gebonden om alleen in de hersenen naar de oorzaken der psychosen te zoeken. Het is echter onbegrijpelijk hoe men dan óók een causaliteit in het geestesleven kan aannemen, zooals Jelgersma doet (dl 1, pag. 2). Want wanneer men de causaliteit zoekt in het stoffelijke proces en de geestelijke verschijnselen opvat als een psychisch parallelisme, dan moet men niet daarin nogmaals de causaliteit gaan zoeken, dat is dan overbodig.

Zetten wij eens even alle theorieën op zijde en vragen wij ons af wàt is het onbegrijpelijke van de psychotische toestanden, dan komen wij tot de conclusie, dat het is, het onlogische en het on-invoelbare. Eén rubriek kunnen wij hierbij grootendeels uitschakelen en dat zijn de echte stemmingspsychosen, de melancholie en de manie, die wij meestal duidelijk als overdrijvingen van normale toestanden kunnen aanvoelen. Maar dat iemand, die over alle mogelijke dagelijksche dingen normaal en logisch oordeelt, meent, dat hij een geteekende is door een vrijmetselaarorde, omdat hij op zijn voorhoofd drie bijna onzichtbare litteekentjes heeft, ontstaan door een vork die zijn zusje hem als kind naar het hoofd wierp, — dat hij meent indertijd door de koningin in een onherkenbare vermomming te zijn uitgenoodigd tot een bijeenkomst met het gevolg, dat prinses Juliana zijn dochter is, — dat een ander een verhaal doet over een huis waarin een geneeskrachtige boom gebouwd is, waarvan hij op zolder de takken moet vasthouden, zoodat allerlei zieken die beneden den stam aanraken genezen kunnen worden . . . ., dat zijn allemaal dingen, die wij niet begrijpen. Zeker, — als wij deze belevingen als droomen beschouwen en wij gaan er allerlei duidingen aan geven, die in een min of meer vooropgezet systeem passen! Maar . . . . deze menschen droomen *niet*, ze zijn wakker, zij kunnen alles goed waarnemen, goed en gewoon redeneeren, alleen van de onjuistheid hunner waanideeën en hallucinaties zijn ze niet te overtuigen. Men kan deze belevingen niet gelijk stellen met die van een onwrikbaar geloof of overtuiging. Dáár worden argumenten gebruikt of gevoelsgronden aangevoerd, die voor den tegenstander weliswaar geen bewijskracht hebben, maar toch als begrijpelijke of invoelbare redenee-

ringen kunnen verstaan worden. De waandenkbeelden en hallucinaties echter hebben voor den lijder een zelfde waarheidsgehalte als voor ons een onmiddellijke plastische waarneming heeft. Men argumenteert er niet over, of, als men het doet, zegt men eenvoudig, dat de ander niet goed gekeken of geluisterd heeft. In dit opzicht, het *als werkelijkheid beleefd worden,* komen waandenkbeeld en hallucinatie overeen. Men zou van de hallucinatie kunnen zeggen, dat zij de werkelijkheid alleen nog wat sterker uitbeeldt door het waandenkbeeld in de zintuigsfeer te verplaatsen. Wij spreken dan ook van een zins-begoocheling. Feitelijk ligt in dit woord, evenals in het woord „waan", reeds een bepaald standpunt ten opzichte van deze belevingen opgesloten. Wij wijzen ze af als voor ons oninvoelbaar. Als iemand een of andere ziekte heeft, klaagt over pijnen of onaangename sensaties, als hij ons zijn gevoelens en gedachten daarover beschrijft, dan — hoe avontuurlijk die beschrijvingen soms ook zijn — kunnen wij ons in zijn gedachtengang verplaatsen, maar als een geesteszieke ons zijn kwellingen en conclusies voorlegt, dan komen vele daarvan ons „artfremd" voor. Niet alleen, dat wij hen niet begrijpen, wij *gelooven* hem niet, hij vergist zich, hij leeft in een waan.

Ik vraag mij nu af, of de parapsychologie niet bezig is hier een brug te bouwen tot beter besef en beter begrip. Zij brengt ons een aantal verschijnselen, de telepathie, de helderziendheid, de materialisaties, die analoga zijn van de verschijnselen die ons de psychoselijders beschrijven. Zij herinnert ons ook door haar waarnemingen omtrent profetieën aan ons te zeer gebonden zijn aan plaats, tijd en ruimte. En door dat alles legt zij ons een zekere bescheidenheid op in zake onze theorieën. Wij beginnen te beseffen, dat er nog ongekende mogelijkheden zijn om tot meer begrip van de psychosen te komen en daardoor misschien tot meer hulp aan de lijders.

Er is een tijd geweest, waarin men meende de psychotische verschijnselen te kunnen verklaren uit bezetenheid. In dien tijd geloofde men de lijders *wel,* men begreep hen heel goed, want al die verschijnselen waren inwerkingen van een kwaden geest. Thans weten wij beter en . . . minder.

Niet, dat ik zonder meer tot die oude opvattingen zou willen terugkeeren, maar wij moeten niet vergeten, dat vooral de geneeskunde nog eenigszins staat onder den ban van de materialische opvattingen van de laatste helft der 19e eeuw, waarmee de stelling: „dat nooit geestesverschijnselen zijn waargenomen zonder begeleidende stoffelijke verschijnselen" overeenstemt. Ten slotte behelst deze stelling een theorie, geen ervaringsfeit. De ervaring is:

1e dat wij onze eigen geestesverschijnselen waarnemen zonder begeleidende stoffelijke verschijnselen.

2e dat onze patienten allerlei waarnemingen doen zonder aangetoonde stoffelijke verschijnselen, terwijl zij die toch als zoodanig waarnemen.

3e dat de spiritisten en parapsychologen beweren een aantal dergelijke verschijnselen waar te nemen, soms mèt, soms zonder aantoonbare stoffelijke verschijnselen.

Wil men nu deze „ervaringen" voor een groot gedeelte nog niet als feiten aanvaarden, dit doet aan het principe niet af, dat wij menschen een aantal geestelijke verschijnselen zonder begeleidende stoffelijke waarnemen en dat wij van een ongeoorloofde praemisse uitgaan door de bestreden stelling te handhaven. Ik meen, dat wij in elk geval verder komen als wij ons voorloopig nog aan een dualistische levensbeschouwing houden als werkhypothese, d.w.z. de these: de mensch is een ziel die een lichaam bewoont. Op een hooger plan kunnen wij toch tot een monistische beschouwing komen en het kan blijken, dat ook de ziel nog weer een stoffelijk substraat heeft, maar voorloopig kunnen wij die kwestie laten rusten.

Over het algemeen wordt het dualisme door de moderne psychiatrie verworpen. In zijn leerboek der psychiatrie bespreekt Bleuler verschillende philosophische systemen en zegt (pag. 2, 4e dr.):

„Dem naiven Empfinden entspricht am besten der Dualismus, der einen vom Körper unabhängigen Träger des Bewustseins annimmt: Man sieht wie im Tode der Körper bleibt, Aeuszerungen des Psychischen aber mit denen des Lebens verschwinden. Die „Seele", die hier in den älteren Vorstellungen nicht nur die Psyche repräsentiert, sondern mit dem Begriff des Lebens verdichtet ist, hat sich vom Körper getrennt. Dasz sie nicht einfach sich in Nichts aufgelöst hat, beweist ihr wiedererscheinen in Träumen und in Wachhalluzinationen und Illusionen der Überlebenden, und dasz auch die eigene Seele des Beobachters sich vom Körper lösen kann, beweisen ihre Traumerfahrungen während derer sie unbekümmert um Raum und Zeit Dinge wahrnimmt, die weit von dem unbewegt daliegenden Körper entfernt sind. — Der Dualismus bildet einen wesentlichen Bestandteil der Religionen. Dennoch ist er seit Jahrtausenden angefochten worden und wird er zur Zeit von den meisten Wissenschaftern verworfen. Die wichtigsten Teile seines Fundamentes, die Traumerfahrungen und die Geistererscheinungen haben sich als trügerisch erwiesen, und vor allem hat sich gezeigt, dasz die psychischen Funktionen des Menschen in allen

Beziehungen vom Gehirn abhängig sind. Andererseits ist es, wenn man auch nicht immer daran denkt, selbstverständlich, dasz die physische Welt in Wirklichkeit gar nicht so sein kann, wie wir sie wahrnehmen und vorstellen, und es fehlt uns schlieszlich jeder sichere Beweis, dasz sie überhaupt existiert." Hij bespreekt dan verder het monisme in zijn drie vormen als Spinozisme (de ééne substantie met de twee eigenschappen: de uitbreiding-physische rij en het denken-psychische rij), idealisme en materialisme, komt ten slotte tot een soort compromis daartusschen en komt tot de uitspraak: „Die psychische Reihe hat also absolute, oder besser gesagt, unbestreitbare Realität, aber nur für die betreffende Psyche; diese Realität ist folglich eine subjective". De existentie der buitenwereld echter is niet bewijsbaar, maar als wij haar bestaan eenmaal aannemen, is zij objectief demonstreerbaar.

Voor mijn gevoel is dat alles gephilosopheer „ins Blaue hinein". In al deze philosophische theorieën is net zooveel of zoo weinig waarheid als men er in wil leggen, 't hangt er maar van af op welk standpunt men zich wenscht te stellen bij het nemen van zijn aanloop. Maar nieuwe *feiten* vindt men zoo niet. „Deze onze machtige wereld stoort zich nu eenmaal niet aan de machtelooze constructies van de philosophen" zegt Dietz in het T. v. P. terecht.

Men kán niet ontkomen aan den indruk, dat de psychosen nog te dogmatisch uit een materialistisch oogpunt beschouwd worden en dat ze pas dan in het juiste licht zullen gezien worden, als men de ziel uit het oogpunt der eeuwigheid gaat zien, als men de mogelijkheid erkent van groeps- en van kosmische belevingen in het bewustzijn van den enkeling, die hij niet bij machte is te begrijpen en te verwerken en hem een diep gevoel van ongeluk en onmacht kunnen geven. — 't Is wel eigenaardig, dat verschillende psychiaters tegenwoordig reeds min of meer tot dergelijke opvattingen komen, met name van de onbegrijpelijkste aller psychosen, de schizophrenie.

De schizophrenie is de meest voorkomende psychose en een groot gedeelte der gestichtspatienten lijdt aan deze ziekte. In de typische gevallen verloopt zij over een zeer langen tijd en eindigt met een min of meer duidelijk geestelijk defect, dat men dementie noemt. De lichtste vormen zijn die gevallen, waarbij men opmerkt, dat b.v. jonge menschen met bijzonder goeden aanleg op school plotseling in hun ontwikkeling blijven steken, vreemd en afgetrokken worden en ten slotte wel is waar een positie verwerven, maar toch ver beneden de oorspronkelijke ver-

wachtingen. De zwaardere gevallen verloopen onder allerlei heftige psychische verschijnselen, verwardheid, hallucinaties enz., zij vormen ten slotte als uitgedoofde geesten de groote meerderheid der oudere gestichtsbevolking. Opvallend nu is bij alle vormen van deze ziekte een verloren gaan van belangstelling voor de buitenwereld. Schilder, een psychoanalyticus, beschouwt dit als het gevolg van een regressie, een teruggaan van den geest tot een kinderlijk stadium. Het jonge kind beleeft het lichaam als object en subject tegelijk, lichaam en buitenwereld zijn nog niet zoo sterk gescheiden, het niet-zelf is minder duidelijk begrensd. Dit zelfde ontstaat nu weer bij den schizophreen. Men krijgt weer een toenadering van lichaam en wereld met een zône van „Unbestimmtheit". Hierdoor vallen motieven tot handelen weg, de patient „sitzt selig tatenlos herum", de magie, het *doen* zonder handeling verschijnt in zijn geest, d.w.z. zijn binnenwereld ziet hij *door zijn gedachten veranderen* en hij beschouwt die binnenwereld gedeeltelijk als buitenwereld. Schilder beschouwt deze regressie als een gevolg van het feit, dat de libido zich in het zelf terugtrekt. De libido trekt zich van de buitenwereld terug en de zieke krijgt het gevoel. dat deze ten onder gaat. Dit „Weltuntergangserlebnis" vindt men inderdaad dikwijls bij de schizophrenie. Dr. Hutter gaf hiervan zeer frappante voorbeelden, o.a. in de schilderijen van patienten. Nu moeten wij die libido zien als een theoretisch product van Freud. Als wij er den naam, levenskracht of fluïde aan geven, of prana met de theosophen, kunnen wij ons nog evengoed met het beeld vereenigen. Wisten wij méér af van die geheimzinnige materie, die wij teleplasma noemen, wellicht zouden wij dan meer van deze ziekte begrijpen.

Wanneer wij de beschrijvingen lezen van verschillende media, die door spiritisten en parapsychologen werden onderzocht, dan valt altijd op hun zich terugtrekken van de buitenwereld en hun leven-in of-als andere persoonlijkheden, het bewegen van voorwerpen op afstand, het uittreden van draden of wolkachtige stoffen, kortom het produceeren van verschijnselen, onafhankelijk van hun engere persoonlijkheid. In de psychiatrie kent men verschijnselen, die verlaging van het bewustzijnsniveau, splitsing van het bewustzijn en projectie van bewustzijnsinhouden in de buitenwereld (hallucinaties) genoemd worden en die men samenvat onder het begrip: depersonalisatie. Er is m.i. wel eenige overeenkomst tusschen beide verschijnselen-reeksen te vinden, n.l. in het te loor gaan van de grens tusschen Ik en de buitenwereld. Het verschil zit voornamelijk in de meer concrete voorstelling der mediumieke verschijnselen.

„Te concreet", zeggen de tegenstanders, die meenen, dat in de psychotische verschijnselen, zooals de lijders die weergeven, slechts subjectieve phenomenen te zien zijn. Aan een plastisch gedachtebeeld b.v. kan men nog niet gelooven. En zelfs de psychoanalytici, die spreken van het vloeien der libido, van hoeveelheden libido, projecteeren van en bezetten met libido, vatten al die uitdrukkingen toch als beeldspraak op. Over het photographeeren van libido is bij mijn weten nog nimmer gesproken.

Tot voor korten tijd was een toenadering van psychiatrischen kant tot de parapsychologie nog niet te verwachten. Als men daarentegen de onderzoekingen van parapsychologen leest — en ik denk nu vooral aan Schrenck Notzing — dan ziet men dat daar wèl eenige aandacht aan de psychiatrie wordt gewijd. Wij lezen o.a. van Eva C., dat zij verschillende hysterische stoornissen had. Ook bij Willy Schneider bestonden verschillende nerveuse afwijkingen. Van Rudi vond ik dienaangaande geen gegevens. Het is echter bekend, dat vele media nerveuse stoornissen vertoonen. Eigenaardig is het optreden van spontane trancetoestanden bij de media. Deze herinneren sterk aan hysterische schemertoestanden en epileptische æquivalenten. Von Schrenck vestigt hierop ook de aandacht.

In het voorafgaande wees ik er reeds op dat de gedachtengang en uitdrukkingswijze van vele moderne psychiaters wel op een zekere toenadering tot de parapsychologie wijzen. Ik wil hier nog enkele voorbeelden van aanhalen. De bekende Zwitsersche psychiater Bleuler schreef bij v. Schrenck's laatste werk „Die Phaenomene des Mediums Rudi Schneider" een voorrede, die hij beeindigt met de woorden: „Jedenfalls bilden die hier niedergelegten Untersuchungen v. Schrencks einen Markstein in der okkulten Forschung, die hauptsächlich dank seiner Pionierarbeit sich anfängt in die Wissenschaften einzureihen". Freud wijdt in zijn boek: „Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse" een hoofdstuk aan: „Traum und Okkultismus". Hij haalt daarin een aantal voorbeelden van telepathie aan en spoort ten slotte aan over de objectieve mogelijkheid dier verschijnselen vriendelijker te denken. En eindelijk wijs ik hier op de verhandelingen van Prof. G. van Rijnberk over „Modern mediumonderzoek" in het Ned. Tijdschr. v. Geneeskunde (1933), die een minder afwijzende opvatting verraden dan vroeger door dezen hoogleeraar gehuldigd werd in zijn „Hedendaagsch mirakelgeloof" (Ned. T. v. G. 1914).

Moge de tijd komen, dat de parapsychologen tezamen met de psychiaters het moeilijke vraagstuk der psychosen tot meerdere opheldering brengen. Dat voor den parapsycholoog ook de noodige psychiatrische kennis van belang is, spreekt van zelf. Hij bestudeert een gebied, waar het stellig zeer moeilijk is het pathologische van het normale te onderscheiden en zijn taak wordt in niet geringe mate bemoeilijkt door het feit, dat juist vele psychisch-onevenwichtigen door het geheimzinnige van deze onderzoekingen worden aangetrokken.

Pathopsychologie en Parapsychologie

door W. H. C. TENHAEFF.

I. *Over temperament (karakter) en psychose. Paranormale verschijnselen bij lijders aan neurosen en psychosen.*

„.... es wird künftig, ich weiss nicht wo oder wenn, noch bewiesen werden: dass die menschliche Seele auch in diesem Leben in einer unauflöslich verknüpften Gemeinschaft mit allen immateriellen Naturen der Geisterwelt stehe, dass sie wechselweise in diese wirke und von ihnen Eindrücke empfange, deren sie sich aber als Mensch nicht bewusst ist, so lange alles wohl steht."

Kant: „Träume eines Geistersehers", 1766.

Van den Russischen czaar Boris Godoenof gaat het gerucht, dat hij een zekere Helena Urodliwa (= de krankzinnige), wier voorspellingen steeds uitgekomen zouden zijn, en die door de priesters bezongen werd, om raad kwam vragen, wanneer hij in moeilijkheden verkeerde.

Wie denkt hier niet aan het merkwaardig feit, dat in het Hebreeuwsch het woord „mosugan" zoowel profeet als krankzinnige beteekent, terwijl voorts in het Sanskritsche woord „nigriata" en het Grieksche „mania" de begrippen krankzinnigheid en inspiratie ineensmelten.

Wie denkt hier ook niet aan die tallooze verhalen — welke wij danken aan zendelingen en ontdekkingsreizigers — van primitieve volkeren, die hun „krankzinnigen" als uitverkorenen Gods beschouwen, waarbij wij aan het woord „krankzinnig" een zeer ruime beteekenis moeten hechten.

Een der eersten bij wie het inzicht ontwaakte dat wij hier met een belangrijk pathopsychologisch en parapsychologisch probleem te doen hebben was C. du Prel, blijkens zijn opstel: „Die Mystik [1]) im Irrsinn." (1889).

In dit opstel tracht du Prel aan te toonen, dat wij rekening moeten houden met de mogelijkheid, dat onder bepaalde omstandigheden bij z.g. krankzinnigen de voorwaarden worden geschapen tot het manifest worden van tot dusverre latent gebleven paranormale begaafdheid.

En dan profeteert hij dat de psychiatrie der toekomst zal terugkeeren tot Hippokrates uit wiens: Aphorismen" (VII, 5) blijkt dat ook hij reeds bekend was met het feit, dat „in de manie de extase goed is."

De psychiatrie der toekomst — zoo zegt du Prel — zal onderscheid weten te maken tusschen die voorstellingen van krankzinnigen, welke inderdaad een ziekelijk karakter dragen en die welke uit het transcendentale subject voortkomen....

In de dagen waarin du Prel zijn genoemde verhandeling schreef, vond deze over het algemeen weinig waardeering [2]). Geen wonder; de psychiatrie stond in die dagen nog nagenoeg geheel in de ban van het materialisme.

Langzamerhand is hier een kentering gekomen.

In 1900 publiceerde Krainsky een studie waarin hij gewag maakt van een aantal door hem geobserveerde gevallen van godsdienstwaanzin bij hystero-epilepsie. [3])

Onder de door hem waargenomen gevallen bevonden zich er drie, die in bijzondere mate zijn aandacht trokken. Deze gevallen betroffen drie vrouwen die tijdens haar aanvallen over telepathische vermogens bleken te beschikken. Krainsky nam nu eenige reeksen proeven met deze patienten, welke positieve resultaten opleverden. Tusschen hem en deze vrouwen bleek een telepathisch contact te bestaan.

Het valt gemakkelijk hier een aantal soortgelijke observaties te vermelden van andere medici, bij enkele hunner patienten gedaan. Deze observaties dragen over het algemeen een min of meer toevallig karakter.

---

1) du Prel noemt paranormale vermogens wel mystieke vermogens. M.i. maakt hij daarbij een verkeerd gebruik van het woord mystiek.

2) Zie b.v. L. Kuhlenbeck: „Zur Mystik im Irrsinn" in: „Sphinx", 1891, II, pag. 289 („Specht gegen du Prel").

3) „Behextsein, Schreiepidemien und Besessenheit", Nowgorod, 1900. Zie Naum Kotik: „Die Emanation der psychophysischen Energie", Wiesbaden, 1908, pag. 17.

Een uitzondering maken hier wel die van Dr. K. Konstantinides. Deze Grieksche medicus trachtte, in samenwerking met enkele collega's, na te gaan, in hoeverre sommige zielszieken als proefpersonen voor parapsychologische onderzoekingen bruikbaar waren.

Zijn eerste onderzoekingen betroffen de telepathie. Het behoeft wel geen betoog dat hij zich voor zijn onderzoek slechts bediende van patienten die in staat waren te begrijpen wat er van hen verlangd werd. Eerst werd een aantal voor-proeven genomen ten einde de proefpersonen op de meest volmaakte wijze duidelijk te maken, wat er van hen verlangd werd. Waren zij voldoende afgericht, dan begon pas het eigenlijke experiment.

Verschillende soorten zielszieken werden als proefpersonen gebezigd.

Daarbij bleek dat de beste resultaten bereikt werden bij hen, die zich in manische opgewektheidstoestanden bevonden. Ook bij lijders aan hypomanie gelukten de proeven. Zooals men weet kenmerkt de hypomanische toestand zich door ideeënvlucht, alsmede door een euphorische (= gelukzalige) stemming. Bij deze zielszieken vormen de gedachten zich gemakkelijk en zij wisselen elkaar snel af.

Drie patienten verloren hun telepathische vermogens toen zij wederom hersteld waren.

Konstantinides is, op grond van zijn onderzoekingen, tot de overtuiging gekomen, dat lichte manische toestanden in hooge mate de geschiktheid om als ontvanger bij het telepathisch experiment op te treden bevorderen. Hij spreekt de hoop uit, dat andere gestichtsartsen soortgelijke onderzoekingen zullen instellen. Voorts maakt hij melding van enkele gevallen van spontane paragnosie bij schizofrenen en een lijdster aan epilepsie. [4])

Over de ontvankelijkheid van hysterische patienten spreekt Konstantinides niet. Blijkbaar heeft hij geen proeven met dergelijke patienten genomen. Nochtans leert de ervaring, dat de personen, „bij wie telepathische en in het algemeen „mediumieke" vermogens het meest voorkomen zich dikwijls kenmerken door hetgeen men een *hysterischen* aanleg pleegt te noemen." (Heymans).

Onderzoekingen van karakterologischen aard, ingesteld bij z.g. mediums, wijzen uit dat zeer vele van hen tot het nerveuse type behooren [5]),

---

4) „Transactions of the 4th. Int. Congress of Psychical Research", Londen. 1930.

5) Zie mijn: „Bijdragen tot de psychologie der occult-begaafden" in: „Tijdschrift v. Parapsychologie", I, pag. 281; II, pag. 3.

d.w.z. dat zij zijn emotioneele, niet-actieve menschen, met een zeer zwakke secundaire functie. [6]).

Prof. Wiersma wijst er op, dat sommige psychosen een zoo groote overeenstemming vertoonen met bepaalde temperaments-typen, dat haar ziekelijke afwijkingen als vergrootingen der temperaments-eigenschappen kunnen worden opgevat.

„Wij moeten dus aannemen, dat binnen de gezondheidsbreedte menschentypen voorkomen die in zeer verzwakten vorm de symptomen der ziekte vertoonen. Het is nu de vraag of de prae-morbide toestand eener psychose overeenstemt met bepaalde temperaments-typen."

Onderzoekingen hebben uitgewezen, dat deze vraag bevestigend dient te worden beantwoord. Uit dien hoofde is Wiersma er toe gekomen het sanguinische type (actief, niet-emotioneel, primaire functie) ook wel het prae-manische type te noemen, het nerveuse type als het prae-hysterische type te zien, enz.

De ervaring leert, dat er menschen zijn die er zich aan stooten wanneer zij hooren dat men de mediums veelvuldig aantreft onder hen, die een hysterischen aanleg bezitten. Dat komt omdat men vaak — zij het dan ook geheel ten onrechte — meent dat dit wil zeggen dat zij menschen zijn die tot de z.g. zenuwpatiënten behooren, en dan nog wel tot een zeer bijzonder type van zenuwpatiënten. Leeken meenen vaak, dat de hysterica een manzieke is.

Niets is nu minder waar dan dit. Heymans merkt zeer terecht op, dat in de eerste plaats het bezit van een hysterischen aanleg nog volstrekt niet zeggen wil dat men lijder aan hysterie is, evenmin als het bezit van een zwaarmoedigen aanleg wil zeggen, dat men aan melancholie lijdt, of het bezit van een achterdochtigen aanleg uitwijst, dat men lijdende is aan de psychose paranoia.

In de tweede plaats hecht de moderne psychologie aan het begrip hysterie een geheel andere beteekenis dan velen meenen. Janet toonde aan, dat voornamelijk twee kenmerken hierbij een gewichtige rol spelen:

1. het overwicht van het voorstellings- tegenover het waarnemingsleven;
2. het gemis aan innerlijken samenhang tusschen de verschillende bewustzijnsinhouden.

„De hysterisch aangelegden interesseeren zich niet voor hun gewaarwordingen en waarnemingen; zij wennen zich aan, op deze in zoover te letten als voor de praktijk van het leven volstrekt noodig is, en verliezen meer

6) Zie G. Heymans: „Inleiding tot de speciale psychologie", 2 deelen, Haarlem, 1929.

en meer het vermogen, de andere te bemerken, waaruit zich dan de bekende verschijnselen van de hysterische anaesthesie, analgesie, gezichtsveldvernauwing e.d. kunnen ontwikkelen. En vervolgens komen deze personen er niet toe, hun voorstellingen naar logische of zakelijke gezichtspunten te ordenen, maar hangen deze voorstellingen zoo goed als uitsluitend door emotioneele associaties met elkander samen, waarmee de spreekwoordelijke capricieusheid en suggestibiliteit der hysterisch aangelegden vanzelf gegeven is." (Heymans).

In een zeer belangrijke studie: „Over de verklaring der telepathische verschijnselen" heeft Heymans trachten aan te toonen, dat „op gelijke wijze als binnen een individueel bewustzijn het centrale van het periphere gedeelte, binnen het Wereldbewustzijn elk individu van alle andere gescheiden en toch nog daarmede verbonden zou zijn. En zoo zouden dan de gedachten, die in den ontvanger opkomen, wel degelijk aanwezig zijn geweest in hetzelfde omvattende bewustzijn, waarvan ook zijn waarnemingen en persoonlijke herinneringen deel uitmaken; alleen maar van deze door een veel diepere kloof gescheiden dan deze van elkander. En juist daarom zouden dan telepathische verschijnselen zooveel zeldzamer voorkomen dan gewone invallende gedachten." [7])

Het feit nu dat de hysterische aanleg begunstigend werkt op de ontvankelijkheid voor telepathische indrukken steunt nu — naast een reeks andere feiten, welke ik hier echter niet aan een bespreking kan onderwerpen [8]) — Heymans' meening dat de telepathische verschijnselen beschouwd moeten worden als berustende op het invallen van zeer veraf liggende, n.l. tot het bewustzijn van andere personen behoorende, gedachten in hooge mate.

De betrekkelijke frequentie der telepathische verschijnselen bij personen van het prae-hysterische type laat zich gemakkelijk afleiden uit de psychische wetten, die het dagelijksche invallen van gedachten binnen de grenzen van een individueel bewustzijn beheerschen.

Een dezer wetten is de remmingswet. Wij weten dat wanneer ons centraal bewustzijn in beslag genomen wordt door interessante zintuigelijke indrukken, of geconcentreerd is op een samenhangend geheel van voorstellingen zooals b.v. een of ander probleem, de kans zeer klein is dat ons daartusschendoor herinneringen van anderen aard zullen binnenvallen.

7) Zie „Mededeelingen S. P. R.", No. 10, pag. 8.
8) Zie Heymans, l.c.

Deze kans is echter zeer groot wanneer „wij ons laten drijven op den stroom onzer associaties" of daar waar zintuigelijke indrukken ontbreken (slaaptoestand).

Men kent talrijke merkwaardige gevallen van hypermnesie tijdens den slaap 9), terwijl wij ook in de hypnose hypermnesie zien optreden. 10).

Het op-den-achtergrond-treden der gewaarwordingen en de verslapping van den voorstellingssamenhang bevordert hier het invallen der verderaf liggende gedachten (wegvallen van remmingen).

Wanneer nu de telepathische verschijnselen bij invallende gedachten kunnen worden ondergebracht, zoo kunnen wij ons — althans in groote lijnen — van hun verband met bepaalde typen van menschen rekenschap geven.

Deze typen zijn dan in de eerste plaats het præ-hysterische (nerveuse) type en het præ-manische (sanguinische) type.

In het laatste decennium is bij de parapsychologen meer en meer het inzicht ontwaakt, dat er verband moet bestaan tusschen mediumschap en neurose.

Verschillende belangrijke publicaties zijn hier reeds verschenen.

De neurose berust op een verdringingsproces. Ofschoon wij de verdringing bij alle typen aantreffen, zoo is het nochtans aan geen twijfel onderhevig of het præ-hysterische type is in bijzondere mate tot verdringing geprædisponeerd, hetgeen wel samenhangt met de groote emotionaliteit waardoor dit type zich kenmerkt.

Het lijdt nu geen twijfel of deze verdringing bevordert in hooge mate de verslapping van den voorstellingssamenhang, en zoo moet de verdringing (de neurose dus) gezien worden als een factor welke het manifest worden van latente paranormale begaafdheid bevordert.

Over het wezen van den genialen mensch is reeds veel geschreven. Een nieuwe periode werd hier ingeluid door J. G. Herder, die inzag dat de geniale mensch is de scheppende mensch, de „daimonische" mensch.

---

9) Zie mijn opstel: „Cryptomnesie" in: „Tijdschrift v. Parapsychologie", I, pag. 168; IV, pag. 271.

10) Freud paste oorspronkelijk hypnose toe bij zijn psycho-analytische behandelingen. Thans keeren enkele psychiaters tot de hypnose terug. Zie S. Lifschitz: „Hypnoanalyse", Stuttgart, 1930.

Een zeer belangrijke verdieping van onze inzichten met betrekking tot het genie-probleem bracht ons C. G. Carus; hij was een der eersten die de groote beteekenis van het ons onbewuste zieleleven heeft ingezien en hier nadere onderzoekingen heeft trachten in te stellen. Zijn, in 1846 voor de eerste maal verschenen, geschrift: „Psyche" begint met de woorden: „Der Schlüssel zur Erkenntnis vom Wesen des bewussten Seelenlebens liegt in der Region des Unbewusstseins."

Zooals ik in mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie" [11]) heb trachten aan te toonen, dient Carus hier gezien te worden als de voorlooper van C. du Prel en F. W. H. Myers.

Laatstgenoemde wijst er in zijn beschouwingen over de genialiteit [12]) op „dat het genie — wil dit zoo vaak misbruikte woord althans eenige psychologische beteekenis hebben — .... beschouwd moet worden als de macht om een grooter gedeelte van zekere vermogens, die tot bepaalden graad ons allen gemeen zijn, te gebruiken dan andere menschen; de macht om de resultaten van subliminale geesteswerkingen ondergeschikt te maken aan den supraliminalen gedachtenstroom, zoodat een „geniale inspiratie" in waarheid is een „subliminale opwelling", een opduiken van ideeën die niet bewust ontstonden, maar zich vormden in diepere gebieden van het Zelf, buiten den wil om...."

Myers ziet nu zeer terecht in, dat een dergelijke beschouwing slechts dan vruchtbaar kan zijn, wanneer wij daarbij gebruik maken van de uitkomsten der onderzoekingen der parapsychologen. Zoo komt hij er, evenals Carus, toe zich de vraag te stellen welke de verhouding is van het genie tot den sensitieve (het „medium"), [13]) om ten slotte tot de erkenning te komen, dat zoowel het „medium" als het genie putten uit de verborgen bronnen van hun wezen, maar dat bij het „medium" (de sensitief) de „subliminale samenwerking met bewust denken" ontbreekt, welke het genie kenmerkt. [14])

„Het genie is wat het is doordat zijn subliminale Zelf een vluggere verbinding heeft met het supraliminale dan bij de meeste menschen het geval is". Aldus Myers. [15])

---

11) Utrecht, 1934, pag. 211.

12) Zie zijn: „De menschelijke persoonlijkheid", Ned. vert., Amsterdam, 1921, pag. 56 e.v.

13) Myers, l.c., pag. 82.

14) Zie mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", pag. 238.

15) L.c., pag. 82.

Op de vraag waaraan het genie deze „vluggere verbinding" te danken heeft blijft Myers ons het antwoord schuldig.

Ruim dertig jaar zijn verloopen sinds Myers' standaardwerk verscheen en in deze dertig jaren heeft onze psychologische en pathopsychogische kennis zich zeer uitgebreid en verdiept.

Wij hebben leeren inzien dat de neurose onder bepaalde voorwaarden het manifest worden van latente paranormale vermogens bevordert. Waar nu, zooals uit het bovenstaande gebleken moge zijn, het aan geen twijfel meer onderhevig kan zijn of wij moeten in het genie een soort van paranormaal begaafd individu zien, daar kan men ook zeggen dat de neurose onder bepaalde voorwaarden het „geniaal worden" bevordert. [16])

En daarmede wordt ons dan het verband duidelijk dat er bestaat tusschen genialiteit en „waanzin", mits wij daarbij slechts bedenken, dat aan het woord „waanzin" hier een zeer ruime beteekenis dient te worden gehecht. Wij weten, dat de leek de neiging heeft ook vele lijders aan neurosen, op grond van hun vaak zonderlinge gedragingen (dwanghandelingen, driftbuien, depressies, masochistische tendenties enz.), resulteerend uit hun verdrongen wenschen en strevingen, tot de „waanzinnigen" te rekenen, zij het dan ook ten onrechte.

Ook den artsen heeft het hier eeuwenlang aan het juiste inzicht ontbroken en eerst in de laatste decennia is het ons gelukt, dank zij vooral Freud en zijn school, onze inzichten hier waarachtig te verdiepen en te verhelderen.

Het feit dat vele genialen „zonderlingen" zijn was reeds aan Aristoteles bekend.

Eenige tientallen eeuwen later trok dit feit in hooge mate de aandacht van C. Lombroso, van wiens hand in 1864 het werk: „Genio e follia" verscheen, een boek dat in de Duitsche vertaling onder den titel: „Genie und Irrsinn" (Reclam-uitgave) een enorme verbreiding heeft gevonden.

In 1929 verscheen te Berlijn een zeer belangrijk geschrift over: „Geniale Menschen" van de hand van Ernst Kretschmer.

„Zu der einfachen Begabung" — aldus deze auteur (pag. 24) — „muss beim Genie noch dieses Daimonion hinzukommen und es scheint dass gerade dieses Daimonion mit dem psychopathischen Element innerlich viel zu tun hat."

„Je mehr man Biographie studiert, desto mehr wird man zu der Vermu-

16) In dit verband wijs ik hier ook op het feit, dat zeer vele kunstenaars (evenals het meerendeel der aan hen verwante media) tot het prae-hysterische type behooren. Zie: „Tijdschrift v. Parapsychologie", V, pag. 288 e.v.

tung gedrängt: dieses immer wiederkehrende psychopathologische Teilelement im Genie ist nicht nur eine bedauerliche äussere Unvermeidlichkeit biologischen Geschehens, sondern ein unerlässlicher innerer Wesensbestandteil, ein unerlässliches Ferment vielleicht für jede Genialität im engsten Sinne des Wortes." (Pag. 28).

Kretschmer gebruikt hier het begrip psychopathie in den zin, welke Hoche daaraan hecht. Deze onderscheidt twee groepen van psychopathen. In de eerste groep brengt hij hen onder, die slechts moeilijkheden met zichzelf hebben; in de tweede groep hen, die anderen moeilijkheden bereiden. Het behoeft wel geen betoog dat een scherpe scheiding tusschen beide groepen niet aanwezig is. Menigeen die „slechts" moeilijkheden met zichzelf heeft bereidt daardoor ook zijn omgeving moeilijkheden.

Zie ook A. Herzberg's belangrijke studie: „Zur Psychologie der Philosophie und der Philosophen" (Leipzig, 1926) alsmede Stefan Zweig: „Der Kampf mit dem Dämon", Leipzig, 1929.

Parapsychologie en Psychose.

Het is gebleken dat het meerendeel der voor parapsychologische experimenten geschikte personen op zijn minst genomen als zeer gevoelige menschen bekend zijn.

De vraag doet zich nu voor, in hoeverre in uitermate groote gevoeligheid een oorzaak kan worden gezien van voorkomende nerveuse stoornissen. Depressie toestanden, huilbuien, angsten e.d. zouden tenslotte zeer goed mogelijk voor een deel teruggevoerd kunnen worden op een fijnere geestelijke instelling waardoor de eeuwige wisseling tusschen vreugde en droefheid, die de gansche Kosmos beroert, sommige gevoeligen niet onbewogen ontgaat.

Stel u voor twee, elkaar vreemde, jonge moeders met haar aanbeden kind, waarvan de eene moeder bij het sterfbed zit in angstige spanning tusschen hoop en vreeze is het dan niet aannemelijk dat de andere jonge moeder die voldoende „gevoelig" is hierdoor in een depressie- of angsttoestand kan komen?

Inderdaad zal ieder die eenigszins vertrouwd is met de parapsychologische literatuur zulks niet onaannemelijk achten.

Is het ook niet denkbaar dat een deel van de Weltschmerz van jeugdige, ongevormde personen terug te brengen is tot een onbeheerscht mede reageeren met de zee van smarten die de wereld beroert?

Leven wij eigenlijk niet allen tusschen de polen van het positief Goddelijk goed en het negatieve demonische kwade? Is de oorsprong van de psychose niet

veelal gelegen in het onmogelijk compromis van deze tegenstelling in een ziel?

Freud's theorieën kunnen ons veel aannemelijk maken maar niet alles verklaren, terwijl er toch zeer redelijke gronden zijn om met uitermate groote waarschijnlijkheid de mogelijkheid van deze psychische inductie te aanvaarden.

Dr. A. A. v. d. KROON.

Over het „thuiszoeken" van honden.

Door Dr. P. A. DIETZ.

Men hoort veel verhalen van honden en ook wel eens van andere dieren, die er merkwaardigerwijze ~~wijze~~ in slaagden hun huis terug te vinden, nadat zij op een geheel onbekende plaats aan zichzelf waren overgelaten. Maar tot nog toe stelde men zich tevreden met zulke gegevallen min of meer enthousiast over te vertellen, systematisch opgezette proeven waren niet genomen. En dit was toch zeker wel noodig, gezien het feit, hoe vaak dergelijke verhalen bij nadere informatie òf sterk overdreven blijken of zelfs elken „feitelijken" grondslag missen. De in onze dagbladen zoo veelvuldig voorkomende advertentiën, waarin een goede belooning wordt beloofd aan dengene, die een hond, luisterende naar den naam van....., (die echter blijkbaar op een beslissend moment niet naar dien naam geluisterd heeft), terugbezorgt, bewijzen wel dat het instinct van honden, hun verloren tehuis terug te vinden, niet zoo absoluut is als men wel denkt.

Het is daarom zeker van belang de uitkomsten der proeven, genomen door den dierpsycholoog Bastian Schmid, eens nader onder oogen te te zien. Zij zijn beschreven in den tweeden jaargang (1932) van het in Berlijn uitgegeven „Zeitschrift für Hundeforschung" onder de wel wat bescheiden titel „Vorläufiges Versuchsergebnis über das Hundliche (sic)! Orientierungsproblem", want in waarheid is het een breed opgezet onderzoek met sprekende resultaten. Het eenige bezwaar, dat ik tegen het artikel kan inbrengen is, dat het ons vaak niets ter zake doende details uitvoerig meedeelt en, omgekeerd, belangrijke bijzonderheden te vluchtig beschrijft. Al dadelijk blijkt, dat aan zulke experimenten meer vastzit, dan men zoo zou zeggen. Het is niet alleen er om te doen om te constateeren, *dat* een hond den weg naar huis terug kan vinden, maar om te weten te komen *hoe* hij dat doet. En daarvoor is zoo te zeggen een heel spionagesysteem noodig, een aantal menschen die den huiszoekenden hond volgen en observeeren, zonder dat het dier het bemerkt, want

dan zouden zijn natuurlijke gedragingen al spoedig gestoord worden, hetzij door onrust en vijandigheid, hetzij door het zoeken van aansluiting. De proeven zijn dan ook uitsluitend aan den hond volkomen vreemde personen overgelaten; de heer Schmid heeft zich in dezen de medewerking van het politiecorps van München kunnen verzekeren. De honden moesten van een bepaald type zijn: niet te klein, daar ze dan moeilijk te volgen waren, een opvallend witte halsband moest de waarneming vergemakkelijken. Een om den hals gehangen aluminium kokertje met eenige ophelderingen en aanwijzingen moest er voor zorgen, dat onbevoegden zich niet op ongewenschte wijze voor den zoekenden en zwervenden zouden interesseeren.

Drie honden, Maxl, Nora en Luchs, werden uitgekozen, resp. een mannetje, een wijfje en een gecastreerd dier. Bij den eersten en den laatsten, boerenhofhonden, werd een landelijke streek als proefterrein uitgekozen, heuvelachtig, met afwisselend bouw- en weiland en bosch; Nora, een stadshond, moest in München proeven van bekwaamheid afleggen. In het geheel zijn 11 experimenten genomen, de drie met Luchs mislukten totaal.

Het proefdier werd door hem onbekende personen in een hok opgesloten, waarvan de getraliede zijde met doek was bedekt en in een gesloten auto vervoerd. Eenige oriëntatie met behulp der bekende zintuigen was hierbij uitgesloten. Vervolgens werd de hond op een plaats waar hij nog nooit geweest was, neergezet en schijnbaar aan zichzelf overgelaten. In werkelijkheid werd hij nauwkeurig geobserveerd door een aantal waarnemers, die hem op afstand, hetzij per auto, hetzij per fiets, volgden, zich echter doorgaans (behalve wanneer ingrijpen noodzakelijk was om onheil te voorkomen) niet met hem inlieten en ook blijkbaar niet werden opgemerkt. Schmid heeft met Maxl drie, met Nora twee proeven genomen, telkens met eenige weken tot eenige maanden tusschenruimte. Telkens werd hetzelfde uitgangspunt gekozen, en hij onderscheidt dan ook terecht de beide eerste, zuivere oriënteeringsexperimenten van de herhaalproeven, waarbij herinnering een rol kon spelen.

Het terrein (zie fig. I) waarop met Maxl, den boerenhofhond, werd geopereerd, was een heuvelachtige en boschrijke streek tusschen de dorpjes Puchheim, waar zich het huis (H.) van den hond bevond en Angelsried in den omtrek van München. De afstand bedroeg ongeveer 10 K.M. Toen Maxl op het punt V (vertrekpunt, een hofstede in de buurt van

Fig. I.

V = punt van vertrek.
H = huis.
Volgetrokken lijn = 1e terugweg.
Onderbroken lijn = 2e terugweg.
Stippellijn = 3e terugweg.
Ia en b. = afdwalingen.

Angelsried) werd losgelaten, gedroeg hij zich eerst onzeker en onwennig. Hij sloop in gedrukte houding met argwanende blikken rond en maakte haast meer den indruk van een wild dier dan van een tammen hond. (De photo die Schmid geeft is zoo treffend, dat een zeventienjarige jongen, die toevallig een blik daarop wierp, zeide „zeker een wolf"). Hij loopt besluiteloos heen en weder, interesseert zich voor niets in zijn onmiddellijke omgeving, zelfs niet voor een hond die hem aankeft. Hij kijkt in het rond naar alle windstreken, snuift de lucht niet op, (de zwakke wind was dien dag Zuid-zuid-west, d.w.z. naar de richting van het huis toe) men meent dat in de Noord-westelijke, dat is de kant van Puchheim uit, iets wat langer zijn aandacht boeit. Dan loopt hij (zie fig. I de volgetrokken lijn) eerst in Noordelijke richting, maar als hij op een vrij dicht bosch stuit, (fig. Ia.) keert hij terug naar zijn uitgangspunt. Van dat oogenblik af loopt hij (volgetrokken lijn) eerst naar het Westen, dwaalt (fig. I b.) een paar keer af in de bosschen, maar keert om dan naar het Noordwesten, dan naar het Noorden tot hij in anderhalf uur zijn thuis weergevonden heeft, waarvan hij ongeveer een half uur verdaan heeft met besluiteloos heen en weer loopen op het uitgangspunt en klaarblijkelijke pogingen tot oriënteeren. Merkwaardig is dat de hond niet de minste poging doet om den weg, dien hij gebracht is (op het kaartje niet aangegeven) terug te gaan. Hij tracht evenmin den kortsten afstand V—H hemelsbreed te volgen, althans hij geeft twee pogingen om direct naar het Noorden te loopen (a en b), die hem op moeilijk terrein voeren, al heel gauw op. Zijn gebogen weg past zich in het algemeen aan de begaanbare paden (land- en straatwegen, een spoorbaan) en hij vermijdt bosch en heuvels. Toch volgt hij in den regel niet de menschenpaden direct, hij is tamelijk schuw, laat zich van de gebaande wegen al heel gauw afbrengen door toevallige ontmoetingen als van een auto, een groep fietsers, vermijdt liefst boerenhofsteden, loopt om de dorpjes heen en door de weiden of het land parallel met de wegen, blijkbaar „drukte" vermijdend. Hij loopt vlug, niet in de houding van „spoorzoeken" met den neus langs den grond, snuift niet onderzoekend in den wind, maakt zoo goed als geen oriënteeringspauzen. Als hij tegen het einde van zijn weg op bekend terrein is gekomen, rent hij in volle vaart met den staart in de hoogte verder, vroolijk en nu blijkbaar geheel zeker van zijn weg.

Bij een tweede proef, 18 dagen later, was Maxl veel sneller klaar met oriënteeren, nam over het algemeen den zelfden weg (fig. I onderbroken lijn), maar iets korter en zonder afdwalingen, en was een half uurtje

eerder thuis: bij een derde, drie maanden later, duurt het aarzelen aan het uitgangspunt buitengewoon lang en hij beschrijft eerst een grooten boog naar het Zuiden (fig. I stippellijn); blijkbaar hielp hem de herinnering minder dan den tweeden keer.

Nog aardiger zijn de resultaten met Nora (fig. II).

Eigenlijk zijn de stadsproeven moeilijker voor den hond; het uitzicht is beperkter en het stratenbeeld is veel eentoniger dan dat op het land. Nora is nooit verder geweest dan de naburige straten bij het huis van haar meester. (Fig. II H.) Om begrijpelijke redenen werd de proef hier in den zeer vroegen morgen genomen. Het dier wordt in een auto met een omweg langs de overzijde van de Isar (fig. II volgetrokken lijn) naar het St. Jansplein (P) gebracht. Ook hier treft het lang en besluiteloos verwijlen bij en om het punt van uitgang, en daarna de beslistheid waarmede het dier zich in de ongeveer goede richting begeeft. (Fig. II stippellijn) Maar tot tweemaal toe (op de punten a en b) ontmoet Nora een hondenvriendje; dit verleidt haar tot speelsgewijze afdwalen van den weg. Na korten tijd ontwaakt echter weer de drang huis-toe; op het punt c vertoont de hond hardnekkige neiging het staketsel S van de stadsspoor te ondergraven, wat haar trouwens in de goede richting zou hebben gebracht. Daar zij dan echter op gevaarlijk en voor de waarneming ontoegankelijk terrein zou zijn gekomen, wordt zij hiervan weggejaagd, en weet nu, in een zigzaglijn een aantal straten volgend, in het algemeen den goeden weg te houden. Op het punt d bevindt zij zich voor een snelstroomend zijriviertje van de Isar, schuin tegenover de woning van haar baas gelegen, die echter van daaruit niet te zien was. Daar zij aanstalten maakt om in den snellen kouden stroom te springen, die bovendien twee steile betonnen kaden als oevers heeft, wordt zij ter vermijding van levensgevaar opgepakt en een eind verder voor een brug (e) neergezet, vanwaar zij spoedig het huis vindt. Bij een tweede poging, veertig dagen later, volgt de hond, blijkbaar door herinnering geleid, eerst denzelfden weg, slaat echter later, ditmaal niet afgeleid, een veel korteren weg in, die haar anderhalf uur vroeger thuisbrengt. (Fig. II onderbroken lijn).

Schmid komt tot de conclusie, dat het gedrag der thuiszoekende honden niet kan verklaard worden door waarneming met de ons bekende zintuigen, wat dus de algemeen geldende opinie bevestigt. Het oog is al direct uitgeschakeld: het doelpunt, het huis van den baas, was in alle gevallen niet alleen te ver van het uitgangspunt verwijderd, maar boven-

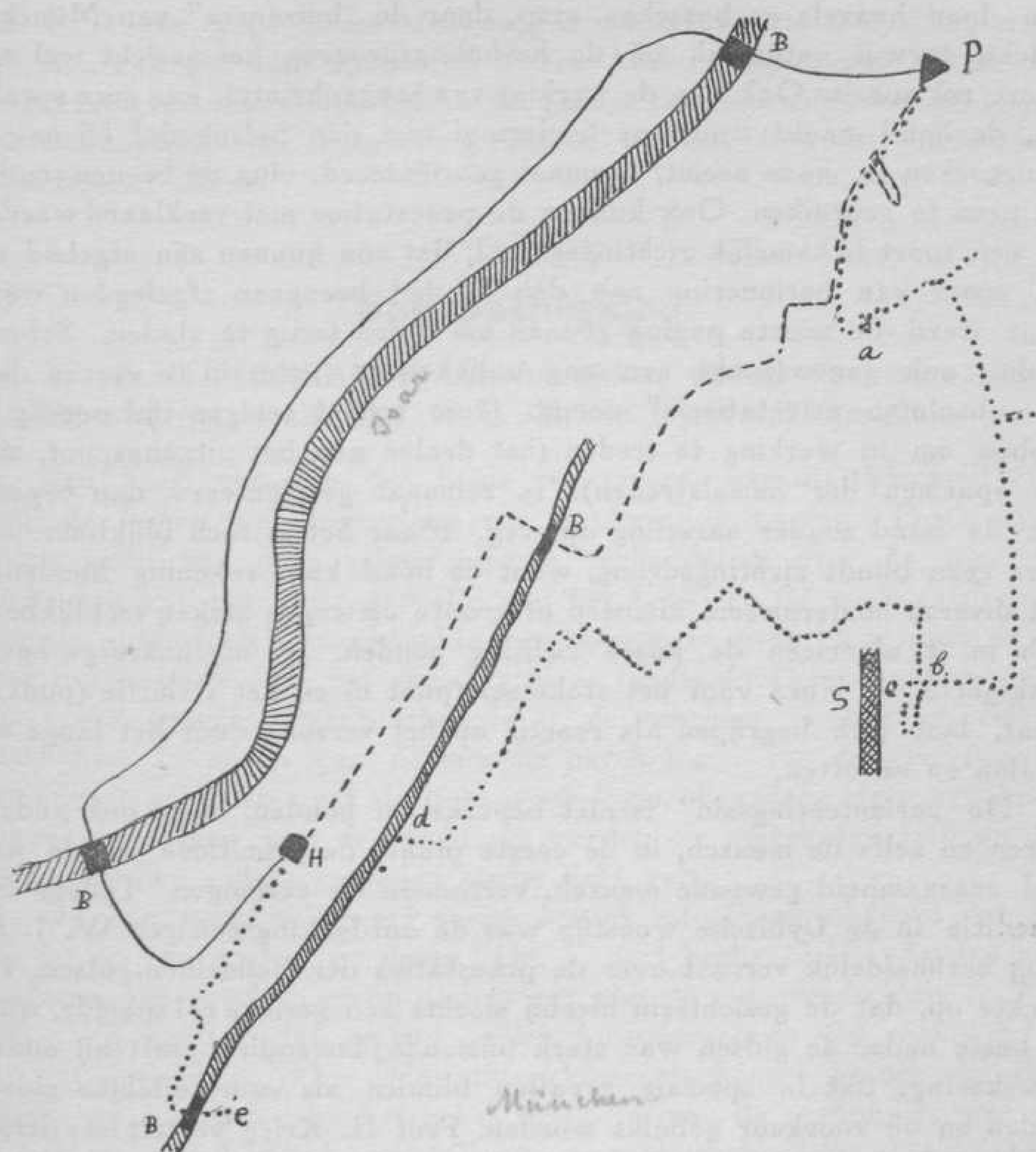

Fig. II.

H = huis.
P = punt van vertrek.
Volgetrokken lijn = heenweg.
Stippellijn = eerste terugweg.
Onderbroken lijn = tweede terugweg.
a, b, c, d, e = kritieke punten.
S = staketsel.
B = bruggen.

dien door heuvels en bosschen, resp. door de „huizenzee" van München bedekt, terwijl natuurlijk bij de herhalingsproeven het gezicht wel een zekere rol speelt. Ook van de werking van het reukzintuig kan geen sprake zijn, de hond maakt trouwens heelemaal niet den indruk dat hij aan 't spoorzoeken is, maar neemt, eenmaal georiënteerd, vlug de beenen zonder zijn neus te gebruiken. Ook kunnen de praestaties niet verklaard worden uit een soort lichamelijk richtingsgevoel, dat zou kunnen zijn afgeleid uit een soort van herinnering aan den bij het heengaan afgelegden weg: nooit werd de minste poging gedaan om dezen terug te vinden. Schmid is dan ook genoodzaakt een nog onbekenden factor in te voeren dien hij „absoluten oriëntatiezin" noemt. Deze schijnt eenigen tijd noodig te hebben om in werking te treden (het dralen aan het uitgangspunt, met een opnemen der hemelstreken). Is eenmaal georiënteerd, dan begeeft zich de hond zonder aarzeling op weg. Maar het is toch blijkbaar ook weer geen blinde richtingsdrang, want de hond kan, rekening houdende met diverse hindernissen, kleinere of groote omwegen maken en blijkbaar toch in 't algemeen de juiste richting houden. De eigenaardige hardnekkigheid die Nora voor het staketsel (punt c) en het riviertje (punt d) toont, laat zich begrijpen als reactie op het verzuim door het lange afdwalen en ravotten.

De „orienteeringszin" is niet beperkt tot honden, maar ook andere dieren en zelfs de mensch, in de eerste plaats de primitieve en de aan veel eenzaamheid gewende mensch, vertoonen dit vermogen. Tijdens een expeditie in de Lybische woestijn was de ontdekkingsreiziger W. J. H, King herhaaldelijk verrast over de praestaties der Bedoeinen-gidsen. Hij merkte op, dat de gezichtszin hierbij slechts een geringe rol speelde, want de beste onder de gidsen was sterk bijziende; bovendien geeft hij ons de verzekering, dat in speciale gevallen blinden als voortreffelijke gidsen gelden en bij voorkeur gebuikt worden. Prof H. Krieg vertelt iets dergelijks van de Indianen van den Gran Chaco. En eindelijk kennen wij een zeer frappant voorbeeld van absoluten richtingszin bij de trekvogels, sinds wij weten, dat jonge vogels, die voor de eerste maal de reis maken, zonder begeleiding van ouderen zich in troepen verzamelen en zonder aarzeling den rechten weg vinden [1]).

Willen wij eenig verband zoeken met van elders bekende phaenomenen,

---

1) Postduiven daarentegen schijnen uitsluitend door hun uiterst scherpen gezichtszin geleid te worden. Men weet trouwens dat zij eerst moeten worden afgericht.

dan blijft ons geen ander aanknoopingspunt dan de telepathie, waarvan men ook wel eens sporen bij dieren heeft aangetroffen. Maar dat oriënteeringszin en telepathische zin geheel samen zouden vallen, is toch ook onwaarschijnlijk. Voorloopig moeten wij ons tevreden stellen met constateeren alleen.

Boekbespreking.

Dr. W. H. C. TENHAEFF, *Hoofdstukken uit de Parapsychologie*, 256 blz., geb. f 4.25, ing. f 3.25; Erven Bijleveld, Utrecht.

Een boek van een der beide redacteuren van dit tijdschrift heeft voor de lezers wel nauwelijks een aanbeveling noodig. Ongetwijfeld zullen velen van deze geheel nieuwe verhandeling over de spookverschijnselen (o.i. het beste gedeelte van het boek) en de reeds eerder verschenen, gedeeltelijk omgewerkte beschouwingen over ideoplastie en die over psychoanalyse — het geniebegrip — Godsgeloof kennis willen nemen. Door zijn groote litteratuurkennis is de schrijver in staat om telkens doorkijkjes te geven van de gewone psychologie, van de aesthetica en van andere gebieden naar de parapsychologie, waardoor deze problemen telkens eensklaps veel doorzichtiger worden en omgekeerd ook op het materiaal dier andere gebieden nieuw licht valt.

Op een punt willen wij eenige kritiek uitoefenen, al loopt dat dan ook uit op een oratio pro domo. Dr. T. zegt herhaaldelijk, dat het neovitalisme een sterken steun ondervindt van de parapsychologie (p. 144, 189). Wij zouden dat anders willen formuleeren en wel zooals dr. T. dat zelf doet op p. 192: „Als uitdrukkingsverschijnsel brengt de ideoplastie ons op het gebied van het probleem van de verhouding van ziel en lichaam". Inderdaad, verschillende parapsychologische verschijnselen wijzen er op, dat de beïnvloeding van de stof door den geest — die er reeds is in zoo'n eenvoudig geval, wanneer een kind een teekening maakt, of, in ietwat engeren zin, bij elk uitdrukkingsverschijnsel (verbleeken b.v.) — zich nog verder uitstrekt dan men gewoon is aan te nemen. Vandaar dat naar aanleiding der parapsychologie het probleem, hoe de verhouding tusschen lichaam en ziel dan wel nauwkeurig te denken is, opnieuw oprijst. Het is jammer, dat dr. T. niet wat dieper op deze kwestie is ingegaan. Hij schrijft nu, dat de parapsychologie het neo-vitalisme bevordert. Maar als standpunt ten opzichte van de ver-

houding van lichaam en ziel is het neo-vitalisme een beetje vaag. Bovendien is er dit. Als men het vitalisme met prof. Jordan (in het Encycl. Handboek van het Moderne Denken) definieert als „de leer, dat de gebeurtenissen in levende organismen niet door de natuurlijke oorzaken verklaard kunnen worden", dan wordt het wel wat bedenkelijk om zoo'n nauw verband tusschen deze leer en de parapsychologie te leggen. Wij zijn althans van meening, dat de parapsychologie het ongewone toch juist op natuurlijke wijze moet verklaren, al wordt de „natuur" hier in iets ruimer zin opgevat: maar in ieder geval op begrijpelijke en rationeele wijze. Nu is echter het vitalisme een standpunt, dat juist allerlei irrationeele, om niet te zeggen mystieke factoren van de zijde der ziel doet ingrijpen. Of de parapsychologie daar nu in zoo goed gezelschap is, betwijfelen wij. Dat de feiten, waar het vitalisme op wijst en de in sommige opzichten boven verwachting groote afhankelijkheid van het lichaam van de ziel ook op andere, meer rationeele wijze gezien kunnen worden, hebben wij betoogd in het artikel „Eenige Opmerkingen over de Inordening van het Neovitalisme in de Wijsbegeerte" in het nummer Nov. 1932 (V, I) van dit tijdschrift, maar deze hebben op dr. T. blijkbaar geen indruk gemaakt.

Als wij nòg een opmerking zouden willen maken, willen wij er naar aanleiding van de behandeling van het geniebegrip op wijzen, dat o.i. het scheppen van het genie toch steeds een bewust en bedoeld iets is. Ongetwijfeld bestaat er groot verband en analogie daarvan met mediumieke en paranormale toestanden en is het van belang dat naar voren te brengen. Ook legt dr. T. den nadruk op het verschil met mediumschap, in zoover aan het geniale scheppen een intensieve, bewuste arbeid voorafgaat (p. 235). Zou het echter niet zoo zijn, dat de bewustzijnstoestanden van genie en medium een eigenaardig, naar binnen gerichte concentratie gemeen hebben, maar dat het verschil tusschen beide hierin bestaat, dat het eerste veel meer bewust opbouwenden arbeid verricht, waaraan zijn wel is waar diepere, maar toch geheele en *eigen* persoonlijkheid deelneemt?

Onnoodig te zeggen, dat dit slechts ondergeschikte opmerkingen zijn, die aan de waarde van het boek als geheel weinig afbreuk doen.

J. J. POORTMAN.

Dr. Herman Wolf: Nietzsche als religieuze persoonlijkheid en andere essays. N.V. A. W. Sijthoff's U.M., Leiden, 1934.

Ofschoon in dezen opstellenbundel slechts twee studies voorkomen

die met de parapsychologie rechtstreeks verband houden, n.l. de besprekingen van Mr. C. P. van Rossem's: „Twee occulte problemen" en van Stefan Zweig's: „Die Heilung durch den Geist" — destijds door den auteur voor de V.P.R.O.-microfoon geschreven —, zoo kan ik toch niet nalaten ook de lezing der overige essays warm aan te bevelen, in een tijd, waarin het Humanisme in het gedrang is geraakt [1]).

M.i. kan slechts in een humanistische cultuur [2]) sprake zijn van een bevordering van het parapsychologisch onderzoek, omdat de parapsychologie leidt tot een levens- en wereldbeschouwing waarmede slechts de humanistisch gezinde mensch zich kan vereenigen.

Dr. Wolf heeft zich steeds doen kennen als een kundig humanistisch auteur, en ook dit boek getuigt van zijn warme, humanistische gezindheid en van zijn groote kennis der Duitsche letterkunde, van zijn grooten eerbied voor de humanistisch gezinde Duitsche schrijvers, die de Menschheid stellen boven de natie, den Vrede boven alles liefhebben en den oorlog verfoeien....

TENHAEFF.

1) Zie mijn opstel: „Het Humanisme in het gedrang" in: „Het Nieuwe Leven", Juni-Juli 1934.

2) Onder een „humanistische" cultuur versta ik die cultuur, waarin men algemeen, met Lessing („Erziehung des Menschengeschlechts"), erkent, dat het ligt in het plan der Godheid of der natuur „dat de menschen zich steeds zelfstandiger tot geestelijken en zedelijken adel ontwikkelen.

S. P. R.

Studiegroep Amsterdam.

Evenals te Rotterdam heeft zich thans ook te Amsterdam een studiegroep der S. P. R. gevormd. In het laatst van November vond, ten huize van Dr. H. Wolf, een bespreking plaats tusschen de heeren Dr. Wolf, Ir. L. J. Koopman, H. M. Haye en ondergeteekende, waarbij besloten werd een reeks zittingen te organiseeren met het tijdelijk in ons land vertoevende Duitsche medium J. W. Semmler, waarbij tevens het besluit genomen werd te komen tot de stichting van een studie-groep Amsterdam.

Op 8 December vond een samenkomst van enkele Amsterdamsche leden plaats waarbij ook ondergeteekende aanwezig was. Bij deze gelegenheid werd de studie-groep Amsterdam opgericht onder leiding van de heeren H. M. Haye, Ir. L. J. Koopman, Jhr. Dr. N. van Suchtelen, Dr. H. Wolf en schrijver dezes. Deze gaf als zijn wensch te kennen slechts tijdelijk deel van dit bestuur te moeten uitmaken, te meer waar hij niet te Amsterdam woonachtig is.

In de maanden Januari, Februari, Maart en April zullen eenige voordrachten voor de Amsterdamsche leden worden gehouden. De eerste

voordracht zal plaats vinden op 12 Januari a.s., 's avonds te 8 uur, in het gebouw der Vrouwenclub, Keizersgracht 580 (bij de Spiegelstraat), Amsterdam.

Ir. J. M. J. Kooy Jr. zal dien avond spreken over het onderwerp: „Hoe helderziendheid in de toekomst in eigen droomen vast te leggen?"

Deze voordrachten zullen ook voor leden uit andere plaatsen toegankelijk zijn. Voorts is beperkte introductie toegestaan. Desbetreffende aanvragen richte men aan Ir. L. J. Koopman, Okeghemstraat 31 huis, Amsterdam Z.

Leden uit Haarlem, het Gooi en andere plaatsen, welke zich bij deze groep wenschen aan te sluiten, gelieven daarvan kennis te geven aan den heer Koopman. Zij zullen dan geregeld de convocaties ontvangen. Het deel uitmaken dezer groep brengt geen verhooging der contributie met zich mede.

Wij hopen dat zich thans ook spoedig te 's Gravenhage een dergelijke groep moge vormen.

Na afloop der bovengenoemde samenkomst werden een reeks proeven met den heer Semmler genomen, welke positieve resultaten opleverden. Deze proeven zullen in Januari worden voortgezet. T.z.t. hopen wij hier een uitvoerig verslag van te kunnen publiceeren in het T. v. P.

Voorts worden voorbereidingen getroffen om te komen tot een onderzoek, zooals dit kortgeleden door Hereward Carrington bij Mrs. Garrett is ingesteld, en waarop wij nog nader zullen terugkomen. Ir. Koopman is reeds doende voor-proeven te nemen. Het laat zich aanzien dat 1935 voor onze S. P. R. een vruchtbaar werkjaar zal worden.

TENHAEFF.

INHOUD.

Mr. C. P. van Rossem †

Weinigen onzer voelen staag de hoede
eens wijzen Herders en beseffen vast
dat alle pijn huns leevens strekt ten goede.

Alleen diep zelfbezinnen leert de last
te torschen willig — en de vreugd ontwaren
die als een blanke bloem uit 't lijden wast.

Vooreerst moet daartoe alle vrees bedaren,
en stil de ziel zijn, wèl in eevenwigt,
tot zich door rust haar troeble diepten klaren.

Verstand alleen kan dit niet doen. Nooit zwicht
de doodsangst voor verstand'lijk redeneeren,
gevoel wordt enkel door gevoel ontwricht.

Fred. v. Eeden: „Het Lied van Schijn en Weezen", II, XI.

Op 31 Dec. l.l. is Mr. C. P. van Rossem van ons heengegaan.... In de dag- en weekbladen heeft men hem herdacht als tooneelschrijver, als journalist, als wereldreiziger....

Ik wil hem hier herdenken als parapsycholoog en als vriend.

Zijn belangstelling voor problemen van parapsychologischen aard begon zich omstreeks 1920 te openbaren. Hij hoorde van familieleden, vrienden en bekenden die genezing voor hun kwalen zochten bij magnetiseurs en somnambulen, van bezoeken aan z.g. spiritistische media....

Aanvankelijk was hij geneigd om zich te verbazen over het feit dat ontwikkelde menschen nog zoo'n middeleeuwsche licht-, bij- en wangeloovigheid konden vertoonen. Zijn vrouw wist hem er echter toe te brengen zijn negativistisch apriorisme te laten varen en eens nader kennis te nemen van een en ander. Zoo kwam hij er toe zich in de litteratuur te gaan verdiepen, media te gaan bezoeken.....

Zijn belangstelling gold in de eerste plaats het spiritisme. Hij begreep dat indien ooit bewezen zou kunnen worden, dat er een leven na den dood is, en dat dit leven gezien moet worden als een schakel in een keten van bestaansvormen, gelijk de spiritisten en theosofen leeraren, dit voor de Menschheid van onschatbare beteekenis zou zijn. „Het denkbeeld van het voortleven van de menschelijke persoonlijkheid na den dood, het zien van een vaste lijn in het geheimzinnig levens-gebeuren, het opgaan in een meer spiritueele atmosfeer, kan niet anders dan van beslissenden

invloed zijn op de harmonische ontwikkeling van het individu. Het groote levens-mysterie wordt aldus tot *begrip* en uit begrip vloeit voort: houvast, evenwicht, energie en gefundeerde normen van zedelijkheid." Zoo schreef hij in zijn: „Een reis naar het hiernamaals." [1])

Omstreeks het jaar 1925 begon van Rossem zich openlijk ten gunste der spiritistische levensbeschouwing uit te spreken. Ik herinner mij nog goed, welk een vreugde zijn „bekeering" bij een aantal vooraanstaande spiritisten deed ontstaan. Men verwachtte hier veel goeds van voor de spiritistische beweging in Nederland, en het H.B. van „Harmonia" zocht hem dan ook spoedig aan voor het houden van lezingen en het schrijven van artikelen voor: „Spiritische Bladen."

Een grondige studie der litteratuur en ervaringen in de kringen der spiritisten opgedaan, brachten hem reeds spoedig tot het inzicht, dat wij tweeërlei spiritisme moeten onderscheiden: het z.g. openbarings-spiritisme en het spiritisme, dat mannen als du Prel en Myers onder zijn pioniers telt.

Vanzelfsprekend kon zijn critische geest zich slechts vereenigen met een spiritisme, dat steunt op een parapsychologische basis, en dat dus wetenschappelijk verantwoord kan worden. Het openbaringsspiritisme prikkelde zijn spotlust. En dit te meer, waar hij er een gevaar in zag voor de parapsychologie, daar hij uit ervaring wist hoe gemakkelijk het publiek generaliseert. Zoo kwam hij er toe zijn verhandeling over de: „Spiritistische mentaliteit" [2]) te schrijven, die groot opzien baarde in de kringen der (openbarings-) spiritisten......

Zoo ontwikkelde hij zich meer en meer tot parapsycholoog. Wie de eerste en de tweede druk van zijn: „Een reis naar het hiernamaals" met elkaar vergelijkt, constateert dadelijk een zeer belangrijke verdieping van inzicht. In zijn laatste werk: „Twee occulte problemen" [3]) is een man aan het woord, die tot het inzicht is gekomen, dat de bilocatie-verschijnselen het meest krachtige argument ten gunste van de spiritistische hypothese vormen.

Langzamerhand begon hij zich ook meer en meer voor andere parapsychologische problemen te interesseeren. In 1929 stond hij mij trouw

1) den Haag, 1930, tweede druk, pag. 244.
2) „Tijdschrift v. Parapsychologie", II, pag. 157.
3) den Haag, 1933.

ter zijde bij het onderzoek naar de paranormale begaafdheid van mevr. Lotte Plaat—Mahlstedt (thans mevr. v. Strahl—Mahlstedt) [4]).

In die dagen begon hij zich ook voor de astrologie te interesseeren. Dit interesse leidde tot een nadere bestudeering van het probleem en een onderzoek, waarvan men de resultaten vindt neergelegd in zijn: „Twee occulte problemen".

In het bestuur onzer S. P. R. was hij de eenige die over dit onderwerp met eenige kennis van zaken kon spreken, zoodat zijn heengaan in dat bestuur op dubbel pijnlijke wijze wordt gevoeld.

Mijn contact met Mr. van Rossem dateert van het jaar 1927 en ontstond naar aanleiding van zijn beschouwingen over mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research" [5]). In de herfst van dat jaar ontmoetten wij elkaar voor de eerste maal bij gelegenheid van een samenkomst, ten doel hebbende middelen te beramen om onze, destijds kwijnende, S. P. R. weer tot bloei te brengen. Hij maakte toen een eenigszins autoritairen indruk op mij.....

Langzamerhand begon er echter „contact" tusschen ons te ontstaan. Onmerkbaar groeide er tusschen ons een vriendschapsband, die met het klimmen der jaren steeds hechter werd......

Hoe menig vertrouwelijk gesprek hebben wij gevoerd in de stilte van het studeervertrek of op onze wandelingen door de bosschen en over de heidevelden onzer schoone provincie. Welk een groot wederzijdsch vertrouwen bleek er tusschen ons beiden te zijn gegroeid.

Op een dag van October stond hij opeens in mijn werkkamer. Geheel onverwacht had hij zijn verblijf in het Zuiden onderbroken en was per eerste gelegenheid naar huis teruggekeerd, gedreven door die innerlijke onrust, die nu eenmaal zoo vaak het deel is van scheppende menschen en waarvan zoovele dichters in hun dagboeken, brieven en gedichten getuigd hebben......

Op Nieuwjaarsdag stond zijn zoon plotseling voor mij. Even verkeerde ik in de meening dat hij mij kwam halen om met hem naar zijn vader te gaan...... Eenige oogenblikken later stonden wij verslagen naast elkaar......

4) „Tijdschrift v. Parapsychologie", II, pag. 1.
5) „Haagsche Post", 26-3-1927.

Op Vrijdag 4 Januari hebben zijn vrienden zich geschaard rond de plek waar zijn aardsche lichaam aan de schoot der aarde werd toevertrouwd, waarbij onze S. P. R. door den voorzitter werd vertegenwoordigd...

Een goed mensch is van ons heengegaan, een veelzijdig begaafd man van wien wij nog zooveel hadden kunnen en mogen verwachten.

Aan zijn gezin kan niemand zijner vrienden zonder diepe ontroering denken.

Wat zijn heengaan voor zijn vrouw moet beteekenen, valt niet in woorden uit te drukken.

Moge het weten, dat zij in haar groote smart niet alleen staat, haar leed eenigermate verzachten.

Utrecht, 5 Januari 1935. T.

Paragnosie en Kansrekening

door Ir. J. M. J. KOOY Jr.

In Maart 1934 verscheen te Boston een boek getiteld: „Extra Sensory Perception", geschreven door J. B. Rhine, Associate Professor of Psychology Duke University, uitgegeven door The Boston Society for Psychic Research, Boston Mass. (U. S.).

In dit boek worden de resultaten besproken van meer dan 90.000 kaartproeven door Prof. Rhine en medewerkers aan de Duke University verricht, ten doel hebbende om door toepassing der kansrekening een mogelijk paragnostisch vermogen bij de proefpersonen vast te stellen. Dit onderzoek werd in hoofdzaak in het psychologisch laboratorium van genoemde universiteit verricht. Als proefpersonen traden studenten op, waarbij men in hoofdzaak met diegenen het onderzoek voortzette, die in een korte periode van vooronderzoek een bepaalde geschiktheid daartoe hadden getoond. Als doel stelde prof. Rhine zich, om zoowel het z.g. telepathische, als ook het meer algemeene helderziende vermogen der proefpersonen na te gaan, daarbij onderscheid makende tusschen „Pure Telepathy" (P. T.) en „Pure clairvoyance" (P. C.), waaronder het volgende wordt verstaan:

<< P.T. Pure telepathy; that is, extra-sensory perception of the

mental processes of another person. "Pure" refers to the absence of objective representation of the mental act or image, which might permit of clairvoyance by the percipient.

P. C. Pure clairvoyance; extra-sensory perception of objective facts. "Pure" refers to the elimination of telepathy from the experimental situation. >>

Bij de zuiver telepathische proeven werd door den proefnemer uit 5 verschillende kaarten één kaart in gedachten genomen, die dan door de proefpersoon genoemd moest worden. De mathematische kans op goed raden is dus dan bij elke keer $\frac{1}{5}$.

De proefreeksen t./o. van „zuivere helderziendheid" werden als volgt ingericht. Een stapel van 25 kaarten, willekeurig blind geschud, wordt met blinde zijde boven, voor de proefpersoon gelegd. Deze kaarten bevatten weer 5 verschillende soorten (dezelfde als bij de telepathische proeven) en wel 5 van iedere soort. De proefpersoon heeft nu telkens de bovenste kaart van den stapel te noemen, die dus zoowel voor proefnemer als proefpersoon „normaal" onbekend is. Na elk noemen door de proefpersoon wordt de bovenste kaart blind afgenomen, en naast den stapel neergelegd, waarna de nù bovenste door de proefpersoon „geraden" wordt, enz. Na 5 keer, of wel na 25 keer „raden" wordt door den proefnemer door omkeering der afgenomen kaarten gecontroleerd, waarna de heele stapel van 25 opnieuw blind wordt geschud. Al naarmate telkens na 5 kaarten, of wel telkens na 25 kaarten gecontroleerd wordt, wordt onderscheid gemaakt tusschen een „B. T. 5 reeks" of een „B. T. 25 reeks".

Ook werden wel àlle kaarten, van boven naar beneden gaande, door de proefpersoon achter elkaar genoemd, waarbij de stapel intact gelaten werd, en door den proefnemer werd genoteerd, terwijl dan pas daarna de „calls" van de proefpersoon werden gecontroleerd door de kaarten resp. in volgorde van boven naar beneden om te keeren. Alsdan wordt van een „D. T. reeks" gesproken.

Indien nu bij de proefpersoon in min of meer uitgesproken mate een vermogen aanwezig is, de betreffende kaart paragnostisch „waar te nemen", zal dit zich uiten in een *afwijking* van het volgens het „toeval" waarschijnlijke aantal treffers (dat hier gelijk aan $\frac{1}{5}$ van het totale aantal trekkingen is). De waarschijnlijkheid van „toevallig optreden" dezer afwijking laat zich nu berekenen en geeft ons een maat voor de waarde van de proefreeks. Wanneer deze laatst berekende waarschijnlijkheid

maar klein genoeg is, kan men met practische zekerheid de aanwezigheid van een systematische storing aannemen, veroorzaakt door het paragnostisch vermogen. (Natuurlijk moeten bij de proefnemingen de noodige technische voorzorgsmaatregelen getroffen worden, zooals bv. controle op het schudden door na te gaan of gemiddeld elke kaartsoort met kans $\frac{1}{5}$ „uitkomt", zoo nu en dan vervanging der kaarten door nieuwe, etc).

Voor het gemakkelijke rekenen is nu bij kans $\frac{1}{5}$ allereerst voor verschillende aantallen (100, 150, enz.) de zoogenaamde probable error = waarschijnlijke fout, (p. e.), bepaald, dat is die afwijking van het waarschijnlijkheidsaantal treffers, waarbij de kans op *grooter* afwijking even groot is als die op *kleiner* afwijking. (bv. voor 100 trekkingen is het waarschijnlijkheidsaantal 20, de p. e., ± 2,7). Deelt men nu de totale afwijking van het waarschijnlijkheidsaantal door de waarschijnlijke fout behoorend bij het trekkingsaantal, dan krijgt men de *„anti-chance-index"* X. Voor verschillende waarden van X (altijd baseerend op trekkingskans $\frac{1}{5}$) heeft men de bijbehoorende waarschijnlijkheid berekend. Zoo wordt voor X resp. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, de bijbehoorende waarschijnlijkheid resp. $\frac{1}{1}, \frac{1}{4{,}6}, \frac{1}{22}, \frac{1}{142}, \frac{1}{1300}, \frac{1}{20{,}000}, \frac{1}{100{,}000}, \frac{1}{1000{,}000}$

Stel, men heeft als voorbeeld op 100, 31 treffers, dan wordt de afwijking van het waarschijnlijkheidsaantal 31—20 = 11, en $X = \frac{11}{2{,}7}$ = 4, dus bijbehoorende waarschijnlijkheid $\frac{1}{142}$. Heeft men twee proefreeksen met bijbehoorende waarden van de anti-chance-index, X_1, X_2, dan geldt bij benadering: $X = \sqrt{X_1^2 + X_2^2}$ (Deze formule is niet exact maar aan den veiligen kant, d.w.z. geeft geen te groote X).

Op deze wijze kan men zich dus, met behulp der tabellen voor de waarschijnlijke fout bij gegeven trekkingstal, en anti-chance-index met bijbehoorende waarschijnlijkheid, bij een gegeven uitkomst-reeks snel oriënteeren.

Op deze wijze heeft prof. Rhine en zijn medewerker Pratt een aantal personen, meest studenten van de Duke-university, op hun mogelijk paragnostisch vermogen beproefd, — terwijl ook eenige proefpersonen, zooals bijv. de student Charles E. Stuart, over een groot aantal trekkingen zichzelf heeft gecontroleerd (door dus zelf zorgvuldig te schudden en de genoemde met de later getrokken kaarten te vergelijken).

De eerste door prof. Rhine onderzochte proefpersoon, die een sterk

paragnostisch vermogen tot goed kaarten raden vertoonde, was Mr. Linzmayer, wiens moeder meermalen veridieke hallucinaties gehad had, terwijl hij tot dusverre geen bizondere parapsychologische ervaring bij zichzelf had waargenomen, behalve een meestal opmerkelijk goed succes in het kaartspel en vele juist gebleken intuïties. Eerst werd Mr. Linzmayer in trance-toestand beproefd, — waarin hij overigens zeer moeilijk te brengen was, en gaf slechts 4 treffers op 20 trekkingen, dus juist het kansaantal. Bij een volgende proefreeks in waaktoestand behaalde hij echter 21 treffers op 45. Bij deze proefreeks hield prof. Rhine de door hem getrokken kaart in de handpalm, van Mr. Linzmayer afgekeerd, terwijl deze laatste met den rug naar Rhine toegekeerd door een raam naar buiten keek. In deze proefreeks werden o.a. 9 kaarten achter elkaar goed genoemd, hetgeen reeds correspondeert met een kans gelijk $\frac{1}{5^9} = \frac{1}{1900000}$, dus reeds een zeer opmerkelijk resultaat beteekende. Bij deze proefreeks traden zoowel „telepathische" als zuiver helderziende mogelijkheden gemengd op, daar prof. Rhine hierbij wist welke kaart hij in de hand had.

Vervolgens werden in 3 dagen met Linzmayer als proefpersoon nog verdere 535 trekkingen verricht, waarvan 360 met mogelijkheid zoowel voor telepathie als helderziendheid, en de overige 240, onder „Pure Clairvoyance-conditions." De resultaten waren:

360 ⟶	aantal treffers 143, ⟶	$X = 13.9$, ⟶	9,9 per 25 (gemiddeld)
240 ⟶	„ „ 95, ⟶	$X = 11,2$, ⟶	9,9 „ 25 („)
Totaal 600, ⟶	238,	$X_{res.} = 17,9$ ⟶	9,9 „ 25 („)

Aangezien $X = 13,9$ en $X = 11,2$ met geheel onvoorstelbaar kleine kansen correspondeeren *, was dus reeds met deze 600 trekkingen alleen, zoowel het zg. „telepathische" als het „zuiver" helderziende vermogen bij Linzmayer duidelijk aangetoond, terwijl verder bleek dat aanwezigheid van telepathische mogelijkheid *geen* invloed had, — *geen* verbetering in de resultaten bracht. De andere met Linzmayer uitgevoerde proefreeksen gaven geheel overeenkomstige resultaten. Bij de gelegenheid, waarop Linzmayer zijn hoogste aantal *op elkaar volgende* treffers behaalde, — 15 achter elkaar, — behaalde hij tevens 21 treffers op de 25 trekkingen. De kans van 15 treffers achter elkaar, zijnde $\left(\frac{1}{25}\right)^{15}$, is kleiner dan 1 op 30 billioen. Deze proefreeks was onder „Pure Clairvoyance conditions" genomen.

*) $X = 11,2$ correspondeert met kans: $\frac{1}{\text{trillioen.}}$

Van belang was de opmerking van Linzmayer zelf dat zijn mentale condities gedurende de proefreeks een overwegende invloed op het resultaat hebben. Wanneer hij geen vertrouwen in zichzelf had ging het slecht. Wat hem het vertrouwen gaf of ontnam kon hij niet zeggen, — behalve het geloof dat succes hem aanmoedigde en falen hem ontmoedigde. Prof. Rhine besloot dit nader te onderzoeken, door *met opzet* Linzmayer, — zonder zijn bedoelingen nader kenbaar te maken — negatief te beïnvloeden. Toen Linzmayer dan ook 3 Juni 1933 bij de laatste reeksen, door moeheid, verlies van belangstelling en ongeduld was afgezakt tot het kansgemiddelde, verzocht prof. Rhine hem desniettemin toch door te gaan, zeggende, dat hij juist voor een interessant experiment meer gegevens wilde verzamelen. De innerlijke afkeer bij Linzmayer, die liever naar huis toe wilde om te pakken voor een uitstap met een vriend den volgenden dag, bleek duidelijk, — maar zijn beleefdheid gebood hem te blijven.

Teneinde nu toch de afwijking naar boven, — zooals normaal bij Linzmayer, — zooveel mogelijk kans te laten, liet prof. Rhine Linzmayer zelf de kaarten in handen houden en schudden, — en stelde hem zelfs in de gelegenheid de kaarten op de blinde zijde te „bekijken." — Maar desniettemin kwamen er nu op de eerste 100 maar 14 treffers (zijn normale aantal was 40), dus 6 onder het kansaantal. Bij de tweede 100 kwamen er 14 treffers, bij de de derde 100 precies 20, bij de vierde 17, bij het vijfde 100tal 14, — dus op 500 een negatieve afwijking van 15, of X = 3. Maar daarna begon Linzmayer, zich nu ergerende aan de volgens zijn gevoel „meer dan slechte resultaten" weer te „concentreeren", zoodat er op de volgende 100 27 treffers kwamen. Prof. Rhine had op dit punt de proefreeks, die mooi negatief begon te worden, af willen breken, maar het spoedig vertrek van Linzmayer gebood hem door te gaan, — totdat bij 900 trekkingen een negatieve afwijking van 19 bereikt werd, hetgeen correspondeert met X < 2, dus op zichzelf niet positief was. Bij latere gelegenheden echter kwam prof. Rhine in de gelegenheid Linzmayer andermaal in „slechte stemming" te brengen en (door de distributie der treffers in aanmerking te nemen) X = 4,7 te bereiken. Dit resultaat was weliswaar niet geheel positief te noemen, maar gaf toch beteekenis aan de gemaakte „negatieve" proefreeks. (Echter was reeds gebleken dat Linzmayer in lichte hypnose een zeer uitgesproken paragnostisch negativisme vertoont.)

Een ander belangrijk punt van onderzoek was het nagaan van de

uitwerking van verdoovende middelen op het paragnostisch vermogen. Zoo gaf prof. Rhine, midden in een week van voor Linzmayer normale positieve afwijking, hem 6 gram van een narcotisch middel in. Na een half uur merkte Linzmayer op, dat het hem niet zou storen, hetgeen ook na voortzetting der proefreeks bleek. 3 gram meer gaf nòg geen storing. Na 15 gram ingenomen te hebben werd Linzmayer erg vroolijk, praatte een beetje onsamenhangend en zeer veel, met nogal dikke tong, en kon niet goed meer rechtuit loopen. Zijn zintuigen functioneerden nog behoorlijk, — maar zijn paragnostisch vermogen was verdwenen. Op 275 trekkingen kwamen onder deze omstandigheden 56 treffers, dus 1 boven het kansaantal.

Een verder belangrijke aanwijzing, bij de proefnemingen met Linzmayer verkregen, zijn de praktisch volkomen gelijke resultaten, verkregen bij de zuiver telepathische, en zuiver helderziende proefnemingen. Duidelijk dringt zich hier aan ons de indruk op *dat in wezen geen onderscheid bestaat tusschen telepathie en helderziendheid, d.w.z. dat de telepathie gezien moet worden als een onderdeel van de algemeene helderziendheid en niet als een op zich zelf staand vermogen.* Op bovengenoemde 360 trekkingen, genomen onder gemengde telepathisch-helderziende mogelijkheden, was het gemiddelde aantal treffers per 25 gelijk 9,9, terwijl 240 in dezelfde serie genomen trekkingen met uitsluiting van telepathische mogelijkheden eveneens een gemiddelde van 9,9 per 25 gaven. Een verdere sprekende bizonderheid in dit verband is het feit, dat het paranormale vermogen in den loop van 1931, 1932 en 1933 voortdurend afnam, en wel t./o. van zuivere telepathie en zuivere helderziendheid in gelijke mate, Deze afname blijkt uit volgende tabel:

Datum	Aantal trekkingen	X	Gemiddelde per 25	Proefcondities
1931	600	17,9	9,9	P.C. en Gen. ESP*
1931 (later)	945	6,9	6,5	P.C.
1932	960	8	6,7	P.C.
1933	2000	5,7	5,9	P.C.

Voor vergelijk van D.T. en B.T. eenerzijds en P.T. anderzijds diene volgende tabel:

*) Gen. E.S.P. = General Extra-Sensory Perception, dus gemengde mogelijkheden.

Vergelijk van D.T., B.T. en P.T., Linzmayer 1933			
Aantal trekkingen	X	Gemiddelde per 25	Proefcondities
1000	4,6	6,0	D. T.
1000	3,5	5,8	B. T.
1000	4,8	6,0	P. T.

Een ander proefpersoon, als subject minder „sterk" als Linzmayer, maar als zelfstandig onderzoeker door prof. Rhine even belangrijk geacht, is Mr. Ch. E. Stuart, gewezen student en nu assistent bij de psychologische faculteit van de Duke-University. Deze Mr. Stuart is van Schotsch-Amerikaansche familie en heeft nooit bepaalde psychische ervaringen bij zichzelf gehad, behalve bepaalde „intuïties" in kleine dagelijksche dingen.

Zijn moeder en tante hebben echter wèl veridieke psychische ervaringen gehad; in zijn moeders geval was het een gezichtshallucinatie van een op het slagveld gewond familielid gelijktijdig en conform met de gebeurtenis, terwijl de tante meermalen veridieke voorspellende droomen heeft gehad. Stuart was eerst als proefpersoon bij Dr. Lundholm en prof. Rhine opgetreden, en heeft daarna een groote proef-serie doorgewerkt waarbij hij zichzelf heeft gecontroleerd (dus zelf de kaarten geschud en na „raden" gecontroleerd.) Prof. Rhine, die Mr. Stuart goed kent als nauwgezet onderzoeker, verzekert dat deze eigen proefnemingen het volle vertrouwen verdienen. In de door Lundholm en Rhine gecontroleerde trekkingsreeksen treden dezelfde afwijkingen op als in het door Stuart zelf gecontroleerde materiaal.

Totaal verrichtte Stuart 7500 trekkingen B.T.5, met in totaal $X_{res} = 13,5$. Hiermee correspondeert een practisch oneindig kleine waarschijnlijkheid. Houdt men rekening met het feit, dat de 7500 trekkingen niet één proefreeks vormen, maar verschillende proefreeksen onder verschillende mentale omstandigheden, dan wordt het totaal-resultaat nog scherper. Zoo geven de eerste 500 trekkingen reeds een $X = 13,3$.

Het meest kenmerkende van deze proefreeks is een betrekkelijk continu verloopende daling van de t/o van het kansaantal positieve afwijking. Verdeelen we de heele serie in 5 groepen van 1500, dan heeft men bij de opeenvolgende 1500-tallen per 25 trekkingen een gemiddeld aantal treffers van respectievelijk 7,1, 6,1, 5,7, 5,9, 5,4. De laatste

150 trekkingen gaven een kleine negatieve afwijking t/o van het kansaantal, waarop Stuart in overleg met prof. Rhine de proefnemingen eenigen tijd onderbrak. Verondersteld werd n.l., dat het afnemen van de kans-afwijkingen met een *intredende verveling*, dus *een afname van innerlijke belangstelling van de proefpersoon* samenhing. Deze veronderstelling was volkomen gewettigd, daar reeds vroeger prof. Richet op zulk een daling bij lange proefreeksen, zelfs tot *beneden het kansaantal*, gewezen had. Toen Stuart dan ook, op aanraden van prof. Rhine, de proefreeksen na eenige maanden weer hervatte, bleek het gemiddelde aantal treffers per 25 weer tot 7,3 te zijn gestegen. Maar spoedig begon opnieuw de daling, echter deze keer meer abrupt. In totaal bestaat deze proefreeks uit 2100 trekkingen, met $X_{res} = 12{,}5$. Op de opeenvolgende 400 tallen waren de aantallen treffers per 25 trekkingen resp. 7.3, 7.3, 7.2, 6.9, 6.0, en op de laatste 100, 4.8, dus weer *beneden* het kansaantal. Over de eerste 1200 bleef dus de afwijking vrijwel constant, om daarna vrij plotseling af te nemen.

Bij deze tweede proefreeks paste Stuart verder nog bij 1300 opvolgende trekkingen een zeer belangwekkende techniek toe: hij noteerde bij het raden van elke kaart twee maal; bij de eerste notitie trachtte hij de kaart „intuïtief" *goed* te raden, en bij de tweede notitie „intuïtief" *fout* te raden. Hij kreeg zoo handelende twee proefreeksen, waarbij de eerste reeks gericht was op een *goed* raden, en de andere reeks op het *doelbewust niet raden* van de kaarten. Het resultaat van deze tactiek was verrassend. Hij behaalde nl. op de reeks „1300, *goed* raden" een $X_{res} = 8$, en op de reeks „1300 *niet* raden" een $X_{res} = 8{,}4$, dus voor beide reeksen een positief, en tevens ongeveer gelijk resultaat ($X = 8$ correspondeert met kans $\frac{1}{1000.000}$, hetgeen practische zekerheid beteekent). In opvolgende 400 tallen waren de afwijkingen in percentage van het kansaantal resp. voor de reeks *goed* raden + 45 %, + 38 %, + 20 %, en voor de laatste 100 — 5 %, en voor de reeks *niet* raden resp. — 35 %, — 35 %, — 24 %, en — 15 % voor de laatste 100. In totaal op 1300 dus resp. + 31 % en — 30 %. De positieve en negatieve afwijkingen namen dus gelijkelijk af.

De allerbelangrijkste proefpersoon echter, waarmee prof. Rhine en medewerkers hebben geëxperimenteerd, en die onder meest gevarieerde omstandigheden door hen grondig is onderzocht, is Hubert E. Pearce Jr., theologisch student aan de Duke-university. De resultaten met dezen proefpersoon zijn verbazingwekkend. Pearce had bij zichzelf tot dusverre

geen treffende parapsychische ervaringen gehad, behalve vele intuïtieve gevoelens t/o der dagelijksche dingen; zijn moeder en andere leden der familie hadden echter wel bepaalde helderziende ervaringen gehad. Toen prof. Rhine dit van Pearce vernam, vroeg deze hem als proefpersoon te willen optreden. Allereerst werd Pearce op zuivere helderziendheid (P. C.) beproefd. Bij de eerste trekkingsreeks kwam hij niet boven het kansaantal uit, maar spoedig, na een zekere instelperiode rees zijn „niveau" tot 9 à 10 treffers per 25, welk niveau sindsdien, — reeds gedurende een jaar constant gebleven is, en wel over 15000 trekkingen, — daarbij eenige weinige proefnemingen onder experimenteel opgewekte zeer ongunstige omstandigheden, en gedurende een korte ziekteperiode, niet meegerekend. Maar zelfs met deze doelbewust „slecht" gemaakte reeksen en de ziekte-periode inbegrepen was het totaal op 1 April 1933, 11250 trekkingen met gemiddeld 8,9 per 25, hetgeen correspondeert met $X_{res} > 60$, overeenkomend met een ons geweldig verre te boven gaande onwaarschijnlijkheid. Bovendien is dit „werk" van Pearce behalve door prof. Rhine en zijn medewerker Pratt, nog door vele andere personen als getuigen gedocumenteerd, hetgeen nader blijkt uit onderstaande tabel:

Showing Effect of Visitors on Pearce's Clairvoyant Perception

Date	Visitor	Before entrance Control Period A			Visiting Witness Present: Lapse Period B			Recovery Period C		
1932		Trials	Hits.	Avge per 25	Trials	Hits	Avge per 25	Trials	Hits	Avge per 25
9—16	Dr. Zener	50	23	11,5	75	15	5,0	225	89	9,9
10—13	Dr. J. F. Thomas	100	41	10,3	125	26	5,2	50	30	15,0
10—20	Dr. Mc. Dougall	75	34	11,3	50	13	6,5	75	28	9,3
11—9	Dr. H. Lundholm	100	39	9,8	50	10	5,0	75	29	9,7
12—10	Miss Edna Cousins	100	43	10,8	25	7	7,0	100	44	11,0
1933										
2—2	Dr. Mc. Dougall	350	132	9,4	125	33	6,6	250	105	10,5
2—16	Miss June Bailey				100	24	6,0	75	33	11,0
2—23	Wallace Lee	150	45	7,5	275	55	5,0	125	37	7,4
Totals		925	375	9,6	825	183	5,5	975	395	10,1
		X = 21.0			X = 2,4			X = 23,8		

Niet alleen geeft deze tabel ons een indruk van de normale ontplooiing van Pearce's paranormale vermogen, maar tevens van de voorbijgaande storingen door bezoekers teweeg gebracht. In de derde kolom onder „Period A" ziet men het gemiddelde aantal treffers per 25 vóór binnentreden van den bezoeker, vervolgens onder „Period B" derde kolom kort nà het binnentreden, en onder „Period C" derde kolom het trefferaantal per 25 nadat de proefpersoon zich aan de aanwezigheid van de binnengekomen persoon heeft gewend. Bij deze storingen bleek verder, dat het lang niet onverschillig blijkt *wie* de binnentredende persoon is, — of deze bekend of onbekend met deze proefnemingen is, en tegenover Pearce in sympathieke of minder sympathieke houding staat. Zooveel te beter de binnentredende persoon met Pearce en het onderzoek bekend is, zooveel te minder, algemeen gesproken, de storing. Uit de studie dezer storingen blijkt wel zeer duidelijk, welk een overwegende rol de algemeene mentale toestand van de proefpersoon speelt. Op den dag van het bezoek van Wallace Lee voelde Pearce zich eenigszins ziek. Vandaar de voor hem lage „scoring" (7,5 per 25), reeds voor de komst van den bezoeker. Een andere storende factor is elke verandering, die in de proefnemingen gemaakt wordt, tenzij het initiatief tot het nemen dier veranderingen van Pearce zelf uitging. Overigens eischt elke verandering een bepaalde „instel-periode", waarna het niveau weer tot de normale hoogte stijgt. Zoo stelde prof. Rhine bij de „5 B.T."-proeven voor, de kaarten tegenover Pearce door een scherm geheel af te dekken. Het resultaat was, dat in het begin per 25 slechts 6 treffers kwamen. Maar na een korte instelperiode steeg het niveau weer tot 13 per 25. Verder werd ook bij Pearce de storende invloed van verdoovende middelen, als ook van opwekkende middelen nagegaan. Een narcotisch middel, waarvan Pearce 5 gram innam, bracht het gemiddelde per 25 van 14,5 (vóór innemen) tot 5 (ná innemen) terug en zakte nog verder tot 4 en 3 af, dus onder het kansaantal. Maar daarna begon Pearce zich, hoe slaperig hij zich ook voelde, intens te concentreeren, waarop de „scoring" weer tot 10 per 25 steeg, om daarna weer terug te vallen op 5, en na hernieuwde krampachtige poging van Pearce weer te stijgen op 6 en vervolgens op 8, om daarop weer tot 5 terug te vallen.

Bij deze proefnemingen met verdoovende middelen bleek zeer duidelijk de groote rol, die de ernstige concentratie van de proefpersoon speelt. Een opwekkend middel als caffeïne had een tegenovergestelde uitwerking. Dit middel werd veelal gebruikt om verbetering te brengen ingeval van

slechte „scoring". Een indruk van de uitwerking van dit „versterkende middel" geeft onderstaande tabel.

Effect of Caffeine on Clairvoyant Perception, Pearce.

Date	Conditions	Before Drug			After Drug			Rise in %
		Trials	Hits	Avge per 25	Trials	Hits	Avge per 25	
9—8	B.T.	125	42	8,4	175	75	10,7	46 %
9—10	D.T.	125	36	7,2	75	26	8,7	30 %
9—13	D.T.	50	8	4,0	150	42	7,0	60 %
9—13	B.T.	25	11	11,0	75	38	12,7	34 %
10—26	B.T.	50	15	7,5	175	76	10,9	68 %
10—30	B.T.	75	18	6,0	100	43	10,8	96 %
Totals		450	130	7,2	750	300	10,0	56 %

Een ander opmerkelijk feit van Pearce's vermogen is, dat hij zoowel doelbewust een *hoog* aantal treffers maken kan, als doelbewust een *laag* aantal treffers. Hij toonde in een proefreeks aan, dat hij afwisselend per 25 *boven* en *beneden* het kansaantal kon komen. Hij heeft zoowel *0 in 25* gehaald, als *25 treffers in opvolgende 25 trekkingen,* bij zeer sterk geforceerde concentratie! In weer een andere reeks maakte hij (naar wensch) afwisselend 9 op 25 en 1 op 25. In weer een andere reeks van 275 trekkingen, met doelbewust „low scoring" kwamen er 20 treffers, hetgeen correspondeert met $X_{res} = 7{,}8$, dus ongeveer met een kans $\frac{1}{1.000.000}$.

Zeer interessant is het onderzoek bij Pearce naar het versterkende effect door toelating van telepathische mogelijkheid bij de P. C. proeven. Aanvankelijk beteekende het zien van de kaarten door prof. Rhine, vóór het „raden" van Pearce, een inzinking (nl. tot 6 per 25), maar spoedig kreeg men weer niveau-verhooging en kreeg op 350 trekkingen een gemiddelde van 14 per 25, dus belangrijk hooger dan het normale P. C. gemiddelde (10 per 25). Het was nu van belang na te gaan of deze versterking in de suggestie van de proefpersoon gezocht moest worden, of wel of dit *werkelijk* een gevolg was van samenwerking van P.T. en P.C. mogelijkheid. Men liet daartoe Pearce achter een scherm plaats nemen, zoo dat hij niet kon zien, of de proefnemer al of niet in de kaarten keek vóór het „raden". Van de 600 trekkingen, die aldus gemaakt werden, waren er 300 P. C. en 300 P.C. + P.T. Prof. Rhine keek daarbij ongeveer om

de andere trekking naar de kaart vóór het raden van Pearce. Het resultaat was:

300 P. C., 8,3 per 25, X = 8,3
300 P. C. + P. T., 9,3 per 25, X = 9,7 (begon zeer laag).

Beide reeksen zijn dus zeer positief, terwijl bij toevoeging van P.T., nu buiten het weten van Pearce, een versterking in de resultaten bleef bestaan. De oorzaak schijnt dus wel degelijk met de groote mogelijkheden bij P. C. + P.T. samen te hangen. Wat betreft het vergelijk van *zuiver* telepathisch en *zuiver* helderziend vermogen bij Pearce (waarbij dus bij P.C. telkens een kaart, *zonder eenige notitie,* vóór het raden in gedachten werd genomen), deze beide vermogens blijken weer practisch even sterk te zijn en verraden daardoor weer hun innerlijke wezensgelijkheid. Op 1775 trekkingen P. C. kwamen 507 treffers, hetgeen correspondeert met X = 7,1, terwijl op 1225 tegelijk gemaakte trekkingen P. T. 352 treffers kwamen, dus bij P. C. gemiddeld 7,1 per 25 en bij P.T. 7,2 per 25. Dit beteekent practisch gelijkheid in sterkte.

Van het allergrootste belang is het onderzoek naar den invloed van afstand bij de P.T., B.T., en D.T. proeven. Aanvankelijk werden met Pearce resultaten verkregen die op een afname wezen, zoowel t/o van zuivere telepathie als zuivere helderziendheid, bij vergrooting van den afstand tusschen proefnemer en proefpersoon (in dit geval dus Pearce), zooals blijkt uit volgende tabel:

Comparison P.T., B.T. and D.T. at short distances (Pearce)		Average per 25			
Conditions	Trials	Across table	8—12 feet away	28—30 feet away	40 feet away
P.T.	475	6,4	6,1	5,2	5,7
B.T.	950	6,3	5.1	5,6	5,3
D.T.	975	7,2	5,4	5,0	5,3

Het was nu de vraag, of deze afname met den afstand werkelijk met het wezen der verschijnselen samenhing, of wel, dat hier slechts de suggestie van de proefpersoon, — die meende dat het op grooter afstand moeilijker zou gaan — de oorzaak was. Een duidelijk antwoord hierop werd door de allerlaatste proefnemingen met Pearce gegeven, die tevens het meest verbazingwekkende zijn van alle tot dusverre met Pearce ge-

maakte series. Deze laatste resultaten zijn ongetwijfeld de meest belangrijke. Deze proefnemingen waren als volgt: Mr. Pratt (assistent prof. Rhine) nam plaats in het physisch laboratorium, en Pearce in de bibliotheek van de Duke-University. De afstand tusschen hen bedroeg 100 yards. Zij konden elkaar daarbij, in afzonderlijke gebouwen zittend, niet zien. Pratt had nu een geschud pakket kaarten vóór zich liggen, en nam elke minuut gedurende de proefzitting, een kaart *blind* op, en legde deze, zonder er naar te kijken met blinde zijde boven, op een boek. In het begin van dezelfde minuut maakte Pearce, — in de bibliotheek, — zijn notitie. Aan het eind van de proefreeks werden de afgenomen kaarten, in juiste volgorde, per verzegelde enveloppe naar prof. Rhine gezonden, terwijl Pearce evenzoo deed met zijn notities. Aldus kwamen er op 300 trekkingen bij de opvolgende 25 tallen resp. 3, 8, 5, 9, 10, 12, 11 12, 11, 13, 13 en 12 treffers! De totale 300 gaven aldus gemiddeld 9,9 per 25, met X = 12,2, zoodat „toeval" hier volkomen is uitgesloten. Wanneer we de eerste drie trekkingen uitsluiten in verband met de bij Pearce altijd optredende „instelperiode" met niveau-verlaging, komen we op een gemiddelde van 11,4 per 25, *dus hooger dan Pearce's B. T. niveau op korten afstand.* Inderdaad, in een proefreeks van 300 trekkingen, bij toepassing van volkomen dezelfde taktiek, met proefnemer in zelfde kamer als Pearce, — maar kaarten voor hem onzichtbaar, behaalde hij slechts een gemiddelde van 7 op 25. Hieruit blijkt wel, dat „afstand" voor de paragnosie geen essentieele rol speelt, en elk idee van „straling" in dit verband geheel bezijden de waarheid is. Inmiddels worden deze lange afstands P. C. proeven met Pearce verder voortgezet met steeds grooter afstand tusschen proefnemer en proefpersoon.

Met Pearce hebben we de belangrijkste resultaten van prof. Rhine's onderzoek, zij het dan ook zeer globaal, besproken. De resultaten met andere uitstekende proefpersonen (o.a. long distance P.T.), beschreven in Extra-Sensory-Perception zijn zeer zeker evenzoo belangrijk, maar overtreffen het werk van Pearce niet. Ik wil nu, in aansluiting op het voorafgaande overgaan tot eenige proefnemingen die ik, na lezing van Rhine's onderzoekingen met in hoofdzaak mijzelf als proefpersoon, genomen heb. Prof. Rhine heeft zich bij zijn onderzoek beperkt tot het nagaan van zoogenaamde helderziendheid in de ruimte, maar wijst tevens op de mogelijkheid, dat evenmin als de *ruimte*, ook de *tijd* een belemmering voor het welslagen der kaartproeven behoeft te zijn, en kondigt een nader onderzoek, ook van dit speciale aspect der paragnosie, aan. Deze gedachtengang nu ligt

na het voortreffelijk slagen van de proefnemingen van Dr. Osty met de sterk helderziende Pascal Forthuny, zeer voor de hand. Deze Pascal Forthuny had zich geoefend zijn paragnostisch vermogen met goed gevolg aan te wenden in publieke séances van het Institut Métapsychique, t.o. van willekeurige uit het publiek gekozen personen. Daarna stelde Dr. Osty hem voor, nu eens hetzelfde *op afstand* te probeeren, waarbij als volgt te werk gegaan werd. Elk der 150 zitplaatsen van de gehoorzaal, waar het publiek plaats nam, had een nummer. Door het trekken van een lot uit 150 loten, door een willekeurig persoon uit het publiek, werd bepaald welke der gezeten personen als „object" gekozen zou worden. Pascal Forthuny, in hypnose gebracht in een ander vertrek dan waar zich het publiek bevond, werd dan dit nummer meegedeeld en had als opgave eenige bizonderheden omtrent de op betreffende stoel zittende persoon mee te deelen, — met behulp van zijn paranormale vermogen. Ook dit leidde tot scherp uitgesproken positief resultaat. Vervolgens stelde Dr. Osty voor, ook het *prophetische aspect* in te schakelen, door nu, vóór de komst van het publiek door een willekeurig gekozen persoon een lot te laten trekken, vervolgens Pascal Forthuny op de aldus getrokken stoel te laten plaats nemen, en hem in hypnose als opgave te stellen een beschrijving van de persoon te geven, *die op die stoel zal komen zitten,* waarbij al het door Forthuny gesprokene nauwgezet werd genoteerd. Nadat daarna het publiek was binnengestroomd werd in de volle zaal het geschrevene voorgelezen. Ook deze proefnemingen leidden, — tot groote verwondering van Pascal Forthuny zelf, tot een *onbetwistbaar scherp positief resultaat.* Zelfs bleek het geenszins noodzakelijk dat Forthuny op de getrokken stoel plaats nam, en kon zelfs het lot trekken in de volle zaal plaats vinden, waarbij dan Forthuny van te voren (dus ook voor het lot trekken!) in trance juiste mededeelingen gedaan had omtrent de persoon *die zòu komen te zitten op de stoel, waarvan in de volle zaal door een willekeurig persoon het lot getrokken zòu worden.*

Na constateering van deze waarlijk verbazingwekkende resultaten, behoeft het dus geen betoog, dat ook bij kaartproeven een positief resultaat verwacht mag worden, bij schudden nà het raden, in plaats van vóór het raden. Door mijn introspectief onderzoek naar het Dunne-effect persoonlijk bekend zijnde met het feit dat zoo nu en dan ook bij een normaal persoon sporen van helderziendheid in den tijd kunnen optreden, lag het dus voor de hand, in vervolg op Rhine's werk, het prophetische aspect, zoo mogelijk, met kaartproeven na te gaan, te beginnen bij mij zelf

als voorbeeld van normaal (niet occult begaafd) persoon. Ook zwakke sporen, mits aanhoudend van karakter, zouden dan bij voortgezette proefreeksen voor den dag kunnen komen. De werkwijze, door mij gevolgd, was aldus: uit een pakket van 20 kaarten van 5 verschillende soorten vóór het schudden telkens de kaart te noemen, die nà het zorgvuldig blind schudden willekeurig uit den stapel getrokken werd. Bij de meeste trekkingen verrichtte ik dit schudden en trekken zelve. Echter bleken bij de enkele reeksen schudden en trekken door een vriend dezelfde afwijkingen van het kansaantal op te treden. Bij het begin der proefnemingen nu was ik, vermoedelijk in tegenstelling met de meeste andere personen, t.o. van het succes positief ingesteld. Ik verwachtte a priori een kleine, maar aanhoudende afwijking die zich op den duur, op het groote aantal trekkingen, duidelijk zou gaan afteekenen. Het is zeer vermoedelijk aan deze aprioristische positieve instelling, — zoo belangrijk bij dit soort werk, — te danken dat ik inderdaad spoedig positief resultaat mocht bereiken. Ik bleek, zij het dan in geringe, dan toch ook in duidelijke mate, zoowel „high scoring" reeksen, als „low scoring" reeksen, na voorafgaande instelling, te kunnen maken. Echter alleen in gunstige mentale omstandigheden. Door haast, zorg voor nog niet afgemaakt werk, waardoor men meent „eigenlijk geen tijd te hebben", door aanwezigheid en praten van andere personen, door een lichte geprikkeldheid over iets, e.d. verdwijnt de afwijking op het kanscijfer meestal geheel. Om een indruk te geven van de „storing" in de waarschijnlijkheidsverdeeling diene volgende tabel van opvolgende 100 tallen, gegrepen uit het bij mijzelf verkregen materiaal:

Proscopische kaartproefreeks									
Tr.	Afw.	Tr.	Afw.	Tr.	Afw.	Tr.	Afw.	Tr.	Afw.
100	3	100	—1	100	—5	65	—4	150	4
100	1	50	2	100	6	100	8	100	7
100	4	100	4	100	2	100	5	100	1
100	5	100	4	100	2	100	5	100	1
100	8	100	1	100	6	145	—7	100	0
100	7	100	5	100	5	100	2	100	7
100	7	100	5	100	3	20	2	100	8
$X_{totaal} = 7$, dus kans $\frac{1}{100.000}$									

In deze tabel beteekent „Tr." de opvolgende aantallen trekkingen,

en „Afw." de afwijkingen van het kansaantal op het bijbehoorend aantal trekkingen. Bv. 100 $\longrightarrow$ 8 beteekent 28 treffers, in plaats van het kansaantal 20. Zooals direct bij eersten oogopslag blijkt is hier een duidelijke storing opgetreden in de kansverdeeling, waarbij de afwijkingen echter hier lang niet zoo sterk zijn als bij Pearce, — hetgeen ook bij een normaal persoon te verwachten was. Daarbij zij er echter nogmaals op gewezen dat hier telkens de kaarten genoemd zijn *vóór het schudden* en bij Pearce *nà het schudden*. Ik geloof echter niet, dat dit t./o. van het wezen der paragnosie, buiten tijd en ruimte omgaande, iets uitmaakt. Bij een raden *na* het schudden verkreeg ik nl. bij mijzelf geheel overeenkomstige afwijkingen als bij de proscopische reeksen. Vermoedelijk is dan ook niet-proscopisch en wèl-proscopisch kaartraden even moeilijk en zijn èn telepathie, èn helderziendheid in de ruimte, èn helderziendheid in den tijd slechts verschillende aspecten van één en hetzelfde „vermogen", dat zich met onze normale kenvormen van tijd en ruimte niet laat benaderen. Met $X_{totaal} = 7$ is reeds de in tabel weergegeven reeks behoorlijk positief. Echter had ik bij een aan tabel voorafgaande reeks reeds $X = 8$ behaald, en in op tabel volgende reeksen evenzoo zeer lage waarschijnlijkheden verkregen, zoodat het verschijnsel hiermede zeer behoorlijk is geconstateerd. (Daarbij zijn natuurlijk de reeds in den aanvang van dit artikel vereischte technische voorzorgsmaatregelen getroffen.) De sterkte van de afwijking is echter lang niet altijd gelijk. De tabel geeft slechts een gemiddelde sterkte, — die echter soms belangrijk oploopt, zoodat dan reeds na een 100 à 200 trekkingen $X = \frac{1}{5}$, dus kans $\frac{1}{1300}$ overschreden wordt. Inzonderheid is dit het geval wanneer ik voor het begin van de proefreeks het positieve gevoel heb „dat het gaat." Dit vertrouwen is zoo maar niet een willekeurig gesuggereerd iets, dat te allen tijde kan worden opgewekt, maar is bv. het gevolg van het feit dat ik bij mijn introspectief onderzoek naar het Dunne-effect in den droom een behoorlijk geval gehad heb, hetgeen dan het geloof doet ontstaan, dat nu ook wel in waaktoestand het „proscopisch element" naar voren zal willen treden. Een ander voorbeeld van positieve beïnvloeding is het volgende. Op zekeren dag bezocht ik prof. N., die een publicatie had uitgegeven over theoretische correcties op de zoogen. Gaussche verdeeling bij waarschijnlijkheidsberekeningen. Daar ik nu bij mijn eigen onderzoek, — in navolging van prof. Rhine, — van een Gaussche verdeeling was uitgegaan, was ik benieuwd te vernemen of deze correcties nog eenigen

practischen invloed zouden hebben. Zoodra nu echter prof. N. de reeksen inkeek, verklaarde deze dat al reeds de uitgesproken storing in de verdeeling der + en — afwijkingen van een systematische, niet toevallige afwijking blijk gaven, en dat verder bedoelde theoretische correcties geen practische verandering in de resultaten zouden geven. Door dit positief mathematische oordeel voelde ik mij nu, thuis komende buitengewoon „positief ingesteld" en meende dan ook dat „gevoel" eens even aan een proscopische reeks te controleeren. En zie, op de eerste 100 kwam er reeds een afwijking 11, hetgeen reeds correspondeert met $X = 4$, dus kans $\frac{1}{142}$. Toen ik echter laat op den avond, eenigzins vermoeid zijnde de proscopische proefreeks voortzette was de „scoring-rate" weer aanmerkelijk afgenomen, zoodat ik pas bij 720 trekkingen totaal (met eerste 100 inbegrepen) een $X = 5$ (dus kans $\frac{1}{1300}$) bereikte.

Verder meende ik in het begin van dit onderzoek, dat het gemakkelijker was *laag* te raden (dus onder het kansaantal) als *hoog* te raden (boven het kansaantal), — steeds bij *proscopische* proefreeksen wel te verstaan, waartoe ik mij bijna uitsluitend heb beperkt. Inderdaad ging het „laag raden" in het begin, vooral bij eenige ingetreden vermoeidheid, beter, maar hierin schijnt nu weer verandering gekomen te zijn. Een ander vreemd verschijnsel dat ik meen te hebben opgemerkt is de *tegenwerking* door de transcendente psyche, zoodra, door een te veelvuldig „kaart raden" een soort innerlijke verveling intreedt. Als men dan *hoog* wil raden, blijft men *onder* het kansaantal en wel zoo, dat als men doorgaat met ernstig probeeren hoog te raden, men spoedig een *negatieve* afwijking met $X > 5$ (dus kans $< \frac{1}{1000}$) passeert, — terwijl, als men probeert *laag* te raden en doorgaat met dit probeeren men spoedig een afwijking krijgt aan den *hoogen* kant met $X > 5$. Er is hier dus blijkbaar geen sprake van toeval, maar van *tegenwerking*. Een deel van de psyche geeft als het ware aan een oproep van het andere deel in negatieven zin gehoor. Maar als men zich dit dan goed laat realiseeren en gaat probeeren deze „contra-mine stemming" in een proefreeks nader te gaan onderzoeken, — verdwijnt het verschijnsel van „tegen-instelling", om weer terug te komen als men er niet meer uitdrukkelijk op gaat letten. Hieruit blijkt wel hoe veelvuldig, grillig gecompliceerd en betrekkelijk los samenhangend de psyche is, en hoe weinig we eigenlijk nog van ons zelf weten!

Theosofie en Parapsychologie

door Dr. P. A. DIETZ.

In de vorige aflevering van ons tijdschrift [1]) is een vertaling opgenomen van de voordracht, die de Britsch-Indiër B. P. Wadia, daartoe uitgenoodigd, heeft doen houden op het Internationaal congres voor Psychical Research te Kopenhagen in 1921. Daar het oorspronkelijke artikel in het streng-orthodox-theosofische Adyar-Bulletin is verschenen, mogen wij gevoegelijk onderstellen, dat hij de meeningen van de tegenwoordige leiders der Theosofische vereeniging zuiver vertolkt.

Veel van hetgeen hij zegt omtrent de moeilijkheden, waarmede onze parapsychologische wetenschap in zijn tegenwoordig stadium te worstelen heeft, zal ongetwijfeld door den onderzoeker zuchtend worden beaamd. Inderdaad zijn de bezwaren talrijk: de mediums, althans de betrouwbare, zijn zeldzaam, hun vermogens wisselend en vluchtig; maar al te vaak ontsnappen de phaenomenen op het beslissende moment aan onze waarneming; onzekerheid, een pijnlijk besef, dat wij in het duister moeten rondtasten, belemmert onze experimenten en maakt de resultaten in vele gevallen van twijfelachtige waarde.

Toegegeven dus aan den heer Wadia: „Zij, die gebruik van hem (nl. het medium) maken, zijn niet volledig op de hoogte van de methoden om een medium te hanteeren". Niet toegegeven echter, wat hij daarop laat volgen: „verder hanteeren zij in hun onwetendheid het medium zoo, dat physiologische uitputting en essentieele vermoeidheid ontstaan en het medium dwingen zijn toevlucht tot sterken drank te nemen in toenemende hoeveelheden, totdat de alcohol, die vergif is voor het mediumieke vermogen, dit eerst doodt en eventueel het medium zelf."

Excusez du peu! Ik voor mij kan de groote psychical researchers en hun geduldigen moeilijken arbeid niet zoo somber zien; ik meen tot nog toe geen reden te hebben Crookes, Myers, Richet, v. Schrenck—Notzing, Osty en consorten te moeten beschuldigen dienaars van koning Alcohol te zijn, die beklagenswaardige mediums op diens altaar ten offer brengen! Van een ondergang in alcoholische psychose is mij bij Home, Eusapia Paladino, Mrs. Piper, Mrs. Thompson, Mrs. Garrett, Rudi Schneider nog niets bekend, maar misschien is de heer Wadia hier beter op de hoogte! Hij spreekt althans met de noodige zelfverzekerdheid.

Tegenover dit treurig tafereel, dat hij ophangt van de moderne

1) pag. 58—64.

parapsychologie, schildert hij ons een ideaal-toestand, die in het oude Indië zou zijn verwezenlijkt. Er waren bekwame, ja feillooze leermeesters, er bestond een volledig systeem om de in den mensch verborgen vermogens te hanteeren. Bronnen, waaruit hij deze wetenschap put, noemt de heer Wadia niet. Wel verzekert hij ons plechtig, iemand te zijn „die iets afweet van deze beide zaken" nl. van de methoden voor het trainen van eigen sensitiviteit en het ontwikkelen van mediums.

Wie zou met grootere vreugde dan wij, zoekende en vaak dwalende pioniers op dit moeilijkste van alle onontgonnen terreinen, het verschijnen van zulk een waarlijk wetende in ons midden begroeten? Weliswaar eenigszins in tegenspraak met deze sterke positieve verzekering is zijn weifelende mededeeling eenige bladzijden daarvoor [2]), waar hij bescheiden opmerkt: „*Er is mij meegedeeld*, dat de regels voor deze training en de bijzonderheden van zulk een voorbereiding niet geheel verloren zijn gegaan en dat verborgen boeken de noodige inlichtingen verschaffen." Hieruit zou men eerder moeten opmaken, dat hij niet uit eigen ervaring spreekt, slechts over zoogenaamde tweedehands-kennis (d.w.z. oncontroleerbare, waardelooze, in één woord pseudo-kennis) beschikt. Ik kan niet inzien, dat het ons veel nut brengt, de aangename tijding te vernemen, dat er „verborgen" boeken bestaan, die voorloopig opgeborgen blijven, juist nu we ze zoo noodig hebben!

De schrijver beweert, dat de oude Indiërs in de physiologie, ja zelfs in de anatomie en de pathologie veel verder waren dan wij. Alles is mogelijk in „verborgen" boeken, maar ik denk, dat zelfs de meest enthousiaste bewonderaar der oud-Indische wijsheid zich eventualiter toch liever zal laten opereeren door een chirurg, die onze westersche anatomie heeft bestudeerd, dan door een, die zijn kennis ontleende aan de zonderlinge Hindoe-anatomie met haar fantastische zooveel duizenden aderen en zenuwen, die helaas in onzen materialistischen tijd zelfs voor een Bolk nergens te vinden zijn in het menschelijk lichaam.

Laten wij in dezen eens trachten tot een principieele uiteenzetting te komen. Het gaat hier niet om de vraag, of in het oude Indië of elders in de oudheid volmaakte wijzen te vinden waren, die van alles op de hoogte waren, waarnaar wij nog steeds zoo verlangend zoeken. Als zij er waren, des te beter voor tòen.

Kanaan is in oude tijden een land geweest overvloeiende van melk en honig, maar het zou toch al heel dwaas wezen, deze gelukkige om-

2) l. c. pag. 60 reg. 2—6.

standigheid uit te spelen tegen de Zionisten van heden, die met moeite en arbeid de steenige woestijnen van het huidige Palestina oirbaar trachten te maken.

Voor den nu-levenden en werkenden parapsycholoog is de vraag alleen van belang of deze wijsheid, indien zij dan bestaan heeft, nu nog geheel of ten deele (want wij zouden allen met de geringste kruimel waarheid in deze overgelukkig zijn), bereikbaar is.

Toen in 1875 de Theosofische Vereeniging werd gesticht, stelde zij zich theoretisch drie doeleinden, waarvan het derde was: de studie der nog onontdekte vermogens in den mensch. In de praktijk is hiervan niets terecht gekomen.

Blijkbaar zagen de toonaangevende leiders minachtend neer op de ploeterende westersche methoden der toenmalige psychical research of keurden deze af. Er is tenminste niets bekend van eenige deelname van den kant der theosofen aan deze onderzoekingen. Wel hebben zij zich, tot staving hunner leeringen, herhaaldelijk daarop beroepen. En toch zouden ongetwijfeld aanwijzingen van waarlijk deskundige zijde gegeven, het onderzoek snel en zeker vooruit hebben gebracht.

Ik weet nu zeer goed, dat gezegd wordt, dat langs „innerlijke wegen" dit onderzoek en deze praktijk wèl ter hand zou zijn genomen. Onder de leiders der Theosofische Vereeniging en der Vrij-Katholieke Kerk bevonden en bevinden zich een aantal personen, die zelf beweren, of van wie beweerd wordt, dat zij in staat zijn tot het willekeurig en bewust gebruik van supra-normale kennis en krachten.

Er wordt daarover nogal erg geheimzinnig gedaan: gaarne laat men een en ander doorschemeren — maar onmiddellijk daarop sluit zich weer het mysterie voor al te belangstellende blikken.

Men beroept zich, ter verdediging van deze, door onze, aan westersche openlijkheid gewende mentaliteit, met eenig wantrouwen bejegende handelwijze, op de gebiedende noodzakelijkheid, de groote geheime krachten buiten het bereik te houden van profanen, die nog niet een zoo hooge moraliteit bereikt hebben, dat de mogelijkheid van misbruik uitgesloten ware. Dit laat zich hooren, het is althans een redelijk argument, alleen zou men de vraag kunnen opperen of het dan niet de voorkeur verdiend had het mysterie absoluut te bewaren en dus geen belangstelling resp. nieuwsgierigheid op te wekken, die men reeds van te voren besloten was, niet te bevredigen.

Maar blijkens vele uitlatingen van nu en vroeger, zijn de theosofische

ingewijden er dan toch tot op zekere hoogte toe geneigd, zich voor de pogingen der westersche parapsychologen te interesseeren, liever dan zich — wat natuurlijk hun goed recht ware — in proud isolation daarvan af te sluiten. Zij zouden zelfs gaarne zien — de lezing van den heer Wadia geeft dat niet onduidelijk te kennen — dat deze bij hen ter schole gingen. Toegegeven zal echter moeten worden dat tot het aangaan van een dergelijke verhouding een vertrouwen van den kant van den leerling moet bestaan. En zulk een vertrouwen moet, dit zal elke paedagoog mij toegeven, gewekt worden.

Wat ware daarom meer voor de hand liggend, dan dat degenen, die zich deze „occulte" vermogens van den mensch in zoo hoogen graad eigen gemaakt hebben, die zoo groote begeerte vertoonen, anderen op het rechte pad te helpen, dit onvoorwaardelijk noodige vertrouwen trachtten te verwerven door hunnerzijds eenige bewijzen te geven, dat zij werkelijk over de beweerde krachten beschikten. Geen middelmatig-redelijk denkende menschen, dus allerminst personen van zoo hooge moreele allure als de theosofische leiders heeten te zijn, zullen het toch den parapsychologen ten kwade kunnen duiden, dat zij, die steeds op hun hoede moeten zijn tegen bedrog en zelfbedrog in alle graden en soorten, niet maar zoo direct bereid zijn tot intellectueele overgave. Merkwaardig genoeg echter, het geven van bewijzen schijnt principieel verboden.

Nu kan ik mij voorstellen, dat de bezitter van een kostelijk geheim er niet toe geneigd is, zijn kaarten zoo maar open te leggen. Wanneer een uitvinder van een nieuwe motor zich in verbinding wil stellen met degenen, die in staat zijn, zijn ontdekking praktisch te exploiteeren, dan kan ik mij volkomen begrijpen, dat hij begint met het principe van zijn ontdekking angstvallig geheim te houden. Maar wanneer hij ook zijn *resultaten* niet wil demonstreeren, niet wil aantoonen, dat zijn machine wat kàn, ook al houdt hij voorloopig verborgen hoè zij het kan, dan heeft hij het aan zichzelf te wijten, wanneer men hem en zijn geestesproduct met eenigszins achterdochtige blikken begint te bekijken.

Het spijt mij, dat ik het zeggen moet, want ik zou niets liever willen, dan dat het anders ware, maar de houding der theosofen heeft tot zoo iets aanleiding gegeven. Zij zijn volgens hun zeggen reeds volkomen thuis op een gebied, waarop de parapsychologen zich, in hun westersche waandenkbeeld, dat het nog volkomen onontgonnen terrein is, slechts met groote voorzichtigheid voetje voor voetje voortbewegen en kinderlijk blij zijn met elke nieuwe vondst.

Terwijl in werkelijkheid reeds onmetelijke opgedolven schatten kant en klaar liggen in de geheime kameren der theosofie en alleen onze kortzichtigheid ons zou beletten ons daarmee te verrijken. Wenscht men echter ook maar de geringste garantie, dat het méér zijn dan legendarische rijkdommen, dan worden bezwaren bij tientallen opgeworpen en de reeds hoopvol begonnen onderhandelingen verloopen in het niet.

Niet geheel in overeenstemming met dit strict verbod van demonstratie aan de profane parapsychologie is het feit, dat, nu al een kleine halve eeuw geleden, Annie Besant en Leadbeater er toe over zijn gegaan de resultaten hunner occulte „onderzoekingen" — en ik vraag verontschuldiging voor deze aanhalingsteekens, maar uit het volgende zal blijken, dat ik er reden voor heb —, te publiceeren. In hun „Occult Chemistry" geven zij beschrijvingen en afbeeldingen van den langs helderzienden weg waargenomen bouw van de atomen der elementen. Ik herinner mij nog zeer goed, in den tijd long long ago, toen ik nog met de heerlijkste hoop bezield was omtrent de groote taak, die de theosofie in de wereld zou hebben te vervullen — dat ik toen reeds zulk een hopeloos kinderachtigen, dilettanterigen indruk kreeg van die zonderlinge plaatjes en praatjes, die ons de geheimen der stof heetten te ontdekken. Men zeide mij echter dat ik maar geduld moest hebben — het zou niet meer zoo heel lang duren of de chemie zou langs geheel anderen weg er in slagen, het geheim der atoomstructuur te onthullen en dan zouden de occulte onderzoekers ten aanschouwe der verbaasde wereld een hunner grootste triomfen vieren. Het eerste is uitgekomen, het tweede niet. De westersche scheikundigen zijn zoo eigenwijs — of zoo wijs? — geweest de occulte openbaringen ten eenenmale te negeeren. Zij ontraadselden geleidelijk onder groote moeilijkheden, telkens ten prooi aan misvattingen (juist zoo ploeterend als de armzalige parapsychologen van het heden) allengs den intermoleculairen en interatomischen bouw der materie — maar de occulte onthullingen maakten allertreurigst fiasco. Wat hiervan te denken?

Wordt het bij eenig onbevooroordeeld nadenken niet begrijpelijk, dat ook de parapsycholoog er meer de voorkeur aan geeft zich langzaam als met het kapmes door een oerbosch een weg te banen naar het door hem vermoede mysterie?

Wanneer hem op bepaalde voorwaarden een soort van tooverkaros wordt aangeboden, die hem langs overoude gebaande wegen veel sneller en volkomen veilig tot het vurig begeerde doel zou voeren, ... als hij dan op het punt zou staan, zich aan dit geheimzinnige voertuig toe te

vertrouwen — zouden hem dan de atoompjes van Besant-Leadbeater niet spottend voor de oogen gaan dansen?

De heer Wadia vraagt zich af, of niet de tijd gekomen is voor den psychischen onderzoeker „een ernstige bespreking te openen en daarna een plan te aanvaarden."

Hij laat „een ernstige waarschuwing hooren en geeft een oprechten raad", steeds zich stellend op het standpunt van een wetende tegenover onwetenden. Hij doet een voorslag van samenwerking tusschen den modernen parapsycholoog en den bestudeerder der oude Yoga-methoden. Dit is al een groote vooruitgang.

Een twintig jaar geleden stond de theosofie practisch (ik geef toe, in theorie niet) vijandig tegenover het psychical research [3]). Het kan slechts in haar eigen belang zijn, als zij deze houding grondig wijzigt. Westersch denken en westersch onderzoek gaat haar eigen fieren gang en zal zich door geen sombere voorspellingen, waarschuwingen, betweterijen daarvan laten afhouden — want dit zou beteekenen de groote kracht, die gelegen is in haar wetenschappelijkheid, prijs geven. De heer Wadia geeft niet onduidelijk te kennen, dat hij in het bezit is van de „werkelijke" regels voor leven en gedrag zoowel voor de training van mediums als voor de zelftraining van sensitieven. Als dat zoo is, de parapsychologie zal hem en zijn kostbaar weten jubelend ontvangen. Maar laat hij het ons niet ten kwade duiden dat wij zeer beleefd maar zeer dringend hem verzoeken, deze pretentie van meer-weten méér te doen zijn dan een pretentie alleen. Aan de vruchten kent men den boom, aan het resultaat keurt men de kennis en het werk, althans bij ons in het westen. Waarom neemt de theosofie niet zelf eens eenige mediums in training en demonstreert dan ad oculos aan de verbaasde westersche parapsychologen, hoe ver haar methodes de onze te boven gaan, haar resultaten de onze voorbij streven? Sedert 1921, het jaar waarin de voorslag gedaan werd, is dit naar mijn weten nog steeds niet geschied.

De heer Wadia eindigt met een heilig vers. Indien iemand, dan gevoelt zeker schrijver dezes diepen eerbied voor de machtige wijsheid van het oude Indië. Maar het is niet gerechtvaardigd deze wijsheid te gebruiken tot staving van de beweerde autoriteit van hen, omtrent wie

---

3) Aan schrijver dezes werd een zaal in het gebouw der Theosofische Vereeniging in Den Haag om een lezing over telepathie te houden, geweigerd. Het toenmalig bestuur schijnt zich niet bewust te zijn geweest, dat dit een daad van bekrompenheid en obscurantisme was.

IS TE BEGRYPEN, GEZIEN DE ONAANGENAME MANIER VAN SCHRYVEN, ALS HIERBOVEN

maar al te vaak gebleken is, dat zij evenmin voor grove dwalingen beveiligd zijn als wij anderen alle.

Prof. Dr. G. van Rijnberk en de Parapsychologie.

Wie het tijdschrift: „De Gids" (1904) ter hand neemt treft daarin een zeer opmerkelijk verhaal aan. „Merkwaardigheden uit het leven van Rabben Joseph Ben Johai" is de titel ervan — de schrijver Gerard van Engelrode.

De schrijver van dit verhaal heeft kennelijk een diepgaande studie gemaakt van het z.g. occultisme, blijkt althans bekend te zijn met de verschijnselen van bilocatie, z.g. helderziendheid in den tijd e.d. De lezer oordeele zelf op grond van de navolgende citaten:

„.......

De grijsaards hurkten nu ook neder en een wijle zaten allen stil. Totdat de Hindoe begon te verklaren:

„Ge weet, mijn kind, want ik begrijp uw nieuwsgierigheid en wil die bevredigen, dat de onsterfelijke Geest huist in ons stoffelijk lichaam. Ge weet ook dat bij het uitéénvallen van het stoffelijke leven de Geest uit het lichaam streeft, gedragen door een vorm van fijner maaksel, dat wij het lichtend voertuig er van noemen. Daar dus de Geest buiten het sterfelijke, stoffelijke lichaam bestaan kan moet hij dit ook kunnen terwijl dit nog leeft. Onze vaderen kenden het geheim om gedurende het aardsche leven het lichaam voor den Geest te maken tot een kamer, gelijk een reiziger er een betrekt in een karavanserai; naar zijn goeddunken verlaat hij die om buiten zijn zaken te doen; hij keert naar zijn verlangen er weer in terug, wanneer hij wil. Dit geheim meenen mijn broeders en ik thans ook te bezitten. Om de deugdzaamheid er echter van te beproeven, hebben wij een aanwijzing van een hooger wezen gewenscht en gevraagd. De verschijning van zooeven heeft ons in onze verwachting niet teleurgesteld. Gij zijt de persoon aangewezen om de proef te doen. Zijt ge bereid haar te wagen....."

Toen de Eenzame uitgesproken had, hief Joseph het hoofd op, en zeide langzaam en ferm:

„Ik wil levend, gelijk gij gezegd hebt, den dood ingaan om uit den dood weder in het leven terug te keeren. Ik ben bereid."

......"

Er volgt thans een beschrijving van de wijze waarop de knaap in een hypnotischen toestand geraakte in welken toestand hij „uittrad" (= ging tot aan

de grenzen van leven en dood 1), om daarna wederom tot „het leven" terug te keeren....... 2)

In het verhaal van Ahmoed Ben Ali, betreffende de laatste levensdagen en den dood van den geleerden Rabbi uit Mesret lezen wij o.m.:

„....Eén eigenaardigheid heeft mijn vader nog getroffen. De geest van den Rabbi was in dien tijd geheel buiten den Tijd verdoold. Hij zag Verleden, Heden en Toekomst als één Gelijktijdigheid. Hij sprak in voorspellenden toon over gebeurtenissen uit zijn eigen leven, die in zijn jeugd hadden plaats gevonden. Hij beschreef uitvoerig belangrijke feiten, tóen aan niemand bekend, welke pas jaren na zijn dood nauwkeurig zoo zijn verloopen als hij ze gezien heeft...."

De hierboven geciteerde: „Merkwaardigheden" verschenen in 1928 in boekvorm bij de Fa. C. A. J. van Dishoeck te Bussum.

In het weekblad: „De Haagsche Post" (1930—1931) ontmoeten wij den naam Gerard van Engelrode opnieuw, in verband met een twintigtal artikelen over „occultisme". Twee onverzoenlijke opvattingen" luidt de titel van het eerste opstel.

„Er zijn twee volstrekt tegengestelde en onverzoenlijke opvattingswijzen aangaande de verhouding van lichaam en geest in den mensch. De eene, de z.g. materialistische, meent dat het psychische, het bewuste voelen, denken, kennen, herinneren, producten der hersenen zijn, voortgekomen uit een bijzondere verfijning en combinatie van grondeigenschappen, die alle aardsche stof bezit. „De „hersenen", heeft de groote Nederlandsche physioloog *Moleschott* geschreven, „scheiden de gedachte af, zooals de lever de gal afscheidt." Lichaam en geest zijn dus voor den materialist één, zooals kracht en stof één zijn. Vandaar het etiquet: „Monisme" (van het Grieksche mono eenig), dat men wel op het materialisme pleegt te plakken. Daartegenover staat de z.g. spiritualistische overtuiging, dat de geest, de psyche, van een geheel andere orde is dan die der stoffelijke gebeurtenissen, niet gemaakt of voortgebracht kan zijn door een stoffelijk orgaan, maar een geheel van de stof onafhankelijke oorsprong en bestaan moet hebben. Deze opvatting is dus dualistisch (van het Grieksche duo, twee)."

1) Vgl. de bekende Apulejus-passage: „Ik ging tot op de grens van leven en dood — ik betrad den drempel van Proserpina en... ik keerde weer terug..." bij K. H. E. de Jong: „Das antike Mysterienwesen", Leiden, 1919, tweede druk.

2) De redactie van het spiritistisch tijdschrift: „Het Toekomstig Leven" nam dit verhaal van de inwijding van Joseph Ben Johai in den dood in zijn geheel over (1904, pag. 364).

Het tweede opstel is gewijd aan het probleem van: „Het voertuig van den Geest". „Allen scholen der occulte wetenschap is deze grondstelling gemeen, dat de onstoffelijke, onsterfelijke Geest van den Mensch aan zijn sterfelijk, stoffelijk lichaam gebonden is door een tusschen-iets, dat a. h. w. de bemiddelaar, de schakel is, welke het mogelijk maakt, dat die beiden een tijdlang verbonden zijn en op elkaar kunnen inwerken.....

De oplettende lezer heeft, allicht met eenige geprikkeldheid, bemerkt, dat ik tot hier vermeden heb den tusschenterm tusschen lichaam en geest met een duidelijken naam aan te duiden. Dat komt omdat het aantal namen ervan legio is.... Vele occulte scholen van het Westen spreken van het „astraal lichaam"......

Onze geest bezit dus twee huizen, twee lichamen, het eene binnen het andere: het astraal lichaam en het lichaam van vleesch en bloed...."

Het derde opstel is gewijd aan: „De schimmen van dooden en levenden". We lezen er in van de „phantasms of the living and the dead".

„Tegenover de „telepathische" onderstelling, welke op groote theoretische moeilijkheden stuit, is de verklaring, hierboven gegeven van het tijdelijk zichtbaar worden van het astraal lichaam, beter in overeenstemming met tal van andere feiten. Onder dezulken noem ik de bij tal van volkeren bestaande overlevering, dat wijze en heilige mannen en vrouwen gedurende hun leven soms op twee plaatsen tegelijk zijn gezien. Gewoonlijk gaat dan het verhaal, dat een der beide verschijningen in diepen slaap of gebedsconcentratie verkeerd heeft, terwijl de andere tijdelijk de een of andere belangrijke handeling elders verrichtte...."

In het vierde opstel lezen wij over: „De derde arm van het medium".

De schrijver vertelt ons dat, volgens zijn „persoonlijke meening, welke strookt met die van de meeste occulte schrijvers, de z.g. spiritistische verschijnselen een reeks groepen van zeer uiteenloopende feiten omvatten, waarbij de aanwezigheid van een „geest" buiten dien van het medium en van hen die aan de zitting deelnemen, zoo al ooit het geval, dan toch zeer hooge uitzondering is. Maar wat er zeer vaak een groot aandeel aan neemt, is het astraal. Nemen wij als voorbeeld de mediumieke séances waar beweging van voorwerpen plaats vindt op afstand, zonder dat zij door iemand aangeraakt worden..... De geloovige spiritist meent, dat „geesten" daar dan aan het werk zijn en kruiers-karweitjes verrichten. De occultist ziet deze dingen eenigszins anders. Hij meent, dat het medium iemand is die half bewust, half onbewust in staat is, een deel van zijn astraal lichaam buiten zijn stoffelijk lichaam te brengen. Dat deel van het

astraal vormt dan, al naar de behoefte van het oogenblik, een soort supplementair orgaan, b.v. een derden arm, welke de wonderlijke verschijnselen verricht....."

En thans vertelt de schrijver ons van zijn „eigen ervaring op dit gebied.... ik zal haar vertellen zoo voorzichtig en sober mogelijk. Letterlijk elk woord ervan geeft nauwkeurig het door mij waargenomene weer. Het is nu één-en-twintig jaar geleden, maar ik zie nog zoo levendig als ware het gisteren het geheele tafereel voor mij. Het was te Rome, een séance met het beroemde medium mevrouw Eusapia Palladino. Aanwezig waren het echtpaar B., het echtpaar P. en ikzelf. Eusapia wilde probeeren een tafel te „leviteeren", dus met de vier pooten van den grond te tillen zonder daarbij haar lichaamskracht aan te wenden. De tafel stond ongeveer midden in de kamer; een gewone vierkante keukentafel van geolied hout. Men vormde om de tafel heen staande een kring, waarvan de deelnemers elkaars handen vasthielden en op de tafel legden. Eusapia stond aan een der smalle zijden van de tafel; ik zat gehurkt op den grond aan haar rechterzijde. Den linker arm had ik om haar beenen geslagen en hield haar rokken terug, zoodat ik de twee dichtst-bij zijnde pooten van de tafel goed kon zien en het niet mogelijk was, dat iemand een voet daaronder kon brengen om de tafel zoo op te lichten. (Een bekende mediumtruc).

Met mijn rechterhand hield ik Eusapia's rechterhand vast, die bovendien nog werd vastgehouden door mevr. P. De heer P. hield Eusapia's linkerhand vast. De kamer was zwak verlicht, maar voldoende om alle voorwerpen duidelijk te zien. Toen wij eenige oogenblikken in de beschreven houding gewacht hadden, begon de tafel plotseling te bewegen; zij zwenkte een weinig heen en weer en verhief zich toen met de vier pooten minstens een halven voet van den grond. Daarna viel zij met een bons op den grond. Welnu, toen de tafel begon te bewegen zag ik plotseling, dat de rechterarm van Eusapia eerst a. h. w. onduidelijk werd. Daarna was het alsof er een heele reeks armen onder elkaar te zien waren. Dat duurde slechts kort, zoodat de levitatie van de tafel ook slechts kort duurde. De aanwezigen waren zeer tevreden over het resultaat en drongen er bij het medium op aan, dat het de proef nog eenmaal zou herhalen. Ik zelf ook, want de zonderlinge splijting en verveelvuldiging van Eusapia's arm had mij natuurlijk zeer getroffen. Het medium raadde volkomen nauwkeurig mijn verlangen en zeide: „Vuoi vedere il doppio, èh?" („Je wilt het „dubbele" zien, hé?")

De tweede proef slaagde nog beter dan de eerste: de tafel schommelde licht heen en weer en verhief zich toen met de vier pooten van den grond. Maar hoe ik ook keek, Eusapia's arm bleef scherp en duidelijk zichtbaar en niet verdubbeld. „Ma guarda il doppio, non le vedi?" vroeg het medium. „Maar kijk dan toch naar het „dubbele", zie je dat niet?" Toen zag ik het plotseling. Het was nu op een geheel andere plaats dan de eerste maal. Uit Eusapia's rechterdij, vlak voor mijn hoofd, stak een rechte, zwarte spaak, als een broodmagere lange arm. Die arm eindigde in een verbreeding, welke den rechter tafelpoot te pakken had. Zoolang ik dien spookachtigen zwarten arm zag, bleef de tafel in de lucht zweven. Dat duurde kort, maar lang genoeg om mij te vergunnen een volkomen duidelijk en scherp beeld te krijgen van Eusapia's dij, de zwarte slurf welke daaruit stak en de tafel die in de lucht hing. Dit is de eerste en eenige maal, dat ik een „astraal" arm gezien heb. Maar er zijn weinig dingen in mijn leven, die ik met zoo volstrekte zekerheid aanschouwd heb als dat."

De verleiding is groot hier nog enkele citaten uit deze opstellenreeks te doen volgen, b.v. uit de opstellen over astrologie (No. 19 en 20), maar ik moet aan deze verleiding weerstand bieden, te meer waar zij thans, zooals wij zoo aanstonds zullen zien, herdrukt zijn.....

Het behoeft wel geen betoog, dat, toen deze opstellenreeks in de „Haagsche Post" verscheen, het verlangen in ons ontstond, kennis te maken met Gerard van Engelrode, met Marcellus Emants [3]) waarschijnlijk de eenige twee Nederlanders die aan een zitting met Eusapia hebben deelgenomen.

Bij onze pogingen om met hem in contact te komen deden wij een verrassende ontdekking. De naam Gerard van Engelrode bleek n.l. het pseudoniem te zijn van.... den bekenden Amsterdamschen hoogleeraar in de fysiologie Dr. G. van Rijnberk.

Tijdens haar verblijf in ons land (Oct. 1933) brachten Dr. Gerda Walther en ik Prof. van Rijnberk — op zijn verzoek — een bezoek. Aan dit bezoek kunnen wij beiden slechts met genoegen terugdenken. Urenlang hebben wij gesproken over de problemen der parapsychologie, waarvan wij allen zeer vervuld bleken te zijn. Lang sprak zij tot hem

3) In het dagblad „Het Vaderland" (13, IX, 1903) bepleitte hij reeds de oprichting eener Ned. S.P.R. In: „De Gids", 1904, beschreef hij zijn ervaring met Eusapia Palladino.

over het levenswerk van Dr. v. Schrenck Notzing, haar zoo van nabij bekend.[4])

Eenige maanden geleden was het 25 jaar geleden dat Prof. van Rijnberk zijn ambt aanvaardde met een rede: „Over het begrip Leven", waarin hij zich als een dualist deed kennen — een bestrijder van het monisme, zelfs van het psychisch monisme van Heymans....

Bij gelegenheid van dit ambtsjubileum is hem een boekwerk aangeboden: „Een Greep uit het werk van G. van Rijnberk" (N. V. U. M. C. A. J. van Dishoeck, Bussum). Het werk — 1002 bladzijden groot — beoogt een indruk te geven van zijn veelzijdigheid en geweldige werkkracht.

Bij de verschijning van dit boek heeft hij zijn pseudoniem aan de openbaarheid prijsgegeven.

Prof. van Rijnberk heeft wel eens — zij het ook ten onrechte — door zijn artikelenreeks: „Hedendaagsch Mirakelgeloof"[5]) bij enkelen den schijn verwekt t.o. van het parapsychologisch onderzoek een negativistische instelling te vertoonen.[6]) Eerst toen in 1933 zijn opstellenreeks: „Modern mediumonderzoek" in het: „Nederl. Tijdschrift v. Geneeskunde" verschenen was, vermochten velen in te zien dat hij het modern parapsychologisch onderzoek met waardeering tegemoet treedt.

Verschillende artsen achtten eerst na de verschijning van deze nieuwe opstellenreeks den tijd, besteed aan het bestudeeren der geschriften der parapsychologen, niet langer verloren!

Het kan aan geen twijfel onderhevig zijn of dit verzamelwerk zal opnieuw een toeneming der belangstelling voor de parapsychologie in de kringen der medici bewerkstelligen.

Daarom begroeten wij met vreugde de verschijning ervan, hetgeen niet wegneemt dat wij ons geenszins met alles kunnen vereenigen wat in zijn onderscheidene publicaties naar voren is gebracht.[7])

---

4) Zie haar desbetreffend opstel in dit tijdschrift, VI. pag. 84.

5) Oorspronkelijk verschenen in het: „Ned. Tijdschr. v. Geneeskunde", 1914. Zie: „Een greep", pag. 502 e.v.

6) Zie P. Goedhart: „Een critische beschouwing over: „Hedendaagsch mirakelgeloof" in: „Het Toekomstig Leven", 1915, pag. 267 e.v. alsmede Lize Deutmann: „Mystiek en officieele wetenschap", den Haag, 1915.

7) Zie b.v. de critiek door F. Ortt geleverd in zijn: „Ons standpunt" (uitg. Ned. Bond tot bestrijding der Vivisectie, 2e druk, 1927) op v. Rijnberk's houding t.o. v. het vivisectie-vraagstuk.

Voor v. Rijnberk's wijze van bespreking van den eersten druk van dit boek (N. T. v. G., 1921, I, No. 7, „Een Greep", pag. 622 kan ik geen bewondering hebben. Zoo zou er hier meer op te merken zijn. Voor den psycholoog zijn dit alles bewijzen voor de gecompliceerdheid van het karakter van Prof. v. Rijnberk.....

Ik wil deze bespreking niet eindigen zonder de hoop uit te spreken, dat het Prof. van Rijnberk gegeven moge zijn, zich nog vele jaren te wijden aan de Wetenschap en dat hij ons nog eens verblijden moge met een bijdrage van zijn hand voor het: „Tijdschrift v. Parapsychologie", gelijk hij Dr. Osty kortgeleden deed.[8]).

TENHAEFF.

8) Zie G. v. Rijnberk: „L'occultisme et la métapsychologie du XVIIIe siècle en France in: „Revue Métapsychique", 1934, pag. 33 e.v.

Een nieuwe methode van medium-onderzoek

door Dr. HERMAN WOLF.

De beoefenaar der parapsychologie bevindt zich in een zonderlinge situatie.

Hij kan als metaphysicus gelijk *Plato* of *Fechner* volstrekt overtuigd zijn van het voortbestaan der persoonlijkheid van den mensch na den lichamelijken dood; hij kan als religieus mensch in dit voortbestaan rotsvast gelooven; hij kan gelijk *Kant* als ethicus dit voortbestaan als een noodzakelijke, redelijke en zedelijke eisch, als postulaat stellen, maar hij kan als zuiver wetenschappelijk onderzoeker dit voortbestaan nog niet als een objectief vaststaand en voor een ieder overtuigend feit *bewijzen*. Ja, er zijn zelfs parapsychologen, die meenen, dat het nooit gelukken zal, dit feit objectief te constateeren en als evident aan te toonen.

Toch worden er steeds weer pogingen gedaan, om op de meest exacte wijze dit voortbestaan te constateeren, tracht men met behulp van de nieuwste technische middelen en zooveel mogelijk met uitschakeling van alle subjectieve elementen en factoren het zoo begeerde objectieve bewijs te leveren.

Een zeer belangwekkende poging in die richting is onlangs ondernomen door *Dr. Hereward Carrington*, den zeer ervaren en bekenden Amerikaanschen parapsycholoog, die al een twintig jaren geleden met het beroemde medium Eusapia Paladino heeft geëxperimenteerd.

Een der meest interessante feiten van het mediumschap is, dat het medium meestal niet in direct contact met de z.g. „geestenwereld" staat, maar dat het in den trance-toestand tijdelijk a.h.w. „bezeten" wordt door

een z.g. „contrôle", dat is, om met Mattiesen te spreken, de spelleider der séances, die bemiddelt tusschen afgestorvenen en het medium; het medium „geeft" veelal slechts berichten en mededeelingen, die het in den halven of heelen trance-toestand schijnbaar van zijn „contrôle" ontvangt, „dòòr" aan de aanzittenden.

Zeer bekende voorbeelden zijn bijv. de contrôle *„Leopold"* van *Hélène Smith*, het bekende medium, dat enkele jaren geleden gestorven is en waarover Flournoy en Deonna, hoogleeraren aan de universiteit van Génève, zeer uitvoerige onderzoekingen hebben gepubliceerd; *„Dr. Phinuit"* en *„George Pelham"*, contrôles van het meest beroemde medium der vorige eeuw, *Mrs. Piper*; *„Feda"*, de contrôle van Mrs. *Osborne Leonard*, thans wel het meest befaamde Engelsche medium; *„Uvani"*, de contrôle van *Mrs. Garrett*, waarmee ook Carrington heeft geëxperimenteerd e.a.

De beslissende vraag ten aanzien van deze contrôles is deze: zijn het niets anders dan zuiver fictieve scheppingen van het medium zelf, dat in den trance-toestand door „unbewusste Mehrleistung" zichzelf en òns dus een soort comedie voorspeelt, waarin de door haar zelf geschapen personificaties een actieve en zij zelf een passieve rol spelen, zijn het dus niets dan tijdelijke afsplitsingen van haar persoonlijkheid, verdrongen complexen, die in den trance-toestand doorbreken, kortom om met Bolland te spreken: is het „een zielige ondergrond, die bovenkomt"? Of zijn het inderdaad gediscarneerde wezens, die vroeger op aarde hebben geleefd en die nu het medium als een soort spreekbuis of schrijfinstrument gebruiken en berichten, die ze van overledenen zeggen te ontvangen, „door" te geven? Is het medium werkelijk een door de contrôle tijdelijk „bezetene"? Is deze contrôle inderdaad in staat meer te zeggen en te weten dan het medium in normalen toestand kàn zeggen en weten. Of is de contrôle slechts in staat uit het onderbewustzijn van de aanzittenden kennis te vergaren langs telepathischen weg, zoodat zijn mededeelingen wel is waar niet aan het medium zelf, maar wel aan de bij de séance aanwezigen bekend zijn?

Of kan de contrôle zich in theorie met *alle* op aarde levende wezens langs dien weg in verbinding stellen en is dus alles wat hij zegt, ergens in tijd en ruimte in een aardsch bewustzijn aanwezig en doet hij niets anders, dan op de een of andere wijze deze kennis vergaren bijv. door ze „af te tappen" uit die bewustzijnen? Of is zoowel het een als het ander mogelijk?

We zullen eerst een voorbeeld geven van de zuiver psychologische, animistische opvatting der contrôle.

Hélène Smith is, zooals gezegd, door Flournoy en door Deonna zeer nauwgezet bestudeerd. Zij zijn beiden tot de conclusie gekomen, dat H. S. in den trance-toestand de in haar onderbewustzijn verdrongen complexen dramatiseerde in de z.g. cyclen, waarvan de belangrijkste zijn de Marscyclus, de Marie Antoinette- en de Sanscrietcyclus. Haar contrôle Leopold, die later niemand minder dan Cagliostro, de magiër uit de 18de eeuw voorgaf te zijn, e.d. zijn personificaties van dit onderbewustzijn, „secundaire persoonlijkheden", een tijdelijke afsplitsing, een poging om zich op deze wijze te bevrijden uit de haar benauwende huiselijke omgeving en 't haar niet bevredigende werk in het warenhuis te Génève, waar ze verkoopster was. De cyclen, die ze op bijna geniale wijze creëerde, zijn, volgens deze onderzoekers, ontstaan uit herinneringen aan jeugdlectuur, verdrongen affecten en emoties, phantasieën en suggesties van haar spiritistische omgeving; het zijn steeds weer nieuwe borduursels op 't zelfde stramien. Ook het schilderwerk, dat ze na die cyclen ging maken, is niets anders dan „unbewusste Mehrleistung". We zien hier, volgens deze onderzoekers, hoe het mediumschap tot een kunstenaarschap leidt, dat schijnbaar van supranormalen oorsprong is. Maar 't blijkt, volgens Deonna, „une création purement humaine, qui s'explique par les lois propres à la mentalité.... Sans prendre parti pour ou contre le spiritisme, nous n'aurons pas l'occasion ici de recourir à l'hypothese des interventions surnaturelles par lesquelles Hélène Smith et son entourage ont voulu expliquer et justifier son oeuvre religieuse et picturale" („De la planète Mars en terre sainte", Paris 1932 p. 7).

Dr. Hereward Carrington heeft nu twee jaren geleden de poging gedaan, *langs zuiver experimenteelen weg* het probleem van de contrôle op te lossen. Zijn onderzoekingen heeft hij gepubliceerd in het Bulletin I van het „American Psychical Institute" onder den titel: „An instrumental test of the independance of a spirit control". (1933).

C. past bij dit onderzoek zoowel de psycho-analytische methode als die der psycho-galvanische reflexmetingen toe. Het uitgangspunt van de psycho-analytische methode is dit: alle individuen zijn volstrekt gedifferentieerd; in ieder individu bestaan verdrongen emoties en complexen, die na opheffing der „blokkade" of „censuur" vrij kunnen worden gemaakt. Carrington past hierbij nu de door C. G. Jung, den Zwitserschen psycholoog, samengestelde lijst van honderd testwoorden toe, die hij het medium eerst in den trance-toestand en daarna in den normalen-toestand voorlegt en hij verzoekt dan het medium en zijn contrôle de invallende

associaties, de z.g. *„reactiewoorden"* te noemen. Hij meet nu de reactie-*tijden* en past tegelijk het psycho-galvanisch experiment toe.

Ieder lichaam veroorzaakt een zeer zwakken electrischen stroom, waarvan de spanning door een uiterst gevoeligen galvanometer te meten is. Deze stroom wordt beïnvloed door de emotionaliteit van de proefpersoon. Men kan nu aantoonen hoe sterk de emotionaliteit van de proefpersoon is door de uitslagen van den galvanometer na te gaan.

Het essentieele is nu dat men deze uitslagen van den meter niet bewust kan beïnvloeden en dat het reageeren met sterke emoties niet kan worden verhinderd. Men kan nu door middel van grafieken een nauwkeurig beeld verkrijgen van het emotioneele leven van de proefpersoon. [1])

Carrington redeneert aldus: wanneer de contrôle inderdaad dat is wat ze voorgeeft te zijn: een on(grof)stoffelijk, afzonderlijk, individueel wezen, dan moeten de testproeven van het medium in normalen èn in den trance-toestand tot geheel verschillende resultaten leiden. Reageeren ze niet noemenswaardig verschillend, dan is de contrôle een fictie, een schepping van het onderbewuste van het medium zelf, een splitsing van het ik, een „secundaire persoonlijkheid".

De trance-toestand is bovendien een toestand van amnesie, waarin het geheugen van het normale psychische zijn van het medium is verdwenen; na het ontwaken uit den trancetoestand herinnert zich het medium niets meer van wat het in dien toestand heeft gezegd.

Carrington meent dat dit geheel anders is bij die pathogene splitsingen van het ik, bij de „schizophrenen", die in de psychopathologie als secundaire persoonlijkheden bekend zijn.

Dr. Westerman Holstein heeft in het „Encyclopædisch Handboek van het moderne denken" (II, 338 v.) als volgt de schizophrenie bepaald: bij de hypnose en de hysterie zien we hoe complexen ten deele onafhankelijk van elkaar zich kunnen uiten. Bij schizophrenie gaat de splitsing dieper en heeft het organisme de normale eenheid van reactie zóó verloren, dat een totale verwardheid van handelen en spreken kan bestaan, dat aparte stukken persoon, gereduceerde psychetjes, vrijwel zonder verband naast elkaar schijnen te bestaan, die zich uiten als hallucinaties of met het overige gedachtenleven in strijd zijnde, een eigen leven voerende gedachten. Kenmerkend voor de s. is: de toenemende regressie van het

1) In ons land werd het psychogalvanisch phenomeen door Prof. Brugmans benut om den „passieven toestand" van een telepaath te controleeren. Zie: „Med. S. P. R.", No. 7, met foto's en beschrijving van het instrumentarium.

ik, waarbij dit op primitieve wijze gaat functioneeren en archaische trekken gaat vertoonen; het handelen en spreken kan door de primitiefste instellingen beheerscht worden. Daarnaast blijven stukken persoonlijkheid over, die zich geheel als vroeger uiten.

Hoe groot hier ook het verschil tusschen de deelen van het ik is, er is toch steeds een ondergrondsche verbinding, een „lekkage" tusschen hen te constateeren. (In één geval bijv. verstond het individu in den normalen toestand goed Fransch, terwijl het in den abnormalen, gesplitsten toestand noch Fransch lezen, noch spreken of verstaan kon. *Desondanks herinnerde ze zich in den abnormalen toestand den inhoud van de boeken die ze vroeger in het Fransch gelezen had.*)

Verder wijst C. er op, dat de medische behandeling der pathogene splitsing tot genezing en tot herstel van den vroegeren toestand kan leiden, wat niet mogelijk zou zijn, als er geen latente verbinding tusschen de verschillende afgesplitste ikken was blijven bestaan. Het is blijkbaar zoo, gelijk *Binet* zegt: „de splitsing in het bewustzijn verbreekt niet iedere verbinding tusschen de deelen".

Prince en *Peterson* hebben aangetoond dat een individu, bij wie zich het verschijnsel der persoonlijkheidssplitsing voordoet, in toestand 2 vergeten kan zijn, welke emoties hij in toestand 1 beleefd heeft. Nochtans blijkt dat de prikkelwoorden, op deze emoties betrekking hebbende, niet alleen in toestand 1 krachtige galvanische reflexen kunnen veroorzaken, maar ook in toestand 2 opmerkelijke reflexen te zien geven. M.a.w. het emotioneele complex blijft in het onderbewustzijn latent, het sluimert a.h.w.; maar kan weer worden wakkergeroepen door het te „prikkelen" met bepaalde woorden, wat zich duidelijk manifesteert in de uitslagen van den galvanometer. Dus moet men concludeeren, zegt de Engelschman *Whately Carington,* over wiens proeven we straks nog moeten spreken: als de contrôle niets anders is dan een secundaire persoonlijkheid, dan moesten we vrijwel dezelfde reacties verkrijgen, onverschillig of we de stimulus-woorden aan het normale of het zich in trance-bevindende medium, dus aan de contrôle geven.

Het medium waarmee de Amerikaan Carrington experimenteerde was Mrs. *Eileen Garrett,* die in 1930 bekend werd, omdat twee dagen na de ramp met het Engelsche luchtschip R 101 de omgekomen luitenant H. C. Irwin, de commandant van het luchtschip, zich tijdens een séance door Mrs. Garrett zou hebben gemanifesteerd en die, terwijl de bekende parapsycholoog *Harry Price* aanwezig was, een zeer gedetailleerd zuiver

technisch verslag van de catastrophe gaf, met talrijke technische bijzonderheden over de oorzaak. Men maakte er een rapport van, dat opgestuurd werd aan het Engelsche luchtvaart-ministerie en volgens experts bleken achteraf een aantal gegevens, op de séance verkregen, in alle bijzonderheden met het officieele verslag, dat is opgemaakt over het verloop der ramp, overeentestemmen. [2]) Haar „contrôle" is „Uvani", een (overleden) Arabier uit Basra.

Ik zelf heb mij in Juli van het vorige jaar van de buitengewone gaven van Mrs. Garrett als trance-medium kunnen overtuigen. (Zie: Tijdschrift v. Parapsychologie, 7e jaargang, 1ste afl.)

Wat zijn nu de resultaten van het onderzoek van Dr. Hereward Carrington? Bezien we eerst de uitslagen van den galvanometer bij de testwoordenlijst van Jung. Het bleek, dat de galvanometeruitslag bij Uvani slechts in zeven gevallen sterk van die van Mrs. Garrett verschilde. Maar volgens C. zegt dit niet veel, want bij de lijst van Jung is een groot aantal nietszeggende woorden, die nòch bij het medium in trance, nòch in normalen toestand sterke reacties vermochten te verwekken.

Nu zijn er ook enkele z.g. „sleutelwoorden" bij, die met voor beide karakteristieke voorstellingen en begrippen verband houden. Daarop komt het aan, want slechts hierbij waren fundamenteel verschillende reacties te constateeren. Deze reacties bleken inderdaad van typische beteekenis òf voor Mrs. Garret òf voor de contrôle Uvani te zijn.

Hoeveel reactie-woorden werden verkregen? Meer dan 2000 kon men van Mrs. G. en Uvani noteeren. In 32 gevallen slechts werden dezelfde woorden bij beiden opgeteekend, *in bijna 2000 gevallen werd met geheel verschillende associaties op de stimulus-woorden gereageerd.* Vergelijken we nu hiermede de galvanometer-uitslagen, dan zien wij dat minder dan $^1/_4$ dezelfde waren, meer dan $^3/_4$ fundamenteel verschilden, zooals de graphieken duidelijk aantoonen. Een voorbeeld dezer graphieken gaat hierbij.

Als nu de contrôle niets anders is dan een secundaire persoonlijkheid, het product van een splitsing van het ik van Mrs G., dan zou dit resultaat niet verwacht kunnen worden.

Dr. Whately Carington, die in 1934 te Londen de proeven overdeed, kwam tot het resultaat, dat het verschil tusschen Uvani en Garrett zóó groot is, dat dit verschil bij kansberekening in die mate slechts na ongeveer duizend millioen proeven voor zou komen! (Zie: Proceedings S. P. R. deel 136 blz. 186.)

2) Zie H. Price: „Leaves from a psychist's case-book", Londen, 1932.

GALVANOMETER - 2nd Test 1932
GRAPH II.
UYANI
Mrs. C.
Correlation:
TIME REACTION - 2nd Test 1932
Mrs. C.
UYANI
SECS

We geven nu eenige voorbeelden: op woorden zooals „zout", „dorp", „vogel", „versmaden", „wild", „prooi", „vrouw", reageert Uvani zéér sterk, maar Mrs. G. uiterst zwak, wat begrijpelijk wordt als we aannemen, dat Uvani inderdaad de Arabier uit Basra is, gelijk hij voorgeeft te zijn.

Op de woorden „slaap", „verkwisten", „koken", „kussen", „liefde" reageert Mrs. Garrett zéér sterk, terwijl Uvani er daarentegen zéér zwak of in het geheel niet op reageert. Op het woord „frog" („kikker") reageert Mrs. G. op de hevigste wijze: ze heeft blijkbaar een afschuw voor deze beesten, ze rilt er van; Uvani toont niet den minsten emotioneelen schok en kan er geen associaties bij geven; hij kent blijkbaar geen vrees voor kikkers; de uitslag van den galvanometer is hier bij Uvani gelijk *0*, bij Garrett daarentegen gelijk *10*, bijna de sterkste die geconstateerd kon worden; bij het woord „lamp" associeert Uvani het voor hem kenschetsende woord „urn" en „tusschen dag en nacht"; Mrs. G. met „licht"; de galvanometeruitslagen waren in beide gevallen *0*: dus geen emotioneele beteekenis voor beiden; op het woord „geld" reageert Uvani met „schapen". Mrs. G. met... „kleeren"; bij Uvani is hier de galvanometeruitslag —1, bij G. +3; op het woord „vriend" reageert Uvani met „goed", „mijn broeder", Mrs. G. met het woord „dood"; op „dansen" reageert Uvani met de woorden: „bidden", religieus", G. met: „rhythme", „vermoeidheid", met weer sterk van Uvani verschillende galvanometeruitslagen.

Geeft men Uvani de woorden: „Basra", „Hafid", „Copt", „Wife", dan reageert hij achtereenvolgens met „woonplaats", „plaats van mijn vader", „mijn grootmoeder", „ik zie steeds mijn kleine"; de reactietijden zijn hier bij Uvani zeer kort, niet langer dan vier seconden; maar bij Mrs. G. komt er na gemiddeld 15 seconden *geen enkele reactie;* de g.meter blijft op 0 staan, alleen bij 't woord „grootmoeder" komt na 9 seconden een zwakke uitslag.

De conclusie waartoe Carrington aan het eind van zijn onderzoek is gekomen, luidt als volgt: de trancetoestand van het medium is ongetwijfeld echt, van fraude of simulatie kan hier geen sprake zijn. Hij zegt verder: *„onze proeven schijnen voor het eerst de mentale onafhankelijkheid van de contrôle, los en afgescheiden van de bewuste of onbewuste ziel van het medium te hebben aangetoond."* (blz. 82). Er bestaat volgens hem *geen* a. h. w. „ondergrondsche verbinding" tusschen Mrs. G. en Uvani, immers, àls deze bestond had ze door de experimenten aan den dag moeten treden. Wat

en wie in de laatste instantie Uvani is, daarover wenscht C. zich niet uit te laten. Natuurlijk is ook C. er van overtuigd, dat het onderbewuste van Mrs. G. de uitlatingen van Uvani „kleurt". Ik zou hiervoor het volgende beeld willen geven: nemen we een lichtbron waarvoor een gekleurd scherm staat, dan zal het licht natuurlijk de kleur van het scherm aannemen. Toch bestaan lichtbron en scherm geheel onafhankelijk van elkaar.

Op 22 Maart 1932 heeft C. de poging gedaan om Uvani in een vraaggesprek iets te laten vertellen over de „techniek" van zijn „contrôle". Hij vraagt, terwijl Mrs. G. in trance is en Uvani „doorkomt", „hoe „controleert" ge het organisme van het medium"? Uvani geeft nu het volgende antwoord:

Ik heb niet den minsten invloed op haar bewustzijn, *ik werk in op een deel van het onderbewustzijn, dat ik langzamerhand heb vermogen te „overreden"*. Haar bewustzijnsleven interesseert me niet; door een deel van haar onderbewustzijn druk ik mijn impressies uit, dit is mijn vehikel; ik bespeel het gelijk de musicus de noten door een piano uitdrukt; ik heb jaren noodig gehad om het bewustzijn van het medium aan mij te onderwerpen („subdue"). Hij spreekt dan verder over *twee lichamen:* één voor ons zichtbaar en een voor ons onzichtbaar, van andere structuur, van fijnere stof (astraal lichaam?); dit lichaam gebruikt hij bij de contrôle, omdat het een anderen trillingsgraad heeft dan het voor ons zichtbare. Hij krijgt a.h.w. een sein als dit lichaam, dat hij zijn „instrument" noemt, klaar is om te bespelen; als het bewustzijn zéér zwak is geworden in den trance-toestand, gaat het andere lichaam sterker vibreeren; dan is het oogenblik gekomen om er mee te gaan „werken".

Carrington vraagt dan of herinneringen van het medium hem toegankelijk zijn, waarop Uvani een bevestigend antwoord geeft. Zeer vaak worden ook onderbewuste herinneringen van anderen onder de aandacht van de contrôle gebracht. Op deze wijze verklaart hij hoe het komt, dat de aanzittenden vaak niets anders van het medium hooren, dan hun zelf bekend is en in zulke gevallen weigert Uvani verder inlichtingen te geven.

Ten slotte vraagt C. hoe het mogelijk is, dat Uvani, die zegt geen woord Engelsch te spreken en te verstaan, zich in deze taal verstaanbaar kan maken.

Hij antwoordt: ik druk slechts mijn impressies uit; *geen woord van mijzelf komt direct tot U door,* maar mijn gedachten worden a.h.w. op automatische wijze op een deel van het onderbewuste ingedrukt en op

dezelfde wijze weer door het medium, als instrument, uitgedrukt. — Hierbij moet worden opgemerkt, dat reeds herhaaldelijk is geconstateerd, dat inderdaad de taal als zoodanig in de trancetoestand van *geen* beteekenis is. Er bestaat dan blijkbaar *een zuiver mentaal contact zonder woorden*. Zoo heeft het bekende medium Mrs. Hester Dowden voor eenigen tijd een juiste mededeeling „doorgegeven" van een overleden Parsische vrouw, die geen woord Engelsch kon spreken; deze werd echter door haar in het Engelsch neergeschreven. Ook onze eigen onderzoekingen met het medium *Semmler* hebben dit zuiver mentale contact aangetoond. Inderdaad schijnt het beeld van de noten en de piano hier geschikt om dit merkwaardig verschijnsel beter te begrijpen. (Toch blijkt ook soms het *schriftbeeld* te worden gezien: ik herinner aan het feit dat Mrs. Garrett den naam van mijn dochter Ina als Eina weergaf.)

We bespreken nu nog in het kort de resultaten van de proeven van den Engelschen onderzoeker *Dr. Whately Carington,* schrijver van: „The death of materialism" en „Three essays on consciousness", die in 1933 te Londen de experimenten van Hereward Carrington op uitgebreide schaal heeft overgedaan.

Hij heeft den, onder den invloed der psychische prikkels overeenkomstig veranderden, „schijnbaren" electrischen huidweerstand met de meetbrug van Wheatstone gemeten.

Behalve met Mrs. Garrett, heeft hij met *Rudi Schneider,* het beroemde medium, waarmee *von Schrenck Notzing* en *Osty* zulke belangrijke resultaten hebben bereikt, en verder met *Mrs. Osborne Leonard,* geëxperimenteerd. (Zie: *Proceedings of the S.P.R. Part. 136 p. 173 vv.)*

De resultaten met Mrs. Garrett bereikt, noemde ik reeds, ze zijn nog overtuigender dan die van Carrington; het verschil tusschen de reacties tusschen Uvani en Mrs. Garrett is zóó enorm groot, dat ook hij beweert, dat de klassieke psychologische opvatting der secundaire persoonlijkheid, *hier* zeker niet kan gelden; het is ondenkbaar, dat ze een gemeenschappelijk onderbewustzijn zouden bezitten.

Daarentegen bleek dit *niet* het geval met *Rudi Schneïder* en zijn contrôle „Olga". Geheel in overeenstemming met het oordeel van vele parapsychologen, o.a. van Osty, is „Olga" klaarblijkelijk een secundaire persoonlijkheid; hun beider reacties bleken zóó weinig te verschillen, dat Carington tot de conclusie komt, *dat we hier met twee slechts schijnbaar verschillende persoonlijkheden te doen hebben, maar die in werkelijkheid een en dezelfde is.*

Ten slotte bleek weer het tegendeel, bij „*Feda*" de contrôle van Mrs. Leonard en ook bij de andere contrôles van Mrs. Leonard: de overleden Reverend *John Wesley Thomas*, de vader van den bekenden geestelijke en spiritist *Drayton Thomas* en diens overleden zuster *Etta Thomas*. Het resultaat was, dat hier inderdaad *vier scherp onderscheiden persoonlijkheden* optreden; opvallend waren vooral de reacties van den vader J. W. Thomas, die als geestelijke inderdaad zóó reageerde als men slechts van hem kon verwachten. Ook „Feda", die een Hindoe-meisje voorgeeft te zijn geweest, geeft reacties met een typisch Oostersch coloriet. Het Leonard-viertal blijkt aldus, volgens Carington, *geen homogene, maar een heterogene menigvuldigheid*..

Whately Carington, heeft inmiddels zijn onderzoek voortgezet en is, gelijk hij mij vertelde, tot zeer verrassende resultaten gekomen, die hij ons op de aanstaande jaarvergadering van onze „Studievereeniging" zal mededeelen. Zijn conclusie gaat voorloopig niet zoover als die van Hereward Carrington. Al geeft hij toe, dat de spiritistische hypothese het veel gemakkelijker maakt de groote verschillen tusschen contrôles en medium te verklaren en ofschoon hij meent, dat er gediscarneerd bewustzijn kàn bestaan, dat het voortbestaan een feit is en dat men het eens zeker zal kunnen aantoonen, zegt hij, dat dit nog niet volgt uit de feiten, die hij heeft aangetoond. Hij meent dat we niet verder mogen gaan, dan een algeheele herziening van het begrip „secundaire persoonlijkheid", en dat we alleen zouden kunnen spreken van een *bewijs* van het voortbestaan, als we dezelfde reacties van denzelfden communicator door verschillende media zouden kunnen verkrijgen, en verder als we door een medium van een overleden communicator ongeveer die reacties zouden verkrijgen, die we ook vóór zijn dood hebben verkregen.

(Dr. Hereward Carrington stelt daarom voor een levende, die zich hiervoor beschikbaar stelt, zijn associaties bij de testwoorden, zonder dat iemand het weet, te laten dicteeren in een dictaphoon; de rol dan te verzegelen en in een safe op te bergen, daarna hem door een medium na zijn dood te laten reageeren op dezelfde woorden en die met de rol te vergelijken; dan zou men met vrij groote zekerheid kunnen aantoonen, of inderdaad de afgestorvene die is, die hij voorgeeft te zijn. Telepathie zou hier zoo goed als uitgesloten zijn, waarschijnlijk omdat niemand op aarde dan de reactiewoorden, die alleen op de gramofoonplaat gegrift zijn, kan weten.)

Niemand zal wel ontkennen, dat deze experimenten in hooge mate

belangrijk zijn. Of er hier reeds van een ieder overtuigend objectief bewijs kan worden gesproken, wil ik in het midden laten. Men zou echter kunnen vragen: *als inderdaad de contrôles van Mrs. Garrett en Mrs. Leonard geen secundaire persoonlijkheden zijn, wat zijn het dan?* De parapsycholoog, die de spiritistische hypothese in vele gevallen in hooge mate waarschijnlijk acht, zal deze ook hier willen toepassen, de meer tot het animisme neigende onderzoeker zal liever de proeven willen voortzetten, voordat hij een definitief oordeel kan uitspreken. Het is te hopen dat onze „Studievereeniging" spoedig over een laboratorium moge beschikken, opdat ook hier deze hoogst belangrijke proeven worden gedaan. Want voor den parapsycholoog openen zich hier wijde verschieten. Als het hem mocht gelukken op deze wijze een *objectief onweerlegbaar bewijs voor het voortbestaan na den dood te geven,* dan zou waarheid worden wat de groote Fransche wijsgeer *Henri Bergson* in een van zijn laatste boeken zoo mooi heeft gezegd met de volgende woorden: „Welk een omwenteling zou dit voor den menschheid ten gevolge hebben, die toch alleen — ze moge zeggen wat ze wil — dat als voorhanden beschouwt, wat ze kan zien en aanraken.... In waarheid zouden we, als wij absoluut zeker van het voortbestaan waren, geheel niet meer aan iets anders denken. De amusementen zouden verder blijven bestaan, maar mat en kleurloos zijn, want hun intensiteit zou slechts bestaan in de aandacht, die we er aan zouden besteden. Ze zouden verbleeken gelijk onze lampen in de morgenzon". [3])

3) Zie mijn boek „Onsterfelijkheid als wijsgeerig probleem", Leiden, 1933, blz. 229 v.

Spontane paranormale verschijnselen in een visschersgezin.

Mevr. K.—de J. volgde mijn cursus over enkele onderwerpen van parapsychologischen aard te A.

Op een dezer bijeenkomsten deelde zij mij mede, dat haar schoonzuster, mevr. M.—K., haar eens verteld had van een paranormaal gebeuren, dat zich een aantal jaren geleden in een visschersgezin had voorgedaan.

De week daarop gaf zij mij een brief, welken zij zoo juist van haar schoonzuster had ontvangen.

Ondanks het feit dat het geval zich reeds 20 jaar geleden heeft voorgedaan, en wij voorts de zoozeer gewenschte bevestigingen van getuigen missen, zoo heb ik nochtans gemeend den brief te mogen publiceeren, daar de beschrijving in elk opzicht het stempel der echtheid draagt. Dit laatste is niet alleen mijn meening, maar ook die van hen, aan wie ik den brief voorlegde.

TENHAEFF.

„Lieve Adri: Vreeselijk wat een verzoek; ga je een lezing houden of debatteeren? Ik kom nèt van Wassenaar waar ik eenige dagen logeerde, en vond, thuis komende, natuurlijk het noodige te doen. Enfin, dat moet dan maar wachten. Je zult niets aan mijn verhaal, dat absoluut ongedocumenteerd is, hebben, maar ik vind het zoo hinderlijk om mij er op die manier af te maken; en het is mij verteld door een allerliefste, doodnuchtere, doodbedroefde vrouw, die van spiritisme of para-psychische (schrijf ik dat goed?) verschijnselen nooit gehoord heeft. Persoonlijk las ik daar eenige feuilletons over in de N. R. C., ik meen van Dr. ten Haeff of van Haeften, die er eerst merkwaardig afwijzend tegenover stond maar zoetjes aan bijdraaien ging, daar er veel niet te loochenen viel, dat hem eerst ongeloofwaardig of verstandelijk niet te verklaren had geschenen [1]).

Ongeveer 20 jaar geleden is de sloep van Toon den Brater gebleven op 5 December; één der opvarenden (13 waren aan boord) heette Aai Boogerman en was getrouwd met Arjaantje Jongejan, die jaren bij Oom Hendrik heeft gediend. Zij hadden een dochtertje van een jaar of 12 en en tweeling-jongetjes van toen 6 à 7 jaren. Oom Hendrik stuurde af en toe wel eens een douceurtje voor hun spaarpot. Op dien 5den Dec. was het hier prachtig weer; Arjaantje stond in het visschersstraatje (aan den havenkant — Jaap weet het wel) buiten te wasschen; keek op van de waschtobbe en zag daar Aai, haar man, in zijn zeegoed bij haar staan, hetgeen zij *heerlijk* vond. Dit herhaalde zich verscheidene malen, zoodat zij — toen haar zuster Willempie 's middags bij haar kwam — zeide: wat een plezierigen middag heb ik nou toch gehad; ik had almaar Aai om mij heen, ik zal het eens op mijn kalendertje aanstreepen en als hij

1) Dit is niet geheel juist. T. TOCH WEL EEN BEETJE, WANT IETWAT DRAAIERIG IS T. WEL

thuis komt vragen of hij dien dag ook zoo „hard aan mijn heit gedacht."

Toen nu de visschersvloot eenige dagen later geleidelijk aan binnenviel, vroeg de een na den ander: „Is Toon den Brater er al?" Zij hadden op 5 Dec. erg noordelijk bij het Skagerrak liggen visschen, waren daar plotseling door een sneeuwstorm overvallen, en toen de bui over was, had niemand iets van de sloep van den Brater gezien.

Pas *toen* begonnen de vrouwen en de reeders ongerust te worden, maar eer dat *ik* naar Arjaantje toe durfde gaan, was het zeker nog twee weken later, want toen pas had Pa de hoop op gegeven en pas toen kreeg ik haar verhaal; die zuster Willempie zat er toen bij, die kon geen woord zeggen (hun vader was bij Willem Viskil gebleven en was toen ook bij haar Moeder gendag wezen zeggen, maar dat is een ander verhaal) maar zat maar stil tranen weg te vegen, zij bevestigde met een hoofdknikje af en toe wat de jonge weduwe vertelde en wees op het kalendertje naast den schoorsteen, waarop de datum was genoteerd (want daar noteerde zij alles op wat Aai, als hij thuiskwam, weten moest — vooral of de tweelingetjes zoet of stout waren geweest.)

Ik meen dat zij mij ook nog vertelde, dat zij aan de waschtobbe samen gepraat hadden (man en vrouw bedoel ik) maar dat weet ik niet zeker, wèl dat er van bezorgdheid of droefheid bij de vrouw toèn geen sprake was.

„'t Was buitengewoon pleizierig" herhaalde zij een paar keer. Twee of drie nachten later droomde zij, dat Oom Hendrik haar een briefje schreef: „Arjaantje, de sloepen besommen zoo weinig, hierbij een extra'tje want de tweelingen zullen wel nieuwe pakjes kunnen gebruiken", en toen viel er een *tientje* uit het couvertje. Zoo gauw als Oom Hendrik door Pa van de ramp hoorde, zond hij haar een briefje, waarin Fl. 10.— (veel meer dan zijn gewone presentje) „want de tweelingen zullen nu wel nieuwe rouwpakjes noodig hebben."

Ik zou natuurlijk het juiste jaartal en (mogelijk juisteren datum) kunnen te weten komen — ook den naam van de sloep —, maar die vrouw zelf kan ik onmogelijk om een herhaling vragen; zij zijn erg orthodox, en zouden beslist allemaal gegriefd zijn, als ik dit in verband met de geestenwereld of wat ook bracht. Er doen onder die oude, haast uitgestorven visschersbevolking altijd zulke verhalen de rondte, ook van den ouden van Delft b.v., die af en toe ging zitten slapen op de groote reis en dan in het dorp ging kijken of de vrouw van den stuurman al bevallen was, of het kind van den kok beterde; en wat hij dan vertelde, bleek

bij thuiskomst altijd waar te zijn[2]). Nu dag hoor! Wel te rusten allemaal je Emma."

2) Het zou zeker van belang zijn indien folkloristen eens een onderzoek gingen instellen naar de verhalen welke onder onze visschersbevolking in omloop zijn met betrekking tot het geestenzien en daaraan verwante verschijnselen.

Vgl. A. G. v. Hamel: „Supranormale verschijnselen op IJsland" in T. v. P., VI. pag. 177.

Boekbespreking.

Dr. med. RICHARD MAURICE BUCKE: *„Kosmisch Bewustzijn. Een studie in de evolutie van den menschelijken geest"*. Uit het Amerikaansch vertaald door J. H. W. BOELENS. Uitgeverszaak Gnosis. Amsterdam O. 1934.

De schrijver van dit boek is vroeger directeur van een krankzinnigengesticht in Canada geweest. Hij heeft, toen hij zesendertig jaar was, een zielservaring gehad, die van beslissenden invloed op zijn verder leven is geweest. Deze noemt hij de sensatie van het „Kosmisch Bewustzijn", die hij aldus beschrijft: Een moment lang flitste er een straal van den Brahmischen luister door zijn brein, die sinds dat oogenblik zijn leven verlichtte; in zijn hart viel een druppel Brahmische gelukzaligheid, waarvan de hemelsche kracht hem voor altijd bijbleef. Het had niets te maken met gelooven, neen, hij zag en wist dat de kosmos geen doode materie, maar een levende tegenwoordigheid, de ziel van den mensch onsterfelijk, het universum zóó gebouwd en geordend, dat alle dingen zonder eenig „toeval" samenwerken tot ons aller heil; dat liefde de grondslag der wereld is en op den langen duur iedereen absoluut zeker gelukkig zal worden. Hij verklaart met stelligheid in die weinige seconden van verlichting meer te hebben geleerd dan in die voorafgaande maanden of zelfs jaren van studie, terwijl hij veel leerde, wat geen studie hem ooit had kunnen openbaren.

Bucke tracht nu in dit lijvige werk aan te toonen, dat wat hij „kosmisch bewustzijn" noemt, de laatste faze van een evolutieproces van het bewustzijn is, dat in vier verschillende stadia verloopt: de eerste is de perceptieve geest, opgebouwd uit percepties of via de zintuigen tot ons gekomen indrukken; ten tweede de geest, die uit percepties en receptieve beelden is gevormd — de zgn. receptieve geest, d.i. de geest met eenvoudig bewustzijn, verder: de zelfbewuste geest en ten slotte de intuïtieve geest, wiens hoogste element geen receptief of conceptief beeld, maar een intuïtie is. In dezen geestestoestand openbaart zich het kosmisch bewustzijn. In de ontwikkeling van den mensch als soortwezen zijn er tot dusver maar zeer enkelen, die dit kosmisch bewustzijn hebben mogen ervaren, maar de schrijver is er vast van overtuigd, dat de toekomst van de menschheid de zegepraal van het „kosmisch bewustzijn" zal zijn. Wat tot nu toe maar bij enkelen is doorgebroken zal dan even algemeen zijn als nu het zelf-bewustzijn, dat immers ook een faze van een zeer lang evolutieproces is. Hij geeft in het derde deel de volgende kenmerken aan van het „kosmisch bewustzijn": het subjectieve licht, d.i. de ervaring van innerlijk verhelderd-worden, de beleving van een glans, die alle door de zintuigen waargenomen licht overtreft; de moreele verheffing: deze is zóó, dat de eenheid met en de liefde tot alle wezens wordt ervaren, en als het hoogste geluk wordt beleefd en het gevoel van onsterfelijkheid; dit blijkt essentieel in dien zin, dat het als vereeuwiging in het hier en nu wordt aanvaard; de vrees voor den dood

evenals het zondegevoel verdwijnen absoluut. Degenen die dit ervaren zijn bijna allen omstreeks veertig jaren oud; ze behoeven volstrekt niet op intellectueel gebied uit te blinken, maar ze moeten slechts physiek en moreel gezond zijn; van allen die het beleefd hebben gaat een onuitsprekelijke bekoring uit; bij velen kan er zelfs een „transfiguratie" worden waargenomen.

De schrijver behandelt dan een aantal personen, waarin het „kosmisch bewustzijn" blijkbaar is doorgebroken: Gautama de Boeddha, Jezus de Christus, Paulus, Plotinos, Mohamed, Dante, Las Casas; Johannes van het Kruis, Francis Bacon, (deze is volgens hem de schrijver van Shakespeare's werken), Jakob Boehme; William Blake, Honoré de Balzac, Walt Whitman, Edward Carpenter en dan nog een aantal voorbeelden van minder bewijskracht, o.a. Laotse, Mozes, Socrates, Swedenborg, Emerson, Thoreau, Ramakrishna e.a.

De beteekenis van dit boek bestaat hierin, dat het inderdaad de treffende overeenkomst aantoont tusschen de „unio mystica", de bovenbewuste eenheidsbeleving bij een groot aantal Oostersche en Westersche persoonlijkheden. Bucke is er in geslaagd, door telkens de ervaringen van deze menschen met elkaar te vergelijken, zijn leer van het kosmisch bewustzijn als het doorbreken van een nieuw besef, dat wellicht eens tot een meer algemeen bewustzijn zal gaan behooren, aannemelijk te maken. Zijn kennis op dit gebied is bewonderenswaardig; soms is zijn keuze echter minder goed te begrijpen, vooral omdat hij van de groote mystieken alleen Johannes van het Kruis en niet Meister Eckhart of Tauler behandelt, die toch zeker ook hier vermeld moeten worden. Zijn boek geeft een zéér lezenswaardig overzicht van de ervaringen der groote verlichten der menschheid. Ook voor den parapsycholoog is de lectuur er van zéér aan te bevelen: Bucke behandelt het geval van Stainton Moses, waarin zich, volgens hem, eveneens iets van het kosmisch bewustzijn heeft gemanifesteerd; de parapsychische en paraphysische verschijnselen zijn, volgens hem, kiemen van nieuwe vermogens, waarvan we op het oogenblik nog even weinig weten als een duizend jaar geleden van het kosmisch bewustzijn en die niet noodwendig universeel moeten worden, maar waarvan toch kan worden vermoed, dat ze in latere tijden meer verspreid en meer algemeen zullen worden (een hypothese, die we ook bij Tenhaeff terugvinden in zijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", blz. 237).

Het boek lijkt mij onberispelijk en met veel kennis van zaken vertaald. In de literatuuropgave mis ik het boek van Carpenter: „Heidendom en Christendom", dat, voorzoover ik weet, een der eerste geschriften is, waarin de leer van het kosmisch bewustzijn is uitgesproken en dat ten onzent nog veel te weinig bekend is.

HERMAN WOLF.

Aan onze lezers in Ned. O. Indië.

Op verzoek van de N.V. Philips' Omroep Holland—Indië zal Dr. W. H. C. Tenhaeff op Donderdag 9 Mei a.s. 13.10 Ned. tijd een voordracht houden voor de Indische luisteraars over: „voorspellende droomen."

INHOUD.

Mededeelingen der S. P. R.

Psychoskopische proefnemingen.

Mevr. C. J. POOT.

In het laatst van 1930 kwam ik in aanraking met mevr. C. J. Koster—Poot (thans mevr. Poot). Dat was bij gelegenheid van een semi-openbare bijeenkomst, waarin zij haar paragnostische (psychoskopische) vermogens demonstreerde. Hetgeen ik bij deze gelegenheid te zien en te hooren kreeg, gaf mij aanleiding nader contact met haar te zoeken, en zóo geschiedde het, dat ik in Januari 1931 haar twee malen in haar woning te Amsterdam bezocht om proeven met haar te nemen.

Mijn proefpersoon had haar „opleiding" ontvangen in de „gezellige" sfeer van een Amsterdamschen (openbarings-) spiritisten-kring. Zooals men weet maakt men er in dergelijke kringen in den regel geen bezwaar tegen, de psychoskopisten een beetje op weg te helpen en houdt men er daar bovendien vaak allerlei vaste principes op na in zake het gebruik van inductoren. [1])

Nu moge het waar zijn dat het „visschen" der psychoskopisten volgens de hypothese der „universeele associatie" te verdedigen is [2]), ik ben nochtans van meening, dat de experimenteerende parapsycholoog beter doet daar niet op in te gaan. Hoe gemakkelijk kan men, onder bepaalde omstandigheden, alleen reeds door het „trekken van een gezicht", een indice geven, waarmede de proefpersoon zijn (haar) „voordeel" kan doen, en daardoor de uitkomsten zijner onderzoekingen vertroebelen.

Ik kan mij zeer goed begrijpen, dat de tegenwoordigheid van een zwijgend-noteerenden proefleider op bepaalde proefpersonen een eenigszins irriteerenden en deprimeerenden indruk maakt. Gelukkig zijn er — gelijk de ervaring leert — onderscheidene die dit kunnen verdragen. Mevr. v. Strahl—Mahlstedt [3]) b.v. heeft er nooit eenigen last van ondervonden. Als ontwikkelde vrouw begreep zij, dat het wetenschappelijk onderzoek een dergelijke houding van de zijde van den proefleider vereischt. En is zij

1) Men denke aan de gewoonte de voorwerpen in zijden doekjes te verpakken. Deze gewoonte resulteert uit het fluïde geloof. Voor het welslagen der proeven bij proefpersonen, die sterk aan een theorie „hangen", is het in een aantal gevallen gewenscht, dat de proefleider niet zondigt tegen deze theorie in tegenwoordigheid zijner proefpersonen, daar „zondigen" hier beteekent de pp. negatief beïnvloeden.

2) Zie T. v. P., V, pag. 272.

3) In 1929 nog mevr. Plaat—Mahlstedt. Zie T. v. P., II, pag. 1 e.v.

er ook al eens een enkele maal toe over gegaan een vraag te stellen, zoo was een „glimlach", of de een of andere schertsende opmerking voldoende, om haar voort te doen gaan.

Mevr. Poot daarentegen werd geprikkeld door mijn stilzwijgen. Het was haar kennelijk een behoefte *tijdens* het experimenteeren teekenen van goed- of afkeuring te ontvangen. Niet alleen omdat zij dit nu eenmaal gewend was, doch ook omdat zij (ondanks mijn pogingen om haar zooveel mogelijk op haar gemak te stellen) door mijn tegenwoordigheid haar zelfvertrouwen ondermijnd zag. [4]) Een en ander heeft er toe geleid, dat ik slechts een gering aantal proeven met haar heb kunnen nemen.

Het rapport van dit onderzoek ligt sinds Februari 1931 in mijn schrijftafel.

Oorspronkelijk lag het in mijn bedoeling de resultaten van dit (in zekeren zin onvoltooide) onderzoek in de een of andere studie te verwerken en niet tot afzonderlijke publicatie daarvan over te gaan. Ik kom thans op dit voornemen terug, daar de publicatie van het rapport, als bijdrage tot onze kennis van de psychoskopie, toch haar nut kan doen.....

Zooals reeds gezegd werden de proeven genomen in de woning van mevr. P. te Amsterdam. Pp. en ik zaten daarbij beiden aan de tafel in haar huiskamer. Pp. nam de inductoren, welke ik in een tasch medebracht en haar achtereenvolgens overhandigde, aan, hield deze eenigen tijd in haar handen waarbij zij ze bekeek (haar aandacht daarop richtte) om mij vervolgens haar „indrukken" te vertellen, welke ik terzelfder tijd noteerde.

Hierachter volgen de aanteekeningen, door mij dus tijdens de beide zittingen gemaakt. Het is een getrouw verslag van haar woorden, voorzien van mijn beoordeelingen. Eenige frappante gezegden mijner pp. heb ik cursief laten drukken.

I.

Inductor: pasportret van een man op ongev. 20-jarigen leeftijd.

Proefpersoon: „Iemand met een driftig en zenuwachtig temperament (goed). In zijn jongen tijd was hij bazig (goed). Een man die voor zichzelf een moeilijk karakter heeft (goed). Hij heeft veel meegemaakt in zijn huiselijk milieu (goed). Hij heeft een zakelijk milieu gehad (goed). Hij is geen lui element (ja en neen. Zijn activiteit staat sterk onder in-

4) Bij het onderzoek van Rhine en medewerkers heeft men statistisch den storenden invloed van bepaalde personen op de proefpersoon na kunnen gaan. Zie T. v. P., VII, pag. 108 en 109.

vloed van zijn emotioneel leven). In zijn jongen tijd heeft hij een ziekteproces doorgemaakt. Zijn longen zijn zwak (goed). (Pp. hoest). Iemand met honderden gedachten (goed). Hij heeft een moeilijk maar een goed karakter (moeilijk karakter: ja. Goed karakter: dit is hier te vaag). Een diepdenker (zoo kan men hem zien).

In zijn jonge jaren was hij zeer heerschzuchtig (goed). *Aanvankelijk kwam hij zeer gemakkelijk aan geld, later niet meer* (goed). Ik krijg een onbehagelijk gevoel in de maagstreek (?). Is hij nu 50 of 52 jaar? (neen).

Ik zie hem in een laboratorium (goed). Hij is bewegelijk (goed). Hij gaat om met een donker persoon die glimmende dingen hanteert (goed). Hij is niet dom, *maar zeer verwend door zijn moeder* (goed). *Zij heeft een afgod van hem gemaakt.* Wat heeft hij tusschen zijn veertiende en zijn achttiende jaar in zijn ouderlijk huis meegemaakt? (vaag). Hij is verwant aan U, of heeft althans iets met Uw familieband uitstaande (goed).

Hij is goed geschoold en *vindingrijk* (goed). Zijn gestalte is groot (goed). *Hij is verwend door zijn moeder* en van den invloed van den vader merk ik niet veel (goed). De moeder heeft kringen onder de oogen (?), zij zucht veel (?) en is heerschzuchtig (goed).

Ik zie hem op 14- of 15-jarigen leeftijd. *Hij wil zich overal mee bemoeien en steeds No. 1 zijn* (goed). Dat is de schuld van zijn moeder (goed). Hij is een driftkop en erg kort van stof (goed). Hij is gemanierd (goed); een gentleman (goed), pedant en netjes (goed), En toch is hij ook vaak zeer slordig (goed). *In zijn naam komen een T en een I voor* (goed).

Hij heeft gestudeerd (goed). Hij is arts (medisch student). Ik zie hem in een groote inrichting, een ziekenhuis, een laboratorium (goed). Ik krijg van alles voor mij. Ik zie hem lijken ontleden (goed). Een groot gebouw; een snijkamer.

Hij heeft een goeden kop (goed), maar hij is gemakzuchtig (goed). Dikwijls gooit hij iets achter zich aan (goed). *Zijn moeder heeft hem bedorven* (goed). *Wat rookt die man ontzettend veel* (goed). Hij is niet gemakkelijk te raden (goed). Eigenwijs (goed). *Hij is een geweldig rooker* (goed). Hij heeft een grooten mond en een klein hart (goed).

Hij eet veel brood en weinig middageten (goed). Vaak is hij vermoeid tusschen de schouderbladen. Hij moet oppassen voor zijn longen (goed). Hij is onrustig in zijn slaap (goed). Hij woont niet in Amsterdam maar in een plaats ongeveer een uur met de trein hier vandaan (goed).

Heeft deze heer een dame? (goed). Hij is niet altijd even lief voor haar (goed). Hij wil alles hebben (goed). Egoïst (goed). *De dame waar-*

mede hij omgaat is kleiner dan bij en donker (goed). *Zij werkt in een druk bedrijf* (goed). Zij is weleens verdrietig omdat hij zoo wispelturig is (goed). Hij kan sjagrijnig zijn en zeer moeilijk." (goed).

II.

Inductor: portret van een vrouw van omstreeks 45 jaar.

Proefpersoon: „Een dame die steeds nerveus is geweest (goed). Een vrouw waarvan het leven moeilijk is (goed). Een „kat" met een goedig temperament (?). Zij heeft veel te doorstaan gehad (goed). Coquet (goed). Haar leven is niet tot ontplooiing gekomen (goed). Moeilijkheden (goed). Zij was gauw in de put (goed). Heeft zij — op jeugdigen leeftijd — het verlies van haar vader meegemaakt? (goed). Een onbehaaglijk gevoel in het hoofd (?). Een onprettig gevoel in den buik (?). Heeft zij tusschen 20 en 38 jaar aan den buik geleden (?) Appendicitis (neen). Groote wilskracht (goed). Drukke omgeving (ik zou haar omgeving niet druk genoemd hebben). Is zij in de verpleging geweest? (neen). Zij is bedrijvig geweest (goed). Zij heeft veel menschen vertrouwd (?). *Haar man is moeilijk* (goed). *Wat is er met hem? God hoe moeilijk. Strijd en verdriet* (alles juist). De man is niet gezond (twijfelachtig). *Ik zie eenige kinderen, twee à drie. Heeft die dame drie jongens* (goed). *Er is een lastige bliksem bij; die is niet gezond* (goed). Ik word verdrietig. Een goede moeder. Zij is meer op haar kinderen dan op haar man gesteld (alles juist). Zij is gebroken (goed). Liep zij met zelfmoordplannen rond (?). Heeft de eerste of de tweede zoon een wond gehad (?) *Ik zie een zoon die ziek is* (goed). *Hij leest* (goed). *Ik zie een kamer met boekenkasten en een piano* (goed). *Een groote kamer, gezellig aangekleed* (goed). *Zij heeft zich opgeofferd* (goed). *Haar zoon heeft een kwaal* (goed). *Een moeilijk karakter* (goed). *Zij lijdt en weent, maar wil dat nooit weten* (goed). *Een gebroken vrouw* (goed). Zij brengt een vinger aan den mond (?). Zoo heeft zij menig angstig uur doorgebracht (?). Moeilijkheden op geldelijk gebied (goed). *Er was soms geen geld in huis* (goed). Zij houdt van netjes (goed). Een groote angst bekruipt mij ....." (goed).

III.

Inductor: pasportret van een vrouw van omstreeks 20 jaar.

Proefpersoon: „Niet voor de poes. Zij is lastig voor zichzelf en haar omgeving (goed). Zij is moeilijk te voldoen (goed). Heerschzuchtig (goed). *Is zij in de verpleging geweest?* (ja). *Nu doet zij kantoorwerk* (ja). Zij flapt er alles uit (goed). Ik krijg een doodmoe en onbehagelijk gevoel (?). Zij

ruikt uit haar adem (?). Zij is moeilijk in haar huiselijke omgeving (goed). Het is haar nooit naar den zin te maken (goed). Kouwelijk (goed). Kon zij niet met haar moeder overweg? (goed). Zij had beter nooit geboren kunnen worden (dat hebben meer menschen van haar gezegd). Zij heeft innerlijk meer doorgemaakt dan wij weten (misschien). Zij is krengerig (goed). Een manvrouw (goed). Haar vader was veel op reis (goed). *Er klopt in die familie iets niet* (zij is een „onecht" kind dat door een medelijdend man werd „aangenomen"). *Er zijn duistere dingen* (goed). Zij weet er niet alles van (waarschijnlijk juist). Dwars, koppig (juist). Een stumperd (goed). Zij is erg becritiseerd geworden (goed). Zij staat zichzelf in den weg (goed).

IV.

Inductor: pasportret van een vrouw van omstreeks 30 jaar.

Proefpersoon: „Ik word koud (?). Is zij niet meer in leven? (zij leeft nog, maar was bij herhaling zeer ernstig ziek. Men vreesde vaak voor haar leven). Zij heeft een goed karakter (goed). Zij leek hard maar dat is niet zoo (dit lijkt mij onjuist). Zij heeft veel meegemaakt (goed). Honderden gedachten bestormen mij (goed). Ik krijg een onbehagelijk gevoel in hoofd, maag en buik (goed). Zij is niet lui maar steeds werkzaam en bedrijvig geweest (goed). Haar keel is vatbaar (goed). Een mediumieke vrouw (goed). Zij heeft droomen die uitkomen (goed). Zij heeft bange oogenblikken beleefd (goed). Een moeilijk leven (goed). Een gejaagde gang; een druk leven (goed). Zij heeft veel goed willen doen maar men heeft haar vaak ondankbaar behandeld (goed). Ik krijg een neiging om te huilen (goed). Zij heeft veel verwerkt in haar ziel (goed). Als zij geraakt is kan zij spontaan iets zeggen (goed). Ik krijg een droge mond (?). Ik ben moe tusschen de schouderbladen (goed). Zij heeft nooit alles verteld (goed). Van haar zestiende jaar af heeft zij moeilijkheden gehad in haar huiselijk milieu en door familiebanden (goed). Ik zie haar moeder bij haar. Een vrouw die het haar in een scheiding draagt (goed) en een grauw gelaat heeft (goed). Een lijdende vrouw die veel geprakkizeerd heeft over deze dochter (goed). In haar naam komt een M voor (goed). De oude dame heeft veel leed gehad (goed). Rheumatisch (goed). De dame komt uit een gezin waarin drie kinderen waren (feitelijk zijn er vier; maar drie zusters waren jarenlang bij elkaar daar de oudste vroeg trouwde). Zij is één van deze drie (goed). Ik zie haar vader en haar moeder. De vader is het eerste overleden (goed). Ik krijg den indruk

van opoffering. Zij is in een beslotenis geweest wegens ziekte (goed). Ik krijg een onbehagelijk gevoel in mijn binnenwerk (goed). Zij was erg lief voor haar moeder (goed), Moeder en dochter waren één (goed). Zij houdt van muziek (goed). Klassieke muziek (goed). De moeilijkheden begonnen op ongeveer 20-jarigen leeftijd (goed). Zij is kouwelijk (tamelijk). Prikkelbaar (tamelijk). Als zij menstrueert is zij ongenietbaar van humeur (neen, niet ongenietbaar van humeur; maar de menstruatie grijpt haar lichamelijk steeds zeer aan en zij lijdt dan vaak hevige pijnen). Zij is niet dom (goed). Haar longtop is aangedaan (goed). Medium (goed).

Haar moeder en zij hebben moeilijkheden gehad door een man (goed). *Zijn éene oog is grooter dan zijn andere* (goed). Een naam met een J. er in (goed). De buitenwereld weet van deze moeilijkheden niets af (goed). Zij is wispelturig (dat vind ik niet). Zij schommelt tusschen ja en neen (zij is zeer besluiteloos). Haar vader was een donker man met snorren (goed). Een forsche man (goed). Hij was aan een groot gebouw verbonden (goed). Er is veel strijd en moeilijkheden in haar familie geweest (goed). Zij geeft zich niet graag als medium (goed).

V.

Inductor: pasportret van een heer, omstreeks 30 jaar oud.

Proefpersoon geeft een oncontroleerbare beschrijving van het leven van dezen man (zij „ziet" hem als een man van ongeveer 57-jarigen leeftijd terwijl hij thans — 1935 — omstreeks 40 jaar oud is). Hetgeen zij over zijn beroep en karakter zegt is niet onjuist. Hier en daar echter wat vaag.

VI.

Inductor: vulpenhouder.

Proefpersoon: „Donkere dame, kleurig gelaat (goed). Standvastig (goed). Zij kan niet tegen hardheid (goed). Zij heeft een gesloten karakter (goed) en is zeer werkzaam (goed). Eenige jaren geleden heeft zij een grooten strijd gestreden (goed). Haar vader is overleden (goed) evenals haar moeder (goed), maar haar vader ging eerst (goed). Zij denkt veel (goed). Is zij in de verpleging geweest? (neen). Ik bewonder haar gemoedelijk karakter (goed). Zij zegt niets wat zij niet weet (goed). Zij heeft sterke sym- en antipathieën (goed). Haar neen is neen (goed). Een lieve verschijning (goed). Ik zie haar in een milieu van twee à drie familieleden (goed). Een harde werkster (goed). Er is een familielid waar zij erg aan hangt: haar

zuster (goed). Zij houdt niet van gemaaktheid (goed). Zij kan spontaan lachen en heeft buien van vroolijkheid (goed). Zij is geen vrouw voor een groot gezin (goed), maar toch had ze wel graag een kind gehad (goed). Zij is gezond, hoewel vaak moe in rug en lenden (goed). Ik heb een onbehagelijk gevoel in rug en buik (juist). Wat zucht zij vaak (goed). Zij denkt veel en er zijn dingen die haar zeer doen (goed).

Haar is leed aangedaan (goed). Zij is kouwelijk (goed) en beeft soms over haar geheele lichaam (goed). In haar slaap is zij onrustig (goed). Zij is niet sterk (goed). Een reine vrouw (goed). Zij heeft te veel gepraesteerd (goed). Zij is dood moe (goed). Zij maakt het haar man zoo aangenaam mogelijk (goed) maar hij neemt soms te weinig notitie van haar (goed). Zijn ouders weten haar niet te waardeeren (goed).

Haar vader droeg ambtskleeding (niet geheel onjuist — hij kleedde zich steeds deftig). Zij maakt geen muziek, maar bij haar ouders was een piano (goed). Haar vader maakte muziek (goed). Hij was een forsche man (goed). Haar ouders konden het goed met elkaar vinden (goed). Haar vader was ouderwetsch (goed). Een vrouw die niets zegt maar alles verwerkt (goed). Zij kan geen veronachtzaming verdragen (goed). Zij is op en top een dame (goed). Zij kan weemoedig iets zeggen (goed). Haar ouders hadden wat geld (goed). Zij doet wetenschappelijk werk met veel enthousiasme (goed). *Zij heet Johanna* (ja, zoo heet zij officieel, maar zij wordt anders genoemd).

VII.

Inductor: briefje, eenige malen opgevouwen. Om den inhoud van dit briefje te kunnen lezen zou pp. het briefje hebben moeten openvouwen (hetgeen zij niet deed). De brief is geschreven door een persoon geheel vreemd aan pp. en bevat enkele citaten uit een tijdschriftartikel.

Pp. vertelt mij enkele juiste dingen over den briefschrijver: „.... hij heeft moeilijkheden in zijn gezin .... hij heeft sterke sym- en antipathieën. Driftig en nerveus. Hij studeert op natuurkundig gebied. Een buitenman. Hij komt uit het Noorden van het land .... Hij heeft iets gebiedends over zich. Hij neemt niets van anderen aan. Hij is koppig ...."

Ofschoon de briefschrijver de zestig reeds gepasseerd is vertelt zij mij van hem dat hij student is en college loopt. Dit is niet juist. Ruim veertig jaar geleden was de betreffende persoon echter wel student en liep toen college. Wij weten dat onze proefpersonen zich bij herhaling in den tijd „vergissen", zoodat men hier zou kunnen zeggen dat zij het verleden als

tegenwoordig zag. Als dit zoo is dan moeten wij haar gezegde: „Hij is tusschen 22 en 24 jaar oud.... ik zie hem veel blokken en studeeren. Hij studeert voor iets...." niet als „foutief"[5]) beschouwen en zeggen dat zij twee levensperioden van den briefschrijver door elkaar heeft beschreven.

Het gezegde: „Hij is niet altijd met zijn hoofd bij zijn studie. Zit er een meisje tusschen?" kan op beide levenstijdperken betrokken worden, daar de briefschrijver niet lang na de proefneming zijn huwelijk liet ontbinden en hertrouwde.

Men kan — vanzelfsprekend — onderscheidene gezegden der pp. hier ook als te weinig karakteristiek qualificeeren.

Een welwillend beoordeelaar zal hier veel goeds, een onwelwillend veel „foutiefs" in vinden.

VIII.

Inductor: brief, eenige malen gevouwen. De inhoud van dezen brief (welke pp. echter niet onder de oogen is gekomen) geeft geen enkele indice.

Met uitzondering van het feit dat pp. „ziet" dat de briefschrijver „veel gereisd heeft voor zijn vak om succes te oogsten" is de beschrijving welke zij van hem geeft ten eenenmale onjuist.

Het komt mij voor dat de op beide zittingen bereikte resultaten voldoende zijn om te erkennen, dat mevr. Poot over paragnostische faculteiten beschikt. Vanzelfsprekend hebben wij rekening te houden met de mogelijkheid, dat enkele treffers het gevolg zijn van „toevallig goed raden"[6]) — maar er blijft een surplus dat op rekening der paragnosie dient te worden gesteld, al zijn wij ook niet in staat de grootte daarvan nauwkeurig te bepalen. Evenmin zijn wij in staat de elementen van dit surplus nauwkeurig te bepalen. Het gaat bij de waardeering van de uitkomsten van dergelijke onderzoekingen om een uitspraak, welke resulteert uit het eindoordeel, dat na een nauwkeurige beoordeeling van de resultaten van elke afzonderlijke proefneming door ons gevormd wordt. Dat dit eindoordeel den invloed van het oordeelende subject heeft ondergaan spreekt wel vanzelf. Daarom is ook de persoon van den beoordeelaar hier van beteekenis. Is hij deskundige en streeft hij er naar zijn eigen subjectiviteit zooveel mogelijk te reduceeren (d.i. zoo objectief mogelijk te zijn.)?

5) Zie T. v. P., V, pag. 272. Szántó wil slechts spreken van „positive" en „unentschiedene" proeven.

6) Dat de pp. kennis zou bezitten van de moderne karakterologie (Kretschmer) en zich bij de portretten door deze kennis heeft laten leiden acht ik uitgesloten. Zij is een zeer eenvoudige vrouw voor wie de psychologische en psychiatrische vaklitteratuur ontoegankelijk geacht moet worden.

Bij de proeven van Rhine en medewerkers valt het subjectieve element in de beoordeeling weg, daar dergelijke proeven een nauwkeurige toepassing der kansrekening veroorloven. [7]) Het zou van een zekere starheid echter getuigen wanneer men zich uit dien hoofde slechts tot het nemen van dergelijke proeven bepaalde.

Een nauwkeurige bepaling der paragnostische faculteiten welke bij de psychoskopische experimenten met mevr. P. tot uiting komen is hier, gezien het gering aantal proeven, niet doenlijk. Vermoedelijk hebben wij hier te doen met een conglomeraat van telepathie en gedachtenlezen. Indien ik de gelegenheid had gehad het door mij ontworpen plan van onderzoek te verwezenlijken, zoo zou het mij zeer waarschijnlijk gelukt zijn haar faculteiten nader te bepalen, gezien het feit dat mijn streven bij dit onderzoek o.m. daarop gericht was....

J. W. SEMMLER.

Op Zaterdag 8 December 1934 werd in een zaaltje van de Vrouwenclub, Keizersgracht 580, Amsterdam, een voorloopig onderzoek ingesteld naar de paranormale begaafdheid van den Duitscher J. W. Semmler.

Aanwezig waren de leden H. M. Haye, Ir. L. J. Koopman, Ir. J. M. J. Kooy, Dr. D. B. Kroon, D. E. Lissauer, J. J. Poortman, Dr. C. A. Steenbergen, Jhr. Dr. Nico van Suchtelen, Dr. Herman Wolf en schrijver dezes.

De heer Semmler begon met een en ander over zichzelf mede te deelen. Hij werd opgevoed in een R. K. gezin en vertoonde reeds vroeg paranormale verschijnselen. Als zesjarige knaap had hij eenige malen „gezichten", betrekking hebbend op sterfgevallen, welke kort daarop in vervulling gingen.

Een en ander verontrustte hem zeer.

Als knaap van 15 jaar trok hij in den oorlog (1915) als vrijwilliger.

Thans had hij volop gelegenheid de juistheid zijner „gezichten" te controleeren. Hij zag vooruit welke zijner kameraden door het vijandelijk vuur gedood zouden worden, wie gewond zouden worden, enz. Zooals licht te begrijpen valt was deze gave eer een vloek dan een zegen voor hem. Zoodra hij daartoe de gelegenheid kreeg zocht hij zich met alcohol te verdooven. De ellende van den oorlog en het „vreeselijke vooruitzien" hadden zijn geestelijke gezondheid dermate ondermijnd dat het leven hem zonder de geneugten van den alcohol een marteling scheen...

7) Zie T. v. P., VII, pag. 100.

Volgens zijn zeggen was hij ongeveer een jaar lang alcoholicus.

Na den oorlog leerde hij Dr. Rud. Steiner kennen. Aan hem dankt hij zijn behoud. Hij maakte een scholing door. Thans is hij zoover dat hij niet meer, gelijk voorheen wel gebeurde, op straat of in een zaal spontaan in een diepe trance (welke volgens zijn zeggen soms uren aanhield) valt. Hij heeft geleerd zijn paranormale vermogens eenigermate onder den invloed van zijn bewust wilsleven te brengen. Van een z.g. natuurlijke somnambuul ontwikkelde hij zich tot een „beginnend" magiër.

Steiner leerde hem ook allerlei verschijnselen, waarmede hij (Semmler) eerst geen weg wist, begrijpen. Semmler sprak hier over de beteekenis van kleuren, welke hij in de z.g. aura der personen, met wie hij in aanraking komt, zegt te zien...

Langzamerhand kwam hij er toe van zijn begaafdheid een middel tot levensonderhoud te maken. Volgens zijn zeggen heeft hij zich ook wel in dienst gesteld van personen die bestolen of op andere wijze benadeeld waren geworden, met het doel de daders op te sporen. Daarmede heeft hij echter nooit veel succes geboekt, omdat hij zich bij dergelijke gelegenheden innerlijk geremd gevoelt. Hij is de meening toegedaan, dat hij zijn gave misbruikt wanneer hij deze aanwendt om een medemensch aan het gerecht over te leveren.

Na deze korte inleiding verzocht ik den heer S. ons toe te staan eenige proeven met hem te mogen nemen. De pp. stemde daarin toe en begon zijn indrukken met betrekking tot mijn persoon weer te geven. Aanvankelijk in tegenwoordigheid der aanwezigen. Op zijn verzoek heb ik mij echter ook een oogenblik met hem in een ander vertrek teruggetrokken. Op hetgeen hij mij zeide kom ik zoo aanstonds nog nader terug.

Daarna namen wij een viertal proeven met chemicaliën.

Dr. Kroon had vier fleschjes meegebracht, die op het histologisch laboratorium der gemeentelijke Universiteit gereed waren gemaakt; zij bevatten verschillende vloeistoffen. De fleschjes waren tweemaal in ondoorzichtig papier verpakt. Op het binnenste papier stond een nummer, op het tweede papier niets. Er was verder een brief in gesloten couvert welke de heer Kroon in zijn zak droeg. Deze brief was door een laborant op genoemd laboratorium — dezelfde die de fleschjes gevuld had — geschreven. De heer Kroon wist niet wat er in de fleschjes zat. De brief zou het hem leeren.

De pp. nam een der fleschjes in de hand, hield het eenige minuten

lang vast, waarna hij het plotseling neerlegde met de mededeeling, dat hij er geen contact mee kon krijgen. Dit fleschje werd daarna met I gemerkt.

Daarop nam pp. het volgende fleschje en zeide na verloop van enkele minuten: „Ich empfinde eine angenehme Belebung des ganzen Blutkreislaufes. Es muss jedoch etwas dabei sein, das hemmend oder störend wirkt inbezug auf die Darmfunktion. Es hat im allgemeinen eine gute Wirkung." De heer Kroon merkte dit fleschje met II.

Met betrekking tot het derde fleschje zeide de pp.: „Es wirkt direkt beruhigend und kräftigend. Es gibt eine rasche Behebung des Zustandes. Es wirkt erfrischend und erhebend auf den Blutkreislauf." Dit fleschje werd met III gemerkt. Wij merkten op dat de ademhaling van pp. tijdens dit experiment met fleschje III versneld was.

Met den inhoud van het vierde fleschje kreeg pp. ook weinig contact. „Es muss etwas sehr beunruhigendes sein. Es beeinträchtigt das Herz und es tritt wohl in der Darmgegend eine Stimulanz ein, aber im Allgemeinen ist es sehr beunruhigend." Dit fleschje werd met IV gemerkt.

De heer Haye stelde tijdens deze proefneming een ademhalingsfrequentie van 12 ademhalingen per minuut vast.

De heer Kroon ging thans over tot verificatie.

Fleschje I bevatte gedestilleerd water.

Fleschje II bleek alcohol (96 %) te bevatten. [1])

Fleschje III bevatte arsenicum in buitengewoon groote dosis. [2])

Fleschje IV bevatte een sublimaat-oplossing. [3])

Dr. Kroon was over dit resultaat niet ontevreden.

Na afloop dezer proefneming met de vier fleschjes werd een pauze gehouden. Daarna gaf pp. nog een tweetal proeven zijner psychoskopische begaafdheid met menschelijke inductoren ten beste. Als inductoren fungeerden thans de heeren van Suchtelen en Kroon. Beide malen trok de pp. zich met zijn inductor in een afzonderlijk vertrek terug.

In totaal beschikken wij over een vijftal karakter- en levensbe-

---

1) Kleine hoeveelheden alcohol versterken den hartslag, de pols wordt iets sneller. Het is alsof men zich minder vermoeid gevoelt. Alcohol beïnvloedt het slijmvlies van het maag-darm-kanaal schadelijk.

2) Arsenicum heeft een robureerende werking (men denke aan de arsenophagie = het eten van arsenik als schoonheidsmiddel en/of als prikkel in Stiermarken en in Amerika) en wordt wel als tonicum gebruikt.

3) Sublimaat is een doodelijk vergif. De algemeene werking is diep ingrijpend. Het beïnvloedt het hart. Homoeopathen gebruiken wel sublimaat bij dysenterie.

schrijvingen, daar de heer Haye op 2 December en de heer Koopman op 16 December zich aan pp. als inductor gaf.

Bij de beoordeeling van persoonsbeschrijvingen moeten wij er steeds op bedacht zijn dat een deel der resultaten gemakkelijk op rekening van „toevallig goed raden", combineeren en — in een aantal gevallen — kennis van de moderne karakterologie gesteld *kunnen* worden.

Wanneer de pp. van mij zegt dat ik een „Denkernatur" ben, die „in alles einzudringen sucht", dat ik „critisch" ben, zoo kan men zeggen dat hij een aantal eigenschappen noemt die een man, die de leiding in handen heeft van een bijeenkomst gelijk deze, behoort te bezitten (waarmede nog niet gezegd is dat hij ze inderdaad bezit). Voeg hierbij de neiging, welke den mensch over het algemeen eigen is, om zichzelf beter te zien dan hij in werkelijkheid is, en,... de pp. mag hier op een treffer bogen welke nog volstrekt niet op rekening zijner paranormale begaafdheid *behoeft* te worden gesteld (al is dit ook volstrekt niet uitgesloten).

Heeft de pp. zich beziggehouden met hetgeen de moderne karakterologie ons leert met betrekking tot lichaamsbouw en „karakter" (Kretschmer) zoo zal het hem niet moeilijk vallen om — gelijk hij deed — van een man als de heer Haye (wiens lichaamsbouw aan het pyknische type doet denken), een aantal karaktereigenschappen te noemen die deze als juist moest qualificeeren. Daarmede is — vanzelfsprekend — niet gezegd dat Semmler slechts lang zuiver verstandelijken weg tot de kennis dezer eigenschappen gekomen kan zijn.

Anders wordt het wanneer blijkt dat de heer S. mij een en ander weet te vertellen over een zaak welke ik eenige uren te voren met een Amsterdamsch hoogleeraar heb besproken. Hier viel niet te ontkennen dat pp. op paranormale wijze een vluchtigen blik in mijn „levensboek" had geslagen. Voorts vertelde hij mij een en ander met betrekking tot mijn karakter en mijn verleden dat voor mij voldoende was om te besluiten, dat zekere paragnostische faculteiten hem niet ontzegd kunnen worden.

Hetzelfde geldt met betrekking tot een aantal bijzonderheden, aan de andere heeren met betrekking tot hun verleden, omstandigheden en karakter verteld, en die ik in hun eigenhandig gemaakte protocollen, welke hier voor mij liggen, lees. Enkele dezer bijzonderheden zijn niet voor publicatie geschikt, daar zij intieme aangelegenheden betreffen en de anonymiteit hier niet volkomen bewaard kan blijven.

Uit de aanteekeningen van Dr. van Suchtelen:

Semmler: „..... Sie sind ein Freund der Natur. (Ik ben inderdaad een groot vriend van het buitenleven en kampeer buitengewoon graag) ..... Sie erhielten eine gute Erziehung, aber nicht genügend fur Sie, Sie hatten andere Bedürfnisse und suchten immer etwas anderes (volkomen juist). In der Schule zeigten Sie vor allem für zwei Fächer kein Interesse (vooral het onderwijs in economie en geschiedenis stond mij tegen — later kreeg ik echter een sterke belangstelling voor deze twee vakken, althans in hun wijdere beteekenis van sociologie en cultuurgeschiedenis). Erst am Ende der zwanziger Jahre hatten Sie Ihren Beruf bestimmt. (In het jaar 1906, 28 jaar oud, onderbrak ik mijn academische studie om mij als uitgever te vestigen. Dit bleef ik slechts enkele jaren om daarna mijn studie te voltooien. In 1913 werd ik wederom uitgever (Wereldbibliotheek). Men kan dus zeggen dat ik op 28-jarigen leeftijd mijn „beroep" vond). Es gibt Viele die Sie ehren und achten in Ihrer Umgebung, sowie in der Welt, aber dennoch stehen Sie allein. (Het gevoel van „alleen staan" is mij van mijn vroegste jeugd af eigen.) Auch in Ihrem Liebesleben standen Sie allein, bis eine neue Verbindung mit einer Frau Ihr Leben änderte. (Juist.) Sie hatten fünf Todesfälle in Ihrer Familie wovon ein Anlass gab zu einem finanziellen Streit. (Alles juist, indien men onder „familie" verstaat het ouderlijke gezin en het eigen gezin.) ...... Um Sie herum lebt ein junges Geschlecht. (Ik heb drie jonge kinderen, wat in het algemeen op mijn leeftijd niet te verwachten is.) ....." [4])

Uit de aanteekeningen van Ir. Koopman:

„....... Vor 4—5 Jahren konstatiere ich eine Aenderung: ein Todesfall eines Menschen, der Ihnen sehr nahe stand; heute aber ist dies wieder ausgeglichen. (Juist. Voor circa twee jaren [5]) verloor de heer Koopman iemand die hem zeer na stond door een vreeselijk ongeval hetgeen hem zeer schokte. „Ik ben dit te boven, d. w. z. weer in evenwicht, hoewel de herinnering levendig blijft".) Als besonders massgebend sind Ihre 25—28, sowie Ihre 32—35 Lebensjahre. (Juist. Toen ik ongeveer 28 jaar oud was, keerde ik tengevolge van het uitbreken van den oorlog naar het vader-

4) Op 10 Dec. 1934 schreef Dr. v. S.: „Volgens afspraak zend ik u hierbij mijn in het net geschreven aanteekeningen, plus de opmerkingen die ik er aan heb toe te voegen. Alles bij elkaar zijn er meer „treffers" bij dan ik aanvankelijk dacht."

5) De tijd klopt niet precies. Zooals bekend komen bij herhaling vergissingen in de tijdsbepaling bij „helderzienden" voor. Zie T. v. P., VII, pag. 40.

land terug en vond kort daarop mijn definitieven specialen technischen werkkring in Amsterdam. In dezen werkkring ben ik thans nog werkzaam. Op mijn 35ste jaar werd ik tot directeur der firma benoemd.) Sie stammen jedenfalls von einer Mutter die Ihnen sehr wertvoll ist; die Ahnen lassen auch erkennen, das Sie sich ziemlich tief mit diesem Mysterium befassen, das heisst das Interesse für die geheimen Wissenschaften liegt bei ihr, sowie bei Ihnen schon verankert. Ich beobachte im 2. oder 3. Glied rückwärts eine männliche Person die im Leben grossen Einfluss auf Sie gehabt hat, der sich auch ziemlich mit diesen Problemen innerlich befasst hat, aber der Aussenwelt gegenüber in dieser Hinsicht verschlossen war. In Ihnen schlummert eine grosse Erfindungskraft, die Sie auch voll ausnutzen. (Alles geheel juist.) . . . . . ." [6])

Uit de aanteekeningen van Dr. Kroon:

„In het verleden zijn geen bepaalde feiten te noemen. (Dit is juist.). . . . . . . Ge ondervindt veel invloed van muziek maar ge hebt een afkeer van harde muziek. (Ik ben een liefhebber van pianomuziek en speel steeds nog zeer veel.) Ge stelt geen groote eischen aan het leven. Ge hebt een groote belangstelling voor een bepaalde klasse van dieren. (Ik heb mij jarenlang beziggehouden met het verzamelen van vlinders.) . . . . Ge houdt U intensief met één probleem bezig met de bedoeling een bepaalde strijdvraag op te lossen. (Dit is juist.) . . . . In Uw jeugd is er èen sterfgeval voorgekomen. (Toen ik tien jaar oud was stierf een broer van mijn vader.) . . . ."

Uit een brief van den heer Haye:

„ . . . . Enkele dingen waren juist, die niet tot menschenkennis teruggebracht konden worden, terwijl „raden" mij erg gezocht voorkomt. B.v. dat ik „körperlich" mijn moeder „ähnlich" ben, terwijl ik „geistig" verschillende eigenschappen van mijn vader heb, o.a. een critischen zin. Verder de mededeeling dat ik in Februari en Maart 1934 . . . . (hier volgt een en ander over een zeer persoonlijke kwestie en waarmede pp. op de hoogte bleek te zijn T.) . . . . Wij hebben over het algemeen wel een gunstigen indruk gekregen. Volgens Semmler krijgt hij meerdere bijzonderheden indien hij meerdere malen „contact" met iemand heeft . . . ."

Dit laatste vertelde hij ook aan mij toen ik hem ondervroeg over zijn

6) Hier volgen eenige mededeelingen, betrekking hebbend op zakelijke onderhandelingen, door den heer Koopman in die dagen gevoerd. Zij zijn niet voor publicatie geschikt maar, volgens den heer K., klopt een en ander „verwonderlijk goed".

zelfwaarnemingen tijdens de proefnemingen. Hij vertelde mij toen, dat hij bij herhaling een „film" voor zijn „oogen" zag afdraaien. Bliksemsnel. Daarom zouden de dingen, welke hij zegt, zoo fragmentarisch zijn. Eerst wanneer hij geruimen tijd „contact" met iemand heeft kan hij zich op een of andere periode van diens leven concentreeren en daar meer van te weten komen.

ZIEKTEBESCHRIJVING.

Zooals de meeste psychoskopisten krijgt ook Semmler (evenals mevr. Poot) „nebenbei" „indrukken" met betrekking tot den lichamelijken en ziellijken toestand zijner inductoren. Derhalve kan hij tot de ziektebeschrijvende media gerekend worden.

Dr. E. Osty heeft in de: „Revue Métapsychique" (1929—30) een belangrijke studie doen verschijnen over: „Le diagnostic des maladies par les sujets doués de connaissance paranormale" waarin hij o.m. hun verschijnselen zoekt te rubriceeren.

De door Semmler gedane uitspraken kunnen in de navolgende rubrieken worden ondergebracht:

I. Diagnoses [7]) *voor aanwezige personen.*

„Gij hebt vaak met depressies te kampen." (Juist. A. [8]))

„Ihre Darmfunktion ist gut, die Störungen sind wenigstens nicht organisch." (Ik heb last van darmstoringen, maar deze zijn, volgens mijn medicus, van nerveuzen aard. B.)

„Sie sind melancholischer Natur: entweder himmelhoch jauchzend oder zum Tode betrübt .... Gesundheitliche Strömungen lassen nicht eine besondere Widerstandskraft erkennen .... die Füsse sind auch mit dunkler Schattierung umgeben." (Psychologisch goed beoordeeld. Lichamelijk heb ik niet veel weerstandskracht. De opmerking omtrent de voeten is juist. Zij zijn zeer pijnlijk daar ik lijdende ben aan een gewrichtsontsteking aan den middenvoet. Kortgeleden moest ik daardoor van turnen afzien. C. [9])).

II. Mededeelingen betr. ziekten waaraan de proefnemer in het verleden heeft geleden.

---

7) Osty maakt onderscheid tusschen spontane diagnoses en geprovoceerde diagnoses. Waar wij hier te doen hebben met observatie onder experimenteele omstandigheden (samen gekomen waren om een en ander van Semmler te vernemen), moeten wij hier spreken van geprovoceerde diagnoses.

8) Om begrijpelijke redenen duid ik hier de inductoren met de letters A.—E. aan.

9) De heer C. loopt normaal; zijn gang geeft geen indices. T.

Uit de aanteekeningen van B.:

„In den dreissiger Jahren war Ihr Zustand schlecht. Sie waren stark deprimiert, hatten aber immer fabelhaftes Glück im Ueberwinden von Schwierigkeiten. Am Ende der Dreissiger kam dann die Aenderung zum Guten. (Juist.) Vor einigen Jahren waren Sie in grosser Lebensgefahr. (Drie jaar geleden had ik een hevigen koliekaanval.) Sie leiden dann und wann an seelischer Depression, vor allem früher, aber Ihre sonnige Natur lässt Sie immer wieder siegen." (Juist.)

III. Mededeelingen betr. ziekten waaraan (nog levende of overleden) derden (niet op de zitting aanwezig) lijden of geleden hebben.

„Sie erreichen ein hohes Alter, wie alle Ihre Ahnen — die meisten starben an Herzschlag." (Mijn vader, een oom en twee tantes stierven op vrij hoogen leeftijd (omstr. 70 jaar) aan hartverlamming. B.)

„Sie (d.i. een van C.'s bloedverwanten) kann sehr kritisch sein, sehr vernünftig, ist körperlich gesund. Sie hat s.Zt. einen Mann geheiratet, der nicht gut zu ihr war, wohl aber zu Anderen. Die Familie dieser Dame hat die Verbindung mit ihrem Manne nicht gern gesehen. Der Mann ging seines eigenen Weges. Die Dame hat etwas Arterienverkalkung." (Dit klopt alles precies. Pp. had de betreffende dame nooit gezien. C.)

Wij zien hier hoe mededeelingen, betrekking hebbend op den gezondheidstoestand van proefleider of anderen, tusschen andere mededeelingen door komen, gelijk dit bij vele psychoskopisten het geval is.

FOUTEN.

Heeft Semmler ook kennelijke onjuistheden gezegd?

De eenige die deze vraag positief bevestigend beantwoordt, is de heer Haye, die mij schreef:

„Beslist onjuist was de mededeeling dat ik mij met een diepgaande studie bezighield aangaande een „Frauenleiden". Mijn uitgangspunt was juist, maar het eischte een gigantisch werk voor dit in de praktijk gebruikt zou kunnen worden. In feite interesseer ik mij wel voor menorrhagie en de toepassing van ovarium-hormonen ter bestrijding van dit euvel, maar van een diepgaande studie is geen sprake. Hoogstens heb ik de antagonistische werking van follikel- en corpus luteum-hormoon overdacht naar aanleiding van enkele publicaties over dit onderwerp."

In het rapport van Ir. Koopman vind ik geen enkele feitelijke onjuistheid tenzij men — gezien het feit dat de heer K. geen maag- en darmklachten heeft — Semmler's woorden: „eine trübe Schwächung am

Eingang vom Darm, sowie vom Magen zum Darm" als foutief wenscht te qualificeeren, iets waartoe men m.i. geen recht heeft. De mogelijkheid bestaat dat een pp. een voorbijgaande storing „ziet" waarvan wij ons zelf niet bewust zijn. Het gebeurt toch immers ook bij herhaling dat een medicus bij urine-onderzoek een afwijking in de een of andere organische functie diagnostiseert, waarvan zijn patient zich in het geheel niet bewust was. [10])

Dr. van Suchtelen zette eenige malen een vraagteeken achter beweringen van den heer Semmler. „Ein dunkler Mann gab Ihnen viel Aerger und Verdruss.... Die Nierenkanäle links sind gehemmt, aber nicht leidend."

Zoo zijn er ook in hetgeen pp. voor Dr. Kroon en voor mij zeide enkele dingen aan te wijzen waarmede wij *op dit oogenblik* geen weg weten. Het zijn echter slechts enkele — in het organisch verband weinig van belang zijnde — opmerkingen.

Het onderzoek, op 8 December ingesteld, was bedoeld als een voorloopig onderzoek. Van het bereikte resultaat zou het afhangen — zoo waren wij overeengekomen — of wij al dan niet met den heer Semmler zouden contracteeren voor een reeks proefavonden.

De bereikte resultaten waren van dien aard dat wij besloten met onzen proefpersoon een overeenkomst aan te gaan voor 5 proefavonden.

De heer Semmler heeft echter zijn belofte in dezen niet na kunnen komen, daar de vreemdelingendienst te Amsterdam geen termen aanwezig meende te kunnen vinden hem toe te staan zijn verblijf in ons land te verlengen, ofschoon wij er het onze toe hebben bijgedragen, te trachten het daarheen te leiden, dat hem deze toestemming verleend zou worden.....

Wij hopen dat wij binnen afzienbaren tijd nogeens de gelegenheid zullen krijgen met den heer Semmler te experimenteeren — langduriger dan dit op heden het geval was.

TENHAEFF.

---

10) Zie: „Revue Métapsychique", 1930, pag. 117 e.v.

Een visioen als oorzaak eener praktische uitvinding.

In den tweeden jaargang van dit tijdschrift heb ik onder den titel „Droom en Intellect" (pag. 164—168 en 180—189) eenige gevallen verzameld, waarin in een droom de oplossing van een netelig vraagstuk, dat iemand lang had bezig gehouden, werd gevonden. In aansluiting daaraan werd ook (pag. 186) een mededeeling van Kekulé besproken; hier was het weliswaar geen eigenlijke droom, maar een plotseling in een toestand van halfslaap opdoemend visioen, dus verwant aan de dusgenaamde „images hypnagogiques", dat het voor de organische scheikunde zoo bij uitstek vruchtbare denkbeeld van de ringvormige structuur van de benzolkern in het bewustzijn deed ontstaan. Door de welwillende bemiddeling van den heer Ir. J. Schaafsma, ambtenaar bij het Rijksinstituut voor zuivering van afvalwater te den Haag, werd een dergelijk geval, thans uit ons eigen land, te mijner kennis gebracht. Het betreft de uitvinding van het toestel voor machinale kaasbereiding door den heer Rinse van der Goot, beschreven in het boek van Prof. B. v. d. Burg en S. Hepkema „De kaasbereiding in de fabriek", 2e druk 1924. De machine is ingeschreven bij de Nederlandsche octrooien onder Nos. 1212, 3916 en 4144; ook in Denemarken, Duitschland, Zuid-Afrika en Australië zijn octrooien toegekend; zij is in verscheidene fabrieken in gebruik.

De heer Schaafsma had vernomen, dat de heer v. d. Goot zijn uitvinding in een droom had gezien en bracht hem naar aanleiding daarvan een bezoek op 22 Januari 1935 in zijn tegenwoordige woonplaats Sloten (Frsl.), waarvan hij mij, eerst mondeling en daarna het volgende schriftelijke verslag uitbracht:

> Ik ben begonnen met den heer v. d. G. de aanleiding tot mijn bezoek uiteen te zetten en vroeg hem vervolgens of de vinding inderdaad uit een droom stamde. Lachend zei hij: „dat hebben ze ervan gemaakt, maar zoo is het toch eigenlijk niet gegaan". Hij vertelde mij daarop het volgende:
>
> „Van huis uit was ik schipper en koopman, ik dreef een handeltje in hout. Later legde ik mij meer toe op houtbewerking, ik maakte voornamelijk velgen en spaken. De tijden veranderden echter en m'n verdiensten gingen hoe langer hoe meer achteruit. Ik moest een ander middel van bestaan zoeken en vond dat in het vervaardigen van kaasvormen. Daardoor kwam ik in zuivelfabrieken en als ik dan de bewerking uit de hand van de wrongel in de kaasbakken zag, dacht

ik, dat moet toch veel gemakkelijker machinaal kunnen. Het vraagstuk liet mij niet los; in 1913, op een Zondagavond, kon ik maar niet tot rust komen. Ik ging op en van bed, tot ik eindelijk om 2 à 3 uur in den nacht het opgaf en me te slapen legde. Toen vielen me opeens de schellen van de oogen en ik zag de heele machinerie draaien." Ik vroeg den heer van der Goot: „Zag u het?" Antwoord: „ja, het was als een visioen". „Hadt U reeds van te voren een denkbeeld omtrent het geheel of onderdeelen in Uw hoofd?" „Neen ik dacht alleen, het mòet kunnen, maar hoe wist ik niet."

„Is het dus in geen geval geleidelijk in uw brein ontstaan, hadt u bv. in groote lijnen al geen teekeningen klaar of wel détails ontworpen?" „Neen. Ik kan zelfs in het geheel niet teekenen en heb dan ook later nooit een teekening van de machine gemaakt. 'k Heb alles rechtstreeks in het klein uitgevoerd, zooals ik het gezien had. Dat model gaf goede resultaten en toen is de eerste machine in de praktijk in de Coöperatieve Zuivelfabriek te Langweer geprobeerd."

De voornaamste beweegbare onderdeelen van de machinerie waren een wrongelmes en een wals, die over den bodem van den kaasbak werd voortbewogen. „Later heb ik voor het oproeren van de wrongeldeeltjes bovendien z.g. „onderzeeërs" aangebracht en toen bleek al weldra, dat de wals kon vervallen."

Ir. Schaafsma geeft aldus zijn persoonlijken indruk weer: „Van der Goot is een zeer kwieke zeventiger (hij zou de broer van zijn zoon kunnen zijn), die een uiterst intelligenten indruk maakt. Zijn verhaaltrant is levendig, kort en bondig. Zijn antwoorden op mijn vragen kwamen zonder aarzeling, beslist en scherp geformuleerd. Het geheugen van v. d. Goot is blijkbaar nog perfect, ik heb hem in den loop van het gesprek op geen enkele tegenspraak betrapt."

Naar aanleiding van dit bericht heb ik den heer v. d. Goot nog drie vragen doen toekomen, die als volgt werden beantwoord:

1. Heb ik goed begrepen, dat de heer v. d. G. niet sliep, maar erg vermoeid op het punt was in te slapen, toen hij het visioen kreeg?
2. Hij zag de heele machinerie draaien. Zag hij ook de détails voldoende om ze later te kunnen construeeren. Of leidde hij ze later af uit den totaalindruk?
3. Heeft hij na het visioen nog wijzigingen van beteekenis aangebracht of was het direct voor verwezenlijking vatbaar?

Vraag 1. Ik was den geheelen nacht er mee bezig, mijn hoofd deed mij zoo verschrikkelijk pijn, dat ik bijna radeloos was. Ik kreeg de gedachten: O God het wordt niets en met een (bij wijze van spreken) vielen mij de schellen van de oogen en ik zag de zaak in werking.

2. Ik zag de machine zoo goed dat ik haar geheel naar dat inzicht heb opgesteld en was toen de machine bedrijfswaardig.

3. Het was direct bedrijfswaardig, na drie jaar tijds zijn de zoogenaamde onderzeeërs er bij ingeschakeld.

w.g.
Hoogachtend
R. v. d. GOOT.

Wij hebben hier dus blijkbaar een plotseling opduiken van een visioen uit het onderbewustzijn, dat in alle détails een tamelijk samengestelde machine in volle werking vertoont. Zooals gewoonlijk was ook hier een tijdperk van meditatie aan voorafgegaan, die echter tot geen resultaat had geleid; wel was een sterke psychische spanning ontstaan, zich uitend in onrust en hoofdpijn.

Ik wil hier nog aan toevoegen, dat ik Ir. Schaafsma mijn hartelijken dank breng voor de moeite die hij zich heeft willen getroosten en niet minder den heer v. d. Goot voor de welwillendheid, waarmede hij zijn inlichtingen verschafte.

Dr. P. A. DIETZ.

Theosofie en Parapsychologie

door Dr. H. A. C. DENIER VAN DER GON
en Dr. D. H. PRINS.

De schrijver van „Theosofie en Parapsychologie" [1]) zal wel niet verwacht hebben, dat de theosofen onder de medewerkers van dit tijdschrift zijn ontboezeming onweersproken zouden laten. Wij zullen hem dus wel niet van een illusie beroven, als wij komen met een verweer, dat, het zij hier reeds dadelijk gezegd, tevens een positieve bijdrage hoopt te leveren tot de problemen in dat artikel aangeroerd. Zelf overtuigd van de grote betekenis van het moderne parapsychologische onderzoek, zelf gevoelig voor critiek, welke haar waarde in twijfel trekt of geringschattend over

1) Tijdschr. voor Paraps. VII, 117.

haar spreekt, kunnen wij begrijpen, dat Dr. Dietz in het door hem gewraakte artikel van Wadia [1]) een aanleiding vond zijn eigen opvattingen er tegenover te plaatsen. Niet tegen het feit, dat hij dit deed, maken wij bezwaar, wel echter tegen de wijze waarop.

Onze anti-critiek leiden wij in met een algemene beschouwing over wetenschap en levensbeschouwing, waarin we enige begripsonderscheidingen ontwikkelen, die voor een goed inzicht in onze voornaamste bezwaren onmisbaar zijn. Dan volgt ons verweer en ten slotte eindigen wij met het stellen van het parapsychologisch probleem, dat o.i. in het theosofisch occultisme ligt.

Iedere empirische wetenschap begint met een zo nauwkeurig mogelijk vaststellen van de tot haar gebied behorende feiten. Zij ontwerpt verder zekere logische schema's, waarin dit feitenmateriaal wordt ondergebracht. De op zich zelf staande wetenschappelijke werkhypothese is een begin van zulk een schema, een theorie is er een verder ontwikkeld stadium van. Een bruikbare hypothese (resp. theorie) wijst op nieuwe mogelijkheden van onderzoek, stelt nieuwe vragen. Beantwoorden observatie en experiment deze vragen niet zo, als dit op de grondslag van deze hypothese (theorie) kon worden verwacht, dan geeft dat op den duur aanleiding tot het opstellen van een gewijzigd schema. Bij de keus tussen concurerende theorieën geeft men gewoonlijk de voorkeur aan die welke het grootste aantal, oppervlakkig gezien heterogene, verschijnselgroepen omvat.

De betekenis van een wetenschappelijke theorie behoort alleen af te hangen van haar vermogen de feiten, waarop zij betrekking heeft, in zich op te nemen en van de mate van eenheid, die zij schept in de veelheid der verschijnselen. In het daadwerkelijk wetenschappelijk onderzoek doen zich ook andere invloeden gelden. Een voorbeeld: De natuurkunde der negentiende eeuw eist van de verklarende hypothesen aanschouwelijke voorstelbaarheid, het beeld dat zij ontwierp van het natuurgebeuren moest zich aanpassen bij reeds in het voor-wetenschappelijke denken diep gewortelde voorstellingen. De ontwikkeling der natuurkundige theorieën in de twintigste eeuw maakte het duidelijk, dat die eis niet gehandhaafd kon worden, ze werd als onessentiëel erkend en hield op haar invloed te doen gelden. Eigenlijk is de natuurkunde eerst in de laatste decennia begonnen bewust het ideaal te benaderen, waarin van een theorie slechts geëist wordt logische geslotenheid en overeenstemming met de experimentele gegevens.

1) t. a. p. 58.

Een levensbeschouwing is een poging om het leven van den mens en de wereld, waarin hij leeft, te zien als een zinvol geheel. Het begrip „zinvol" is een grondbegrip, het laat zich niet definiëren. De betekenis er van kan slechts door sprekende voorbeelden worden aangeduid.

Het gesproken of geschreven woord is drager van een zin, een betekenis, daarin onderscheidt het zich van een volslagen zinledige klanken-(resp.teken-)combinatie.

De glimlach, die over ons gelaat glijdt, als wij een argeloos spelend kind bespieden is zinvol. Ze is meer dan een blote opeenvolging van spierbewegingen.

In de levensbeschouwing is het zinvolle verband niet een onbetwijfelbaar feit, of iets wat als zodanig wordt behandeld, het is een constructie van de menselijke geest. Van oudsher heeft de mens de behoefte gevoeld, datgene wat hij wist omtrent zichzelf, zijn leven en de wereld, waarin het zich afspeelt, zo te interpreteren en zo aan te vullen met onderstellingen, dat een zinvol levens- en wereldbeeld ontstaat. De verschillende godsdienstige levensbeschouwingen en de vele metaphysische systemen zijn aan deze behoefte ontsproten.

Het is alsof de mens door een duistere drang gedreven de uiterlijke dingen als zinnebeeld *moet* zien. „Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis." Hoe dit zij, het telkens weer opnieuw zoeken naar een levensbeschouwing als traditionele antwoorden op de levensvragen worden verworpen, getuigt van des mensen onuitroeibaar geloof in een verborgen zin van het leven en de mogelijkheid die te benaderen.

Weten en zinvolle bespiegeling lopen in het menselijk denken steeds dooreen. In elke levensbeschouwing stuit men op uitspraken, die het masker ener wetenschappelijke theorie dragen. In bijna elke wetenschap spelen metaphysische vooropstellingen een rol. Deze vermenging is een bron van veel verwarring, van veel langs elkaar heen praten in tal van discussies.

Een ons allen bekend voorbeeld hiervan is de strijd tussen de voorstanders van de spiritistische en die van de animistische hypothese. Hoe anders zou deze strijd gestreden worden, indien men zich tot zuiver wetenschappelijke — in de bovenontwikkelde betekenis — motieven kon bepalen. De parapsychologie vraagt immers van een hypothese slechts bruikbaarheid. Haar beoefenaren, voorzover slechts wetenschappelijke beweegredenen hen drijven, kunnen in twijfelgevallen hun oordeel opschorten en wachten tot meer feitenkennis aan die twijfel een einde maakt. Maar

onder die beoefenaren en vooral onder degenen, die haar ontwikkeling met belangstelling volgen, zijn er velen, die onbewust, door motieven, welke op het terrein der levensbeschouwing thuishoren, worden beinvloed. Dan ziet men een van de beide uitersten optreden: òf de spiritistische theorie wordt gebruikt ter verklaring van alle verschijnselen, welke zich maar enigszins daartoe lenen, ook als de animistische hypothese een veel meer voor de hand liggende interpretatie der feiten levert, òf de animistische theorie wordt ook dan nog aangewend als duidelijke aanwijzingen voor het tegendeel aanwezig zijn. In beide gevallen dienen de feiten de theorie inplaats van, wat het zijn moet, dat de theorie de feiten dient. En in beide gevallen vindt de theorie haar oorsprong op het terrein der levensbeschouwing, in het eerst genoemde uiterste is het de levensbeschouwing, die het voortbestaan na de dood eist, in het tweede is het weer de levensbeschouwing, die zich daar juist tegen verzet. Maar die levensbeschouwing treedt hier op in een natuurlijk onopzettelijke vermomming, zij hult zich in het kleed ener wetenschappelijke hypothese. De moeilijkheid, die het juiste inzicht in deze situatie belemmert ligt hierin, dat men zich er geen rekenschap van geeft, dat ook de naar een levensbeschouwing zoekende mens hypothesen opstelt, die soms woord voor woord overeenkomen met een wetenschappelijke hypothese en toch niet het zelfde zijn, omdat ze een geheel andere functie hebben. Wordt dit verschil in functie uit het oog verloren, wat in zulk een geval van volkomen gelijkluidendheid gemakkelijk gebeurt, dan stapelt zich het ene misverstand op het andere. De functie van de wetenschappelijke hypothese (resp. theorie) is hierboven reeds aangegeven. De onderstelling op het gebied van de levensbeschouwing dient om in wat zonder toevoeging van haar zinledig lijkt, zinvolle verbanden te leggen. Zulk een onderstelling wordt aan de feiten getoetst door na te gaan of ze werkelijk ten opzichte van hen een zinvol geheel mogelijk maakt. Blijkt, dat dit weliswaar het geval is, maar dat nieuwe feiten de ontdekte zin van het geheel verstoren, dan heeft de hypothese gefaald. Nieuwe onderstellingen verdringen de oude, een nieuwe levensbeschouwing ontstaat.

Bij het ontwerpen van zulke onderstellingen is men nu nog anders aan de feiten gebonden, dan door het doel dat men zich stelt: een zinvol geheel te construeren. Geen der ingevoerde hypothesen mag, wat zijn feitelijke inhoud betreft, elementen bevatten, die strijdig zijn met wat men op grond van algemeen-menselijke en wetenschappelijke ervaring als vaststaand kan beschouwen. Zo zou b.v. de hypothese van het per-

soonlijk of op andere wijze voortbestaan van den mens na de dood van zijn lichaam, in een levensbeschouwing opgenomen als noodzakelijke voorwaarde voor een zinvol levensbeeld, verworpen moeten worden, indien het wetenschappelijk bewijs zou worden geleverd, dat ze onverenigbaar was met het geheel onzer werkelijk vaststaande kennis.

Een juiste beoordeling van een levensbeschouwing lijkt ons alleen mogelijk op de grondslag van de voorafgaande onderscheidingen. Een voorbeeld van de foute en de juiste wijze van critiseren moge deze uitspraak verduidelijken.

Zoals bekend is, neemt het denkbeeld der reincarnatie tegenwoordig een belangrijke plaats in de levensbeschouwing van vele theosofen in. Het draagt het karakter ener hypothese. Zijn waarde als wetenschappelijke hypothese is in het tegenwoordig stadium van onderzoek nog zeer gering. Men kan in dit verband hoogstens wijzen op zekere moeilijkheden in de leer van erfelijkheid en milieu-invloeden [1]) en op enige zeldzame parapsychologische feiten — wij denken aan de proeven van Happich [2]) en aan de verzekering van enkelingen, dat zij zich iets van een vorig leven herinneren — feiten, welke vooralsnog zeer wel anders verklaard kunnen worden.

Wanneer men nu, met een beroep op die uiterst geringe wetenschappelijke waarde dezer hypothese, het denkbeeld reïncarnatie als onderdeel van een levensbeschouwing bestrijdt, begaat men een principiële fout. De waarde ervan ligt niet in zijn wetenschappelijke bruikbaarheid, het kan dus ook niet op grond van zijn onwaarde als zodanig bestreden worden. Reïncarnatie als onderdeel van een levensbeschouwing aanvaarden betekent het een noodzakelijke voorwaarde achten om tot een zinvol levensbeeld te komen. Het bestrijden kan alleen betekenen: aantonen òf dat het aldus ontstane levensbeeld niet zinvol is òf dat zonder deze onderstelling het leven zeer wel als een zinvol geheel kan worden gezien.

Een soortgelijke fout steekt in het streven, om de feitelijke juistheid dezer onderstelling wetenschappelijk (en zolang dit nog niet gaat dus quasi-wetenschappelijk) te bewijzen. Zelfs al zou dit streven met succes worden bekroond dan was daarmee alleen voor een levensbeschouwing nog niets gewonnen.

---

1) vgl. Dr. P. A. Dietz. Erfelijkheid of Milieu of .....? T. v. P. IV, I.
2) vgl. Keyserling, Hardenberg en Happich Das Okkulte, Darmstadt 1923.

Een zakelijke beoordeeling van een levensbeschouwing behoort zich dus, ondanks zulke averechtse wijze van verdedigen, uitsluitend te richten op datgene waarom het op dit gebied gaat: het vermogen zinvolle verbanden te leggen.

Ook in de theosofie worden zinvolle bespiegeling en weten[1]) slechts bij uitzondering[2]) behoorlijk onderscheiden. Dit neemt niet weg dat de theosofie voor alles een levensbeschouwing is en dus als zodanig behoort te worden beoordeeld.

Ons eerste bezwaar tegen het artikel van Dr. Dietz volgt onmiddellijk uit deze these. De titel „Theosofie en Parapsychologie" zowel als de wijze, waarop de schrijver meer dan eens over „de theosofie" schrijft, terwijl het in werkelijkheid slechts over het theosofisch occultisme, en dat nog van een zeer bepaalde kant bezien, gaat, moet bij den niet volkomen deskundigen lezer een geheel verkeerde indruk vestigen. En wel deze, alsof de waarde en de beteekenis der theosofie beoordeeld zou moeten worden b.v. naar de wetenschappelijke waarde of onwaarde van mededelingen als die in „Occult Chemistry" zijn neergelegd. Haar waarde wordt bepaald door de zin harer gronddenkbeelden, door die van haar beschouwingen over de eenheid van alle leven, over de veelvormigheid der Waarheid, over de geestelijke aard van den mens, over de geestelijk-zedelijke ontwikkelingsmogelijkheden van den mens, kortom door haar levensleer en haar ethiek. Deze gronddenkbeelden berusten geen van allen op het occulte weten van enkelingen zij horen niet tot het gebied van het weten, maar tot dat van de levensbeschouwing. Als bij de nadere uitwerking der theosofische levensbeschouwing van occulte gegevens wordt gebruikt gemaakt, wat door verschillende theosofen in zeer uiteenlopende mate wordt gedaan, dan gaat het daarbij weer niet om hun feitelijke juistheid maar om hun bruikbaarheid bij het construeren van een zinvol wereldbeeld.

Intussen blijve hier de theosofische levensbeschouwing verder buiten bespreking, al wat op dat terrein ligt voert buiten de grenzen van ons artikel en buiten die van dit tijdschrift.

Er zijn nog andere redenen die ons nopen uitdrukkelijk vast te stellen,

---

1) Den sceptischen lezer staat het vrij „weten" door „quasi-weten" te vervangen. Het komt hier n.l. nog niet op de juistheidsgraad van dit weten aan.

2) Zulk een uitzondering is Annie Besant „The masters as fact and as ideals" zoals de titel van dit boekje al enigszins doet vermoeden.

dat de theosofie niet vereenzelvigd behoort te worden met een enkele kant van het theosofisch occultisme.

1⁰. Er is een niet onbelangrijke groep van theosofen, die in beginsel afwijzend staan tegenover occult onderzoek, als dat waarvan „Occult Chemistry" het resultaat is geweest.

2⁰. Onder degenen, die dit niet doen — wij zelf rekenen ons tot deze groep — lopen de meningen omtrent de betekenis van de uitkomsten ervan zeer uiteen.

Wadia heeft zich kort na het schrijven van het door Dr. Dietz gewraakte artikel (in 1922) bij de onder 1⁰ bedoelde groep aangesloten. Daar hij voor die tijd ook herhaaldelijk blijk gaf van zijn afwijkende mening in dezen, is het quaestieus, of hij in zijn bijdrage wel het oog had op het occulte onderzoek van Leadbeater en Annie Besant. Dit moge aan vele van de critische opmerkingen van Dr. Dietz niets af doen, het doet wel afbreuk aan de inleidende onderstelling: „Daar het oorspronkelijke artikel in het streng-orthodox-theosofische Adyar Bulletin is verschenen mogen wij gevoegelijk onderstellen, dat hij de meningen der tegenwoordige leiders van de Theosofische Vereniging zuiver vertolkt." Deze onderstelling is n.l. geheel onjuist. Er zijn geen streng-orthodox-theosofische tijdschriften (wel dito-theosofen, de menselijke natuur vertoont blijkbaar overal dezelfde tekortkomingen). In „The Theosophist" tot voor kort geredigeerd door Annie Besant — nu door Arundale — verschijnen steeds artikelen van zeer uiteenlopende strekking, sommige lijnrecht ingaande tegen de opvattingen der leidende persoonlijkheden. In elke aflevering wordt de lezer door een officiële mededeling er aan herinnerd, dat „there is no doctrine, no opinion by whomsoever taught or held that it is in any way binding on any member of the society .... No teacher or writer from H. P. B(lavatsky) downwards has any authority to impose his teachings or opinions on members". The Adyar Bulletin bestaat niet meer. Voor haar gold vroeger hetzelfde. De redactie van het Nederlandse maandschrift Theosophia heeft als uitdrukkelijk uitgesproken stelregel, dat geen artikel mag worden geweigerd uit hoofde van de er in verdedigde denkbeelden. De enige voorwaarde, die zij stelt is: rechtstreeks of zijdelings verband met de doeleinden der Theosofische Vereniging. Deze doeleinden bevatten al evenmin iets wat associaties wekt met het adjectief streng-orthodox. Het zijn de volgende:

1⁰. To form a nucleus of the Universal Brotherhood of Humanity without distinction of race, creed, sex, caste or colour.

2⁰. To encourage the study of Comparitive Religion, Philosophy and Science.
3⁰. To investigate unexplained laws of nature and the powers latent in Man.

Deze laatste uitweiding dient niet enkel om de onjuistheid der hierboven geciteerde onderstelling van Dr. Dietz aan te tonen. Ze leidt meteen in tot een ernstig bezwaar tegen diens gehele voorstelling van het theosofisch occultisme. Heel de critiek van den schrijver wordt gedragen door de vooropstelling, dat de theosofische occulte onderzoekers voor zich en voor de uitkomsten van hun arbeid een gezag opeisen, dat hun uiteraard — zo menen ook wij — niet toekomt. Zij zouden „volgens hun zeggen reeds volkomen thuis zijn op een gebied, waar de parapsychologen zich.... slechts met grote voorzichtigheid.... voetje voor voetje voortbewegen." „Onmetelijke opgedolven schatten" zouden „kant en klaar liggen in de geheime kameren der theosofie."

Later schrijft Dr. Dietz over „occulte onthullingen" en over „de beweerde autoriteit van hen, omtrent wie maar al te vaak gebleken is, dat zij evenmin voor grove dwalingen beveiligd zijn als wij anderen."

Wenden wij ons nu tot de uitspraken van deze occulte onderzoekers zelve dan horen we een geheel ander geluid. Zo nadrukkelijk als zij verzekeren supernormaal allerlei dingen waar te nemen, die wij nietocculte begaafden niet uit eigen ervaring kennen, zo voorzichtig zijn zij in hun oordeel, waar het de uitkomsten hunner waarnemingen betreft, zo weinig zijn zij geneigd de betekenis daarvan te overschatten. Herhaaldelijk waarschuwen zij tegen de fatale neiging aan deze mededelingen gezag toe te kennen. Zij bieden ze aan als object van studie en als onderstellingen welke bij het zoeken naar een levensbeschouwing van dienst zouden kunnen zijn. De lezer oordele zelf: Leadbeater schrijft hierover: „Wij trachten voortdurend nieuwe... occulte feiten... te constateren. Wij maken dikwijls domme fouten met proeven, evenals de oude alchemisten dit deden en hun gebrekkige experimenten waren het begin van de scheikunde. Juist op dezelfde wijze, geloof ik, dat uit de gebrekkige proeven, die nu door een paar mensen genomen worden, naarmate de jaren voorbijgaan, de occulte wetenschap zal voortkomen... op 't ogenblik staan wij nog slechts aan het begin er van." [1])

---

1) Aan de voeten van den Meester. Beschouwingen 1925, Ned. vert. pag. 189. Dit werd geschreven na publicatie van al zijn werken op dit gebied.

Mevr. Besant in een te Londen gehouden lezing (1909) sprekend over „de gevaarlijke neiging om boeken over (occulte) waarnemingen als gezaghebbend te beschouwen" zegt: „Tegenover dergelijke boeken moet gij u verhouden als de wetenschappelijke bestudeerder en niet als de gelovige. Gij moet ze tegemoettreden met een helder begrip, met nadenken en critiek.... Gij behoort ze (de occulte gegevens) aan te nemen voor wat het zijn.... waarnemingen onderhevig aan wijziging, verbetering, herziening.... Vermeerdert het aantal blind gelovenden niet, vermeerdert dat der gezonde ernstige bestudeerders, die geduldig hun eigen mening vormen en hun eigen vermogens aankweken." [1])

Wij weten, dat er altijd weer mensen zijn wier critiekloze napraterij dergelijke waarschuwingen nodig maakt. Hun moge het verwijt van „betweterij" enz. treffen, maar ook hun alleen. De occulte onderzoekers treft het niet. Slechts wie Leadbeater en Annie Besant ziet door de sterk en onregelmatig brekende middenstof van zulke quasi-enthousiasten, kan tot een beeldvorming komen, als die welke wij in het artikel van Dr. Dietz vonden.

Deze misvatting heeft nu het o.i. bedenkelijke gevolg, dat de schrijver van het door ons bestreden artikel niet vermag te zien, dat in dit theosofisch occultisme een belangrijk parapsychologisch probleem schuilt, dat vroeg of laat tot voorwerp van onderzoek zal moeten worden gemaakt.

Op het bestaan en de betekenis ervan is reeds eerder gewezen, ook buiten de kring der theosofen en theosofisch georienteerden. Wij denken hierbij allereerst aan de voortreffelijke critische analyse van het theosofisch occultisme, die Keyserling gegeven heeft in zijn „Reisetagebuch eines Philosophen." [2])

In de parapsychologische literatuur is slechts weinig te vinden. Tenhaeff heeft onlangs in enkele korte opmerkingen dit vraagstuk

---

1) Komende Veranderingen 1915, Ned. vert. pag. 235 en 236.

2) t.a.p. 4e Aufl. Darmstadt 1920, pag. 129—136. Men vgl. verder Für und wider der Theosophie I in „Philosophie als Kunst" van den zelfden schrijver, Darmstadt 1920 pag. 223—'38, deze principiële kritiek, die niet alleen op het theosofisch occultisme, maar ook op de theosofie als levensleer betrekking heeft, verscheen reeds eerder in het „streng-orthodoxe (?) theosofische" maandblad „The Theosophist" Maart 1912. Uitteraard stemmen wij niet in alle opzichten met K.'s critiek in. Toch waarderen wij hier zeer de ernstige poging, die hij doet om zich in de theosofische geesteshouding te verplaatsen, een verblijf in Adyar in 1911 maakte hem dit gemakkelijker en vooral zijn opzoeken van de positieve elementen in het theosofisch occultisme.

aangeroerd [1]). Verweyen heeft in zijn „Probleme des Mediumismus" — waarin hij de stof zijner aan de universiteit in Bonn gehouden colleges over deze materie heeft verwerkt — het theosofisch en anthroposofisch occultisme vermeld onder de „Grenzgebiete des Mediumismus." [2])

Het vraagstuk, waarvoor het theosofisch occultisme [3]) ons stelt is het volgende:

Er zijn enkele mensen, die met nadruk en in niet voor tweeërlei uitleg vatbare bewoordingen ons verzekeren in het bezit te zijn van supernormale waarnemingsvermogens, waarvan sommige aanmerkelijk verschillen van die welke ons uit het parapsychologisch onderzoek bekend zijn.

„Hogere" zintuigen zouden zij aanvankelijk niet hebben gekend. In een langdurige, moeilijke scholing zouden zij zich die geleidelijk hebben verworven. Die waarnemingsvermogens zouden hun in met de jaren toenemende mate de toegang hebben verleend tot een stuk buitenwereld, dat den normaal bezintuigden mens onbekend is. Ze zouden in die nieuwe omgeving eerst tastend, later al zekerder hun weg hebben gevonden, tot ze tenslotte tot zorgvuldige opzettelijk en naar willekeur verrichte waarnemingen in staat waren. De resultaten van hun stelselmatige waarnemingen hebben zij geregeld gepubliceerd [4]). De bedoeling van dergelijke publicaties is steeds geweest om vast te leggen wat waargenomen was, ten eerste ten behoeve van hen, die aan dit materiaal hypothesen zouden willen ontlenen, welke mogelijk in een levensbeschouwing bruikbaar waren, ten tweede, opdat door rechtstreekse of middellijke toetsing later zou

1) „Over Object, methoden, begrippen en hypothesen der Parapsychologie" Alg. Ned. Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, 27, 3e afl., pag. 28—29.

2) t.a.p. Stuttgart 1928 pag. 57. Vgl. pag. 85, waar de schr. het vermoeden uitspreekt, dat „es sich bei... solche Sensitivität" (als die waarvan Leadbeater en Annie Besant getuigen) „nicht um blosse Einbildung und Phantasie handelt" en dat „sich solche Sensitivität durch Übung und bestimmte Lebensweise sehr steigern lässt."

3) Niet het theosofisch occultisme alleen. Steiner, de anthroposoof, Max Heindel, de Rozekruizer, zij maken evenals Leadbeater en Annie Besant aanspraak op occulte vermogens. Het verleden kent tal van verwante figuren: Van Mevr. Blavatsky, Anna Kingsford en Edward Maitland af langs Louis Claude de Saint Martin, Emanuel Swedenborg, Jacob Böhme en Valentin Weigel om maar een paar namen te noemen door de Middeleeuwen met haar bijna legendarische alchemisten tot de theurgen onder de Neo-Platonici en de Indische zieners. De theosofische beweging is voorzover het haar occultistische kant betreft een uitloper van het eeuwenoude overgeleverde occultisme.

4) Occult Chemistry is niet een eenling, er zijn in de jaren 1895—1925 zeker een twintigtal van dergelijke werken uitgegeven, zodat „het strict verbod van demonstratie", waarover Dr. Dietz schrijft, op deze wijze niet een enkele maal, maar doorlopend is overtreden.

kunnen worden uitgemaakt, wat hiervan juist en wat ervan onjuist was. Wat de rechtstreekse toetsing betreft moet hier gedacht worden aan herhaalde waarnemingen ter verbetering van vroeger gedane, de middellijke toetsing wordt mogelijk indien, zoals in „Occult Chemistry" het object van onderzoek ook langs andere wegen benaderbaar is.

Het kan zijn nut hebben door middel van enkele citaten te laten horen, hoe uitdrukkelijk deze occultisten zijn in hun verzekering zulke uitzonderlijke ervaringen te hebben opgedaan.

Leadbeater schrijft b.v. „Het is als resultaat van vele jaren van studie en proefneming, dat ik met nadruk .... kan zeggen .... dat het mogelijk is zijn zintuigen te ontwikkelen, totdat men van de wereld .... waarin wij leven, veel meer zien kan dan ooit vermoed wordt door den ongeoefenden gemiddelden mens"[1]) En elders „It may be said that in thinking I know these things I may be hallucinated. Of course theoretically that may be true; I may be hallucinated at this moment, when I think that I am writing, and my readers may also be under the influence of hallucination when they think they have my book before their eyes; indeed, some philosophers argue that we are hallucinations ourselves; but if we really exist, if I have written and you are reading than it is also true that I have seen these things and know them. I have seen them not once, but hundred of times; they are daily facts in my experience"[2])

Deze zekerheid betreft het feit, dat zij een uitgebreidere buitenwereld kennen uit jarenlange eigen ervaring, zij heeft, zoals we reeds zagen, geen betrekking op de inhoud van hun waarnemingen.

Object van de meeste hunner ervaringen is, een psychische buitenwereld (de „psychische Dingwelt"[3]) van Haas) het z.g. astrale en mentale gebied, een buitenwereld, waarin alle psychische levensuitingen van den mens: gedachten, gevoelens, verlangens, begeerten enz. een objectieve invloed zouden uitoefenen, kortom een wereld, waarin gedachten dingen zijn. Van deze wereld geven zij uitvoerige beschrijvingen, die dikwijls tot in bijzonderheden hun ervaringen weergeven.

Welke waarde kunnen mededelingen over het aldus waargenomene hebben voor den mens, wien zulke ervaringen geheel onbekend zijn?

Deze vraag is niet te beantwoorden dan na (ev. gelijk met) de be-

---

1) De verborgen zijde der dingen I, pag. 5. Ned. vert.
2) The other Side of Death 2d ed. Adyar 1928 pag. 91.
3) W. Haas Die psychische Dingwelt Bonn 1923.

antwoording van de logisch hieraan voorafgaande vraag: In hoe verre is het ons mogelijk zekerheid te krijgen, dat de verzekering van occultisten betreffende hun supernormale vermogens en hun uitgebreider wereldbeeld, objectieve betekenis hebben?

Laten wij allereerst vaststellen, dat voor het verkrijgen van die zekerheid het een noodzakelijke voorwaarde is, dat men zelf de tot ontwikkeling dezer vermogens vereiste scholing doormaakt om daarna een en ander aan eigen rechtstreekse ervaring te toetsen. Terecht zegt Keyserling: „Wer die Behauptungen der Okkultisten nachprüfen will, der unterziehe sich dem Training, das die Organe der Hellsichtigkeit ausbilden soll. Erst wer sich den Angaben gemäss geschult hat und dann nichts sieht, hat ein Recht, die Richtigkeit ihrer Aussagen zu bestreiten. Tut unsereiner dies so ist das ebenso lächerlich, wie wenn einer mit blossem Auge die Richtigkeit der Beobachtungen nachprüfen wollte, die der Astronom mit seinem Teleskope anstellt." [1]) Elk oordeel, dat men zich langs andere weg vormt kan slechts met een zekere graad van waarschijnlijkheid gelden, een graad, die tussen 0 en 1 kan variëren, maar uiteraard van deze *beide* grenzen vrij ver af moet blijven.

Men zou nu de tegenwerping van Dr. Dietz over kunnen nemen: zolang de scholingsmethode geheim gehouden wordt is het inslaan van de enige weg, die tot het doel voert, practisch afgesloten. Is ze werkelijk geheim? Mogen we Keyserling geloven dan zeker niet: „Was den Weg betrifft, um die... verschiedene Bewusstseinslagen... zu erreichen, die zum okkulten Erleben erforderlich scheint: dieser Weg ist mit einer Genauigkeit überliefert, die nichts zu wünschen übrig lässt; dazu seitens sämtlicher Sekten mit vollendeter Übereinstimmung." [1]) Wadia moge zinspelen op „verborgen boeken", en daardoor de indruk wekken, alsof deze dingen niet in voor iedereen toegankelijke bronnen te vinden zouden zijn [2]), juist is dit niet. Als Dr. Dietz zegt het nut van de mededeling, dat er zulke verborgen boeken bestaan niet te kunnen inzien, vallen wij hem gaarne bij. Maar als hij later, generaliserend, den leiders der Theosofische Vereniging hun geheimzinnigheid verwijt, dan geschiedt dit ten onrechte.

1) Das Reisetagebuch eines Philosophen pag. 135—136.

2) Een indruk, die o.i. voor een belangrijk deel weer wordt weggenomen aan het slot van zijn artikel, als hij voorstelt, dat enkele parapsychologen zullen trachten zich zelf te trainen en hij hen daartoe uitnodigt „een zorgvuldige studie te ondernemen van de methoden en systemen van occulte ontwikkeling", wat immers alleen mogelijk is als de bronnen voor die studie binnen ons bereik liggen.

In meer dan een boek, van Leadbeater en van Annie Besant, dat uitkomsten van occult onderzoek bevat, vindt men het een of ander over deze methoden meegedeeld. Zo in „De verborgen zijde der dingen" waar Leadbeater in het slothoofdstuk „De weg tot het zienerschap" zijn uiteenzetting daarover inleidt met „Het ligt in ieders macht de occulte vermogens...... te ontwikkelen en er bestaat volstrekt geen geheim aangaande de methode, waardoor die ontwikkeling tot stand wordt gebracht." [1])

Deze methode is geenszins het geestelijk eigendom van de theosofische beweging. Zij is te vinden in de Yoga-literatuur, de bron bij uitnemendheid voor de studie der Oosterse zielkunde. Tot voor kort waren de Yoga-Sutra's van Patanjali en al, wat zich in de Indische letterkunde, daarom heen beweegt, in het Westen slechts studie-object van orientalisten, welke meestal slechts philologisch, sommigen ook philosophisch georienteerd waren. Eerst in de laatste jaren worden ze meer en meer door Westersche psychologen bestudeerd, zij het dan ook meestal zonder acht te slaan op de parapsychologische mogelijkheden er in [2]).

Een korte samenvatting van bedoelde methoden moge hier een plaats vinden.

---

1) t.a.p. pag. 224. Het is ons natuurlijk bekend, dat er dikwijls — ook in de theosofische literatuur — medegedeeld wordt, dat er in het verleden geheime scholen zijn geweest, waar o.a. occulte vermogens werden geleerd. De bewering is moeilijk te controleren, toch, ze komt uit zo velerlei bronnen tot ons, dat ze o.i. wel een kern van juistheid moet bevatten. Intussen daar gaat het hier niet om, het is hier alleen nodig te constateren, dat het theosofisch occultisme de methode, die het de enig aanbevelenswaardige oordeelt, volstrekt niet geheim houdt.

2) Men vgl. O. A. H. Schmitz Psycho-analyse und Yoga, Darmstadt 1923; Das Geheimnis der goldenen Blüte R. Wilhelm en C. G. Jung, München 1929; een van ons heeft in Theosophia de aandacht op dit boek gevestigd, vooral op Jung's inleiding: „Oude Wijsheid en moderne Psychologie" Dr. H. A. C. Denier v. d. Gon, Theosophia 41, (1933) pag. 220; Eranos Jahrbuch 1933, Zürich 1934; Yoga and Western Psychology a Comparison, G. Coster, Oxford 1934, waarin wèl het vraagstuk der occulte vermogens wordt aangeroerd. Terloops zij er hier op gewezen, dat uit deze werken een grote waardering voor de Oosterse zielkunde spreekt. Zo schrijft Zimmer: „Erst die neuere Psychologie des Unbewussten ist in die Sphäre vorgedrungen, in der Yoga-Erfahrungen zuhause sind" en „Die Inder haben vom Unbewussten mehr in Erfahrung gebracht als der Westen bislang.... darin liegt ihr Spezifikum wie das unsere in der beispiellosen Entwicklung der rationalen Naturerfassung" (Eranos, Jahrbuch 1933, pag. 67 en 80) en Jung na een vergelijking tussen Westerse en Oosterse prestaties op dit gebied: „Im Westen sind wir trotz unserer sogenannten Kultur noch Barbaren und Kinder in bezug auf das Psychische". Zou, waar zo over de psychologische waarde der Yoga-methoden wordt gedacht, hier ook niet het nodige waardevolle uit te halen zijn voor de parapsychologie?

Het ontwikkelingsproces begint met meditatieoefeningen. [1]) Deze beogen tweeërlei. In de eerste plaats een scholing van de aandacht, die op den duur een volkomen concentratie van het denken, ongehinderd door ongewenste emotionele beïnvloeding, op een willekeurig object mogelijk moet maken. Dit moet niet alleen door opzettelijk met dit doel ontworpen oefeningen worden nagestreefd, maar ook door steeds alle arbeid met onverdeelde aandacht te verrichten. In de tweede plaats wordt juist, doordat men zich telkens geruime tijd enkel met zijn gedachte- en gevoelsleven bezighoudt, doordat men dus in dergelijke oefeningen het psychische zoekt om zich zelfs wil en niet om den wille van iets anders, een nieuwe levenshouding ontwikkeld. De psychische activiteit van den mens is een bijproduct in zijn leven. Zij heeft zoo goed als nooit zich zelf tot doel. Dit verandert, zodra men zich geregeld aan meditatieoefeningen wijdt. Op deze wijze, aldus de occultist, bereidt men de ontdekking van een psychische buitenwereld voor, doordat een andere aandachtsverdeling tussen het stoffelijke en het zielijke ontstaat.

Op deze oefeningen in concentratie van het denken volgen die in contemplatie. Deze hebben ten doel het stremmen van de bewustzijnsstroom, het zoeken van de innerlijke stilte, waarin de normale psychische activiteit wordt stopgezet ten einde een andere mogelijk te maken.

Verder wordt van den aanvang af beoefend, wat Keyserling in zijn voortreffelijke analyse der Yoga-methoden zeer karakteristiek noemt: „das Vitalisieren erwünschter Vorstellungsabläufe."

Men stelle zich levendig voor, hoe men wezen zou, indien men een bepaalde eigenschap, die men niet heeft, bezat. Als zulk een stelselmatig gekoesterde wensvoorstelling belevendigd wordt door een sterk verlangen ernaar dan zal tengevolge van dergelijke autosuggestieve [2]) beinvloeding — aldus de Yoga-leer — zulk een eigenschap ontstaan. Dit laatste wordt in de theosofische literatuur aangegeven als een hulpmiddel tot stelselmatige karaktervorming, zo men wil in dienst dus van de ethische voorbereiding, welke voor occulte ontwikkeling zeer gewenst, hoewel niet technisch-noodzakelijk is.

---

1) Vgl. allereerst Yoga-Sutra's van Patanjali b.v. de Ned. vert. uit het Sanskrit van Dr. J. W. Boissevain, Haarlem 1918. Verder Annie Besant Thought-power, E. Wood A practical Course in Concentration, R. Steiner Wie erlangt man Erkenntnisse der höheren Welte — geschreven lang voordat de schr. en diens geestverwanten zich van de T.V. afscheidden en eigen wegen insloegen.

2) Men versta hier het woord suggestief zonder de ongunstige bijbetekenis, die het dikwijls heeft.

Het zou ook kunnen worden aangewend tot ontwikkelen van occulte vermogens voorzover die tengevolge van de boven aangegeven veranderde levenshouding niet reeds vanzelf zijn ontstaan. De theosofische occultisten achten deze methode ongewenst. Dat ligt in hoofdzaak hieraan, dat het hen niet om wetenschap, maar om een levensbeschouwing en een levensleer te doen is. De training door middel van de Yoga-methoden heeft bij hen geen ontwikkeling van occulte vermogens tot doel. [1]) Deze komen in de loop dier training al naar gelang van de aanleg der betrokken personen vroeg of laat van zelf tot ontplooiing. Het doel der scholing is van veel algemener aard: de verdieping van het innerlijk leven en daardoor de vervolmaking der uiterlijke persoonlijkheid. Komen nu in de loop van deze zelfontwikkeling die supernormale vermogens, dan wordt met behulp daarvan een stadig aangroeiend feitenmateriaal verzameld. Maar zelfs dit verzamelen heeft als regel geen wetenschappelijk doel; de uitgebreidere „kennis" wordt in dienst gesteld van het zoeken naar een levensbeschouwing. Dit behoorde bij een beoordeling van het theosofisch occultisme nimmer uit het oog te worden verloren.

Leadbeater heeft steeds geweigerd zich ter verificatie zijner veronderstelde occulte vermogens aan proeven te onderwerpen.

Wij betreuren dit zeer, omdat wij menen, dat hij door niet te weigeren de wetenschap een belangrijke dienst zou hebben bewezen. Wij moeten echter toe geven, dat wij gezien zijn geheel andere instelling begrijpen, dat hem aan wetenschappelijke verificatie weinig gelegen was en dat zijn toch al geringe neiging daartoe niet is aangewakkerd door de ervaringen, die Mevr. Blavatsky in 1884—'85 met de S. P. R. heeft opgedaan, ervaringen waarvan hij getuige is geweest. Daarom: het verwijt van Dr. Dietz, dat de T. V. haar derde doeleinde heeft verwaarloosd, berust op de fundamentele misvatting, dat het theosofisch occultisme in de eerste plaats wetenschappelijke bedoelingen heeft. Het daaraan toegevoegde verwijt, dat het geven van bewijzen principieel verboden schijnt te zijn [2]) is zelfs onjuist, als men hierbij aan experimentele bewijzen denkt. In de jaren 1875—1884 heeft Mevr. Blavatsky zich wel geleend tot demonstraties ten overstaan van ernstige onderzoekers, zij het dan ook — wij herhalen dit bij voortduring — niet in de eerste plaats om de wetenschap te verrijken, maar om de weg te banen voor een levensbeschouwing, welke

1) Dit geldt niet of althans in veel mindere mate voor het anthroposofisch occultisme van Steiner.

2) vgl. hierboven.

zich niet kon laten gelden zolang materialistische vooroordelen den mens verhinderden haar betekenis te zien. Eerst na het o.i. onverdedigbare rapport der S. P. R., dat de stichtster der T. V. als bedriegster brandmerkte, heeft zij een andere houding aangenomen.

Intussen zijn er onder de theosofen steeds geweest, die in dit alles ook een wetenschappelijk probleem zagen. Naarmate het occulte feitenmateriaal omvangrijker werd, werd men zich meer bewust van de noodzakelijkheid deze dingen ook van die andere kant te beschouwen. Wellicht is het mee daaraan te danken — zeker ook aan het feit dat de mentaliteit der parapsychologische onderzoekers sinds de tachtiger jaren belangrijk gewijzigd is — dat de enige thans levende theosoof, die ondubbelzinnig verklaart over supernormale waarnemingsvermogens, vergelijkbaar met b.v. die van Leadbeater, te beschikken, G. Hodson, in beginsel bereid is zich aan experimenten ter staving van zijn aanspraken te onderwerpen. Voorlopige proeven zijn reeds gedaan. Enkele Nederlandse theosofen, waaronder de beide schrijvers doen pogingen dit werk hier voort te zetten en uit te breiden en hebben gegronde hoop binnen afzienbare tijd hieraan te kunnen beginnen.

Zo zijn we dan ten slotte gekomen tot de mogelijkheid van nietrechtstreekse toetsing. Een daarvan is vergelijking van de uitkomsten van het occulte onderzoek met die van de moderne wetenschap, wat uiteraard alleen mogelijk is als van beide kanten gegevens over hetzelfde object zijn gepubliceerd. Welnu uit deze occulte voor ons gewone mensen ontoegankelijke kenbron zijn afkomstig diverse gegevens welke op natuurkundige, astronomische, geologische, anthropologische feiten of theorieën betrekking hebben. Deze gegevens liggen voor den theosofischen occultist op een neventerrein, zijn voornaamste gebied van onderzoek is de psychische buitenwereld. Zij zijn echter belangrijk voor het wetenschappelijke probleem, dat ons bezig houdt omdat zij tot op zekere hoogte geverifieerd kunnen worden. Zij zijn dan ook mee met die bedoeling gepubliceerd. „Occult Chemistry" o.a. levert materiaal van deze soort.

Dr. Dietz weet hier al zeer weinig goeds van te vertellen. Hij spreekt zelfs van een „allertreurigst fiasco". Ons lijkt dat oordeel eenzijdig en voorbarig.

Wat die eenzijdigheid betreft moeten wij het volgende opmerken:
De theosofen met wetenschappelijke belangstelling hebben reeds sinds vele jaren de uitspraken der natuurwetenschap vergeleken met die uit Mevr. Blavatsky's „The Secret Doctrine" en die uit de later verschenen

werken van Annie Besant en Leadbeater, afwisselend met positief en negatief resultaat. De positieve uitkomsten lijken ons belangrijker dan de negatieve. Eén enkele duidelijke met zekerheid geconstateerde latere bevestiging van zulke occulte gegevens zegt al iets. Wanneer iemand, die niet behoorlijk op de hoogte is van de gangbare wetenschappelijke theorieën en de problemen der wetenschap niet uit eigen werk kent, het wagen zou lukraak bepaalde opvattingen aan te vallen en te voorspellen, dat ze op den duur door andere behoorlijk aan gegevene zullen worden vervangen, dan is de kans op treffers in zulk een schietpartij uiterst gering. Vinden we nu toch enkele schoten in de roos dan moet men hieruit wel de conclusie trekken, dat er iets meer achterschuilt: de enige conclusie, die wij op 't ogenblik willen trekken. Het is derhalve de moeite waard om het geval als een merkwaardig probleem te beschouwen en het als zodanig te behandelen.

Een oud voorbeeld van zulk een overeenkomst is de reeds in 1882 gedane uitspraak, dat electriciteit stof is, omdat zij atomisch is. [1]) Deze gedachte was niet nieuw, enkele geleerden hebben reeds in die tijd zulk een vermoeden geopperd, maar hun denkbeelden vonden geen ingang voor Lorentz in 1895 zijn electronentheorie opstelde.

Een veel treffender voorbeeld is het volgende. De occulte opvatting aangaande het dynamische karakter der stof werd in 1887 door H. P. Blavatsky met nadruk tegenover de gangbare substantie theorie geplaatst. De natuurkunde van de 20e eeuw heeft het denkbeeld van kleinste stofdeeltjes als ondoordringbare, volkomen harde lichamen — de substantie theorie — geheel verlaten en neigt tot de opvatting dat materiedeeltjes uitgangspunten zijn van zekere werkingen: de dynamische opvatting. [2]) Een van ons heeft deze quaestie uitvoerig behandeld in Theosophia. [3])

Een derde voorbeeld levert de confrontatie van de occulte gegevens omtrent de ouderdom van de aarde met de moderne astronomische en (geo)physische. Beide geven een leeftijd van circa 2000 millioen jaar. [4])

Een voorbeeld van een duidelijke negatieve uitkomst ligt in het door H. P. Blavatsky en latere schrijvers gepubliceerde omtrent een verzonken

1) Vgl. De Geheime Leer I pag. 164—165 Ned. vert. Terwiel.
2) Vgl. „Was ist Materie" H. Weyl, Berlin 1924.
3) „Het vraagstuk der materie" Dr. D. H. Prins t.a.p. Jrg. 1931, pag. 206.
4) Zie E. W. Preston M. Sc. The earth and its cycles, London 1931, pag. 15—18.

vastland Atlantis. Deze gegevens zijn bij de huidige stand van het wetenschappelijk onderzoek onverenigbaar met de gangbare geologische opvattingen.[1])

Men krijgt derhalve wel een eenzijdige voorstelling van de mogelijke betekenis van occulte gegevens, indien men zich bepaalt bij één stel, zoals Dr. Dietz doet, als hij alleen op „Occult Chemistry" wijst.

Maar zelfs als men zich daartoe beperkt is het „allertreurigst fiasco" voorbarig. De inhoud van „Occult Chemistry" heeft in hoofdzaak betrekking op de waargenomen atoombouw. En juist ten aanzien daarvan is een oordeel nog niet mogelijk. Als deze waarnemingen objectieve betekenis hebben, moet daarin mee de structuur der atoomkern beschreven zijn. Over de kernstructuur is echter nu nog weinig met zekerheid mee te delen. Zeer belangrijk is verder, dat de atoomphysica der laatste tien jaar ons geleerd heeft, dat het beeld, dat een waarneming ons geeft van een voorval in de wereld van atomen, electronen enz. in hoge mate afhangt van de wijze van waarnemen, vandaar dat het beeld, dat men zich van een electron kan maken onder bepaalde waarnemingsomstandigheden aan de golfvoorstelling onder andere aan de deeltjesvoorstelling wordt ontleend. Waar nu de wijze van waarnemen (welke „zintuigen" welke „straling" enz.) geheel in het duister ligt, is het vrijwel onmogelijk bij de huidige stand van onze kennis een verdedigbare uitspraak omtrent de mogelijke objectiviteit van dit „atomen zien" te doen.[2]) Vooral deze omstandigheid bewijst dat Dr. Dietz' onvoorwaardelijke afwijzing[3]) voorbarig en misplaatst is.

---

1) Zowel over dit negatieve als over het vorige positieve geval is dezer dagen door Dr. H. A. C. Denier van der Gon een bijdrage aan Theosophia ingezonden. Daarnaar verwijzen we voor verdere bijzonderheden.

2) C. Jinarajadasa, medewerker van C. W. Leadbeater, is blijkens een briefwisseling door een van ons in 1933 met hem gevoerd van de betekenis dezer situatie doordrongen.

3) Men zie toch vooral geen motief voor zulk een afwijzen in de „hopeloos kinderachtige dilettanterige plaatjes". Van den supernormalen waarnemer zonder vakkennis, ternauwernood op de hoogte der terminologie, kan moeilijk anders worden verwacht. In de parapsychologie is deze ervaring reeds opgedaan bij hen die supernormaal de inwendige organen van hun eigen of eens anders lichaam waarnamen. Hun beschrijvingen zijn eveneens hopeloos kinderlijk en gebrekkig, niettemin in sommige gevallen echt. (Vgl. Sudre „Introduction à la métapsychique humaine" Paris 1926 pag. 164—165, en Osty „La connaissance supranormale" 2e ed. Paris 1923, pag. 87—102). Keyserling gaat zelfs zover die „kinderlijkheid" voor den beoordelaar een voordeel te noemen. Zij is hem een teeken, dat Leadbeater „schlicht und einfach beschreibt was er beobachtet" en niet zijn stof „so weit geistig verarbeitet, das es schwierig erschiene etwaiges Wahrgenommenes vom Hinzugetanen abzuscheiden" (t.a.p. pag. 133).

Wij moeten deze uiteenzetting afbreken, ze zou te omvangrijk worden.

Nog eens wij achten de bijdrage van Wadia uit een wetenschappelijk oogpunt beschouwd allerminst geslaagd, wij zouden niet gaarne al wat hij schrijft voor onze rekening nemen. Wij geven dus gaarne toe, dat er reden voor critiek was, maar niet voor een critiek die over de theosofie spreekt, terwijl ze zich slechts richt op het theosofisch occultisme, van een verkeerde kant beschouwd, niet voor een critiek, die zich daarover uitlaat, alsof het een materie betrof, die men het best doet links te laten liggen. Wij betreuren, dat op deze wijze de toegang versperd wordt tot een belangrijk parapsychologisch probleem, dat ernstige studie en onderzoek ten volle waard is. Wij betreuren het te meer, omdat wij menen dat een studie van het overgeleverde occultisme, waarvan het theosofische een uitloper is voor den parapsycholoog van groot belang is met het oog op de heuristische betekenis van daarin voortlevende denkbeelden. De uittredingshypothese, die van het astrale lichaam, die van het astrale lijk in de theorie der aan een plaats gebonden spookverschijnselen zijn alle aan dit overgeleverde occultisme ontleend. Wat hun lot in het toekomstig parapsychologische onderzoek moge zijn, hun heuristische, het zoeken naar een juiste theorie leiding gevende, betekenis staat vast. Het is onze overtuiging, dat er meer van die denkbeelden uit deze bron, vooral uit de Yoga-literatuur te putten zijn. Tegenover een critiek, die tengevolge kan hebben dat deze arbeid als onbetekenend zou worden veronachtzaamd menen we goed te doen dit uit te spreken.

Parapsychologische verschijnselen in oude oorkonden.

Ir. J. Beckering Vinckers te Haarlem zendt ons onderstaand afschrift toe, ontleend aan het: „Archief voor Ned. Kerkgeschiedenis" [1]) waarvoor wij hem ten zeerste danken.

REDACTIE.

1) Redactie J. G. R. Acquoy en H. C. Rogge, deel IV, bldz. 193.

V. UIT DE JEUGD VAN HENRICUS CAESARIUS,

medegedeeld door Dr. H. C. Rogge. [2])

De Utrechtsche predikant Henricus Caesarius heeft in de voorrede vóór zijn „Dank Sermoon" (Zie Arch. v. Ned. Kerkgesch. dl. III blz. 122) mededeelingen gedaan uit zijn eerste levensjaren, die ons niet alleen volledig inlichten omtrent zijn leven, maar ook vele belangrijke bijzonderheden bevatten uit de geschiedenis van zijn tijd. Het schijnt, dat ook andere geschriften door hem te Utrecht uitgegeven, dergelijke historische herinneringen bevatten en dit doet mij te meer betreuren, dat zij tot hiertoe niet teruggevonden zijn. Ik maak dit op uit hetgeen de latere Utrechtsche schoolmeester en onvermoeide boekenschrijver Simon de Vries in zijne „Wercksaame duyvelen in de Weereld" (Amsterdam 1692 blz. 386 v.v.) heeft aangeteekend uit een van bovengenoemde verloren geschriften. Als een proeve van „ongemeen seldsame spoockerij" deelt hij namelijk uit Caesarius' boekje „Zielen, Hemel en Hel" (Arch. Ned. Kerkgesch, dl. III blz. 124 aant. 1) de volgende bladzijde (255) mede.

Caesarius verklaart, dat hem het volgende is weervaren, toen hij in zijne jeugd als „chorael" in 1558, toen er een zware pest in de Nederlanden heerschte, 's morgens vroeg ter kerk ging, om de „metten" met de kanunniken en hunne suppoosten te zingen.

„Op zekeren herfstmorgen, terwijl vele menschen aan de pest waren gestorven, en anderen, waaronder enkele priesters, krank lagen, kwam ik 's morgens om vijf uur in de kerk [3]) en trok mijn koorkleed aan om naar het hooge koor te gaan. Daar zag ik drie of vier priesters de kerk binnen komen, van welke ik zeker wist, dat ze ziek te bed lagen.

Zij liepen naar zekere zitkist, staande in het Sint Antoniuspand [4]), waar zij, naar het scheen, met devotie hunne gebeden deden. Ik zag hen weer van die plaats oprijzen en de zuider kerkdeur uitgaan. Ik was niet weinig verbaasd over zulk een onverwachte verschijning; daar er enige lampen in de kerk helder brandden, kon ik hen duidelijk genoeg onder-

2) Henricus Caesarius (Hendrik de Keyser) geboren te Zaltbommel ± 1550, tot zijn 16de of 17de jaar Roomsch opgevoed. In 1574 zien wij hem rector der Lat. school te Zaltbommel. Omstreeks 1590 ging hij als predikant naar Utrecht waar hij als zoodanig zeer gezien werd. Toen de theologische geschillen aldaar uitbraken werd hij, Remonstrantschgezind zijnde, afgezet (1619). Hij overleed in 1628. (Red.)

3) Sint Martenskerk, later Groote kerk te Zaltbommel. (B. V.)

4) Oostelijk deel, bij het koor, van den Zuider-zijbeuk. (B. V.)

scheiden. Intusschen ging ik verder naar het koor, waar ik volgens mijn beurt staan moest, namelijk voor het gestoelte van de deken van tien kanunniken Johannes Meursius. Geen der priesters of mijner mede-koorzangers was nog aanwezig. Ik sloeg de twee boeken open : de psalmen en een ander gezangboek, om daaruit de metten deels te lezen, deels te zingen. Zoodra lagen de boeken niet open, of de kaars die voor mij op den kandelaar stond, werd uitgeblazen. Ik ging dadelijk naar de sacristie [5]) waar de koster, meester Willem, wachtte wat hem bevolen zou worden, stak bij hem mijne kaars aan en ging weer naar mijn open liggende boeken. Doch nauwelijks stond ik op mijn plaats, of beide boeken werden voor mijn hoofd dicht geslagen en de kaars opnieuw uitgeblazen. Niet weinig verschrikt ging ik andermaal naar de sacristie, om licht te halen. De goede man bekeef mij en verweet mij brooddronkenheid, daar hij zulke dartelheden van de kerkkoralen wel gewoon was, doch ik vertelde hem het gebeurde en verontschuldigde mij, zoo goed ik kon. Wederom ging ik met mijne aangestoken kaars naar mijne plaats en opende de boeken, doch straks werden ze opnieuw dicht gesmeten, met meer kracht dan te voren en de kaars ten derden male uitgeblazen. Hoe ontroerd ik ook was, durfde ik toch niet nòg eens tot den koster gaan, maar moed vattende liep ik naar het midden van het koor, waar een brandende lamp voor 't „Sacraments Huysken" hing, van zeer schoon en kostbaar maaksel. Ik trok de lamp naar beneden, om mijne kaars aan te steken, maar opeens werd zij voor mijne oogen op en neer getrokken, zonder dat er een druppel olie neerstortte of het licht uitging. Met grooten schrik zag ik dit aan, zonder de oorzaak van de beweging te bespeuren. Die versohijning van de priesters kwam mij weer voor den geest en ik herinnerde mij kort geleden veel te hebben hooren spreken van geest- of spookverschijningen.

Ik begon te beven, liep met groot geschreeuw naar de sacristie en kroop daar onder den tabbaard van den koster, waarover hij zijn koorkleed had aangedaan. Ditmaal was de man zeer met mij begaan en herhaaldelijk vroeg hij mij, waarom ik zoo verschrikt was. Doch ik was in onmacht gevallen en kon hem niet antwoorden. Eindelijk door Gods hulp weer bijgekomen, gaf ik hem bericht van hetgeen mij wedervaren was, sedert ik voor de tweede maal mijne kaars bij hem had aangestoken. Intusschen kwamen eenige kanunniken, priesters en mijne mede-

5) gelegen tegen de Zuidzijde van het koor. (B. V.)

koorzangers het koor en de sacristie binnen. Toen zij mij zoo onthutst zagen en met betraande wangen, vroegen zij mij naar de oorzaak. Terwijl ik niet anders deed dan weenen vertelde de koster wat hij uit mijnen mond had vernomen. Zij, die daar tegenwoordig waren, hoorden vreemd op, waren zeer verwonderd, staken de hoofden bij elkaar en spraken mij moed in zooveel zij konden, zeggende, dat ik met mijne medezangers naar het koor moest gaan, om den dienst te beginnen; zij zouden terstond volgen. Na het eindigen der morgengebeden kwam in de kerk de tijding, dat de priesters, welker schimmen ik gezien had in den morgenstond waren gestorven. Elk zeide het zijne daarvan en ik, die wel wist wat mij overkomen was, heb de zaak niet verzwegen voor die er mij naar vroegen. Gelijk ik reeds gezegd heb, zoo zeg ik nog, dat dit is eene ware geschiedenis."

Of wij hier aan eene hallucinatie of aan iets anders hebben te denken, laat ik in het midden. Het is ons genoeg te weten, dat Caesarius jaren daarna, toen hij reeds lang gereformeerd predikant was, nog vast geloofde, dat er iets bovennatuurlijks had plaats gehad.

S. P. R.

Jaarverslag van den Penningmeester over 1934.

Wat de financiën betreft kan de S.P.R. met voldoening op het jaar 1934 terugzien. Werd in 1933 f 697.50 aan contributies ontvangen, dit bedrag, n.l. dat der contributies voor het loopende jaar, bedroeg in 1934 f 954.41. Als verdere inkomsten kunnen genoemd worden f 77.50 achterstallige contributie, f 71.— contributie, die reeds voor 1935 werd ontvangen, f 98.54 rente en f 53.57 opbrengst van den verkoop van Verschenen Mededeelingen der S. P. R. Het totaal bedrag der inkomsten bedroeg derhalve f 1269.88. Daardoor was de Vereeniging in staat ook grooter uitgaven te doen. Door het Bestuur werd besloten aan de beide privaat-docenten, dr. Dietz van de Leidsche en dr. Tenhaeff van de Utrechtsche Universiteit, een toelage toe te kennen voor het belangrijke en in de meeste gevallen belangelooze werk, dat zij ten dienste der parapsychologie verrichten. Deze toelage werd voor 1934 bepaald op f 100.— voor ieder. Van de andere uitgaven noem ik f 54.94 onkosten der Statutenwijziging, f 40.— subsidie der Rotterdamsche Afdeeling en f 109.— zaalhuur, waaronder f 75.— is begrepen als huur van de zaal in het Botanisch Laboratorium te Leiden, teneinde dr. Dietz in staat te stellen van het daar aanwezige bijzonder

geschikte projectietoestel gebruik te maken. Door de ingebruikname van de nieuwe collegezalen in de Boerhaavestraat te Leiden komt deze post voortaan te vervallen. Onder de uitgaven komt ditmaal geen post voor de bibliotheek voor, daar de f 100.—, die daarvoor jaarlijks pleegt te worden toegestaan, juist voor den aanvang van het boekjaar aan den bibliothecaris was overgemaakt. Met de andere gebruikelijke uitgaven mee, die men op bijgaanden staat vindt aangegeven, komt het totaal der uitgaven op f 1117.52, zoodat de inkomsten de uitgaven hebben overtroffen met f 152.36, waarbij op te merken valt, dat het belangrijke hoofd onderzoekingen in 1934 slechts f 56.25 heeft vereischt, terwijl het toestaan van gelden voor het herdrukken van den catalogus nog niet tot een uitgave heeft geleid.

Het vermogen der Vereeniging was op 31 Dec. 1934 belegd in f 1000.— 4 % Nederland 1933 I, 5 × f 100.— 4 % Nederland 1933 I en f 500.— 4 % Nederland 1934. Deze effecten zijn tegen den parikoers op de balans gebracht. Verder was belegd op een postspaarbankboekje f 850.—. Verdere activa op 31 Dec. j.l. waren de loopende rente van het spaarbankboekje en van de effecten ad f 40.48 en de over 1934 achterstallige contributie ad f 13.50, die in 1935 bereids betaald is. (Verdere achterstallige contributie is buiten beschouwing gelaten). Tegenover deze activa staan een kasschuld aan den penningmeester ad f 36.13 en de in 1934 reeds vooruitbetaalde contributie over 1935 ad f 71.—. Het vermogen der S.P.R. bedroeg dus op 1 Jan. 1935 f 2796.85.

Over het voldoen der contributie had de penningmeester in het algemeen niet te klagen, maar alleen wil hij erop wijzen, dat sommige leden zich niet realiseeren, dat bedanken voor het lidmaatschap, wanneer het nieuwe vereenigingsjaar reeds is aangevangen, dus met voorbijzien van de voorgeschreven opzeggingstermijn, in het geval der S. P. R. bijzonder onaangename gevolgen met zich brengt, daar de Vereeniging dan het abonnementsgeld op het Tijdschrift voor Parapsychologie reeds gedeeltelijk of geheel voldaan heeft. Het kan niet in de bedoeling der dingen liggen, dat de Vereeniging dit abonnementsgeld erbij inschiet; niettemin kostte het in enkele gevallen moeite om deze scheidende leden, terwijl wij daarbij toch reeds van de wettelijke opzeggingstermijn afzagen, hetzij dit alreeds met het oog op hen betaalde abonnementsgeld te laten voldoen, hetzij de ontvangen afleveringen te doen terugsturen. Gelukkig betrof dit slechts enkele uitzonderingen en is er alle reden om de leden voor de prompte betaling van hun bijdragen in deze moeilijke tijden dank te zeggen. Ik moge met den wensch besluiten, dat de toename van het ledental, die het

S. P. R.: Finantieel Overzicht over 1934.

	Kasboek		Saldi		Ontvangsten	Uitgaven
Saldo 1 Jan. 1934	ƒ 988 36	ƒ	ƒ 988 36	ƒ	ƒ	ƒ
Spaarbankboekje	1190 47	850 —	340 47			
Effecten	499 25	2016 57		1517 32		
Ontvangsten						
Contributies: achterstallig ƒ 77.50 1934 969.41 1935 71.—	1132 91	15 —	1117 91		1117 91	
Rente	127 81	29 27	98 54		98 54	
Verkoop verschenen Mededeelingen	53 37		53 37		53 37	
Uitgaven						
Abonnementen T. v. Parapsychologie	16 27	511 —		494 73		494 73
Toelagen privaat-docenten . . .		200 —		200 —		200 —
Onderzoekingen	5 —	61 25		56 25		56 25
Statutenwijziging		54 94		54 94		54 94
Onkosten 1e secretaris over 1933		47 50		47 50		47 50
Onkosten 2e secr. en penningmeester over 1934		76 42		76 42		76 42
Subsidie Rotterdamsche Afdeeling		40 —		40 —		40 —
Reiskosten		21 25		21 25		21 25
Propaganda		17 37		17 37		17 37
Zaalhuur		109 —		109 —		109 —
De ontvangsten overtroffen de uitgaven met						152 36
Saldo debet aan penningmeester op 31 Dec. 1934	36 13		36 13			
	ƒ 4049 57	ƒ 4049 57	ƒ 2634 78	ƒ 2634 78	ƒ 1269 88	ƒ 1269 88

jaar 1934 te zien gaf, ook in de toekomst zal aanhouden, wat ook in financieel opzicht gunstige gevolgen zal hebben. Tegenover de hooge eischen, die aan de financiën der Vereeniging worden gesteld met het oog op onderzoekingen en anderszins is dit zeer te wenschen, terwijl in dit verband ook de hoop uitgedrukt worde, dat leden en belangstellenden gebruik zullen gaan maken van de door de Statutenwijziging geschapen nieuwe mogelijkheden, n.l. van donateur te worden of lid voor het leven, en dat zij ook aan het zoo juist gestichte Laboratoriumfonds aandacht zullen gaan wijden.

De penningmeester,

J. J. POORTMAN

BALANS PER 1 JAN. 1935.

Activa			Passiva		
Rijkspostspaarbank	*f* 850	—	Penningmeester	*f* 36	13
Effecten	2000	—	Vooruitbetaalde contributie 1935	71	—
Interest	40	48	Vermogen	2796	85
Te vorderen contributie 1934	13	50			
	f 2903	98		*f* 2903	98

De Penningmeester:

J. J. POORTMAN

Jaarverslag van den Secretaris over 1934.

„Moge in het jaar 1934 ons een verdere vooruitgang ten deel vallen."

Aldus eindigde mijn jaarverslag over het jaar 1933. Wij kunnen met vreugde constateeren dat deze wensch in vervulling is gegaan. Opnieuw nam ons *ledental* met enkele tientallen nieuwe leden toe.

Werd in het laatst van 1933 de groep Rotterdam gesticht, die het goed maakt, zooals uit haar jaarverslag blijkt, op 23 November 1934 kwamen wij tot de stichting van de groep Amsterdam. Uit het verslag van het eerste werkjaar dezer groep, dat binnenkort in het T. v. P. gepubliceerd zal worden, moge blijken, dat deze groep in de enkele maanden van haar bestaan reeds een groote activiteit ontwikkelde en dat onze toename van het ledental, welke zich ook in de eerste maanden van 1935 voortzette, voor een belangrijk deel aan deze groep te danken is. Het is te verwachten dat binnen enkele maanden ook een groep den Haag zal

worden opgericht, zoodat onze S. P. R. dan in de drie grootste steden van ons land de gelegenheid heeft, door het geregeld doen houden van voordrachten in niet geringe mate bij te dragen tot „bevordering van de wetenschap der parapsychologie" (art. 2 der statuten.)

Door deze groepen hopen wij ook vele leden er toe te brengen ons te helpen „zoeken" naar gevallen van spontane paragnosie en naar geschikte proefpersonen. Wij moeten komen tot de organisatie van een goed functionneerenden opsporingsdienst. Het kan aan geen twijfel onderhevig zijn of de instelling van een dergelijken dienst zal er toe leiden dat wij — meer dan dit tot op heden het geval is — bladzijden van het T. v. P. beschikbaar kunnen stellen voor de publicatie van (goed geconstateerde) gevallen van spontane paragnosie, alsmede van verslagen van zittingen met goede proefpersonen.

Met genoegen constateer ik het feit, dat er in het afgeloopen jaar meer waardeering voor ons werk begint te ontstaan in de kringen der spiritisten. De heer J. Kakebeeke, voorzitter van het H. B. van „Harmonia", trad als lid onzer Vereeniging toe en gaf reeds bij herhaling blijk van zijn ernstig streven zijn geestverwanten te overtuigen, dat het vooroordeel, dat bij een deel van hen t. o. v. de S. P. R. bestaat, misplaatst is. Wij vertrouwen dat zijn arbeid in dezen vruchten zal dragen en dat ons t. z. t. uit deze kringen enkele goede proefpersonen zullen geworden. Wij weten dat vele goede proefpersonen in den spiritistischen kring ontdekt zijn geworden (Eusapia Palladino, de gebroeders W. en R. Schneider e.a.) en onze Vereeniging kan er slechts wel bij varen, indien zij het vertrouwen geniet van hen, die deze kringen vormen. In de kringen der spiritisten dient de overtuiging te groeien dat hun proefpersonen bij ons in veilige handen zijn en dat het ons slechts te doen is om een zoo objectief mogelijk onderzoek van hun mediums en hun verschijnselen. Vanzelfsprekend loopen de spiritisten daarbij de kans dat een verschijnsel, dat naar hun meening door geesten bewerkstelligd wordt, door ons tot een verschijnsel van animistischen aard wordt teruggebracht (al behoeft dit volstrekt niet steeds het geval te zijn), maar de spiritist, wien het om de waarheid en niets dan de waarheid te doen is, zal dit gaarne riskeeren....

Een woord van hartelijken dank is hier zeker op zijn plaats aan Ir. J. M. J. Kooy. Langer dan twee jaar reeds maakt hij een systematische studie van zijn eigen droomleven met het doel een bijdrage te leveren tot onze kennis der profetische droomen met fragmentarische congruentie.

Maandenlang heeft hij mij zijn aanteekeningen — steeds onmiddellijk na het ontwaken gemaakt — toegezonden, ten einde mij in de gelegenheid te stellen een nauwkeurige en afdoende contrôle te kunnen instellen. Aan zijn groot doorzettingsvermogen in dezen hebben wij het zeer zeker voor een belangrijk deel te danken dat wij binnenkort wederom in de gelegenheid zijn, een belangrijke bijdrage tot onze kennis van het z.g. Dunne-effect in het T. v. P. te publiceeren. Moge de arbeid van Ir. Kooy vele leden tot navolging prikkelen.....

En ook tot Ir. L. J. Koopman dient hier een woord van warmen dank gericht te worden. Niet alleen is hij de volijverige secretaris der groep Amsterdam, maar hij is ook de man die de eerste bouwsteenen aandroeg voor een laboratorium, waarover ik binnenkort nadere mededeelingen hoop te kunnen doen.

In Augustus l.l. bracht Dr. Wolf een bezoek aan Mrs. Garrett te Londen. Bijzonderheden over dit bezoek vindt men op pag. 2 van den loopenden jaargang van het T. v. P. Ons plan, dit medium naar Nederland te laten komen, konden wij tot op heden niet verwezenlijken, daar zij nog steeds in Amerika verblijf houdt, waarheen zij zich in October l.l. begaf om zich als proefpersoon ter beschikking te stellen van enkele parapsychologen.

Dr. Dietz en Dr. Denier van der Gon stelden op 3 Mei een onderzoek in naar de verschillende verschijnselen welke zich bij den heer v. d. L. heetten voor te doen. Zooals uit het rapport van e.g. blijkt [1]), hebben wij bij den heer v. d. L. met pseudo-telekinesie te doen en berusten zijn verschijnselen op een bijzonderheid van de huid van de p.p., welke vermoedelijk bijzonder droog is. Met dit al is deze eigenaardigheid zeer zeker de moeite van het onderzoek waard geweest.

Enkele onderzoekingen door Dr. Dietz en mij ingesteld naar de verschijnselen van proefpersonen, welke ons aangebracht werden leidden tot weinig bevredigende resultaten.

Ook de arbeid der commissie voor astrologie (zie T. v. P., VI, pag. 259) leidde tot op heden tot niet veel positieve resultaten. Laten wij hopen dat in den loop van 1935 hierin een verandering komt.

Met weemoed denken wij terug aan den man, die ons in dezen van zooveel nut had kunnen zijn, ons bestuurslid Mr. C. P. van Rossem, die ons op den laatsten dag van het jaar 1934, in de kracht van zijn leven, ontviel.

---

1) T. v. P., VI, pag. 225.

Ons blijft slechts de herinnering aan een medewerker van wien wij nog zooveel hadden kunnen verwachten — mij persoonlijk nog die aan éen mijner beste vrienden, wiens heengaan ik nog dagelijks betreur.

Op 8 Dec. l.l. stelden wij een voorloopig onderzoek in naar de paranormale begaafdheid van den Duitscher J. W. Semmler, dat positieve resultaten opleverde. Bijzonderheden daarover vindt men in het e.v. nummer van T. v. P.

Het laat zich aanzien dat de vooruitgang, welke onze S. P. R. in het afgeloopen jaar mocht boeken, ook in 1935 haar deel zal zijn. Moge dit jaar zich ook kenmerken door een toename van het aantal goede proefpersonen, dat zich aan ons voor onderzoek ter beschikking stelt. Vele leden kunnen zekerlijk het hunne er toe bijdragen deze wensch in vervulling te doen gaan. Ook in ons land zijn goede proefpersonen. Het gaat er slechts om deze te ontdekken en ze op te voeden tot in het laboratorium bruikbare media.

Utrecht, 15.4.1935 De secretaris.

Boekbespreking.

J. RASCH: *Nederlandsche folklore.* N. V. U. M. Æ. E. Kluwer, Deventer, 1935.

De folklore is een tak van wetenschap welke reeds meer dan 15 jaar mijn belangstelling heeft. In mijn werkje: „Het dierlijk magnetisme", in 1922 te Amsterdam verschenen, wees ik op de groote beteekenis welke de volkskunde voor de parapsychologie heeft.

Omgekeerd heeft ook de parapsychologie voor de volkskunde groote waarde. Andrew Lang was een der eersten die hierop gewezen heeft. Dat was in het laatst der vorige eeuw. Lang vond in die dagen weinig gehoor.

Onder de Nederlandsche folkloristen begint eerst thans het inzicht baan te breken, dat zij die zich bezighouden met de bestudeering van het volksgeloof, de sprookjes, de mythen en de sagen, kennis der parapsychologie behooren te bezitten. De heer J. Rasch is een van hen. Zijn bovengenoemd werkje getuigt daarvan. Daarnaast onderscheidene zijner artikelen in het tijdschrift: „Eigen Volk", waarvan hij een der redacteuren is.

Bovengenoemd werkje is bedoeld als een beknopt woordenboek voor hen die zich voor de folklore interesseeren. Over de herkomst en de beteekenis van allerlei woorden en uitdrukkingen (b.v. „blauwe Maandag", „bokkenrijder", „tulpenhandel" enz., enz.) worden wij in dit werk ingelicht.

Niet alle woorden en uitdrukkingen zijn m.i. af- en voldoende behandeld. Zoo

viel b.v. over het woord: „Envoûtement" wel iets meer te zeggen dan schr. deed. Het komt mij voor dat de heer Rasch zich, bij het samenstellen van een herdruk, van de medewerking van een aantal specialisten moet trachten te verzekeren.

Ook zou ik den schrijver in overweging willen geven nauwkeuriger te zijn in het vermelden van titels van geschriften. (Voorbeeld: Ten Haeff. „Beknopt Handboek der Parapsychologie" in plaats van Tenhaeff: „Beknopte Handleiding der Psychical Research".)

De heer Rasch beschouwe deze opmerkingen als welgemeende raadgevingen. Het is hem uit ervaring bekend, dat ik groote waardeering heb voor zijn persoon en zijn streven. Ik beveel dit werkje gaarne aan. Laten zij, die de meening zijn toegedaan den auteur gegevens te kunnen verstrekken, welke een tweeden druk van dit werk meer het volmaakte nabij zal doen komen, hem hun medewerking niet onthouden.

Dit boekje is een begin en als zoodanig zeker geslaagd, al is het dan ook voor verbetering vatbaar. Maar welk menschenwerk is dit niet? De heer Rasch heeft den grondslag gelegd van een woordenboek der Nederlandsche folklore. Dit moge hij zich tot een verdienste rekenen. TENHAEFF.

Int. Parapsychologisch Congres.

Het vijfde internationale parapsychologisch congres zal dit jaar van 26—31 Aug. te Oslo worden gehouden.

INHOUD.

Mededeelingen der S. P. R.

Kosmisch Bewustzijn

door Dr. C. H. KETNER.

Rede uitgesproken op de bijeenkomst van 19 April 1935 te Amsterdam.

In de lente van het jaar 1872 heeft de Canadese psychiater Bucke, toen in Engeland vertoevende, een ervaring gehad, die hij aldus beschrijft:

„Ik had den avond in een grote stad doorgebracht met twee vrienden, met wie ik over dichtkunst en wijsbegeerte las en sprak. Wij scheidden te middernacht. Ik had een lange rit huiswaarts in een huurrijtuig. Mijn gemoed, diep onder den indruk van de denkbeelden, beelden en aandoeningen, die door het lezen en praten waren opgewekt, was kalm en vredig. Ik was in een staat van stil, bijna lijdelijk genot, terwijl ik eigenlijk niet dacht, maar denkbeelden, beelden en aandoeningen als 't ware vanzelf in mijn ziel liet stromen. Plotseling, zonder enige waarschuwing, zag ik mijzelf in een vuurrode wolk gehuld. Een ogenblik dacht ik aan brand, een onmetelijke brand, ergens in de buurt in die grote stad; in het volgende wist ik, dat het vuur in mijzelf was. Terstond daarna overviel mij een gevoel van blijdschap, van onmetelijke vreugde, gepaard met of onmiddellijk gevolgd door een geestelijke verheldering, die onmogelijk te beschrijven is. Onder andere begon ik niet alleen te geloven, maar zag ik, dat het heelal niet bestaat uit dode stof, maar integendeel een levende Tegenwoordigheid is; ik werd mij inwendig bewust van een eeuwig leven. Het was geen overtuiging, dat ik het eeuwige leven zou hebben, maar de bewustheid, dat ik toen het eeuwige leven had; ik zag, dat alle menschen onsterfelijk zijn, dat de wereldorde zo is, dat zonder enige toevalligheid alle dingen samenwerken voor het welzijn van allen afzonderlijk, dat het hoofdbeginsel der wereld, van alle werelden is, wat wij „liefde" noemen, en dat het geluk van ieder afzonderlijk op den duur volstrekt zeker is. Het visioen duurde een paar seconden en verdween toen; maar de herinnering eraan en het gevoel van de waarheid van wat het mij leerde, is mij bijgebleven gedurende het vierde ener eeuw, dat sinds verlopen is. Ik wist, dat wat het visioen liet zien, waar was. Ik had een gezichtspunt bereikt, vanwaar ik zag, dat het waar moest zijn. Dat gezichtspunt, die overtuiging, ik mag wel zeggen, die bewustheid, is nooit verloren geraakt, zelfs niet in tijden van de diepste verslagenheid." 1)

---

1) James, De verscheidenheden op het gebied van de godsdienstige ervaringen, 381. — De citaten, aan deze vertaling ontleend, zijn met de oorspronkelijke Engelse tekst vergeleken en zo nodig gecorrigeerd.

Bucke heeft deze ervaring beschreven in een klein boekje, waaraan dit citaat is ontleend. Het is begrijpelijk, dat iemand, die een dergelijke ervaring opdoet, gaat onderzoeken of ook anderen iets dergelijks hebben beleefd. Dit bleek inderdaad het geval te zijn: van verschillende zijner tijdgenoten vernam Bucke soortgelijke ervaringen. Hij vond ze ook beschreven in de geschriften van en over velen, die in vroeger eeuwen hebben geleefd, met name van de godsdienststichters en de mystieken. Ook bij verschillende dichters en prozaschrijvers vond Bucke aanwijzingen voor de onderstelling, dat zij soortgelijke ervaringen moesten hebben gehad. Deze onderzoekingen gaven Bucke aanleiding tot het schrijven van een boek getiteld „Cosmic Consciousness", waarvan de eerste druk in 1901, de vierde in 1923 is verschenen, maar waarvan een Nederlandse vertaling eerst in 1934 het licht zag.

Het was de verschijning van die vertaling, die mij aanleiding gaf, dit onderwerp hier te behandelen. Het is een onderwerp, dat, naar het mij voorkomt, ligt op het grensgebied tussen de „normale" psychologie en de parapsychologie, maar dat voldoende aanrakingspunten met de laatstgenoemde heeft om het in dit tijdschrift te behandelen.

We zullen daartoe in de eerste plaats nog enige ervaringen vermelden, die met die van Bucke verwant zijn. Aan het zoeven genoemde boek is de volgende mededeling ontleend, afkomstig van een tijdgenoot, die Bucke met de letters C. M. C. aanduidt:

„Ik was tot het inzicht gekomen, dat mijn nood zelfs nog groter was dan ik gedacht had. De smart en de spanning diep in het binnenste van mijn wezen waren zo groot, dat ik me gevoelde als een schepsel, dat aan z'n schaal ontgroeid is en er toch niet uit kan ontsnappen. Wat het precies voor een gevoel was weet ik niet, behalve dat het een groot smachtend verlangen naar vrijheid, naar ruimer leven — naar diepere liefde was. Er scheen in de natuur geen antwoord op dien oneindigen nood te zijn. Het grote getij vloeide onverschillig, zonder medelijden voort, en toen de kracht verbruikt, elke bron uitgeput was, bleef er niets meer over dan onderwerping. En zo sprak ik tot mezelf: Er moet een reden voor dit alles zijn, een doel, zelfs al kan ik het niet begrijpen. De Macht, in welker handen ik me bevind, kan met me doen wat Zij wil! Na dit besluit duurde het nog verscheidene dagen voor ik het punt van de volledige overgave bereikte. Ondertussen zocht ik met alle inwendige zinnen naar het beginsel, wat het dan ook mocht zijn, dat me staande zou houden, wanneer ik losliet.

Toen ik eindelijk geheel onderworpen was, en een eigenaardige kracht door m'n zwakte heen voelde groeien, liet ik mezelf los! Tot m'n verras-

sing begon ik kort daarna een gevoel van fysieke verkwikking, van rust te krijgen, alsof de een of andere ontwrichting of spanning verwijderd was. Nimmer tevoren had ik zulk een gevoel van volkomen gezondheid gehad. Ik verwonderde me daarover. En hoe klaar en schoon was de dag! Ik keek naar de lucht, de heuvels en de rivier, verbaasd dat ik nimmer tevoren gezien had, hoe goddelijk schoon de wereld was. Het gevoel van lichtheid en expansie bleef toenemen, van alles werden de rimpels gladgestreken, er was in de ganse wereld niets, dat niet op zijn plaats scheen. Onder het eten merkte ik op: „Hoe vreemd gelukkig voel ik me vandaag!"........

Ik ging vroeg naar bed, om alleen te zijn, en spoedig daarna waren alle objectieve verschijnselen buitengesloten. Ik zag en verstond de verheven betekenis der dingen, de redenen voor alles, wat tevoren verborgen en duister leek. De grote waarheid, dat het leven een geestelijke evolutie, dit leven slechts een voorbijgaande fase in de vooruitgang der ziel is, deed zich plotseling met overweldigende grootsheid aan mijn verbaasde blik voor. O, dacht ik, als dit is wat ik zocht, als dit de uitkomst is, dan is de smart verheven! Welkom dan, eeuwen, aeonen van lijden, wanneer het ons voert tot iets als dit! En aldoor nam het aanschouwde toe in luister. Aanstonds scheen er iets als een snel wassende vloedgolf van onuitsprekelijke pracht en heerlijkheid over me te komen, me geheel omhullend en verzwelgend.

Ik voelde me weggaan, mezelf verliezen. Toen werd ik verschrikt, maar het was een zoete vrees. Ik was bezig m'n bewustzijn, m'n identiteit te verliezen en was niet bij machte mezelf te handhaven. Daarop volgde een periode van verrukking, zo intens, dat het universum stilstond, als was het ontzet over de onuitsprekelijke majesteit van het schouwspel! Er was slechts Een in het gansche oneindige heelal! De Al-Liefde, het Volmaakte Eene! De Volmaakte Wijsheid, waarheid, liefde en zuiverheid. En met die verrukking kwam het inzicht. Op datzelfde moment van wat men hemelse zaligheid zou kunnen noemen, kwam het verlicht-worden. Met intense innerlijke visie zag ik de atomen of moleculen, waaruit het universum schijnbaar is samengesteld — of ze stoffelijk of geestelijk waren weet ik niet — zich steeds weer anders groeperen naarmate de kosmos (in zijn voortgaand, altijddurend leven) van orde tot orde schrijdt. Welk een vreugde toen ik zag, dat er nergens een breuk in de keten was — dat er geen enkele schakel ontbrak — alles te rechter plaats en tijd. Werelden, stelsels, alle samengevoegd tot een harmonieus geheel. Universeel leven, synoniem met universele liefde!

Hoelang die periode van intense verrukking duurde, weet ik niet — het scheen me een eeuwigheid toe — en misschien heeft het slechts enkele ogenblikken geduurd." 2)

---

2) Bucke, Kosmisch bewustzijn, 371—373

Het boek van Bucke bevat nog meer van dergelijke citaten, maar wij behoeven ons niet alleen tot dit boek te beperken. Het werd al spoedig gevolgd door het werk van den Amerikaanschen psycholoog en wijsgeer William James, getiteld: „Varieties of religious experience". Dit boek, een bewerking van de „Gifford Lectures", door den schrijver 1901—1903 te Edinburgh gehouden, schijnt op het vasteland van Europa meer de aandacht getrokken te hebben dan het boek van Bucke. Het is dan ook reeds in 1907 in het Nederlands vertaald onder de titel: „De verscheidenheden op het gebied van de godsdienstige ervaringen".

In dit boek vindt men verschillende gevallen beschreven, die met dat van Bucke min of meer analoog zijn, vooral in de lezingen, die over de de mystiek handelen. De volgende mededeling van J. Trevor is eraan ontleend:

„Op een prachtige Zondagmorgen gingen mijn vrouw en mijn jongens naar de kerk der Unitariers in Macclesfield. Het was mij onmogelijk mee te gaan — alsof ik, door den zonneschijn op de heuvels te verlaten en naar de kerk te gaan, op dat tijdstip een daad van geestelijke zelfmoord zou begaan hebben. En ik voelde zoo'n behoefte aan nieuwe bezieling en uitbreiding in mijn leven. Dus verliet ik, zeer tegen mijn zin en droevig gestemd, mijn vrouw en jongens, die naar de stad gingen, terwijl ik de heuvels verder inging met mijn stok en mijn hond. In de liefelijkheid van den morgen en de schoonheid van de heuvels en de dalen verloor ik weldra dat gevoel van droefheid en spijt. Bijna een uur lang liep ik langs den weg tot aan de „Cat and Fiddle", en keerde toen terug. Op den terugweg voelde ik plotseling, zonder waarschuwing, dat ik in den Hemel was — een inwendige toestand van vrede en blijdschap en verzekerdheid, onbeschrijfelijk sterk, gepaard met een gevoel van mij in een warme lichtglans te baden, alsof de uitwendige toestand de innerlijke uitwerking had teweeggebracht, een gevoel, alsof ik uit het lichaam was gevaren, hoewel het toneel rondom mij duidelijker en als 't ware dichter bij mij stond dan te voren, wegens het licht, waar ik midden in scheen te staan. Deze diepe ontroering duurde, hoewel met afnemende kracht voort, totdat ik thuis kwam en ook nog enige tijd daarna, terwijl zij slechts langzaam voorbijging." 3)

De tijdgenoten van Bucke en James zijn eigenlijk niet meer de onze; zij behoren reeds tot een vorig geslacht. Ik geef U daarom ook nog een mededeling van een tijdgenoot in engere zin: van den ook in ons land goed bekenden Deensen schrijver Anker Larsen. Verschillende bijzondere

3) James, l.c. 379.

ervaringen, zoals men die b.v. in zijn boek „De Steen der Wijzen" aantreft, berusten op persoonlijke belevingen. Hij heeft ons dit verteld in een boekje, dat in onze taal vertaald is onder de titel „Met open deur". Daarin deelt hij ons mede, dat hij herhaaldelijk in een bijzondere toestand is geweest, waarin ruimte en tijd schenen te zijn opgeheven. Een van die belevingen beschrijft hij aldus:

> „Ik had in de tuin zitten werken. Nu was ik gereed. 's Middags moest ik naar Kopenhagen, maar er was nog anderhalf uur de tijd, voordat de trein ging. Het weer was mooi, de lucht helder en schoon; ik stak een sigaar op en zette mij in een gemakkelijke stoel buitenshuis. Het was stil en vredig — om mij heen en binnen in mij. Al te goed eigenlijk om aan iets te denken. Ik zat daar slechts. Toen begon het te komen, die oneindige tederheid, die reiner is en dieper, dan de tederheid van den minnaar en die van den vader voor zijn kind. Het was in mij, maar het kwam ook tot mij, zoals de lucht tot mijn longen kwam. Zoals gewoonlijk werd de ademhaling zeldzaam plechtig en devoot, werd als het ware meer dan lichamelijk; ik ademde de tederheid in. Onnodig te zeggen, dat de sigaar uitging. Ik wierp haar niet van mij als een zonde; ze was alleen maar niet nodig.
>
> Deze diepe tederheid, die ik eerst binnen in mijzelf en daarna nog sterker om en over mij gevoeld had, breidde zich steeds verder en verder uit; ze werd alomtegenwoordig. Ik zat daar en z a g haar en ze werd tot weten, tot alweten; zij werd tevens macht, zij werd almachtig en nam mij het Eeuwige Nu binnen.
>
> Toen eerst ontmoette ik de werkelijkheid, want zo is het werkelijke leven: een nu, dat i s — en een nu, dat g e b e u r t. Er bestaat geen begin en geen einde. Ik kan hier thans niet meer over zeggen. Ik zat in mijn tuin, maar er was geen plaats op de wereld, waar ik niet was." 4)

Van tijdgenoten zal ik U geen verdere citaten geven. Wie echter, evenals Bucke en James gedaan hebben, ook de oude geschriften bestudeert, zal bemerken, dat soortgelijke ervaringen door alle eeuwen heen zijn opgedaan en beschreven. Ik ben met de mededelingen van tijdgenoten begonnen, omdat wij over het algemeen geneigd zijn, hieraan meer waarde te hechten, dan aan de berichten, die ons vanuit lang vervlogen tijden zijn overgeleverd. De laatsten hebben echter kans, meer waardering bij ons te vinden als het blijkt, dat zij in aard en inhoud met moderne voorvallen overeenstemmen.

Wie b.v. niet op het standpunt staat, dat de inhoud van den bijbel

---

4) Anker Larsen, Met open deur, 38.

Gods woord en derhalve waar is, zal er misschien aan twijfelen of de bekering van Paulus, zoals die in de Handelingen der Apostelen 9 : 3/9 wordt verhaald, zich inderdaad zo heeft toegedragen. Maar hij zal er misschien groter historische waarde aan hechten, als hij het vergelijkt met de mededeling van Bucke. Er is zeker verschil, vooral in het persoonlijk karakter van de inspiratie bij Paulus. Maar er is toch ook overeenkomst: ook Paulus ziet een licht en komt tot een intuitieve overtuiging.

Zo vinden wij dan ook reeds in de derde eeuw na Christus het getuigenis van den wijsgeer-mysticus Plotinus. Aan het boek van Bucke ontleen ik de volgende uitspraak van hem:

„Ge kunt het Oneindige alleen benaderen door een vermogen, dat superieur is aan het verstand, door een toestand in te gaan, waarin ge niet langer uw eindig zelf zijt — waarin ge het goddelijk wezen deelachtig zijt geworden. Dat is extase. Het is de bevrijding van uw geest van zijn eindig bewustzijn. Alleen het gelijke kan het gelijke verstaan; wanneer ge aldus ophoudt eindig te zijn, wordt ge een met het Oneindige. In het herleiden van uw ziel tot haar eenvoudigst zelf, haar goddelijk wezen, verwerkelijkt ge deze vereniging — deze identiteit.

Maar die verheven toestand is niet blijvend. De verheffing boven de grenzen van lichaam en wereld (ons door barmhartige beschikking mogelijk gemaakt) is ons slechts nu en dan beschoren. Ik zelf heb haar tot nu toe slechts driemaal ervaren...." 5)

Brengt men dit citaat in verband met het voorafgaande, dan kan men zich moeilijk onttrekken aan de overweging, dat de toestand, die Plotinus bedoelt, verwant moet zijn aan wat Bucke, C. M. C., Anker Larsen en anderen in onzen tijd beleefd hebben.

Op een andere plaats zegt Plotinus:

„Bij de verschijning van God is het niet ons verstand dat ziet, maar iets, dat buiten, boven het verstand staat.... Hij, aldus ziende, ziet niet op eigenlijke wijze, onderscheidt niets, stelt zich niet iets voor. Hij verandert, houdt op, zichzelf te zijn, behoudt niets van zichzelf. Zich uitstortend in God, wordt hij één met Hem, evenals twee concentrische cirkels één middelpunt hebben." 6)

---

5) Bucke, l.c. 140.
6) James, l.c. 400.

Plotinus spreekt hier van de „verschijning van God", en op een dergelijke wijze hebben zich uit den aard der zaak in de Middeleeuwen en later ook de katholieke mystieken uitgedrukt, die dergelijke ervaringen beleefd hebben. Een citaat van dien aard ontleen ik aan het boek van James; het is afkomstig van de H. Theresia.

„In het gebed des verbonds is de ziel volkomen wakker wat betreft God, maar volkomen slapende ten aanzien van de dingen dezer wereld en van zichzelve. Gedurende den korten tijd, dat het verbond duurt, is zij als 't ware beroofd van elk ander gevoel en al wilde zij, dan nog zou zij aan niets anders kunnen denken. Zij behoeft dus geen kunstgrepen te gebruiken om de werking van het verstand te schorsen: dit is zo met werkeloosheid geslagen, dat zij evenmin weet wat zij liefheeft als op welke wijze zij liefheeft of wat zij wil. Kortom, zij is geheel dood voor de dingen der wereld en leeft alleen in God.... Ik weet zelfs niet, of zij in dezen toestand nog leven genoeg heeft om te ademen. Mij dunkt van niet, of tenminste, zo zij ademt, weet zij het zelve niet. Haar verstand zou gaarne iets begrijpen van wat er in haar omgaat, maar het heeft nu zo weinig kracht, dat het in het geheel niet kan werken. Evenzo lijkt iemand in een diepe flauwte dood te zijn.

„Zo schort God, wanneer Hij een ziel opheft tot een verbond met Zichzelf, de natuurlijke werking van al hare vermogens op. Zij ziet, hoort noch verstaat, zolang zij met God verenigd is. Maar deze tijd is altijd kort en schijnt nog korter, dan hij is. God maakt woning binnen in deze ziel op zulk een wijze, dat, wanneer zij tot zichzelve komt, zij er onmogelijk aan kan twijfelen of zij is in God geweest en God in haar. Deze waarheid maakt zulk een diepe indruk op haar, dat al verliepen er vele jaren, zonder dat deze toestand zich herhaalde, zij de ontvangen gunst niet kan vergeten, noch aan de werkelijkheid ervan twijfelen. Vraagt gij mij echter, hoe het mogelijk is, dat de ziel ziet en verstaat dat zij in God geweest is, terwijl zij, zolang de vereniging duurt, gezicht noch verstand heeft, dan antwoord ik, dat zij het dan niet ziet, maar later duidelijk, nadat zij weer tot zichzelve gekomen is, en dat niet door enig visioen, maar door een zekerheid, die haar bijblijft en die God alleen haar kan geven.

„....Maar, zult gij nogmaals vragen, hoe kan iemand zo zeker zijn aangaande wat hij niet ziet? Deze vraag kan ik onmogelijk beantwoorden. Dit zijn geheimen van Gods almacht, die het mij niet toekomt te doorgronden. Al wat ik weet is, dat ik de waarheid spreek, en ik kan niet geloven dat een ziel, die deze zekerheid niet heeft, ooit waarlijk een is geweest met God." 7)

Er zijn, zooals men bemerkt, belangrijke verschillen tussen deze mededelingen en die van de moderne schrijvers, die ik zooeven aanhaalde.

7) James, l.c. 390.

Bij vrome katholieken, zooals de H. Theresia, worden deze ervaringen met de godsdienstige wereldbeschouwing in verband gebracht en dus beleefd als gemeenschap met God. Ook komen zij niet geheel spontaan, maar worden door het gebed voorbereid en misschien min of meer bewust gezocht. Maar aan de andere kant is er toch tussen deze belevingen en de hiervoor geciteerde genoeg overeenkomst om ze in eenzelfde kategorie te brengen of althans met elkaar te vergelijken. Ook van intuitief verworven kennis getuigt de H. Theresia.

„Eens in het gebed," schrijft zij, „werd het mij gegeven in een ogenblik te zien, hoe alle dingen in God gezien worden en opgesloten zijn. Ik zag ze niet in hun eigenlijke vorm, en toch was het inzicht, dat ik erin kreeg, van een opperste klaarheid, en is levendig in mijn ziel geprent gebleven..... Het inzicht was zo fijn en zo ijl, dat het verstand er niet bij kan." 8)

Een dergelijk getuigenis bestaat ook van de H. Ignatius, misschien meer bekend onder de naam Loyola als de stichter der Jesuiten-orde.

„St. Ignatius beleed eens aan pater Laynez, dat één enkel uur van overpeinzing te Manresa hem meer waarheden aangaande hemelsche dingen had geopenbaard, dan alle onderwijzingen van alle geleerden tegader hem hadden kunnen leren.... Eens in het gebed, op de trappen van het koor der Dominikaner kerk, zag hij duidelijk het plan der goddelijke wijsheid in de schepping der wereld." 9)

Niet alleen bij katholieken, ook bij vrome protestanten komen dergelijke mystieke belevingen voor. Bekend is in dat opzicht de Duitse schoenmaker-wijsgeer Jacob Boehme. Aan het boek van Bucke ontleen ik het verhaal van wat hem in het jaar 1600 overkwam.

„Toen hij op zekere dag in zijn kamer zat en naar een glimmende tinnen schotel keek, zag hij deze het zonlicht met zo wondere pracht weerkaatsen, dat hij erdoor in extase kwam; het was hem, alsof hij nu den oorsprong en het diepste wezen der dingen aanschouwde. Hij dacht, dat het slechts een fantastisch lichtspel was en ging naar buiten om het visioen uit zijn gedachten te bannen. Maar daar bleek hem dat hij in het werkelijke hart der dingen, van de planten en van het gras, schouwde; de zichtbare natuur harmonieerde hier met wat hij innerlijk had waargenomen. Hij sprak er met niemand over, maar loofde en dankte God in stilte. Hij ging voort zijn eer-

8) James, l.c. 392.
9) James, l.c. 391.

zaam ambacht uit te oefenen, was vol zorg voor zijn huiselijke aangelegenheden en stond met iedereen op goeden voet." 10)

Een dergelijke ervaring deed hij nog een paar malen in zijn leven op. Zoals men ziet, is de ervaring bij Boehme weer geheel spontaan en ongezocht, ofschoon hij zich wel veel met godsdienstige gedachten ophield. Zelf zegt hij daarover:

„Terwijl ik nu, met Gods hulp, worstelde en streed, verrees er een wonderlijk licht in mijn ziel. Een licht, dat mijn weerspannige ziel volkomen vreemd was, maar niettemin herkende ik er de ware aard van God en de mens in, alsook de betrekking tussen beiden, iets dat ik tevoren nimmer had verstaan en waarnaar ik ook nooit gezocht zou hebben." 11)

Ook bij hem is er sprake van een intuitief verworven kennis:

„In een kwartieruurs zag en wist ik meer, dan wanneer ik vele jaren aaneen aan een hoogeschool geweest ware. Want ik zag en onderkende het wezen van alle dingen, den Grond en den Afgrond en de eeuwige schepping van de heilige Drieeenheid, de afkomst en de oorsprong der wereld en van alle schepselen door de goddelijke wijsheid.... Zodat ik er mij niet slechts grotelijks over verwonderde, maar er mij ook zeer over verblijdde, hoewel ik het nauwelijks met mijn uitwendige mens kon bevatten en met de pen beschrijven. Want ik had een volledig inzicht van het heelal, als in een chaos, waarin alle dingen samengevouwen zijn, maar het was mij onmogelijk, het uit te leggen." 12)

Ook hier dus weer hetzelfde als in de andere gevallen; een overtuiging, die op abnormale wijze, in een snelle intuitie, verworven is, maar die zich niet door middel van het verstand laat uitleggen.

Zo zou ik U, vooral uit de boeken van Bucke en James, nog tal van voorbeelden kunnen aanhalen, waarin verschillende personen, ieder op hunne wijze, dergelijke ervaringen beleefd hebben.

In beide boeken wordt o.a. nog uitvoerig medegedeeld de ervaring van den in 1875 overleden Ch. G. Finney, die op zekeren avond een visioen van Christus kreeg en daarna het gevoel, dat hij door den Heiligen Geest bezield werd.

Bucke citeert ook verschillende dichters, o.a. Walt Whitman, die hij

10) Bucke, 204.
11) Bucke, 207.
12) James, 391.

persoonlijk gekend heeft. Ofschoon er ongetwijfeld ook van dichters op dit gebied te leren valt, acht ik het in een behandeling, die wetenschappelijk wil zijn, gevaarlijk zich op gedichten te beroepen, omdat hier de grens tussen de concrete mededeling en de dichterlijke verbeelding niet te trekken valt.

Liever wil ik er nog de aandacht op vestigen, dat ervaringen als de hier bedoelde niet alleen in verschillende tijden, maar ook bij verschillende volken der aarde bestaan en hebben bestaan. Bij verschillende Oosterse volken is sprake van een methodisch aankweken van dergelijke mystieke toestanden; ik herinner slechts aan de secte der Soefi's bij de Arabieren en aan de beoefening van „yoga" in Voor-Indië.

Het grote verschil tusschen de actieve Westerling en de contemplatieve Oosterling is algemeen bekend. Des te meer moet het ons treffen, dat op het gebied der mystiek tussen het Oosten en het Westen een zo grote overeenkomst bestaat. In zijn „West-Oestliche Mystik" heeft Rudolf Otto een vergelijking gemaakt tussen den Duitsen mysticus Eckehard (1250—1327) en den Indier Sankara (ongeveer 800). De overeenkomst is volgens hem zo groot, dat men, met enige wijziging in de formulering, het werk van de een als vertaling van het werk van den ander zou kunnen beschouwen.

Tot nu toe deed ik niet veel anders, dan materiaal samenbrengen voor een nadere beschouwing. Gaan wij thans daartoe over, dan blijken de hier verzamelde mededelingen naast punten van verschil, treffende overeenkomst te vertonen. In al deze gevallen kwam iemand, hetzij plotseling of meer geleidelijk, met of zonder enige voorbereiding, in een bijzondere geestelijke toestand. Algemeen is in alle mededelingen een gevoel van vreugde en van verruiming. Een nieuw inzicht in het heelal wordt gegeven, een kennis, zoo diep, dat men meent dat zij langs normale weg slechts door jaren van studie zou kunnen worden verworven, maar waarvan tevens wordt gezegd, dat het niet mogelijk is, ze aan anderen mede te delen. Het blijft dus bij enige vage mededelingen. Maar die aldus verworven kennis is een bron van vreugde, omdat zij de wereld doet zien als een harmonisch geheel, waarin onoverwinlijke krachten ten goede werken.

Het besef van deze alomvattende harmonie kan zo intensief worden, dat de kategorieën van ruimte en tijd schijnen opgeheven te zijn, zoals vooral Anker Larsen uitdrukkelijk vermeldt — of dat het besef der eigen individualiteit schijnt verloren te gaan, zooals uit de mededelingen van Plotinus en ook van C. M. C. blijkt.

In sommige gevallen wordt niet alleen van geestelijke verlichting, maar ook van een zichtbaar licht gesproken. Zeer concreet is op dit punt de mededeling van Bucke, die aanvankelijk meende dat er ergens brand was. Volgens het bekende verhaal van Paulus was het licht zoo sterk, dat hij nog drie dagen daarna verblind was. Bij Boehme schijnt de abnormale toestand door het zien van het licht in den tinnen schotel te worden ingeleid.

Het ontstaan van deze toestanden schijnt soms, zoals bij Boehme, bij Bucke en bij Anker Larsen geheel spontaan te zijn. In andere gevallen wordt vermeld, dat er een zekere psychische spanning aan voorafgaat, zoals in het verhaal van Trevor, maar vooral in dat van C. M. C. uitkomt. Wat de gevallen betreft, waarin de toestand van extase volgde op een gebed, zoals bij de H. Theresia, daarvan kan men zeggen, dat zij min of meer bewust werd nagestreefd. Dit is zeker het geval bij de zoeven vermelde yoga-praktijken.

Ik wil in dit verband niet onvermeld laten, dat dergelijke mystieke ervaringen ook kunnen worden veroorzaakt door bedwelmende middelen. Het boek van James bevat daarvan verschillende voorbeelden, waarvan ik er een wil aanhalen, waarin J. A. Symonds zijn ervaring mededeelt na een bedwelming met chloroform:

„Nadat het verstikkende gevoel voorbij was, scheen ik eerst in een staat van volkomen vernietiging te verkeren, toen kwamen er stralen van intens licht, afwisselende met duisternis, en met een scherpe visie van wat er in de kamer om mij heen gebeurde, maar zonder gevoel van aanraking. Ik meende de dood nabij te zijn, toen mijn ziel zich plotseling van Gods nabijheid bewust werd, die zich duidelijk met mij bezig hield, mij als 't ware aanvatte in een sterk gevoelde, persoonlijke tegenwoordigheid. Ik voelde, hoe Hij als licht in mij stroomde..... Ik kan de vervoering, die ik toen voelde, niet beschrijven. Toen ik daarna langzamerhand ontwaakte uit den invloed der verdovende middelen, begon het oude bewustzijn van mijn betrekking tot de wereld terug te keren, het nieuwe bewustzijn van mijn betrekking tot God te verflauwen. Ik sprong plotseling op uit de stoel, waarop ik zat en gilde: „Dit is al te ijselijk, al te ijselijk", waarmede ik bedoelde, dat ik deze teleurstelling niet kon dragen. Toen wierp ik mij ter aarde en ontwaakte ten laatste met bloed bedekt, terwijl ik de beide verschrikte chirurgen toeriep: „Waarom hebt gij mij maar niet gedood? Waarom wildet gij mij niet laten sterven?" Want, denk eens aan. In die lange vervoering van visie, zonder tijdmaat, God zelve gevoeld te hebben, in alle reinheid en tederheid en waarheid en onbeperkte liefde, en dan te bevinden, dat ik tenslotte geen openbaring

gehad had, maar bedrogen was door de abnormale opwinding mijner hersens.

„Toch blijft deze vraag: Is het mogelijk, dat het innerlijke besef van werkelijkheid, dat, toen mijn vlees dood was voor indrukken van buiten, volgde op het gewone besef van zinnelijke betrekkingen, geen bedrog, maar een wezenlijke ervaring was? Is het mogelijk, dat ik dat ogenblik voelde, wat sommigen der heiligen gezegd hebben altijd te voelen, de onbewijsbare maar onwedersprekelijke zekerheid van God?" 13)

In het laatste gedeelte van dit citaat roert de schrijver een vraag aan, die voor ons onderwerp van het allergrootste belang is: wat is de betekenis, wat is de waarde van de hier besproken ervaringen? Men kan die vraag naar de waarde nog splitsen; men kan vragen naar de wetenschappelijke, de ethische, de religieuze waarde. In dit tijdschrift zal uit den aard der zaak de vraag naar de wetenschappelijke waarde op de voorgrond worden gesteld: de vraag, of deze ervaringen objectieve waarde hebben en of zij kunnen bijdragen tot onze kennis van de wereld.

Voor hen, die deze ervaringen zelf hebben gehad, schijnt deze vraag geen vraag meer te zijn. Immers, zij verklaren nagenoeg eenstemmig, dat zij in die enkele ogenblikken van vervoering meer hebben geleerd, dan zij door jarenlange studie hadden kunnen leren. De kennis, die zij op deze wijze, als het ware door directe aanschouwing hebben verkregen, schijnt voor hen ontwijfelbaar vast te staan, al kunnen zij die ook niet aan buitenstaanders mededelen.

Voor deze buitenstaanders staat de zaak natuurlijk anders. De psychologen uit de twede helft der 19e eeuw hebben over het algemeen de objectieve waarde van mystieke ervaringen ontkend. Ze hebben gezegd, dat het hier zuiver subjectieve toestanden betrof, bewustzijnsveranderingen, veroorzaakt door een bijzondere toestand van het subject. Zij zouden op één lijn te stellen zijn met hallucinaties en waandenkbeelden van krankzinnigen, waaraan toch ook geen objectieve waarde wordt toegekend. Deze opvatting vond steun in het feit, dat mystieke ervaringen, evenals hallucinaties en waandenkbeelden, door bedwelmende middelen kunnen worden opgewekt. Al deze abnormale bewijstzijnstoestanden zouden eenvoudig het gevolg zijn van een abnormale toestand van het centrale zenuwstelsel, hetzij deze dan door bedwelmende middelen of op andere wijze is veroorzaakt. Objectieve waarde hebben zij dus niet.

In een volgende periode, laat ons zeggen, in de 20e eeuw, gaat men

---

13) James, l.c. 374.

echter deze materialistische gedachtengang verlaten. Men gaat letten op de grote mate van overeenkomst in de ervaringen van mystici van alle tijden en landen, en men bedenkt daarbij, dat overeenstemming en samenhang in het algemeen een waarborg is voor het objectief bestaan van het waargenomene. Wanneer ik ervan overtuigd ben, dat de tafel voor mij een werkelijke tafel is en niet een hallucinatie, dan berust die overtuiging, behalve op de overeenstemmende gewaarwordingen mijner zintuigen (gezichts- en tastzin), op de overeenstemmende mededelingen van andere menschen, die ook zeggen, dat hier een tafel staat. Zo zal men ook geneigd zijn aan de ervaringen der mystici objectieve waarde toe te kennen in zoverre, als zij met elkaar overeenstemmen.

Men zal dat des te eerder doen, wanneer men de betrokken mystici heeft leren kennen als personen, die niet abnormaal zijn in de ongunstige zin van het woord, maar als mensen met een normaal of veeleer superieur geestesleven.

Ook zal men aan de mystieke ervaringen niet hierom alle waarde ontzeggen, omdat toestanden, die erop gelijken, door bedwelmende middelen kunnen worden teweeggebracht.

Zo hebben dan ook verschillende nieuwere psychologen, o.a. William James, met meer waardering gesproken over de mystieke ervaringen, zelfs indien deze door bedwelmende middelen waren uitgelokt.

James laat zich als volgt uit:

„Eén conclusie drong zich in dien tijd aan mijn geest op en mijn indruk van de waarheid ervan is sindsdien altijd ongeschokt gebleven. Het is deze: dat onze normale wakende bewustheid, redelijke bewustheid als wij haar noemen, slechts een bijzonder type van bewustheid is, terwijl daaromheen, ervan gescheiden door het fijnste aller schermen, geheel verschillende mogelijke vormen van bewustheid liggen. Wij gaan misschien door het leven, zonder hun bestaan te vermoeden, maar breng het vereischte opwekkende middel aan, en opeens zijn zij daar in al hun volkomenheid, bepaalde typen van geesteswerkzaamheid, die waarschijnlijk ergens passen en aangewend worden. Geen verklaring van het heelal in zijn geheel kan volledig zijn, die geen rekening houdt met deze andere vormen van bewustheid. Het is de vraag, hoe ze te beschouwen, want zij hebben zo weinig verband met het gewone geestesleven. Toch kunnen zij invloed oefenen op gedragingen, handelingen verklaren, hoewel zij geen vaste regels kunnen geven, en een gebied laten zien, hoewel zij in gebreke blijven, een kaart daarvan te geven. In elk geval verbieden zij het voorbarig ontkennen hunner wezenlijkheid. Zie ik terug op mijn eigen ervaringen, dan lopen zij alle uit op een soort van inzicht,

waaraan ik wel enige metafysische betekenis moet hechten." 14)

Tot zover James. Hij spreekt hier van „een andere vorm van bewustheid". Onwillekeurig dringt zich hier aan ons de term „onderbewustzijn" op: hebben wij in de mystieke ervaringen niet te doen met een doorbraak van het onderbewustzijn door het gewone bewustzijn heen? en hebben wij, als wij dit zo zeggen, iets tot de verklaring van die ervaringen bijgedragen of alleen een nieuw woord ingevoerd?

Het komt mij voor, dat wij, door de term „onderbewustzijn" te gebruiken, in zoverre iets tot de verklaring van de bedoelde ervaringen hebben bijgedragen, dat wij ze met andere, die wij ook aan het onderbewustzijn toeschrijven, onder één gezichtspunt brengen.

Wanneer het blijkt, dat een medium omtrent personen, met wie zij in aanraking komt, kennis blijkt te bezitten, waarvan redelijkerwijze niet is aan te nemen, dat zij die langs normalen weg zou hebben verworven, dan brengen wij het met onze verklaring niet veel verder dan dat wij bij het medium aannemen de aanwezigheid van een onderbewustzijn, dat zich wijder vertakt dan het normale bewustzijn, dat de grenzen der normale individualiteit overschrijdt.

Is hier dan geen analogie met de mystieke ervaringen? Ook daar schijnen de grenzen der normale individualiteit te worden overschreden — ook daar schijnt bij die overschrijding op normale wijze kennis te worden verkregen, al is het dan geen mededeelbare kennis.

Beide verschijnselen zijn althans eenigszins begrijpelijk, indien wij met Myers en andere parapsychologen aannemen, dat ons bewustzijn slechts een deel is van ons geestelijk zijn, dat het geworteld is in een diepere laag en dat datgene, wat aan de oppervlakte gescheiden is, in de diepte samenhangt, evenals de eilanden, die zich boven het watervlak verheffen, in de diepte van de oceaan samenhangen. Uit die diepte zou dan zowel de kennis van het medium als de mystieke ervaring afkomstig zijn.

Bucke zelf knoopt aan de mystieke ervaringen nog een andere theorie vast, die ik U kort vermelden wil, ofschoon zij mij tamelijk gewaagd voorkomt.

Hij verdedigt de opvatting, dat wij hier te doen hebben met het optreden van een bewustzijnsvorm, hoger dan de normaal menselijke, die thans slechts door enkele mensen gedurende enkele ogenblikken van hun leven bereikt wordt, maar die voor een steeds groter aantal mensen

14) James, l.c. 370.

en tenslotte voor nagenoeg de gehele mensheid de blijvende bewustzijnstoestand zal worden. Hij noemt die bewustzijnstoestand „kosmisch bewustzijn".

Ter verdediging van die opvatting voert Bucke het volgende aan.

Er zijn in het bewustzijn verschillende trappen of graden te onderscheiden. Ook aan de dieren, in ieder geval aan de hogere dieren, kennen wij bewustzijn toe. Maar dit bewustzijn is blijkbaar in graad verschillend van dat van den normalen volwassen mens. Vragen wij, waarin dat verschil eigenlijk bestaat, dan komt het ons voor, dat bij de dieren het bewustzijn immanent is, d.w.z. dat zij het waargenomene niet objectiveren tot een onafhankelijk van hen bestaande buitenwereld en anderzijds niet tot duidelijke onderscheiding van het „zelf" komen, m.a.w. dat zij wel bewustzijn, maar geen „zelfbewustzijn" hebben. Dit bewustzijn zonder duidelijk zelfbewustzijn wordt dan ter onderscheiding „eenvoudig bewustzijn" genoemd.

Wij hebben reden aan te nemen, dat er in de ontwikkeling der mensheid een stadium geweest is, laat ons zeggen meer dan drieduizend eeuwen geleden, waarin de mensen nog niet verder waren dan tot dit eenvoudig bewustzijn.

Hoe zijn zij dan tot zelfbewustzijn gekomen?

Natuurlijk zal dit geleidelijk zijn gegaan. Het is echter niet noodzakelijk of zelfs waarschijnlijk dat die geleidelijke verandering over de gehele linie gelijktijdig heeft plaats gehad. Het is zeer goed denkbaar, dat eerst bij enkele mensen als een plotselinge openbaring, een glimp van zelfbewustzijn is gekomen. dat zich dit verschijnsel bij steeds meerdere mensen en steeds langduriger herhaald heeft totdat — na verloop van vele eeuwen — het zelfbewustzijn de blijvende bewustzijnstoestand was geworden van nagenoeg de gehele mensheid.

Ook tijdens het stadium van het zelfbewustzijn staat de geestelijke ontwikkeling der mensheid niet stil. Zo ontwikkelt zich b.v. het onderscheidingsvermogen voor kleuren. Voor driehonderd eeuwen schijnt het nauwelijks te hebben bestaan: de oudste bekende talen hebben geen woorden voor kleuren. De oude Grieken, hoe hoog hun geestelijke beschaving overigens reeds stond, onderscheidden minder kleuren dan wij. Xenofanes en Aristoteles spreken van de drie kleuren van de regenboog, terwijl wij er minstens zes onderscheiden, voor zoover wij niet kleurenblind zijn.

Van nog recenter datum, eerst vijfduizend jaar oud, zou het muzikaal gevoel zijn.

In de lichamelijke ontwikkeling van ieder individu herkent men de ontwikkeling van de soort terug: de mens gelijkt voor de geboorte tijdelijk op een vis, dan weer op een amfibie.

Iets soortgelijks heeft plaats bij de geestelijke ontwikkeling van de mens. Reeds kort na de geboorte is het eenvoudig bewustzijn aanwezig, maar het duurt tot het derde jaar eer het zelfbewustzijn zich ontwikkelt. Bij een klein aantal idioten, ongeveer 1 op 1000, blijft het zelfbewustzijn weg.

In het vierde levensjaar ontwikkelt zich het onderscheidingsvermogen voor kleuren. Bij ongeveer 2% der mensen, de kleurenblinden, blijft het op een lager stadium staan.

Eerst jaren later komt het muzikaal gevoel, dat — ik citeer nog steeds Bucke — bij meer dan de helft der mensen achterwege blijft.

En nog later, gewoonlijk tussen het 30 en het 40e levensjaar, komt bij enkele mensen de voorbijgaande openbaring van een nieuwe geestelijke fase: van het kosmisch bewustzijn.

Maar evenals Bucke aanneemt, dat die vroegere fasen in de geestelijke ontwikkeling der mensheid zich allereerst bij enkelen kortstondig hebben voorgedaan, voor zij een blijvende eigenschap van de meerderheid der mensen vormden, zo verwacht hij dat ook het kosmisch bewustzijn zich steeds veelvuldiger en steeds langduriger zal vertonen om tenslotte — maar wie zal zeggen na hoevele duizenden of tienduizenden van jaren! — de normale toestand van de overgrote meerderheid der mensheid te worden.

Het voornaamste kenmerk van dit kosmisch bewustzijn is, zoals uit het bovenstaande blijkt, een verruiming: het wegvallen van de begrenzingen van ruimte en tijd, het besef van een eeuwig bestaan, het loslaten van de starre geisoleerdheid van het individueel zelfbewustzijn, het uitvloeien daarvan, als het ware, in een groter, universeel bewustzijn, het besef van harmonie in de kosmos en een daarmee gepaard gaand gevoel van geluk.

Deze fase van bewustzijn kan men opvatten als de synthese der beide vorige. In de toestand van eenvoudig bewustzijn is de individualiteit nog niet scherp ten opzichte van zijn omgeving begrensd. Die begrenzing komt eerst in de twede fase, die van het zelfbewustzijn tot stand. Hij kan gepaard gaan met gevoelens van vreugde en trots over de verworven zelfstandigheid. Maar het besef van eigen beperktheid en de strijd der individualiteiten in hun zelfhandhaving wordt, kan ook een bron van lijden worden. Zo kan het dan als een verruiming en een verlossing gevoeld

worden als daar even doordringt een glimp van een derde fase: een terugkeer tot het universeel bewustzijn, maar nu op een hoger plan.

Zo wordt ook in Edwards Carpenter's mooie boek „Pagan and Christian creeds"[15]) de toestand van het eenvoudig bewustzijn voorgesteld als de Gouden Eeuw, als een naieve paradijstoestand. Door de zondeval van het zelfbewustzijn zijn wij geraakt in onze tegenwoordige toestand van strijd en smart, waaruit verlossing alleen mogelijk is door het kosmisch bewustzijn.

Ik ben er mij van bewust, dat deze beschouwingen tamelijk speculatief zijn en nog weinig steun vinden in controleerbare feiten en exacte redeneringen. Dit wordt echter door den aard van het onderwerp zelf veroorzaakt: wanneer wij spreken over een bewustzijnstoestand, die van het normaal redenerende verstand verschilt, dan kan het wel niet anders, of datgene, wat het normaal redenerende verstand daarover te zeggen heeft, moet vaag en weinig bevredigend lijken. Wij zijn hier dus wel in hoge mate op onze intuitie aangewezen. En het komt mij voor dat juist in onze tijd, waar wij de gevolgen van de extreme handhaving der individualiteit op velerlei gebied zo duidelijk voor ons zien, onze intuitie wel geneigd zal zijn aan de hier gegeven beschouwingen waarde te hechten.

LITTERATUUR.

W. James, De verscheidenheden op het gebied van de godsdienstige ervaringen, Utrecht, 1907.
R. M. Bucke, Kosmisch bewustzijn, Amsterdam, 1934.
J. Anker Larsen, Met open deur, Amsterdam, 1927.
R. Otto, West-Oestliche Mystik, Gotha, 1926.
E. Carpenter. Heidendom en Christendom, Arnhem, 1925.

15) Vertaald onder de titel „Heidendom en Christendom".

Nieuwe onderzoekingen met betrekking tot het wezen van trance-persoonlijkheden

door W. WHATELY CARINGTON, M. A., M. Sc.[1])

Het is algemeen bekend, dat wanneer een z.g. medium in trance gaat, men opmerkelijke veranderingen in zijn (haar) gedrag kan waarnemen.

1) Rede, uitgesproken bij gelegenheid van de jaarlijksche bijeenkomst op Vrijdag 19 April te Amsterdam.
Vertaald door T.

Gewoonlijk verandert de stem, alsmede de wijze van spreken, terwijl de nieuwe (trance-) persoonlijkheid de geest van de(n) een of andere(n) overledene beweert te zijn. Bij een oppervlakkige beschouwing van het verschijnsel schijnt het ons in een aantal gevallen toe, dat wij hier inderdaad met een verschijnsel van spiritistischen aard te doen hebben — de ervaring leert ons, dat zeer vele menschen de trance-persoonlijkheden houden voor datgene, waarvoor zij zich uitgeven. Critische onderzoekers echter geven zich niet zoo gauw gewonnen en enkele tientallen jaren lang reeds heeft het tot de taak der parapsychologen behoord, een zeer nauwkeurig onderzoek in te stellen naar het wezen dezer trance-persoonlijkheden.

Tot op heden zijn de methodes, welke wij daarbij toegepast hebben, meer die van de rechtbank dan die van het laboratorium geweest. D.w.z. wij hebben geluisterd naar hetgeen deze persoonlijkheden ons met betrekking tot henzelf mededeelden; wij hebben hen aan een soort van kruisverhoor onderworpen. Wij hebben hetgeen zij ons vertelden over hun leven op aarde zoo goed mogelijk trachten te verifieeren, met het doel de waarheid met betrekking tot het wezen dezer persoonlijkheden zoo goed mogelijk te benaderen. Om een beeld te gebruiken: wij hebben deze persoonlijkheden bijna op dezelfde wijze behandeld zooals wij hen zouden behandelen, die een groot fortuin voor zich opeischen, indien de werkelijke erfgenaam verdwenen is en wij geen vinger-afdrukken of Bertillon-metingen hadden waarop wij konden bouwen.

Nu is het helaas een feit, dat deze rechtbank-methodes nooit tot een resultaat kunnen leiden dat allen twijfel aan de juistheid ervan opheft. Terwijl er aan den eenen kant menschen zijn, die verklaren zich gewonnen te geven en te gelooven, dat de een of andere trance-persoonlijkheid inderdaad diegene is, waarvoor hij (zij) zich uitgeeft, zijn er aan den anderen kant onderzoekers, die weigeren dit te doen en die in de trance-persoonlijkheid het product der dramatische splitsing der persoonlijkheid blijven zien.

Dit is een staat van zaken, welke verre van bevredigend dient te worden genoemd en nu wil ik een methode van onderzoek gaan bespreken, welke geen ander doel heeft dan aan dezen ongewenschten toestand een einde te maken — een methode van onderzoek, waarbij gebruik wordt gemaakt van maat en getal, in plaats van de altijd eenigszins vage wijze van handelen, welke zoo juist vermeld werd, en welke ons doet denken aan het notariskantoor en aan de rechtszaal.

2

De voornaamste methode waarvan men zich thans bedient is die, welke men kent onder den naam van woord-associatie-test.

In principe is deze test zeer eenvoudig. De proefleider bedient zich van een lijst, welke heel gewone woorden bevat — woorden, welke in het dagelijksch leven bij herhaling gebruikt worden. Hij leest deze woorden éen voor éen op in tegenwoordigheid van zijn proefpersoon, die tot opdracht heeft *zoo spoedig mogelijk* op elk woord met een ander woord (het eerste dat hem invalt) te antwoorden. B.v. de proefleider zegt „hoofd" en de proefpersoon antwoordt met „staart"; de proefleider zegt „groen" — de proefpersoon antwoordt „gras"; de proefleider zegt „water" — de proefpersoon antwoordt „nat"; enz., enz.

Dit klinkt welhaast te eenvoudig om er meer dan een enkel woord over te zeggen. Tooh moet men er aan denken, dat elk woord niet alleen een geluid in de ruimte is (om het zoo maar eens te zeggen) maar dat het voor den proefpersoon ook een *beteekenis* heeft. En deze beteekenis is afhankelijk van de ervaringen, welke de proefpersoon in het verleden heeft opgedaan. Het geheugen van den proefpersoon speelt hier een rol. Die ervaringen zijn voor een deel zuiver persoonlijk. Het zijn de ervaringen van den proefpersoon en van niemand anders. En daar er geen twee personen zijn aan te wijzen, die precies dezelfde ervaringen hebben opgedaan; geen twee personen die volmaakt over dezelfde ervaringen beschikken — zoo mogen wij verwachten, en de ervaring leert ons dat deze verwachting juist is, dat de antwoorden, welke gegeven worden (en de wijze waarop zij gegeven worden), karakteristiek zijn voor de personen, die als proefpersonen dienst doen. In het bijzonder de reactie-tijd is hier van belang. Wij hebben daaronder te verstaan de tijd, welke verloopt tusschen het tijdstip, waarop de proefleider zijn woord uitspreekt en dat, waarop de proefpersoon zijn antwoord geeft. Het kan b.v. gebeuren dat het woord, dat zich als reactie-woord aan den proefpersoon opdringt, hem moeilijk over de lippen wil komen, zoodat het sujet zich thans genoodzaakt ziet dit, zich opdringende, woord te verwerpen en naar een ander te zoeken. Het kan ook voorkomen dat er zich moeilijkheden van intellectueelen aard voordoen, of dat de proefpersoon twee reactie-woorden „krijgt" en nu moeilijk een keuze kan doen. In elk dezer gevallen zal de reactie-tijd langer zijn dan normaal en daaruit zullen wij mogen concludeeren dat het prikkelwoord de een of andere bijzondere beteekenis heeft voor den proefpersoon. Het spreekt vanzelf, dat de reacties van het sujet niet op alle dagen

dezelfde zijn. Er is een zekere variatie, welke van dag tot dag wisselt. De reactie-woorden en de reactie-tijden verkregen op Dinsdag, zijn niet volmaakt indentiek aan de woorden en tijden welke men op Donderdag verkrijgt. Er zullen absolute en/of relatieve verschillen zijn. Hieraan komen wij tegemoet, eensdeels door een lijst te gebruiken, waarop een groot aantal woorden voorkomt (gewoonlijk 100) en door de tests bij vijf of zes gelegenheden te herhalen, en anderdeels door den vorm van wiskundige behandeling, gebruikt voor het uitwerken der resultaten, die ons in staat stelt uit te maken hoe groot precies de rol is, die deze soort variatie speelt en voor de uitwerking ervan een verklaring te geven.

In elk geval wijst de ervaring uit, dat wanneer de proefleider een lijst, bevattende b.v. 100 woorden, een zestal malen aan een proefpersoon aanbiedt, de verkregen resultaten van dien aard zijn, dat wij kunnen zeggen, dat zij dezen proefpersoon zuiver karakteriseeren. Men vindt geen twee personen, die op volkomen dezelfde wijze op deze lijst reageeren. De reactie-tijden zijn bij geen twee personen volkomen aan elkaar gelijk.

3

Hoe belangrijk de reactie-tijd nu echter ook is, men moet niet meenen, dat wij uitsluitend aangewezen zijn op het onderscheid tusschen de uitwerkingen der diverse woorden, ten einde aan te toonen, dat de verschillende woorden het sujet verschillend beïnvloeden. Daar hebben wij b.v. het psycho-galvanisch reflex-fenomeen. De naam doet vermoeden, dat wij hier met een zeer ingewikkeld iets te doen hebben. Toch is dit niet het geval. De ervaring leert, dat wanneer een proefpersoon (met woorden) geprikkeld wordt, er een verandering ontstaat in den z.g. exogenen electrischen stroom. Deze verandering kan gemakkelijk worden gemeten met behulp van eenvoudige toestellen. [2]) Zij schijnt deel uit te maken van een algemeen proces, dat zich steeds in het lichaam afspeelt, wanneer het zich gereed maakt op een prikkel te reageeren. Dit proces is — wat zijn intensiteit betreft — min of meer evenredig met de mate van belangstelling of opwinding, welke de prikkel veroorzaakt — van de beteekenis welke de prikkel heeft voor het lichamelijk en ziellijk leven van het sujet. [3])

2) Zie: „Mededeelingen der S.P.R.", No. VII. Prof. Brugmans heeft in deze aflevering een geïllustreerde beschrijving gegeven van het door hem gebezigde instrumentarium, bij gelegenheid van zijn onderzoek met betrekking tot den „passieven toestand" van een telepaath, gecontroleerd door het psycho-galvanisch fenomeen. T.

3) Wij nemen waar met den inzet onzer algeheele psycho-fysische persoonlijkheid. T.

Wanneer de prikkel dus een woord is in een associatie-test, zoo geeft de gemeten verandering de grootte aan van de storing, welke door het woord wordt veroorzaakt. En deze grootte is, op haar beurt, afhankelijk van de ervaringen, welke het sujet in het verleden heeft opgedaan; van de herinneringen dus. Nu is het helaas heel moeilijk een goede verzameling „reflexen" te krijgen, wanneer men een lange woorden-lijst gebruikt. Ik geloof, dat dit zijn oorzaak vindt in de verveling, welke hier dan een rol gaat spelen. Hoe dit ook zij — het psycho-galvanisch fenomeen heeft mij hier niet veel wijzer gemaakt.

Een andere test, welke mij van groote waarde voor den proefleider is gebleken te zijn, bestaat hieruit dat de proefleider zijn proefpersoon voor de tweede maal de prikkelwoorden laat hooren, waarbij hij zijn sujet verzoekt, thans, zoo mogelijk met hetzelfde woord te reageeren, waarmede het de eerste maal heeft geantwoord. Wanneer de proefpersoon in gebreke blijft, of wanneer er veel tijd verloopt, zoo wil dit zeggen, dat er zekerlijk iets bijzonders gaande is met betrekking tot dit prikkelwoord, waardoor het zich van de overige prikkelwoorden onderscheidt. Deze test zou ik de reproductie-test willen noemen. Bij geen twee individuen vinden wij dezelfde fouten of stoornissen in de reproductie — de gemaakte fouten e.d. zijn karakteristiek voor het individu.

4

Gij zult begrijpen, dat in hetgeen ik thans heb medegedeeld, ik de wijze waarop de proefleider te werk gaat zeer eenvoudig heb voorgesteld en dat ik allerlei detailpunten, waarmede men in de praktijk te doen heeft, buiten beschouwing heb gelaten. Maar ik hoop dat ik duidelijk heb gemaakt, dat men door een proefpersoon te doen antwoorden op een reeks prikkelwoorden; door den tijd te meten, welken hij noodig heeft om te antwoorden; door de veranderingen na te gaan welke er ontstaan in den electrischen stroom, die het antwoord begeleidt, en door na te gaan of hij in staat is, zonder veel moeite, zijn oorspronkelijk antwoord te reproduceeren, uiteindelijk de beschikking krijgt over een reeks gegevens, welke gebaseerd zijn op de ervaring en de herinnering van den proefpersoon en karakteristiek zijn voor het sujet.

Dit is het geval bij gewone menschen, en nu is de gedachte in mij opgekomen, dat het van groot belang zou zijn, wanneer wij mediums aldus gingen testen — eerst in hun gewonen toestand en vervolgens in trancetoestand — om daarna de verkregen uitkomsten met elkaar te gaan ver-

gelijken. Ik was de meening toegedaan, dat, wanneer zou blijken dat deze uitkomsten dezelfde waren, dit er op zou wijzen, dat de trance-persoonlijkheid slechts een secundaire persoonlijkheid van het medium zelf was. Mocht echter blijken, dat er verschillen zijn, voldoende groot om ons te veroorloven deze niet langer op rekening van het toeval te stellen, zoo zouden wij voldoende redenen hebben om te meenen, dat hier twee geheel verschillende persoonlijkheden in het spel zijn en dat derhalve de trance-persoonlijkheid weleens dat zou kunnen zijn, waarvoor hij zich uitgeeft.

Zooals wij zoo aanstonds zullen zien, is deze meening niet juist gebleken. Ik wil echter niet vooruitloopen op de uitkomsten van mijn onderzoek.

5

De hierboven besproken gedachte kwam reeds omstreeks 1921 in mij op. Het zou echter 1932 worden, voor de eerste poging om deze methode toe te passen werd aangewend door Hereward Carrington (New-York). In dat jaar — en ook in 1933 — leidde hij een onderzoek met mevr. Garrett, en hij publiceerde de uitkomsten daarvan in: „Bulletin I of the American Institute". [4])

Dit onderzoek kan men gevoegelijk een dappere poging noemen — een uiting van Transatlantischen ondernemingslust. Het schonk ons belangrijk studiemateriaal. Maar Carrington werd helaas op meer dan één punt belemmerd in zijn bewegingen, en bovendien had hij niet de beschikking over het machtige hulpmiddel der mathematische analyse, waarover ik de beschikking heb gekregen, dank zij Prof. Fisher van de Universiteit van Londen. Het gevolg hiervan is geweest, dat Carrington niet in staat was enkele dingen met zekerheid te kunnen zeggen. Ofschoon hij een aantal belangrijke verschillen wist vast te leggen tusschen de reacties van mevr. Garrett, die van haar voornaamste contrôle (die zichzelf „Uvani" noemt en beweert dat hij een Arabier is) en de overige trance-persoonlijkheden, zoo was hij nochtans niet in staat met zekerheid te zeggen of deze verschillen nu op rekening van het toeval dienen te worden gesteld, danwel op rekening van fouten, bij het experimenteeren gemaakt.

Ge moet niet denken, dat ik dit zeg, omdat ik er behagen in schep het werk van een ander af te breken. Ik erken gaarne, dat Carrington's arbeid een belangrijk stuk pionierswerk is. Maar ik wensch er den na-

4) Zie: „Tijdschr. v. Parapsychologie", VII, pag. 129.

druk op te leggen, dat het voor dergelijk werk van het grootste belang is, dat onze resultaten den toets der meest strenge wetenschappelijke critiek kunnen doorstaan. Daarom kunnen wij nimmer nalaten er naar te blijven streven, onze methoden van onderzoek te vervolmaken.

Metingen doen is goed — maar met het doen van metingen alleen komen wij er niet. Alleen dan wanneer wij nauwkeurig kunnen bepalen welk aandeel toeval en dwaling in onze experimenten hebben, zijn onze conclusies van waarde. Zoolang wij dit niet kunnen doen, hebben onze conclusies — al zijn wij dan ook door het doen van metingen daartoe geleid — niet veel meer beteekenis dan de vrome meeningen, welke wij hier en daar ontmoeten.

Geen resultaat is van waarde, tenzij wij precies weten hoeveel dit resultaat waard is. Het is nuttig dit hier nog eens te zeggen. In de wetenschap — dat wil zeggen overal daar waar men er op uit is zuiver te denken — is het de waarschijnlijkheidskromme („probability integral") welke, meer dan het geloof, beschouwd dient te worden als „onze verzekering van dingen waarop wij hoopten, het bewijs van het bestaan van ongeziene dingen."

6

Om op ons onderwerp terug te komen: in het laatst van 1933 was ik zelf in de gelegenheid een groot aantal observaties te analyseeren. De gegevens waren voor mij verzameld door den heer Besterman van de Engelsche S.P.R. bij mevr. Garrett en „Uvani". Mijn onderzoek wees onmiskenbaar uit, dat er niet alleen een verschil bestaat tusschen deze beide persoonlijkheden, maar dat dit verschil zeer groot is, wanneer wij letten op reactie-tijd en reproductie-test. De mogelijkheid dat deze verschillen op rekening van het toeval dienden te worden gesteld is uiterst gering te noemen. Eén op millioenen waar het betreft de reactie-tijden en één op eenige honderden waar wij te doen hebben met de reproductie-test.

In hetzelfde jaar was ik tevens in de gelegenheid — dank zij den heer Drayton Thomas — om een groot aantal gegevens te bestudeeren, afkomstig van mevr. Leonard. Zij is zeer waarschijnlijk het meest beroemde van alle levende mediums. Deze gegevens bestonden uit observaties gedaan bij mevr. Leonard zelve in haar normalen toestand, op haar contrôle „Feda" (die beweert dat zij een jong, Indisch, meisje is) en op twee „berichtgevers", van wie er zich één uitgeeft voor den (overleden) „Reverend John Thomas" en de ander voor de (overleden) „Miss Etta Thomas" (de vader en zuster van

den heer Drayton Thomas). Hier vond ik opnieuw belangrijke verschillen, ofschoon erkend dient te worden, dat zij niet zoo markant zijn als die, welke ik bij mevr. Garrett en „Uvani” vond. Er was hier (bij mevr. Leonard), om het zoo maar eens uit te drukken, een grootere mate van overeenstemming tusschen de onderscheidene persoonlijkheden, welke hier in het spel zijn. Desniettegenstaande was het duidelijk in te zien, dat „Feda” en mevr. Leonard volstrekt niet een en dezelfde persoonlijkheid zijn en dat „John” en „Etta” dit ook niet zijn. Ook zijn zij niet identiek aan mevr. Leonard of „Feda”. Wij hebben hier duidelijk met vier verschillende wezenheden te doen.

Een herhaling van dit experiment door den heer Irving in het jaar 1934 leidde tot soortgelijke resultaten. De heer Irving kreeg berichten van een zekere „Dora”, die beweerde dat zij zijn overleden echtgenoote was. De proefnemingen van den heer Irving waren daarom zoo belangrijk, omdat zij elkaar met korte tusschenpoozen opvolgden, zoodat de gevolgen van variatie tusschen de eene proefneming en de andere en de fouten, welke daaruit resulteeren, tot een minimum teruggebracht werden.

7

Wij hebben thans gezien, dat de persoonlijkheden, welke zich bij een aantal media in den trance-toestand openbaren, indien zij getest worden op de wijze, welke ik zoo juist heb beschreven, reacties kunnen geven — en dit bij herhaling ook doen — welke kennelijk verschillend zijn van de reacties welke het medium ons te zien geeft wanneer men het in zijn normalen toestand test en dat deze verschillen niet op rekening van het toeval gesteld kunnen worden, of op rekening van fouten, door den proefleider gemaakt. De vraag rijst thans, welke conclusies wij uit dit feit mogen trekken.

Toen ik met dit werk begon, was ik van meening, dat zulke verschillen ons het bewijs zouden leveren, dat de betrokken persoonlijkheden niet over een gemeenschappelijk „onderbewustzijn” („subconsciousness”) konden beschikken, en dat zij daarom een bestaan, onafhankelijk van elkaar, moesten leiden. Wie een dergelijke meening is toegedaan erkent feitelijk, dat deze persoonlijkheden datgene zijn, waarvoor zij zich uitgeven.

Ofschoon ik thans weet dat deze meening onjuist geacht dient te worden, zoo moet toch worden erkend, dat er in de dagen, waarin zij gevormd werd, voldoende gronden daarvoor bestonden. Psychoanalytische studiën hebben ons vertrouwd gemaakt met de idee dat er subliminale factoren zijn, welke het bewuste gedrag beïnvloeden. Wij behoeven slechts ons droomleven te bestudeeren, of een boek te lezen zooals Freud ons

geschonken heeft in zijn verhandeling over: „De invloed van ons onbewuste in ons dagelijksch leven" [5]), om tot de erkenning te komen, dat onze meest oppervlakkige gedragingen beïnvloed worden door elementen van het ons onbewuste zieleleven en niet alleen door ons bewuste wilsleven.

Het waren Jung en Bleuler, die in een reeks doorwrochte studies ons goede gronden toonden om te komen tot de erkenning, dat de reactietijden, enz., waargenomen in den loop van de woord-associatie-test, niet alleen gedetermineerd worden door die „opgetaste" ervaringen, welke wij „herinneringen" noemen en die gemakkelijk in het bewustzijn treden, maar ook door andere factoren — complexen e.d., welke diep in het onderbewuste of onbewuste liggen.

Ten slotte toonden Prince en Peterson, bij hun onderzoek van het geval A. C. B. (meervoudige persoonlijkheid) aan, dat psycho-galvanische reflexen van abnormale grootte bij het prikkelwoorden-experiment geproduceerd werden door een persoonlijkheid, waarbij geconstateerd werd, dat deze reflexen betrekking hadden op de droomen van een der andere persoonlijkheden. De persoonlijkheid, welke de reflexen veroorzaakte, droeg, bewust, geen kennis van deze droomen. [6])

Alles bij elkaar genomen gaven deze overwegingen aanleiding — schenen dit althans, volgens mij, te doen — om de meening te zijn toegedaan, dat de prikkelwoorden van de associatie-test (om het zoo maar eens uit te drukken) diep in de ziel binnendringen en reacties bewerkstelligen, welke door de diepste lagen der ziel (van het bewustzijn) bepaald worden.

Ik ben echter geneigd te vermoeden, dat de meest belangrijke factor welke bij het ontstaan van mijn meening in het spel was, bestond uit mijn eigen verlangen om hier nu eens te komen tot een positieve uitspraak. En een positieve uitspraak wil hier zeggen een uitspraak ten gunste van het spiritisme.

Wij maken — naar ik meen — onszelven allemaal wijs dat wij ons met parapsychologische studiën bezighouden zonder voorkeur voor de een of andere hypothese; dat wij willen onderzoeken als onpartijdige rechters en dat het ons om het even is, welke vondsten wij zullen doen. Hoe meer ik echter van het parapsychologisch onderzoek zie, des te meer kom ik tot de erkenning, dat iemand die beweert dat hij hier volmaakt neutraal is, tot op zekere hoogte vergeleken kan worden met een klokke-

5) Ned. vert., Amsterdam, 1916.

6) „Journal of abnormal psychology", Juni, 1908

maker die zegt, dat hij een voortreffelijke klok heeft gemaakt, welke altijd gelijk gaat — nooit voor of achter loopt. De man die dat zegt verstaat òf zijn vak niet, òf hij is een bewuste bedrieger. Wij doen het best met maar ronduit te erkennen, dat wij onze vooroordeelen hebben en dat wij er verder naar streven, zoo min mogelijk het slachtoffer van deze vooroordeelen te worden. Wij moeten, als de eerlijke klokkemaker, de gebreken van den tijdmeter erkennen, opdat anderen daar rekening mee kunnen houden en deze kunnen corrigeeren. [7])

8

Maar laten wij verder gaan. De meening, welke ik zoo juist besproken heb, verdween als sneeuw voor de zon, toen wij ons onderwerp langs den weg van het experiment begonnen te benaderen.

De heer Besterman, dien ik hier reeds genoemd heb, en de heer Gatty, die een actief lid is van den Engelschen S. P. R., ontwierpen en voerden een speciaal experiment uit, ten doel hebbende na te gaan, of er ook belangrijke verschillen van het soort, dat ik waargenomen heb, kunnen worden voortgebracht door een gewoon mensch, zonder dat daarbij eenig soort van bewust bedrog (misleiding) in het spel is.

Dit experiment was gebaseerd op het feit, dat de heer Gatty (om zoo te zeggen) een dubbel leven leidde. Hij verdeelde n.l. zijn tijd tusschen wetenschappelijken arbeid te Oxford en sport en dergelijke bezigheden te Hampshire. Hij had dus a.h.w. twee „achtergronden" waarop hij zijn gedachten kon projecteeren, en elk van deze achtergronden diende op zijn beurt als basis van een „pose" of „orientatie van het bewustzijn" ten dienste van het experiment. Wij kregen dus twee reeksen reacties — een met den Oxford-achtergrond; de ander met den Hampshire-achtergrond.

Er werd geen poging gedaan om bepaalde woorden uit te zoeken met het doel lange of korte reactie-tijden te verkrijgen, of om succes of mislukking te krijgen bij de reproductie-test of om groote of kleine uitslagen te constateeren. De heer Gatty dacht zichzelf eenvoudigweg in de Oxford- of Hampshire-situatie in, al naar gelang dit vereischt werd, en hij reageerde op de meest natuurlijke wijze op de prikkelwoorden, wanneer deze hem gegeven werden.

Toen de resultaten met elkaar vergeleken werden bevonden wij, dat

7) Zie de verhandeling over: „Parapsychologie en Spiritisme" in den eersten jaargang van dit tijdschrift. T.

er verschillen van beteekenis waren tusschen de twee toestanden, verschillen, welke niet minder overtuigend waren dan die, welke ik gevonden had tusschen Garrett en Uvani of tusschen de leden van de Leonardgroep.

Het kan nu aan geen twijfel onderhevig zijn of de beide „Gatty's" hebben een gemeenschappelijk onderbewustzijn en zoo volgt uit deze proeven, dat verschillen van de soort welke ik gevonden had NIET — gelijk ik aanvankelijk gemeend had — voldoende bewijskracht in zichzelf bevatten om de meening te zijn toegedaan, dat de zich manifesteerende persoonlijkheden fundamenteel verschillende wezenheden zijn.

Toch dienen wij — vanzelfsprekend — aan den anderen kant te erkennen, dat het vinden van een belangrijk verschil, niet gepaard gaande met een gelijkenis van beteekenis, de vraag open laat. Het zou kunnen zijn dat er inderdaad twee, onafhankelijk van elkaar bestaande, wezenheden aan het werk zijn indien wij, op andere gronden, redenen hebben om dit te veronderstellen. Daar staat weer tegenover dat wij verplicht zijn te meenen, dat er slechts één bewustzijn de resultaten der hier besproken test bewerkstelligt, indien wij voldoende gelijkenis constateeren.

9

Ik moet thans mijn aandacht richten op een ander onderzoek, dat mij in staat heeft gesteld tot de meest belangrijke en meest positieve uitspraak te komen, waartoe ik hier tot op heden geraakt ben. Ten einde een en ander echter zoo duidelijk mogelijk te kunnen maken moet ik u verzoeken mij te vergezellen op een kort uitstapje. Wanneer wij dit gemaakt hebben keeren wij tot ons uitgangspunt terug om met meer succes onzen weg te kunnen vervolgen.

Ik hoop dat gij begrepen zult hebben dat, wanneer wij de reactietijden van persoonlijkheden met elkaar vergelijken, wij feitelijk niets anders doen dan de beide reeksen gemiddelde tijden naast elkaar plaatsen en zien, of en in hoeverre lange en korte tijden gevonden worden tegenover hetzelfde woord in beide gevallen.

Vergelijkingen van dit algemeene type zijn zeer gewoon bij wetenschappelijke onderzoekingen. Wij hebben hier met z.g. correlatie-onderzoek te doen, en ge weet waarschijnlijk dat het antwoord op zulk een vergelijking zoowel positief — als de twee stellen cijfers bij vergelijking zich gelijk gedragen — als negatief — als ze zich tegenovergesteld aan elkaar gedragen — kan luiden. Indien wij, b.v., de uren waarop de zon schijnt,

gaan vergelijken met de gemiddelde temperatuur voor een groot aantal verschillende dagen op dezelfde plaats, zoo zullen wij zeer zeker tusschen beide een *positieve* correlatie vinden, daar hoe grooter het aantal uren waarop de zon geschenen heeft is, des te hooger de temperatuur zal zijn. Maar als wij nu eens met elkaar gingen vergelijken de uren zonneschijn met de centimeters regenval, zoo zouden wij een *negatieve* correlatie vinden, daar het zelden regent wanneer de zon schijnt. Het eene gebeuren schijnt hier het andere uit te sluiten. Het belangrijke is hier dat een sterke negatieve samenhang of correlatie aantoont, dat er een gemeenschappelijke oorzaak achter de beide reeksen gebeurtenissen schuilt, welke als even verbindend wordt beschouwd als een even sterke positieve correlatie dit zou worden.

De twee einden van een wip zijn en blijven met elkaar verbonden, al gaat dan ook het eene einde naar boven wanneer het andere naar beneden gaat. Maar er is natuurlijk niets in de mathematische behandeling waaraan wij onze reactie-tijden, enz. onderwerpen, dat ons leidt tot het vermoeden, dat onze resultaten eer positief dan negatief zullen uitvallen. Indien wij, inplaats van onze media en trance-persoonlijkheden aan woord-associatietests te onderwerpen, er alleen maar toe overgingen twee reeksen getallen op goed geluk uit een hoed te trekken, en wanneer wij deze getallen nu tegenover de woorden op onze lijst neerschreven, zoo zouden wij verwachten, dat wij even vaak positieve als negatieve resultaten zouden verkrijgen. Daar staat tegenover dat, wanneer wij werken met werkelijke wezens, wij geneigd zullen zijn te meenen, dat hun gemeenschappelijke menschelijkheid, om het zoo maar eens uit te drukken, er toe leiden zal dat wij meer positieve dan negatieve resultaten zullen verkrijgen. Anders gezegd: wij zullen geneigd zijn te meenen, dat wij zelfs tusschen de meest uiteenloopende menschen eenige (zij het ook geringe) positieve gelijkenis zullen vinden, louter en alleen op grond van het feit dat zij allen menschen zijn. En dit is, vanzelfsprekend, juist datgene wat wij vinden, behalve in één bijzondere vergelijkingsklasse, welke ik thans ga bespreken. Daarbij zal ik echter, helaas, een lange geschiedenis slechts heel in het kort kunnen vertellen.

10

Wanneer wij de onderscheidene proeven, welke wij genomen hebben op de verschillende persoonlijkheden van de Leonard-groep (d. z. mevr. Leonard in haar normalen toestand, mevr. Leonard in haar niet geheel normalen toestand, even voor het begin van een zitting, Feda, John, Etta en Dora), zoo vinden wij dat er twee en twintig vergelijkingen zijn,

welke tusschen de verschillende persoonlijkheden gemaakt kunnen worden.

Als wij deze twee en twintig vergelijkingen uitwerken, zoo vinden wij, dat dertien positieve, negen daarentegen negatieve resultaten geven. Dit is juist hetgeen wij zoo ongeveer op algemeene gronden verwacht hebben.

Maar van deze negen negatieve resultaten zijn er niet minder dan acht afkomstig van vergelijkingen, waarbij Feda in het spel is en er valt er slechts één aan te wijzen waarin zij niet voorkomt. Wij hebben dus feitelijk het volgende: voor vergelijkingen waarin Feda voorkomt — acht negatief, twee positief. Voor vergelijkingen waarin zij niet voorkomt — één negatief, elf positief.

Het kan gemakkelijk aangetoond worden, dat de kansen, dat deze verdeeling op rekening van het toeval kan worden gesteld, ongeveer één op twee duizend bedragen. Wij behoeven dus niet te aarzelen te zeggen, dat Feda's neiging een negatieve gelijkheid voort te brengen, wanneer zij met andere persoonlijkheden vergeleken wordt, zeer duidelijk naar voren treedt. Bovendien vertoonde zij deze neiging niet alleen in acht van de tien gevallen, maar in één geval is het effect zelf van belangrijke grootte, en zij vertoont het met betrekking tot elk van de andere vijf persoonlijkheden de een of de andere maal, met twee verschillende proefleiders en met drie verschillende woordenlijsten.

Hetzelfde kan men waarnemen — ofschoon niet zoo duidelijk — in het Garrett-materiaal.

Dit is bijna geheel afgeleid uit de gegevens, welke gepubliceerd zijn door Hereward Carrington, welke ik opnieuw berekend heb. Dit geval lijkt mij niet zoo sprekend toe als dat van de Leonard-groep. Bovendien is de zaak hier gecompliceerd geworden door het feit, dat ik er niet zeker van ben of een persoonlijkheid, bekend onder den naam „Abdulatif", hier beschouwd moet worden als een contrôle zooals Feda en Uvani, danwel als een berichtgever zooals John en Etta en Dora.

Als wij hem geheel buiten beschouwing laten, zoo vinden wij onder de vergelijkingen, betrekking hebbend op de reactie-tijden waarbij Uvani betrokken is, vier negatieve resultaten en slechts één positief resultaat, terwijl daarentegen onder de vergelijkingen, waarbij hij niet in het spel is, er één negatief is en de overige drie positief zijn. M.a.w. de aanwijzingen zijn hier van dezelfde soort als die voor Feda in de Leonard-groep, echter minder sprekend, hetgeen wel verband houdt met het feit, dat

ons hier minder materiaal ter beschikking stond. Ofschoon de kansen, dat de verdeeling der positieve en negatieve resultaten op rekening van het toeval kunnen worden gesteld hier slechts één op twintig bedragen, zoo lijkt Uvani nochtans in zoovele opzichten op Feda, dat wij, naar mijn meening, niet behoeven te aarzelen met te concludeeren, dat de eigenschap om de neiging te vertoonen een negatief resultaat te geven in plaats van een positief, in het bijzonder de contrôles karakteriseert (en niet de berichtgevers.)

Als wij nu een positief resultaat verkrijgen, zoo zeggen wij dat de beide persoonlijkheden, welke in het spel zijn, „gelijk" zijn, en daarom zal ik mij nu verder van het woord „countersimilar" (tegengesteld) bedienen, wanneer ik het heb over die betrekking tusschen de beide persoonlijkheden welke een negatief resultaat geeft. (Zie naschrift.)

11

Tot op heden heb ik, bij mijn beschouwingen over het verschijnsel van „counter-similarity" (tegengesteldheid) slechts gesproken over de reactie-tijden. Dit houdt verband met het feit, dat dit verschijnsel zich niet daar voordoet, waar wij te maken hebben met storingen in de reproductie-test. Vanzelfsprekend is er geen bijzondere reden aan te wijzen waarom het zich daar wel voor zou moeten doen, omdat — ofschoon er zekerlijk eenig verband bestaat tusschen de beide tests — zij nochtans geenszins hetzelfde „ding" testen. Want er is een duidelijk verschil tusschen het *denken* aan een woord, waarmede men zal antwoorden en het zich *herinneren* van het woord, waaraan men dacht.

Wat betreft het psycho-galvanisch reflex, zoo ben ik er nog niet geheel zeker van welke meening ik hier toegedaan moet zijn, daar ik hier tot op heden niet over een voldoende hoeveelheid materiaal te beschikken heb, waarbij nog komt dat het materiaal, dat ik bezit, qualitatief onvoldoende is. De gegevens, welke ik hier tot op heden te mijner beschikking heb, wijzen echter tamelijk overtuigend uit, dat de contrôles volmaakt verschillend zijn van de andere persoonlijkheids-typen. Dit zoowel wat betreft het reflex als de reactie-tijd. De kansen voor het geheele materiaal zijn ongeveer één op vijftig ten gunste van deze zienswijze, terwijl één reeks van Hereward Carrington's gegevens kansen geeft van ongeveer één op honderd.

Over het geheel genomen krijgen wij den indruk dat het verschijnsel der „tegengesteldheid" zich zoowel op het gebied van de reflexen als op

dat van de reactie-tijden voordoet. Maar ik ben van meening dat wij hier pas dan een definitieve conclusie kunnen trekken, wanneer wij hier over de uitkomsten van een grooter aantal onderzoekingen beschikken.

12

Wij moeten thans de vraag onder het oog zien, *waaraan* wij het hebben toe te schrijven, dat contrôles deze vreemde eigenschap vertoonen van zoo geheel tegengesteld te zijn aan andere persoonlijkheden in het algemeen en hun eigen mediums in het bijzonder.

Ik ben de meening toegedaan, dat wij dit eerst dan zullen begrijpen wanneer wij overtuigd zijn dat zij secundaire persoonlijkheden zijn, welke zich (waarschijnlijk) gevormd hebben rond een kern van verdrongen ervaringen.

Het verschijnsel der „tegengesteldheid" bestaat — ik hoop dat ik dit thans voldoende duidelijk heb gemaakt — in de neiging (een contrôle als b.v. Feda eigen) een korten reactie-tijd te geven, waar de ander (waarmede de contrôle vergeleken wordt) een langen reactie-tijd geeft, en omgekeerd. Dit verschijnsel doet zich, vanzelfsprekend, niet voor bij alle woorden. Ware dit het geval, zoo zouden de „tegengesteldheden" welke wij vinden grooter zijn, dan dit thans het geval is. Maar dat er een echte tendentie bestaat om dit effect te vertoonen wordt duidelijk bewezen door de veelbeteekenende betrekking, waarin contrôles staan tot „tegengestelde" resultaten.

Laat ons nu eens veronderstellen dat een hoeveelheid ervaringen, denkbeelden (noem ze zooals ge wilt) onderdrukt zijn geworden (verdrongen, zooals de psychoanalyse zegt) vanuit het normale bewustzijn van mevr. Leonard — en laat ons verder veronderstellen dat de persoonlijkheid „Feda" opgebouwd is (zich ontwikkeld heeft) rond dit onderdrukte materiaal, dat er de kern of het centrum van vormt. Ik ben van meening dat dergelijke veronderstellingen geheel in overeenstemming zijn met de algemeen aanvaarde leeringen der psychologie. Vraagt men een psycholoog Feda's bestaan te verklaren, zoo zal hij geneigd zijn de meening naar voren te brengen, dat zij een soort van geobjectiveerd complex is.

Laat ons nu beginnen met te veronderstellen dat men mevr. Leonard, in haar normalen toestand, een prikkelwoord geeft dat op een natuurlijke wijze geassocieerd is met een of ander element van het verdrongen materiaal. Het is duidelijk, dat, indien zij op dit prikkelwoord antwoordt met het eerste het beste woord dat haar invalt, dit ten gevolge zal hebben dat het verdrongen materiaal aan of althans dicht aan de oppervlakte

van het bewustzijn zal worden gebracht. Maar, volgens de bestaande en gangbare hypothesen kan dit niet gebeuren, daar immers het kenmerk van de verdringing is, dat de denkbeelden, welke hier in het spel zijn, voor de normale persoonlijkheid niet aanvaardbaar zijn, zoodat zij niet — of slechts met de grootste moeite, danwel in den vorm eener vermomming — in het bewustzijn kunnen worden gebracht. Dit heeft ten gevolge, dat de proefpersoon niet in staat is om het eerste woord, dat geassocieerd is met het verdrongen materiaal, en dat zich als antwoord op het prikkelwoord aan hem opdringt, uit te spreken. Dit woord zal verworpen worden en de proefpersoon zal naar een ander woord zoeken, dat hij zonder bezwaar zal kunnen geven. Dit proces zal zich aan ons doen kennen door een langen reactie-tijd. Maar indien nu hetzelfde woord als prikkelwoord wordt gegeven wanneer Feda „contrôleert", zoo zal het woord, dat door mevr. Leonard niet kan worden uitgesproken (reden waarom zij naar een ander woord zal zoeken) wel door Feda kunnen worden gegeven, zelfs ongeacht het feit, dat dit woord geassocieerd is met het verdrongen materiaal, omdat (om het zoo maar eens te zeggen) Feda zelf het verdrongen materiaal is. Het betreffende woord zal dus zonder eenige aarzeling gegeven worden, zoodat een betrekkelijk korte reactie-tijd te boeken zal zijn.

Het valt gemakkelijk in te zien, dat het hier en daar voorkomen van zoo'n woord, waarop proefpersoon en contrôle verschillend reageeren, in de lijst, weliswaar een geringe, maar dan toch regelmatige tendentie in de richting van het verschijnsel der „tegengesteldheid", dat wij hebben leeren kennen, doet ontstaan. En daar het hierboven besproken mechanisme de feiten op een bevredigende wijze blijkt te kunnen verklaren, terwijl ik niet in staat ben ze op een andere wijze te verklaren, zoo meen ik met groote mate van zekerheid te mogen zeggen, dat Feda en Uvani secundaire persoonlijkheden van de mediums zijn, gevormd rond de centra van verdrongen ervaringen.

13

Het is, misschien, niet zoo gemakkelijk te begrijpen wat er gebeurt, wanneer wij — zooals ik geneigd ben te doen — de meening zijn toegedaan, dat het verschijnsel der „tegengesteldheid" zich ook bij de proeven met het psycho-galvanisch reflex-fenomeen openbaart. Het reflex is een zoo mechanisch en — om het zoo maar eens te zeggen — een zoo „lichamelijk" verschijnsel, dat het moeilijk is om ook met betrekking tot dit fenomeen (zooals wij bij de reactie-tijden gedaan hebben) te spreken van aarzelen, verwerpen en kiezen.

Maar hier zou ik U willen herinneren aan de wijze waarop van elkaar verschillende, en aan elkaar tegengestelde emoties of emotioneele toestanden hun uitdrukking vinden bij mensch en dier. Darwin heeft dit reeds aangetoond in zijn boek over dit onderwerp. Hij toont aan, dat alle spieren, welke worden saamgetrokken bij het uitdrukking geven aan een emotie, zich ontspannen, wanneer de daaraan tegengestelde emotie wordt geuit — en omgekeerd. Er is dus zooiets als wat ik zou willen noemen een soort van omkeerbaarheid der innervatie door het geheele lichaam. Zoo zal onze huiskat, wanneer zij vroolijk gestemd is, haar rug krommen en haar staart stijf en rechtop houden. Daarentegen zal zij, wanneer zij op het oorlogspad is, haar lichaam tegen den grond drukken waarbij haar staart in het verlengde van haar lichaam komt te liggen. Soms zal zij met dien staart „woedend" heen en weer slaan. Er heeft zich kennelijk zooiets als een omschakeling (om het zoo maar eens te zeggen) op groote schaal in het nerveuze systeem voorgedaan, en ik vind het nu voor de hand liggend te meenen, dat de mechanismen, die het psycho-galvanisch reflex produceeren, deel kunnen hebben aan deze omschakeling, zoodat stimuli die bij de eene psychische constellatie groote uitslagen geven, bij de andere weinig effect hebben, en omgekeerd.

Indien deze zienswijze juist is, dan moeten wij Feda eerder zien als een personificatie van een soort van stemming, of algemeene emotioneele houding, die op de een of andere wijze tegengesteld is aan of contrasteert met die van de normale Leonard, dan als gevormd rond een bijzondere hoeveelheid van ervaring, zooals de woorden die ik hierboven gebruikt heb zouden doen vermoeden.

Het komt ons voor dat beschouwingen, gelijk deze, ons binnen afzienbaren tijd zullen leiden tot een beter begrip van de nerveuze mechanismen, welke het aanzijn geven aan secundaire persoonlijkheden in het algemeen.

14

De conclusie dat Feda een secundaire persoonlijkheid is krijgt veel steun van den kant van een niet gepubliceerde proefneming van Dr. T. W. Mitchell. Hij heeft de vriendelijkheid gehad mij toe te staan hier iets over te berichten.

Tijdens een zitting met mevr. Leonard gaf Dr. Mitchell Feda, toen zij contrôleerde, opdracht, om, wanneer hij tijdens het gesprek, dat hij met mevr. Leonard zou voeren, als zij wederom „ontwaakt" zou zijn, speciaal den nadruk zou leggen op het woordje „U", bij het zich tot haar richten (wanneer hij haar b.v. zou vragen: „Wat denkt *U* van een en ander), op dat signaal te antwoorden met een broche aan te raken

(Feda moest dus mevr. Leonard er op dat oogenblik toe brengen een broche aan te raken) die zij (mevr. Leonard) op dien dag droeg. Deze opdracht werd inderdaad vervuld, en ik behoef U er wel niet op te wijzen, dat wij hier met een gebeuren te doen hebben, dat nauwelijks verschilt van dat, waarmede wij bij het gewone post-hypnotische bevel te doen hebben, waarin (echter) geen sprake is van meer dan één bewustzijn. Het is duidelijk dat er een nauw verband bestaat tusschen Feda en de normale mevr. Leonard, en de relatie, welke er tusschen beiden bestaat, wordt niet verbroken door het ontwaken uit de trance. Verder zien wij dat deze relatie van dien aard is, dat Feda zich bewust kan zijn van wat er met mevr. Leonard in haar normalen toestand „gebeurt" en dat zij belangrijk deel kan hebben aan haar gedragingen.

Zoo zien wij dus dat de qualitatieve indicaties welke ons de eene methode oplevert, de quantitatieve resultaten van de andere methode ondersteunen en ik aarzel niet hier van een gelukkigen staat van zaken te spreken. Overzien wij het geheel, zoo moeten wij, naar mijn meening, besluiten, dat het aan geen twijfel onderhevig kan zijn of het dient bewezen geacht te worden, dat Feda een secundaire persoonlijkheid is.

15

Voordat ik er toe overga de moeilijkere vraag van de berichtgevers te bespreken, zou ik een oogenblik Uw aandacht willen vragen voor de bespreking van de antwoorden, welke gegeven zijn op de prikkelwoorden.

Deze antwoorden zijn zeer belangrijk en suggestief, maar het is buitengewoon moeilijk om dit probleem streng objectief te behandelen, d.w.z. zoo te behandelen, dat onze eigen subjectiviteit volmaakt wordt buitengesloten. Ik ben niet in staat geweest om een methode aan te geven, welke ons hier bevrediging kan schenken, zoodat hetgeen ik te zeggen heb meer een zaak is van persoonlijke meening, dan van vaststaande feiten. Dit neemt toch niet weg, dat er één of twee punten zijn aan te wijzen waar wij niet meer over behoeven te spreken, wanneer wij het materiaal zonder eenige vooringenomenheid bezien. In de eerste plaats kan ik niets vinden in de antwoorden, gegeven door Feda of Uvani, welke mij met eenig recht zouden mogen doen veronderstellen, dat zij inderdaad van Indische of Arabische afkomst zijn, zooals zij beweren. Ik laat het feit, dat — voor zoover ik weet — Uvani nimmer een woord Arabisch heeft gesproken, en dat Feda geen enkele Indische taal schijnt te kennen, hier buiten beschouwing. En ik geef gaarne toe, dat hun antwoorden voldoende woorden bevatten, die ons aan het

Oosten herinneren. Wij vinden, b.v., Mirage, Mosque, Shekel, Koran en Papyri bij Uvani, terwijl Feda woorden als Rupee, Pariah, Jade, Himalaya, Mango, Purdah, Nabob, Sari en Henna bezigt. Maar wij moeten toch erkennen, dat dergelijke woorden heel bekend zijn aan een ieder, die romans of tijdschrift-verhalen over het leven in Arabië of Indië leest. Ik heb hier — vanzelfsprekend — Britsch-Indië op het oog. En wij zien nu verder, dat beide persoonlijkheden, wat het overige betreft, op meer dan één wijze hun onkunde met betrekking tot Arabië en Indië verraden. Feda vooral doet dit. Zij vertelt ons van leeuwen en van mais — en nu geloof ik dat geen van deze beide in Indië worden aangetroffen en zij schijnt te denken, dat men daar op het platteland overal Mimosa en Derwishen aantreft.

Wanneer zij andere woorden gaat gebruiken dan die, welke een iegelijk kent, dan is zij erg onfortuinlijk, want zij zegt Amah — dat Chineesch en foutief is — in plaats van (het Indische) Ayah; Samisen — hetgeen Japansch is — en Yasmak — hetgeen Arabisch is.

Ik kan niet tot in bijzonderheden afdalen, maar het is mij duidelijk dat wij hier niet verder behoeven te gaan dan aan te nemen, dat wij hier met geheugen-werkzaamheid van de zijde van de dames Garrett en Leonard zelven te doen hebben, waarbij ons dan de erkenning past, dat haar geheugens niet steeds accuraat werkten. Wij vinden hier niets dat in strijd is met de meening dat Uvani en Feda slechts secundaire persoonlijkheden zijn, welke deel uitmaken van de soort welke wij besproken hebben.

Tegenover dit alles staat nu echter het feit, dat ik diep getroffen ben door de antwoorden, welke John, Etta en Dora gaven. Het is, vanzelfsprekend, buitengewoon moeilijk om den indruk van de „psychologische atmosfeer" (om dit woord hier maar eens te gebruiken), welke ontstaat bij het doorlezen van deze reeksen prikkelwoorden en antwoorden, te verklaren; nog moeilijker deze te rechtvaardigen. Dit is een zaak waarin iemand's eigen vooroordeelen maar al te gemakkelijk invloed uitoefenen. Toch geloof ik dat het van belang is hier te vermelden, dat ik in elk van deze gevallen tot de ontdekking kwam dat ik in staat was mijzelf een duidelijk beeld te vormen; de persoonlijkheid in kwestie stond daar a.h.w. scherp omlijnd voor mijn geestesoog en dit beeld scheen zeer wel overeen te stemmen met hetgeen mij bekend is van de werkelijke karakters van de personen, die hierbij betrokken zijn. Dit was niet het geval met Feda en Uvani, die ik in het geheel niet overtuigend vond.

Het is, vanzelfsprekend, onmogelijk te zeggen in hoeverre dit geslaagd vertoonen van een karakter te danken is aan indicaties, ver-

kregen van de zijde van den heer Drayton Thomas en den heer Irving, in den loop der zittingen, door hen met de media gehouden. Nochtans ben ik van meening, dat het contrast vermelding verdient, ofschoon er niet al te veel gewicht aan dient te worden gehecht.

16

Als we letten op het *type* van reactie, door de verschillende persoonlijkheden gegeven, zoo komen wij tot de erkenning, dat de meest kenmerkende trek waarschijnlijk is het zeer groote aantal zuiver „verbale" associaties, dat door mevr. Leonard gegeven wordt in haar normalen toestand. Met verbale associaties duid ik reacties aan, welke duidelijk gedetermineerd zijn door gewone zegswijzen, leuzen, clichés, spreekwoorden of aanhalingen, in plaats van door situaties, welke men echt in het leven heeft meegemaakt. Ik heb sterk den indruk, dat deze vorm van reageeren in de natuur van een afweer-mechanisme ligt. De proefpersoon wordt hierdoor in staat gesteld een antwoord te geven, zonder dat hij zich nauwkeurig rekenschap behoeft te geven van hetgeen het prikkelwoord hem zooal voor den geest roept. Het prikkelwoord dringt (om het zoo maar eens te zeggen) het bewustzijn van den proefpersoon niet binnen, maar „rolt" van het bewustzijn af, zooals het water van den rug van den eend. Ik geloof niet dat dit „afrollen" het gevolg is van een wilsproces — ik ben er zeker van dat dit niet het geval is. Ik ben daarentegen geneigd te denken dat de gewoonte zooiets als een slagboom doet vallen, waarachter het innerlijke leven van het medium zijn voortgang kan hebben, onberoerd door de test.

In tegenstelling tot mevr. Leonard is Feda een realiste. Elk woord schijnt bij haar een levendig beeld van concrete gebeurtenissen te doen ontstaan, even scherp en omlijnd — zelfs wanneer het onjuist is — als een gekleurde prent. Verbale vormen ontbreken zoo goed als geheel en zij schijnt niet in staat te zijn abstracte denkbeelden te bezigen of te abstraheeren. Zij spreekt het liefst over concrete dingen, kleuren en gebeurtenissen — aan de dingen die daar buiten liggen schijnt zij nooit te denken.

John, Etta en Dora, daarentegen, vertegenwoordigen een hooger niveau van intellectueele activiteit. Verbale vormen komen bij hen, naar ik meen, niet veel vaker voor dan wij ze zouden mogen verwachten bij menschen van gewone ontwikkeling en ik krijg den indruk dat deze persoonlijkheden wat betreft hun intellectueele leven, veel meer op de wereld gericht zijn

dan Feda of Uvani. Bovendien gebruiken zij niet alleen woorden, betrekking hebbend op abstracte denkbeelden, maar zij weten deze woorden ook op de juiste wijze te gebruiken, terwijl Uvani — die dol is op lange, mooi klinkende woorden — deze woorden te pas en te onpas gebruikt, zooals een schooljongen dat zou doen, die eens wil laten zien hoe groot zijn woordenschat is.

Ge moet, hetgeen ik thans zeg, niet al te zwaar nemen, daar ik met deze zijde van het onderzoek nog niet geheel klaar ben gekomen. Maar ik acht het mogelijk dat ik in staat zal zijn een plan uit te denken dat mij de gelegenheid zal bieden, de reacties nog meer volkomen te classificeeren, waarbij het soort van geestelijk proces, dat in deze reacties besloten ligt, als kenmerk dient. Ik denk dat het waarschijnlijk is, dat, wanneer dit gedaan kan worden, dit ons zal vergemakkelijken de vraag te beantwoorden, of de onderscheidene antwoorden van een en hetzelfde bewustzijn afkomstig dienen te worden geacht, danwel of hier meerdere bewustzijnen in het spel zijn.

17

Deze vraag of één enkel bewustzijn voldoende dient te worden geacht om de feiten te verklaren, kan ook vanuit een anderen hoek benaderd worden.

Bij gewone menschen. alsmede bij de contrôles Feda en Uvani kunnen wij een duidelijk verband zien tusschen storing in de reproductie-test en lengte van den reactietijd; d.w.z. falen om het antwoord, dat de eerste maal gegeven werd, te reproduceeren, of groote moeite hebben om dit te doen doet zich meestal voor bij woorden, waarbij de reactie-tijd langer was dan de gemiddelde lengte.

Nu zijn er tien persoonlijkheden, afgezien van de berichtgevers, die ons hier eigenaardige gegevens verschaffen. Bij deze persoonlijkheden vinden wij — enkele niet veel beteekenende uitzonderingen daargelaten — dat telkens storing in de reproductie-test geassocieerd is met een langen reactietijd. Van toeval kan hier geen sprake zijn. Dit houdt in, dat voor al deze persoonlijkheden de twee soorten van reacties bepaald worden door één enkel bewustzijn, of door een niet onderverdeeld deel daarvan; d.w.z. beide zijn a.h.w. aan een en dezelfde bron ontsprongen.

Het doet er niet toe of wij hier te doen hebben met een geheel normaal individu, danwel met een secundaire persoonlijkheid of met een pose. Nemen wij b.v. de proeven van Irving — welke uiterst betrouwbaar

zijn — zoo vinden wij dat de reactie-tijden van Feda en haar reproducties beide belangrijk verschillen van die van de normale Leonard, maar de kansen dat zij niet uit verschillende bronnen afkomstig zijn, zijn ongeveer één op een millioen. Het is duidelijk dat het bewustzijn van Feda, zelfs ofschoon het (naar alle waarschijnlijkheid) slechts een deel, of een spruit, of een variatie van dat van mevr. Leonard is, werkt als een enkelvoudige, ongedeelde eenheid, voor zoover het betreft de reactie-tijden en de reproducties. En hetzelfde is van toepassing (in een varieerenden maar toch altijd belangrijken graad) op de andere persoonlijkheden, met uitzondering van de berichtgevers. John en Dora zijn nu belangrijke uitzonderingen op dezen vasten regel, want de mate van associatie tusschen hun beider tijden en reproducties kan geheel verwaarloosd worden.

De cijfers toonen aan, dat dit niet, zooals men misschien denkt, te danken is aan toeval of aan gebrek aan samenhang in de betrokken reacties. Daarom mogen wij hier gerust de vraag stellen of het ook mogelijk te achten is dat de twee soorten van reactie hier aan twee verschillende bronnen zijn ontsprongen. Indien dit zoo is, dan is éen van deze bronnen zekerlijk de normale Leonard, want John's tijden en Dora's reproducties gelijken zeer veel op de hare en zijn daar niet van te onderscheiden. Aan den anderen kant zijn de kansen minder dan éen op vijftig dat John's reproducties aan deze bron ontsprongen zouden zijn en éen op een millioen wat Dora's tijden betreft.

Het geheel wordt gecompliceerd door het feit, dat de verschillende persoonlijkheden door de reproductie-test onvoldoende van elkaar gescheiden worden. Maar het blijft een feit dat wij (voor zoover ik dit tot op heden kan zien) Dora's tijden moeilijk kunnen toeschrijven aan dezelfde bron als haar reproducties. In het geval John is dit niet *gemakkelijk* te doen.

Het schijnt duidelijk, dat, indien wij de conclusie wenschen te vermijden dat de reeksen reacties, welke niet toegeschreven worden aan de normale Leonard, geproduceerd worden door eenigen invloed, staande buiten het medium (zooals John en Dora beweren te zijn) wij de meening moeten huldigen dat in deze gevallen twee verschillende vlakken, of centra, of afgezonderde deelen van het bewustzijn van mevr. Leonard tegelijkertijd werkzaam zijn, waarvan het een de reactie-tijden verschaft, terwijl het ander aan de reproducties het aanzijn geeft.

In het geval Etta hebben wij met iets te doen, dat nog ingewikkelder is. Want deze persoonlijkheid vertoont duidelijk de associatie van een

langen reactie-tijd met storing in de reproductie, hetgeen op een ongesplitste persoonlijkheid duidt. Toch lijkt zij, zooals het test-onderzoek uitwijst, niet belangrijk op mevr. Leonard. Wat betreft de reproducties, zoo is daar een zeer belangrijk verschil aanwezig. Bezien wij echter de reactie-tijden, zoo zien wij dat daar een zekere neutraliteit te constateeren valt. Dit resultaat is nogal verrassend.

Misschien worden de feiten hier (nog) het minst geweld aan gedaan wanneer wij veronderstellen, dat een fout het eigenlijke verschil tusschen de reactie-tijden hier heeft verborgen, eerder dan bij eenige andere veronderstelling. Wanneer wij dit aannemen, zoo houdt dit wel in de erkenning, dat het proces van losmaking van het medium (wat dit ook mag beteekenen) bijna volmaakt is in het geval Etta. Bij Dora kunnen wij slechts van volmaaktheid spreken voor zoover het de reactie-tijd betreft, terwijl wij bij John te doen hebben met een beginnend losmakingsproces.

Ge moet goed begrijpen dat ik in het geheel niet dogmatisch wil zijn hier, te meer niet waar hetgeen wij gevonden hebben ongemeen moeilijk te verklaren is. Toch kan het aan geen twijfel onderhevig zijn dat het bewijs, geput uit het verschijnsel van „tegengesteldheid", dat duidelijk aangeeft dat contrôles als Feda en Uvani niets anders dan secundaire persoonlijkheden van het medium zijn, even duidelijk aangeeft dat berichtgevers als John, Etta en Dora dit niet zijn. Indien zij *niet* zijn wat zij beweren te zijn moeten zij — naar ik meen — beschouwd worden als een soort theatrale of dramatische poses, aangenomen door het medium onder invloed van de suggestie van den proefleider eerder dan als secundaire persoonlijkheden in den gewonen zin van het woord, en het zou nutteloos zijn te ontkennen, dat er meer reden bestaat te veronderstellen dat twee factoren — de eene het normale medium, en de ander iets anders — aan het werk zijn in het geval van de berichtgevers, dan in eenig ander type van persoonlijkheid dat tot nu toe onderzocht is. Aan den anderen kant zou het voorbarig en al te snel zijn — behalve bij wijze van speculatie — nu eenige meening te vormen wat betreft de natuur van den tweeden factor (als die bestaat), welke hier een rol speelt.

18.

Wanneer wij er nu naar streven ons rekenschap te geven van den huidigen stand van zaken, zoo moet ik eerst het feit onderstrepen, dat het onderzoek heeft aangetoond dat alles hier veel gecompliceerder is dan ik aanvankelijk gemeend heb. Toen ik met dit onderzoek begon, was ik

zoo dwaas te meenen, dat het zeer eenvoudig zou zijn uit te maken of trance-persoonlijkheden al dan niet een bestaan leiden, onafhankelijk van dat van het medium. De meening, dat het antwoord op deze vraag, door het onderzoek, kortweg ja of neen zou kunnen luiden, is thans gebleken onjuist te zijn. De verwantschappen, welke wij bestudeerd hebben, zijn verre van eenvoudig gebleken, en graden van associatie tusschen persoonlijkheden, die gevonden worden met betrekking tot een eigenschap, worden niet gevonden met betrekking tot een andere.

Het is noodig dat dit onderzoek voortgezet wordt. Het is niet alleen wenschelijk dat herhaald wordt hetgeen reeds gedaan is, ten einde de juistheid der tot nu toe verkregen inzichten bevestigd te zien, maar wij moeten ook verder gaan en andere persoonlijkheden (b.v. die welke ontstaan door suggestie bij gehypnotiseerden) onderzoeken en ons van tests gaan bedienen, welke een ander karakter dragen. Wij moeten vanuit verschillende hoeken licht trachten te werpen op ons vraagstuk. Dit doende zullen wij ons probleem steeds nader tot zijn oplossing brengen.

Ons past hier echter nu reeds de erkenning, dat ondanks het feit, dat de vragen, welke zich hier aan ons voordoen, ongemeen ingewikkeld zijn (en dat is iets dat ik feitelijk eerst nu begin in te zien) wij moeten erkennen, dat wij hier vorderingen beginnen te maken.

Het is nu wel duidelijk, m.i., dat de methode, welke wij toepassen, goed is en ons zekerlijk verder zal brengen. Het is ook duidelijk, dat verschillen tusschen persoonlijkheden met betrekking tot reactie-tijd, reproductie of psycho-galvanisch reflex op zich zelf nog niet bewijst, dat deze persoonlijkheden een bestaan leiden, onafhankelijk van dat van het medium. Verder ben ik van meening, dat men mij geenszins van onbezonnenheid kan beschuldigen, wanneer ik zeg, dat het thans bewezen kan worden geacht dat Feda en Uvani (en ook andere contrôles — wij mogen hier wel generaliseeren en spreken van „de" contrôle) secundaire persoonlijkheden zijn. Ik ga zelfs zoo ver dat ik zeg dat dit thans vast staat. En nu geloof ik dat deze conclusies voor ons van groote waarde zijn. Zij vormen een basis waarop wij verder kunnen bouwen, zij zullen ons van nut zijn bij ons pogen, dit uiterst moeilijk begaanbare, uitgestrekte terrein verder te ontginnen.

Om hen te troosten, die evenals ik, het zeer zouden waardeeren wanneer wij door onze onderzoekingen tot de erkenning zouden komen dat de geesten-hypothese gezien dient te worden als een hypothese, welke parapsychologisch verantwoord is, wil ik er met nadruk op wijzen, dat sinds

wij hebben vastgesteld dat contrôles gezien dienen te worden als secundaire persoonlijkheden, op grond van de ontdekking van het hun eigen kenmerk, wij hiermede tevens een stap nader zijn gekomen tot de oplossing van het raadsel van het wezen der berichtgevers. Waar er verschillen blijken te bestaan tusschen contrôles en berichtgevers, daar is het geenszins onmogelijk te achten dat eenmaal zal blijken, dat berichtgevers inderdaad datgene zijn, waarvoor zij zich uitgeven. Secundaire persoonlijkheden van het pathologische type zijn dingen, welke in het psychologische landschap veelvuldig voorkomen en een prent, waar zij niet op voorkomen loopt groot gevaar, vroeg of laat in de intellectueele snippermand te belanden. Het helpt niet of ge zegt „Dat kan geen aap geweest zijn, daar het dier geen staart had" tenzij ge eerst het bewijs geleverd hebt dat het bezit van een staart een eigenschap is welke den aap kenmerkt. En zoo baat het ook niet wanneer ge zegt, dat een berichtgever geen secundaire persoonlijkheid is, omdat de berichtgever zich anders gedraagt dan de secundaire persoonlijkheid, wanneer ge niet in staat zijt om daarbij tevens aan te geven, hoe een secundaire persoonlijkheid zich in werkelijkheid gedraagt.

Wanneer wij dit weten, dan schijnt het ons toe dat het verschijnsel der „countersimilarity" gezien dient te worden als een waar godengeschenk, want het is betrekkelijk gemakkelijk te ontdekken en het past bovendien zoo uiterst gemakkelijk in het kader van onze hedendaagsche psychologische inzichten, dat wij ons eigenlijk moesten schamen dat wij a posteriori tot de ontdekking van dit verschijnsel zijn gekomen — wij hadden het a priori dienen te veronderstellen.

19

Tot zoover hebben wij, naar mijn meening, vasten grond onder onze voeten, maar als wij er nu naar streven een beslissing te nemen inzake het wezen der berichtgevers, dan komen wij in een moeilijk parket.

We mogen met zekerheid zeggen dat de verwantschap tusschen een berichtgever en het medium veel minder eenvoudig is dan de verwantschap tusschen medium en contrôle. Ook kunnen wij zeggen dat er eenig bewijs voorhanden is, dat hier twee factoren aan het werk zijn, in plaats van één. Wij kunnen echter nog niet met zekerheid zeggen dat voortgezet onderzoek ons steeds meer materiaal zal opleveren ten gunste van de overtuiging, dat er een wezenlijk verschil bestaat tusschen contrôle en berichtgever en dat de berichtgever steeds meer gezien zal worden als een factor, welke geheel los van het medium staat.

Mijn eigen standpunt lijkt veel op dat, hetwelk beschreven is door Sir Arthur Eddington:

Wetenschappelijk ontdekkingen doen ons denken aan het in elkaar zetten van een groote legkaart.

Op zekeren dag vragen wij den man van wetenschap, hoe het nu met zijn arbeid staat en hij geeft ons ten antwoord: „Prachtig. Ik ben bijna klaar gekomen met in het in elkaar zetten van dit stuk blauwen hemel." Een volgenden dag vraagt ge hem hoe het nu staat met zijn hemel en hij zegt ons: „Ik ben een stuk opgeschoten, maar het is een zee en geen lucht; een boot dobbert op het oppervlak." Misschien zal hij ons een volgende maal zeggen dat het een omgekeerde parasol bleek te zijn, maar onze vriend zal zich steeds blijven verheugen over de vorderingen, welke hij maakt. De onderzoeker heeft zijn vermoedens over hetgeen te voorschijn zal treden, wanneer hij eindelijk klaar is en hij laat zich door deze vermoedens leiden bij het zoeken naar stukjes, die ingepast moeten worden. Maar zijn vermoedens worden van tijd tot tijd gewijzigd, daar het gebeurt dat andere voorstellingen opgebouwd worden, dan aanvankelijk vermoed werd. Deze ..... doen hem zijn vertrouwen in zijn werk niet verliezen, daar hij zich er bewust van is, dat hij toch bezig is zijn arbeid de voltooiing te doen naderen.

Zij die over zijn schouder kijken en het onvoltooide „schilderij" gebruiken voor doeleinden, welke buiten de wetenschap liggen, doen dit op hun eigen verantwoording.

NASCHRIFT.

COUNTER-SIMILAR. Letterlijk vertaald beteekent dit woord tegen(„gesteld")-gelijk. Het woord is door den heer W. W. C. zelf gevormd en niet zonder meer in het Nederlandsch te vertalen. Overal waar de woorden „tegengesteld" en „tegengesteldheid" gebezigd zijn, gelieve men het woord „gelijk" c.q. „gelijkheid" er bij te denken.

In het woord counter-similar is verwerkt het gelijke van den oorsprong en de tegenstelling van de uitingen. Dr. Dietz stelde hier het gebruik van het woord „tegengesteld-verwant" voor.

De media en haar contrôles zijn één in wezen — in zooverre dus gelijk — maar aan elkaar tegengesteld wat hun uitingen betreft. Daarom is hier ook het woord tegengesteld op zijn plaats.

Of de media en haar berichtgevers hier ook in wezen één zijn is nog de vraag. In elk geval komt hier een minder scherpe tegenstelling in uitingen aan den dag.

T.

Jaarvergadering.

De jaarlijksche bijeenkomst vond ditmaal plaats te Amsterdam, op Vrijdag 19 April, in: „Het Nieuwe Huis", Roelof Hartplein.

De voorzitter, Prof. Dr. M. C. van Mourik Broekman, opende de samenkomst om 10 uur. Aanwezig waren toen circa 20 leden. Langzamerhand kwamen er meer binnen, maar de groote toeloop begon eerst tegen 11 uur. Dit in verband met de voordracht van Dr. C. H. Ketner.

De voorzitter begon met een woord van welkom, om vervolgens zijn vreugde uit te spreken over den groei der Vereeniging. Droevig stemde hem echter het heengaan van het bestuurslid Mr. C. P. van Rossem, en dit te meer, waar het hier een man in de kracht van zijn leven geldt. Mr. v. Rossem was een veelzijdig man. Een persoonlijkheid met veel facetten. Slechts weinigen kenden hem goed. Hier verwees de voorzitter naar het artikel dat de secretaris aan de nagedachtenis van Mr. van Rossem gewijd heeft, en dat verscheen in de Maart-aflevering van het T. v. P.

Vervolgens constateerde spr. met genoegen een verbetering in de betrekkingen met de spiritisten en wees in dit verband o.m. op een bespreking van het nieuwe werk van den secretaris in het tijdschrift: „Het Toekomstig Leven" (April, 1935). Na de hoop uitgesproken te hebben, dat dit samenzijn een goed geslaagd samenzijn moge worden, geeft hij het woord aan den secretaris die zijn jaarverslag opleest. Zie T. v. P. pag. 188.

Daarna brengt de penningmeester zijn jaarverslag uit. (Pag. 185).

De kascommissie verklaart bij monde van Dr. K. H. E. de Jong dat alle financieele zaken zich in de beste orde bevinden. Den penningmeester wordt décharge verleend en hem wordt dank gebracht voor zijn uitstekend beheer. Dr. K. H. E. de Jong en notaris A. C. van Mourik Broekman werden benoemd tot leden van de kascommissie voor het nieuwe werkjaar.

Dr. Herman Wolf brengt zijn verslag uit over de bibliotheek. Hij wijst op den nieuwen catalogus, welke dezer dagen den leden werd toegezonden. Deze catalogus is met zeer veel zorg samengesteld door Dr. C. A. Steenbergen. De leden zijn hem daarvoor veel dank verschuldigd (applaus). Op de laatste bestuursvergadering is besloten den bibliothecaris een extra-bijdrage van Fl. 50.— toe te kennen voor den aankoop van boeken. Dr. Wolf verzoekt deze bijdrage tot Fl. 100.— te verhoogen. De leden machtigen het bestuur deze zaak te regelen.

Thans is de bestuursverkiezing aan de orde. Het geheele bestuur

treedt af, daar de gewijzigde statuten van kracht zijn geworden. Er kunnen nu maar hoogstens zeven bestuursleden zijn.

De secretaris leest de namen der bestuursleden op. Mej. v. Konijnenburg en Dr. Volgraff stellen zich niet meer beschikbaar. Mr. van Rossem is overleden. De overige bestuursleden (Brugmans, Dietz, Ketner, v. Mourik Broekman, Poortman, Tenhaeff, Wolf) stellen zich herkiesbaar. De heer de Fremery zond geen bericht. Als nieuwe candidaten worden — in verband met de oprichting der afdeelingen — genoemd Ir. L. J. Koopman, mevr. L. Hana en de heer J. D. Richards.

De heer D. Lissauer (Amsterdam) vraagt of het aantal bestuursleden niet uitgebreid kan worden. Het gaat niet aan bestuursleden, die uitstekend voldaan hebben, niet te herkiezen.

De heer Poortman wijst er op, dat de heer Lissauer vroeger het krachtigst heeft geijverd voor inkrimping van het aantal bestuursleden. Maar de heer Poortman begrijpt overigens de vraag zeer goed. De situatie is thans veranderd door de afdeelingen. Thans zou eerst art. 1, H.R., gewijzigd moeten worden. En dat staat niet op de agenda.

De uitslag der stemming is: Brugmans: 15 stemmen; Dietz: 24 —; de Fremery: 3 —; Hana: 7 —; de Jong: 7 —; Ketner: 6 —; Koopman: 22 —; Kooy: 3 —; v. Mourik Broekman: 22 —; Poortman: 23 —; Richards: 2 —; Tenhaeff: 27 —; Wolf: 22 —. Twee leden hebben blanco gestemd.

Uit hoofde van deze stemming is het bestuur thans als volgt samengesteld:

Prof. Dr. M. C. van Mourik Broekman, voorzitter. [1])
Dr. P. A. Dietz, vice voorzitter.
Dr. W. H. C. Tenhaeff, secretaris.
J. J. Poortman, penningmeester.
Dr. Herman Wolf, bibliothecaris.
Prof. Dr. H. J. F. W. Brugmans.
Ir. L. J. Koopman.

Bij de rondvraag vroeg de heer J. D. Richards (Rotterdam) of de gelden, ons door begunstigers verstrekt, een afdeeling danwel de Vereeniging (algemeene kas) ten goede komen.

De heer J. J. Poortman wees er op, dat men twee soorten van be-

1) De functie-verdeeling vond plaats op de bestuursvergadering, dien zelfden dag, 's avonds, te Amsterdam gehouden.

gunstigers kent. Zij die slechts een afdeeling begunstigen en zij die de algemeene kas begunstigen.

De heer Richards vraagt vervolgens, of de restitutie van Fl. 1.— per lid voor de afdeelingskas, op de laatste bestuursvergadering toegestaan, door de leden moet worden goedgekeurd.

Het blijkt dat deze zaak door het bestuur kan worden geregeld.

Mevr. Mr. J. H. Goslings (Leeuwarden) vraagt, of er al proeven met magnetiseurs genomen worden.

De secretaris antwoordt daarop, dat men voortdurend doende is onderzoekingen in te stellen naar den invloed van z.g. magnetiseurs op planten. Tot op heden hadden wij geen positieve resultaten. Thans zijn wij ook met een dierenarts bezig, die zieke dieren door een magnetiseuse laat behandelen. Wij wachten af.....

Dr. Wolf spreekt over de mogelijkheid van een excursie naar Engeland. Het bestuur zal deze mogelijkheid onderzoeken. Er is veel animo voor van de zijde der leden.

De heer K. W. Beerens (Rotterdam) vraagt of het mogelijk is de volgende jaarvergadering te Rotterdam te doen plaatshebben.

De voorzitter zegt toe dit plan te overwegen.

De voorzitter sloot om ruim 11 uur de vergadering met een woord van dank. Daarna gaf hij het woord aan Dr. Ketner, die een voordracht hield over: „Kosmisch bewustzijn". Na afloop beantwoordde spr. eenige vragen.

De voorzitter dankte den spr. hartelijk voor zijn belangrijke rede, welke in extenso in het T. v. P. zal worden opgenomen.

Om 2 uur heropende de voorzitter de vergadering. Er werden allereerst enkele gramofoonplaten ten gehoore gebracht, betrekking hebbende op een zitting met Rudi Schneider en een zitting met Mrs. Leonard. Dr. Dietz en Dr. Wolf lichtten een en ander nader toe. Ook de heer W. H. Holsboer verleende zijn medewerking (als tolk).

Daarna hield Mr. W. Whately Carington, M. A., M. Sc. zijn boeiend betoog over: „Recent studies of trance personalities". Ook deze rede zal — vertaald — in extenso in het T. v. P. verschijnen.

Eenige leden stelden den spr. na afloop vragen.

Ruim 5 uur sloot de voorzitter de vergadering met een woord van dank aan allen die er toe hadden bijgedragen deze bijeenkomst zoo voortreffelijk te doen slagen.

De heer Richards wendde zich eerst tot het oude en daarna tot het nieuwe bestuur met enkele hartelijke woorden.

De secretaris.

Groep Rotterdam.

De groep Rotterdam is gedurende het tijdvak September 1934—April 1935 gestadig, hoewel in langzaam tempo, gegroeid.

Het seizoen werd geopend door Dr. W. H. C. Tenhaeff (Utrecht) met een lezing over: „Psychoanalyse, psychosynthese, parapsychologie en godsgeloof". Daarna volgde Ir. J. M. J. Kooy Jr. (Bosch en Duin, Utr.) met het onderwerp: „Hoe „helderziendheid in de toekomst" in eigen droomen vast te stellen?" Mr. Dr. L. W. R. van Deventer (den Haag) sprak over: „Onbevoegd uitoefenen van de geneeskunde"; Dr. P. A. Dietz (den Haag) over: „Het probleem der onsterfelijkheid"; Dr. Herman Wolf (Amsterdam) over: „Een nieuwe methode van medium-onderzoek". Ir. L. J. Koopman (Amsterdam) lichtte een en ander toe met lichtbeelden.

Het seizoen werd besloten met een causerie van den heer H. Braem, hoofd eener school te Lottum (Limburg), tevens wichelroede-looper. De heer B. sprak over: „De praktijk van het roedeloopen". Dr. Tenhaeff lichtte een en ander nog nader toe.

Alle deze bijeenkomsten waren ook toegankelijk voor introducé's. Hiervan is meestal ruim gebruik gemaakt.

De groep Rotterdam is dezen sprekers veel dank verschuldigd, daar zij — ondanks hun drukke werkzaamheden — steeds dadelijk bereid waren aan de uitnoodiging gevolg te geven.

Er zijn ook nog enkele bijeenkomsten gehouden, welke alleen toegankelijk waren voor de leden. Mevr. Akkeringa (den Haag) en mej. J. Maass (Rotterdam) zijn daarin als psychoskopisten opgetreden; de heer E. J. B. Meenk (Overschie) heeft een causerie gehouden over zijn ervaringen als „magnetiseur", de heer J. Kakebeeke behandelde het onderwerp „directe stemmen".

Alle bijeenkomsten werden geleid door den voorzitter, arts H. J. Koene.

Van de voordrachten werd steeds een verslag gemaakt, dat in de N. R. Ct. werd opgenomen. Van de bijeenkomsten, alleen toegankelijk voor leden, werd echter geen verslag voor de pers gemaakt. Daarover werd echter wel aan den secretaris bericht.

L. HANA—LUSSENBURG.

Groep Amsterdam.

De afdeeling, tot welker oprichting op Zondag 23 November 1934 ten huize van Dr. Herman Wolf door de H.H. Dr. W. H. C. Tenhaeff, Dr. H. Wolf, H. M.

Haye, med. stud., en ondergeteekende besloten werd, werd op 8 Dec. definitief opgericht.

Als bestuursleden dezer afd. treden voor de eerste maal op de H.H. Dr. Tenhaeff (voorz.), Dr. Wolf, Jhr. Dr. Nico van Suchtelen, Haye en ondergeteekende (secretaris).

Op dienzelfden avond werden eenige proeven genomen met den Duitschen „helderziende" J. W. Semmler (zie pag. 153 van den loopenden jrg. van het T.v.P.).

Op 12 Januari werd door den Heer Ir. J. M. J. Kooy Jr. een voordracht gehouden over het onderwerp: „Hoe helderziendheid in den tijd in eigen droomen vast te stellen?" De Heer Kooy heeft deze voordracht op bijzonder boeiende en prettige wijze gehouden. De voordrachtsavond vond plaats in een der zalen van de Vrouwenclub en dien avond bleek, dat zelfs de groote zaal voor de leden en belangstellenden veel te klein was.

Op 2 Februari j.l. werd daarom de bijeenkomst gehouden in de groote zaal van het „Nieuwe Huis", die eigenlijk ook al te klein zou blijken. Dr. Herman Wolf hield een uitstekende voordracht over „Modern Medium-Onderzoek", waarbij hij de door de H.H. Hereward Carrington te New-York en Whateley Carington M. A. M. Sc. te Londen (thans te Rotterdam) gevolgde methode van onderzoek van Mrs. Garrett besprak, alsmede eenige andere onderzoekingen. De ondergeteekende heeft dit aangevuld met eenige technische beschouwingen der onderzoekmethoden en in aansluiting daaraan verteld, hoe een modern laboratorium ingericht moet zijn.

Den 2en Maart sprak Dr. Paul Dietz uit Den Haag over het „Onsterfelijkheidsprobleem". Deze indrukwekkende voordracht werd met buitengewone belangstelling door een groot aantal toehoorders bijgewoond.

Op 6 April sprak Dr. W. H. C. Tenhaeff over „De beteekenis der Parapsychologie voor de Theologie, de Wijsbegeerte en de Biologie"; met het oog op het geringe crediet van slechts Fl. 100 dat het Hoofdbestuur onze afdeeling ter beschikking kan stellen, werd de entrée-prijs bepaald op Fl. 0,50 voor niet-leden, studenten vrijen toegang. De betreffende faculteiten en de faculteitsvereenigingen waren dien avond uitgenoodigd. Het spreekt vanzelf, dat het genoemde bedrag in geen enkel opzicht voldoende is, waarbij wij nog in het oog moeten houden, dat wij eigenlijk nog niet eens aan het experimenteeren toe zijn!

Van alle genoemde voordrachten verschenen in: „De Telegraaf" en het: „Algemeen Handelsblad" uitvoerige verslagen.

Over de proefnemingen dezer afdeeling willen wij voorloopig nog niets officieel mededeelen, daar hiervoor de tijd nog niet gekomen is. Wij zijn bezig met het voorbereiden van onderscheidene experimenten en construeerden daartoe reeds enkele apparaten.

Een moeilijkheid is de volgende: waar moeten wij ons laboratorium (dat niet zoozeer afdeelings- dan wel vereenigings-laboratorium zal worden) vestigen?

Het bestuur gaat doelbewust een zekere richting uit. Zoodra wij een resultaat bereikt hebben, zullen wij den leden daarvan in kennis stellen.

Voor het komende seizoen heeft het afd.-bestuur o.m. het plan Dr. E. Osty (Parijs) uit te noodigen een voordracht te houden over zijn onderzoek van Rudi Schneider.

Het ledental der afdeeling groeide van ± 35 tot ± 85 en het laat zich aanzien, dat deze stijging zal blijven voortduren.

Het giro-nummer is gemeente giro Amsterdam S 6819. Dit geldt uitsluitend voor de afd. Amsterdam.

Ir. L. J. KOOPMAN.

Het Congres te Oslo.

Over het internationale parapsychologisch Congres, dat van 26—31 Aug. te Oslo zal bijeenkomen, is een circulaire aan de leden der S. P. R. gezonden door den 2en secretaris, den heer J. J. Poortman, Ant. Heinsiusstraat 67, den Haag. Niet-leden kunnen de circulaire bij hem aanvragen, terwijl men zich aan hetzelfde adres voor deelname aan het Congres kan opgeven.

Groep den Haag.

De studiegroep den Haag der S. P. R. werd op 31 Mei l.l. geconstitueerd. Den leden zal in Sept. een rooster van werkzaamheden worden toegezonden.

INHOUD:

Bijdrage tot de kennis van den profetischen droom met fragmentarische congruentie

door Ir. J. M. J. KOOY Jr.

In het Maartnummer 1934 van dit tijdschrift heb ik reeds een en ander over het introspectieve onderzoek naar het Dunne-effect, — dus naar proscopische elementen, in den droom (in hoofdzaak) optredende —, geschreven. Sindsdien is dit onderzoek onvermoeid voortgezet en heb ik op aanraden van Dr. Tenhaeff bij wijze van steekproef gedurende een bepaalde periode doorslagen van mijn droomnotities 's ochtends direct naar hem opgezonden, zoodat deze het verschijnsel van vooruit-droomen over logisch niet te voorziene gebeurtenissen in mijn records objectief heeft kunnen vaststellen, door het in handen hebben dezer records vóór het correleerend gebeuren.

Belangrijker en verblijdender is echter dat bovengenoemd eerste artikel over dit onderwerp aanleiding tot navolging gegeven heeft, doordat de Heer Kruisinga, notaris te Vriezenveen, door belangstelling geprikkeld, evenzoo deze introspectie bij zichzelf met energie en groote nauwgezetheid ter hand genomen heeft. Reeds vroeger had de Heer Kruisinga gedurende eenige maanden (in 1926) zijn droomen genoteerd, met het doel verband tusschen droom en voorafgaand waakleven na te speuren. Daarbij had hij echter niet gelet op mogelijk verband met toekomstige gebeurtenissen, wat hem toen, — in 1926, — trouwens ook zeer waarschijnlijk absurd zou zijn voorgekomen. (Zooals bekend verscheen het boek van Dunne „An experiment with Time" pas in 1927). Als gevolg van mijn artikel nu ontving ik van den Heer Kruisinga deze oude droomverslagen ter inzage, met de mededeeling, dat schrijver zich zeer voor het onderzoek naar proscopie in den droom interesseerde, maar dat hij, volgens eigen meening, tot zijn spijt wel geen enkele persoonlijke bijdrage tot dit onderzoek zou kunnen leveren, daar hij nimmer, ondanks vroegere observatie van eigen droomen, bij zichzelf zoo iets had waargenomen, alhoewel hij hier nooit naar had gezocht.

Uit de studie dier oude droomverslagen bleek mij echter dat de Heer Kruisinga niet alleen heel voortreffelijk de kunst verstond eigen droomen waarheidsgetrouw in schrift vast te leggen, maar tevens, dat in die verslagen elementen voorkwamen die erop wezen, dat ook bij hem het onderzoek naar het Dunne-effect, indien de noodige voorzorgen getroffen werden, resultaat zou kunnen opleveren. In mijn antwoord wees ik dan

ook uitdrukkelijk op deze mogelijkheid en op de ongegrondheid van zijn eigen negatieve meening tedienaangaande, en besprak verder de noodige instructies die bij dit onderzoek in acht genomen moeten worden. Het resultaat was dan ook dat, *ondanks de zéér sceptische houding van den Heer Kruisinga zelf,* het Dunne-effect, — zeer tot zijn eigen verwondering, — in zijn droomen evenzoo bleek op te treden.

In verband met deze ervaring van den Heer Kruisinga, die, naar ik hoop, meerdere lezers tot navolging zal prikkelen, lijkt het mij, met het oog hierop, gewenscht éérst nog even wat uitvoeriger dan in voorgaand artikel op de techniek van het noteeren en de daarbij te overwinnen weerstanden in te gaan. Wij hebben dan ten eerste onze droomen bij het ontwaken zoo snel mogelijk te noteeren, daarbij vooral lettende op de bizonderheden. Ook bizarre droomscènes met de wildste door-elkaarhaspelingen en verwringingen, die oogenschijnlijk zeer onlogisch en zinneloos zijn, moeten zoo nauwgezet mogelijk worden beschreven. Dit noteeren is nu geenszins zoo gemakkelijk als het wel lijkt, en eischt een zekere oefening, daar zeer dikwijls reeds eenige seconden na het ontwaken het beeld of de droomscène is vervluchtigd, of althans essentieele deelen zijn vervaagd. Het is dan ook beslist noodzakelijk direct aanteekenboekje en potlood bij de hand te hebben, — bv. onder het hoofdkussen, en tevens een lamp, die men direct bij ontwaken vanuit zijn bed kan aansteken. Vooral de onverschilligheid waarin men meestal bij het ontwaken verkeert, beteekent een moeilijkheid, vooral in het begin, maar kan met eenige wilskracht gemakkelijk worden overwonnen. Men maakt dan eerst met grooten spoed eenige korte notities, de hoofdpunten van den droom betreffende, liefst zoo kort mogelijk, daar het dikwijls gebeurt dat, wanneer men bezig is met één punt te noteeren, het andere punt uit de herinnering verdwijnt. Na eenige oefening weet men ook deze moeilijkheid te ontgaan, door reeds, bij de notitie van het eene detail, de gedachten op het andere detail te concentreeren, — door ze als het ware „alle tegelijk" in het oog te houden. Bij dit noteeren, — vooral bij de eerste korte globale notities om de zaak vast te leggen, mag ook vooral *aan niets, maar dan ook aan niets anders* gedacht worden dan aan het droomcomplex en ook niet met andere personen worden gesproken of door andere personen worden geïnterrumpeerd. Evenmin mag bij dit noteeren *verstandelijk* aan de eventueel diepere beteekenis of oorzaak van den droom gedacht worden. Alleen vreemde, plotseling opkomende, *niet verstandelijke* gedachteninvallen bij het noteeren, blijkbaar in „min of meer duister" verband met

droom, moeten *wèl* direct geregistreerd worden, echter stééds gescheiden van de beschrijving van den eigenlijken („manifesten") droom. Overigens stelle men zich slechts tot taak de droomscène te noteeren en niets meer. Na globale notitie van de hoofdpunten, die als anker moeten dienen om de geheele droomscène in de herinnering vast te houden, heeft men een en ander tot een meer volledig en doelmatig verslag uit te werken, — liefst ook zoo mogelijk nog vóór het aankleeden. Dit alles behoeft bij eenig handig opschrijven gemiddeld niet langer dan een kwartier te duren. Dikwijls zal het voorkomen dat gedurende het noteeren vergeten stukken van andere droomscènes in de herinnering terugschieten. Ook deze zijn dan onmiddellijk op schrift vast te leggen en zoo mogelijk later uit te werken. Voor degenen die „nooit droomen", — d.w.z., die zich de droomen bij het ontwaken in 't geheel niet meer herinneren, — verdient het aanbeveling zich te concentreeren op de eerste bij het ontwaken invallende gedachte. Hierdoor zal veelal door associatie een stuk voorafgegane, vergeten droom weer te binnen schieten. Door concentratie op dit droombeeld zullen dan meestal ook andere voorafgegane droomscènes in het geheugen teruggeroepen kunnen worden.

Zoodra men nu de routine te pakken heeft om geregeld een behoorlijk droomverslag te kunnen maken, ga men over tot de *tweede voorbereiding* tot het eigenlijke onderzoek, nl. aandachtig de droomverslagen na te lezen, bij elken regel een seconde wachtende, teneinde na te gaan of in den droom niet een of ander voorval, of entourage, of bizonder voorwerp of persoon of iets ander kenmerkends, is opgetreden, dat duidelijk verband houdt met een aan droom voorafgegaan *incidenteel* voorval. (Ter toelichting van het kenmerk „incidenteel" het volgende: Droomt men bv. weer te zijn in een huis, waarin men vroeger langeren tijd geweest is, zonder toespeling op speciale vroeger plaats gehad hebbende korte voorvallen, dan heeft de droom weliswaar verband met het verleden, maar geen verband met een *incidenteel* voorval uit dat verleden; droomt men echter dat men in dat huis zijnde door een stoel zakt, in gezelschap van andere personen, overeenkomstig een vroeger plaats gehad hebbend voorval, dan is er wèl *incidenteel verband* met het verleden.) Bij deze „oefening" zal men tot de conclusie komen, dat men dikwijls droomt over voorvallen die gedurende den laatsten tijd, — bv. de laatste twee dagen, — hebben plaatsgehad, maar tevens, en dat is hier het belangrijke, dat de droom zelden of nooit conform daarmee is, maar practisch altijd verwrongen.

Op deze wijze krijgt men spoedig inzicht in deze verwringingen, die bij elke persoon weer anders van karakter kunnen zijn. Heeft men dit vergelijken met het verleden zoo een tijdje volgehouden en verschillende keeren een duidelijk verband, — ondanks de soms bizarre verwringing, — vastgesteld, dan ga men over tot het eigenlijke thema: het proscopische onderzoek. Maar, — daarbij hebben we dan al direct een grooten weerstand te overwinnen: *onzen instinctieven afkeer van het Dunne-effect.* Voor het „gewone verstand" is het niets bizonders te droomen naar aanleiding van het verleden, — daarvan heeft nl. bijna een ieder eenige ervaring, — maar ten aanzien van toekomstige niet logisch te voorziene voorvallen weigert dit „gewone verstand" alle verband met een voorafgaanden droom te erkennen. Zóó sterk is zelfs dit onbewuste, door de beperkte ervaring veroorzaakte negativisme, dat men de eerste keeren meestal direct over de proscopische record-details heenleest, die toch, bij eenzelfde duidelijk verband met het verleden, direct als zoodanig zouden worden herkend.

We kunnen nu deze moeilijkheid opheffen door ons bij nalezen 's avonds, nà den afgeloopen dag, van de droomnotities die we 's ochtends neergeschreven hebben, intensief voor te stellen dat we den correspondeerenden droom niet gehad hebben *voor* den afgeloopen dag, maar *na* den afgeloopen dag. Door dit te doen begaan we geenszins een t./o. van het onderzoek ongeoorloofde manoeuvre, maar voorkomen slechts het automatisch over de proscopische details heenlezen. Bij dit nalezen op proscopische en retrospectieve details moet natuurlijk een bepaalde tijdlimiet in acht genomen worden. Men lette bv. alleen op die correleerende voorvallen die in de twee op droom volgende etmalen optreden en evenzoo ter vergelijking op de tot het verleden behoorende correleerende voorvallen die in de twee aan droom voorafgaande etmalen optraden.

Bij het geoefend onmiddellijk noteeren blijkt nu (althans bij den Heer Kruisinga, bij mij, bij Dunne en andere waarnemers op dit gebied) dat de verhouding van toekomstdetails tot verleden-details van incidenteele voorvallen, bij zelfde termijnbegrenzing in toekomst en verleden, ongeveer is als 1 : 1. Dit is een uitkomst van theoretisch belang, waarop ik straks nog hoop terug te komen. Echter treedt deze verhouding alleen slechts op (tenminste bij mij) indien *onmiddellijk,* streng genoteerd wordt. Bij minder vlug noteeren wordt het aandeel der verleden-associaties grooter dan het aantal der toekomst-associaties. Een verklaring voor dit verschijnsel is niet moeilijk te geven. Men herinnert zich nl. een droom,

betrekking hebbend op het verleden bijna altijd juist in associatie, naar aanleiding van dit verleden, dat men binnen het bewuste bereik van de herinnering heeft. Proscopische elementen echter kan men zich niet naar aanleiding van de correleerende toekomstige, voor het waakbewustzijn nog onbekende voorvallen in het geheugen terugroepen, maar slechts „an sich", — of in ieder geval slechts in associatie met iets anders, dat minder voor de hand ligt, herinneren. Het ons bewuste verleden oefent dus blijkbaar bij het herinneren van droomdetails een selecteerenden invloed uit. Het is vermoedelijk deze selecteerende invloed, daarbij dan krachtig versterkt door bovenbesproken instinctieven afkeer, waardoor men zich in 't algemeen slechts herinnert alleen wel eens naar aanleiding van het verleden gedroomd te hebben, en niet naar aanleiding van de toekomst. Verder is de zoogenaamde „sensation du déjà vu", dat bizondere gevoel dat vele personen wel eens ervaren hebben bij het beleven van een bepaald voorval of het komen in onbekende omgeving van „het eerder beleefd of gezien hebben", zéér vermoedelijk, — tenminste in vele gevallen, — het zwakke door associatie „naresoneeren" van een vergeten proscopisch droomdetail [1]).

Bij het vlugge, onmiddellijke noteeren na het ontwaken doet zich verder nog een andere, zeer eigenaardige weerstand voor, die hier in dit korte bestek niet onbesproken mag blijven, nl. de weerstand van de „Schlafschutz". Onder „Schlafschutz", — de naam stamt van Freud, — verstaan we die functie van de psyche die dient als „wachter van den slaap", dus dewelke het wakker worden tracht te verhinderen. Vele lezers zullen wel eens persoonlijk met deze „Schlafschutz" hebben kennis gemaakt. Het overkomt ons nl. wel eens, dat, als we bv. 's ochtends vroeg met den trein moeten afreizen, we dróómen reeds te zijn opgestaan, ons te hebben aangekleed, enz., — en dientengevolge rustig doorslapen om eenige uren later te ontdekken dat we hopeloos te laat wakker zijn geworden en de trein reeds lang vertrokken is. Het behoeft dus geen verwondering te baren, dat deze zelfde „Schlafschutz" al spoedig het directe noteeren, dat een snellen overgang van passieven slaaptoestand in actieven waaktoestand vereischt, met vernuft en list zal gaan tegenwerken. Een veel voorkomende truc van de „Schlafschutz," die ik reeds in eigen droomen leerde kennen, maar later ook in de records van andere personen weervond, is de volgende: Wanneer men een behoorlijk Dunne-effect gehad heeft, is men meestal voor een paar nachten „tevreden gesteld" en men is dan minder

---

1) Zie Tenhaeff: „La sensation du déjà vu", T. v. P. I, pag. 179; Dietz: „Nog eens „la sensation du déjà vu"", T. v. P., II, pag. 295.

geneigd den slaap voor een of andere notitie te onderbreken. Hiervan maakt de „Schlafschutz" gebruik door eerst over een bepaald voorval te laten droomen, vervolgens te laten droomen dat men ontwaakt en hetzelfde (steeds in droom) „in waaktoestand" te laten beleven. Het resultaat is dan (als men door ervaring niet op den truc verdacht is) dat men doorslaapt. Voorbeeld: ik droomde, dat ik droomde, dat ik een hond door een auto zag overrijden. Daarna droomde ik, dat ik ontwaakte en buiten gekomen (altijd in droom) een hond door een auto zag overrijden. Een andere zeer voor de hand liggende truc van de „Schlafschutz" is, dat men droomt te noteeren, of dat men droomt dat de armen lam zijn, of dat de lamp stuk is, enz. Het moeilijke van de „Schlafschutz" is, dat we hier met een soort intellectueelen tegenstander in onszelf te doen hebben, die telkens tracht met nieuwe listen den aan innerlijke ervaring steeds rijker wordenden droomwaarnemer opnieuw te verschalken. Zoo overkwam het mij dat ik midden in den nacht meende bezig te zijn met noteeren, maar mij realiseerde, dat het een droom moest zijn. Inderdaad werd ik nu daarop „wakker", besefte dat het vorige dus een maatregel van de „Schlafschutz" moest geweest zijn, stak lamp aan, noteerde, en vervolgde daarna met een tevreden gevoel mijn slaap. Den volgenden morgen nu herinnerde ik mij wel dien strijd met de „Schlafschutz," maar niet meer den droom, dien ik had opgeteekend. Tot mijn verwondering stond echter niets in aanteekenschrift, — het bleek dat ik alles gedroomd had, en de „Schlafschutz" mij te slim af geweest was.

Maar laat ons nu van de techniek van het noteeren en de daarmee verbonden moeilijkheden afstappen en overgaan tot bespreking van eenige geconstateerde proscopische feiten, eerst van eenige andere personen, en daarna uit het onderzoek van den Heer Kruisinga en van mij. Ik wil dan beginnen met vooraf een en ander mee te deelen over de nasporingen van wijlen den Heer Mr. C. P. van Rossem op dit gebied. Ik ontleen deze aan een door hem nagelaten manuscript, mij door Dr. Tenhaeff ten gebruike afgestaan. Eerst eenige voorbeelden *uit eigen introspectief onderzoek naar het Dunne-effect van Mr. C. P. van Rossem:*

„Den 31en Aug. 1930 noteerde ik het volgende, kort na het ontwaken: „Ik ontmoet (in mijn droom) op het vijfde hole golfveld Domburg Willem van Dijk (een hulp-professional) die me zegt: „Jos (een professional) *moet niets van stalen stokken hebben*"". Den 2den Sept. 1930 kom ik, na afwezigheid van meer dan een jaar, op de Utrechtsche golfclub „de Pan". Ik begeef me naar het clubhuis en allereerst naar de werk-

plaats van den hulp-professional Willem van Dijk. Ik bekijk z'n collectie van nieuwe stalen clubs, ik vraag 'm naar zijn bevindingen en hij zegt letterlijk: — „*Jos*, (de professional) *moet weinig van stalen stokken hebben.*" Deze woorden wekten een vage sensation du déjà vécu, maar ook niet meer. Den volgenden dag, 3 Sept., lees ik in m'n droomaanteekeningen: „... Willem van Dijk die me zegt: — *Jos moet niets van stalen stokken hebben.*" [2]) Geïnteresseerd in het probleem van de „stalen clubs" vroeg ik Jos waarom hij zich tegen het gebruik verzette. Hij antwoordde me, *dat van Dijk zijn bedoeling foutief had weergegeven*, dat hij persoonlijk met de stalen stokken geen langer afstand verkreeg en zich daarom hield bij z'n houten stokken.

Is het toeval dat ik woorden droom die letterlijk, na drie dagen, worden uitgesproken, is het toeval dat juist van Dijk die woorden uitspreekt, is het toeval dat ik een vergissing droom, een foutieve interpretatie?"

Een ander geval uit eigen practijk van Mr. van Rossem:

„Den 1sten Febr. 1931, onder het rijden, valt een der glazen van m'n groote lampen tegen den grond en breekt. Den 2den Febr. ontwaak ik uit een droom. Ik zie me staan in de garage van de gebr. Nefkens te Utrecht, ik zie m'n Graham voorzien van nieuw glas. Bij het herleven van den droom is er niets wat me van eenige waarde lijkt, het is steeds een plastische uitbeelding van het plan dat ik van te voren had opgebouwd: 1^0 gaan naar Nefkens, 2^0 glas in laten zetten. Plotseling herinner ik mij een extra beeld. Ik ontvang een rekening waarop staat genoteerd een bedrag van f 13,10. De verrassing van dit hooge bedrag springt uit m'n droom te voorschijn. Ik schreef in m'n notitieboekje den droom van f 13,10 neer en zeg tot mezelf dat het onmogelijk juist kan zijn. Want vroeger had ik eens op dezelfde wijze een glas gebroken hetwelk me (in de Studebaker-garage) niet meer dan f 6 à f 7 heeft gekost. Altijd nog vervolgd door droom rijd ik in den morgen van 2 Febr. naar de garage van gebr. Nefkens. Het blijkt aldaar dat ook m'n nikkelen lamprand door den val is gekneusd en onbruikbaar is geworden. Met een zekere spanning wacht ik op de afrekening. En als ik de rekening in handen houd moet ik toch even lachen. Ze luidt als volgt:

lamprand f 8 glas f 5 zegel f 0,10 = f 13,10."

---

2) Mr. van Rossem was dus blijkbaar zijn droom weer vergeten en herinnerde zich dezen pas weer bij nalezen. Dit is (zie verder) een voor het Dunne-effect bij alle introspecteerende waarnemers karakteristiek verschijnsel.

Deze voorbeelden leveren reeds het bewijs dat Mr. van Rossem erin geslaagd is duidelijk het optreden van proscopisch effect in eigen droomen vast te stellen.

Behalve dit eigen introspectief onderzoek heeft de Heer van Rossem nog eenige proscopische droomen van andere personen verzameld, die ik hier meteen even wil melden. Een correspondent schreef den Heer van Rossem:

„Ik ben een groote liefhebber van paarden-rennen, bij voorkeur van Fransche. Jaarlijks wordt in Longchamps in April verreden de Prix Juigné, een belangrijke ren voor 3-jarige paarden, die nog nooit geloopen hebben. De namen der paarden die er aan deelnemen zijn mij en ieder ander, eenige maanden voor den datum, ten eenen male onbekend. Ik droomde nu, eenige maanden voor die speciale course — den datum kan ik eventueel opzoeken in de Parijsche sportbladen — dat ik in Longchamps was en dat ik leunde tegen een hek, dat de paddock omgaf. Iemand klopte mij op den schouder en zei: „Heb ik je geen goede tip gegeven? Kijk, daar komt de winnaar!" Ik keerde mij om en zag de geplaatste paarden na de ren de paddock inleiden. Voorop ging de winnaar: *„Cadet Roussel III"*. Niemand kende toen ter tijd dat paard en ik allerminst. Maar ik wist op dat oogenblik dat het paard „Cadet Roussel III" heette. Ik zag den berijder Jockey Bellhouse, ik zag de kleuren van den stal Jean Prat. — „En hij betaalt goed ook, kijk maar!" Tegenover het paddock staat een dikke boom; op den stam was een rapport-apparaat van de Paris Mutuel bevestigd. Ik las: *115^{50} gagnant 35 placé.* Eenigen tijd later was ik op een Zondagochtend in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis in den Haag en ik las aan de leestafel de Paris-Sport. Toen zag ik dat op dien dag de Prix Juigné verloopen zou worden, en las tot m'n groote verbazing — want den droom had ik altijd weer opgehaald en me altijd scherp herinnerd — dat zich onder de ingeschreven paarden een paard bevond *„Cadet Roussel III"* van de stal Jean Prat, bereden door Jockey Bellhouse. Ik vertelde m'n droom aan den Directeur van de Wielerbaan, die ook een renliefhebber is en zich aan de leestafel bevond. — „Dit paard wint", — zei ik — „115^{50} winnend en 35 placé." „Dan moet je het spelen," zei hij. Ik volgde den raad niet op maar plaatste m'n geld op de favoriet Visconta van den stal Edmond Blane. 's Avonds kwam de telefonische uitslag: *Cadet Roussel III had gewonnen en betaalde 115^{50} en 35 placé.* Had ik niet den getuige waarop ik mij kon beroepen en met wien ik er nog later vaak over sprak, mogelijk dat men mij niet zou gelooven" [3]).

3) „Het is hier niet de plaats de nadere documentatie van dit en de volgende gevallen uit te schrijven" (voetnoot in het manuscript van Mr. van Rossem).

Dit is een uiterst scherp geval van profetisch slaapgezicht, behoorend tot het z.g., zeer zelden voorkomende, loterij-droomen. Een ander voorbeeld uit het materiaal van den Heer van Rossem (brief uit Constantza, 28 April '31, van den Heer A. de Kr. gericht aan Mr. van Rossem) is het volgende:

— „Ik voel me gedwongen U mijn persoonlijk „geval" te vertellen. Ik droom altijd zwaar, echter verdwijnen de indrukken meestal direct bij het ontwaken. Op 28 Nov. l.l. droomde ik dat ik met m'n schip (de heer A. de Kr. is radio-telegrafist) strandde; ik voelde duidelijk eenige bonzen en uit de patrijspoort kijkend (in den droom) zag ik vlakbij huizen staan. Verder hoorde ik niets. Geen geschreeuw als bij een scheepsramp of de gezagvoerder met een „telegrammetje". Het was mij tot een nachtmerrie waaruit ik transpireerend ontwaakte. Ik vertelde dezen droom aan mijn hartsvriendin, met de opmerking dat we misschien de volgende reis ergens zouden vastloopen. Den 2den Dec. vertrok ik met de „Myriel" vanuit Antwerpen naar Stamboel. De „Myriel" strandde bij Constantza; een halve mijl van ons af stonden huizen en bij het vastloopen werden eenige stooten gevoeld. Na de stranding was ik er weer opmerkzaam op gemaakt door een terloopsche vraag in een brief van mijn vriendin."

Bij dit geval, dat meer als voorgaand geval vergelijkbaar is met „scherp Dunne-effect", zien we weer dat de droom geheel vergeten was en pas door een lateren prikkel weer in het geheugen werd teruggeroepen.

Een andere brief, van den kunstschilder H. Verstijnen, gericht aan Mr. van Rossem, luidt als volgt:

„Ik bleef nog even liggen, maar val, iets wat mij anders nooit overkwam, weer in slaap en droom het volgende: Ik sta in dezelfde slaapkamer, word door een kloppen gewekt, heb me aangekleed, ontbijt en ga via Bezuidenhout in de richting van het staatsspoorstation. Het was een mooie zonnige voorjaarsdag; in de verte, ongeveer tegenover de hertenkamp valt mijn oog op een groepje spelende en stoeiende honden. Een mooie geheel zwarte hond viel mij dadelijk op als een bijzonder exemplaar. De zwarte hond schijnt mijn gedachte te raden, kijkt mij uit de verte aan en rent de ± 80 M. afstand, die ons scheidden, met een vaart naar mij toe, springt tegen me op, lekt mij en doet volkomen als een hond die zeer blij is zijn verloren baas weer teruggevonden te hebben. Ik probeer den hond van mij af te houden, hetgeen niet lukt, en word wakker. Met schrik sprong ik op, maar zag nu klaar wakker dat ik slechts ongeveer 5 minuten gedroomd kon hebben.

Vervolgens deed ik precies wat ik zooeven gedroomd had: kleed me

aan, ontbijt en ga denzelfden weg via Bezuidenhout in de richting Staats-(Rijn) spoorstation. Den droom zie ik mij levendig voor mij en denk terwijl ik het Bezuidenhout inga: „Stel je voor dat ik nu dien hond zou zien." Ik kijk eens onwillekeurig naar de plaats in de verte, waar ik in mijn droom de stoeiende honden had gezien en zie werkelijk tot mijn niet geringe verbazing daar hetzelfde groepje honden uit mijn droom stoeien, en daarbij het prachtig gebouwde zwarte exemplaar. „Nou ja," dacht ik, „dat is natuurlijk toevallig een andere zwarte hond; hij moest nu eens op me af komen!" Ik had de gedachte nauwelijks gedacht of ik zie den zwarten hond mijn kant uitkijken. Niet zoodra heeft hij mij gezien, — de afstand zal zoowat ± 80 M. geweest zijn, of hij rent regelrecht op mij af (zijn stoeipartij in de steek latende) en doet precies als hij deed in mijn droom. Stellig moet iedereen op straat, die het zag, gedacht hebben: „wat blij is diè hond nu hij zijn baas weer gevonden heeft." Hij was niet van mij af te houden, noch door berispingen, noch door gebaren; hij volgde mij al springende en geluiden van vreugde (of iets anders) makend tot aan het station."

De Heer van Rossem teekent hierbij aan: „Merkwaardig van dezen droom is het tragische slot-effect hetwelk *niet* werd gedroomd. De hond trachtte den heer Verstijnen te volgen tot in de coupé. Bij het aantrekken van den trein viel de hond van de tree-plank af en werd vermorzeld onder de wielen."

Deze droom is een duidelijk voorbeeld van de werkzaamheid van de „Schlafschutz". Zeer vermoedelijk is echter door het tragische *emotionneerende* overrijden van den hond, dus juist van datgene wat in den manifesten inhoud *niet* tot uiting kwam, het proscopische element associatief in de misleidende voorspiegeling van de „Schlafschutz" binnengedrongen. Ware dit einde van de hondenscène niet zoo tragisch-emotionneerend geweest, dan zou vermoedelijk in het geheel geen proscopisch effect zijn opgetreden en de honden-historie in droom geheel achterwege zijn gebleven. Wij hebben gegronde redenen om het optreden van dit geval aldus te verklaren, daar het bij de studie der proscopische verschijnselen telkens weer blijkt, dat (in 't algemeen) de kans dat iets in den droom vooruitgezien wordt stijgt met de emotionneerendheid van het incident, en evenzoo, dat in 't algemeen met deze emotionneerendheid de verwringing afneemt.

In dit verband willen wij hier nog het volgende geval vermelden, evenzoo aangehaald in het manuscript van den Heer van Rossem (echter reeds vroeger gepubliceerd in het Zeitschrift für Parapsychologie October 1928 bladz. 601). Dr. med. Walter Arend (München) vertelt daarin:

„Het spoorwegongeval, door mijn vrouw maanden van te voren aangevoeld, greep plaats op den 29den Juni 1922, ongeveer vier minuten na twee binnen het station Würzburg, tijdens onze reis van de woonplaats onzer ouders naar München.

Ze was toen 30 jaar oud. Haar vader, mathematicus en physicus, is een uiterst critische persoonlijkheid, haar moeder een kerngezonde opgewekte persoonlijkheid. Mijn vrouw is altijd zeer sensitief geweest. Vanaf haar prilste jeugd openbaarden zich in haar occulte verschijnselen, die gedeeltelijk door goede getuigenissen zijn bevestigd. Twee gevallen heb ik persoonlijk meebeleefd; zij betroffen het voorspellen van overlijden. Doch nu de details, de catastrophe betreffend. Er zijn buiten mij nog vier personen aan wie mijn vrouw haar voorgevoelens meedeelde. En er is haar dagboek. Al mijn persoonlijke aanteekeningen zijn kort na het ongeluk gemaakt.

Sinds de eerste helft van Januari 1922 vertelde ze mij herhaaldelijk dat ze beheerscht werd door een onverklaarbaar drukkend gevoel van een ernstig ongeluk, dat haar in Juni zou treffen. In haar dagboek begin Juni staat o.a.: „Er is iets dat me voor de reis waarschuwt." „De reis" betrof een bezoek in Juni aan haar ouders; na zwaren strijd schreef ze eindelijk een brief dat ze komen zou. Maar haar angst kon ze niet kwijtraken.

In den tienden nacht vóór de reis zag ze zich, in een toestand van halfwaken, liggen in een haar onbekend ziekenhuis (nog nooit was ze in een ziekenhuis opgenomen geworden). Ze zag zich omgeven door artsen en ziekenzusters; er werd overwogen of ze in het ziekenhuis zou blijven, of wel dat ze naar München zou worden vervoerd. Zelf koos ze München. Op dat oogenblik voelde ze een hartkramp. (Voor het ongeluk had ze nooit hartkramp gehad; deze trad pas op nà de catastrophe).

Eenige nachten later droomde ze, dat ze in haar bed thuis lag met een wit verband om het hoofd. Aan haar bed stond haar moeder in gesprek met een haar onbekenden dokter. Hij boog zich over haar heen, ontblootte haar borst en onderzocht het hart. Eenige dagen voor de reis werd alles weer gedetailleerd: Eind Juni treft haar een doods-gevaar in den vorm van een spoorwegongeluk. Ze spreekt er over in gezelschap met de vrouw van prof. A. Tegen Frau Kapellmeister P. zegt ze: „Ik heb zoo'n angst dat ik in een spoorwegongeluk blijf. Als ik toch maar thuis kon blijven!" Hetzelfde vertelt ze aan haar friseuse. Al deze gesprekken worden mij overgebracht. In haar dagboek lees ik: — „Ik weet dat ik

een spoorwegongeluk zal meemaken, een spoorwegongeluk met levensgevaar verbonden. Maar ik ga toch...." De heenreis verliep zonder iets bizonders. Ik had de idee dat haar angst overwonnen was.

Uit den nacht van 17 op 18 Juni ontwaakt ze met de zekerheid: *Ik word aan het hoofd gewond en loop kans het rechteroog te verliezen.*

Op den reisdag, 29 Juni, was ze 's morgens zeer nerveus. In den trein werd ze voortdurend onrustiger, nu vast overtuigd dat alles met een hoofdwond zou eindigen. In Würzburg, bij het verlaten van den trein, ademde ze even op. Toen namen we de aansluiting naar München. Langzaam trok de locomotief aan.... Het was een paar minuten over tweeën. Plotseling brak er een luid gekraak los, onze wagen wipte op en zijwaarts.... alles speelde zich in een paar seconden af.... we vielen op en door elkander, mijn vrouw zag ik door het raam verdwijnen, de andere reizigers gingen denzelfden weg. Ik hield me aan een stang vast, kreeg een koffer op mijn hoofd, verloor even het bewustzijn en werkte mij tenslotte door het raam naar buiten. Daar zag ik mijn vrouw aankomen, haar kleeren waren vuil en besmeurd, haar gezicht was overstroomd met bloed. In de chirurgische kliniek werd een pijlscherpe glassplinter (narcose onder chlooraethyl) verwijderd. Deze splinter was door de rechterwang binnengedrongen en zat vlak aan den rand van de oogholte, zoodat het *rechter*-oog als door een wonder gespaard was gebleven. Nadat haar *hoofd* (hetwelk aan de kin en de geheele rechterzijde verwond was) *verbonden* was geworden, *werd er door den dokter en de zusters overwogen of ze in de kliniek zou blijven of naar München zou doorreizen.* Toen reisden we naar München. Den volgenden dag *stond haar moeder aan haar bed, tezamen met een haar onbekenden dokter,* dien ik geroepen had. *Deze onderzocht haar hart,* etc." Vergelijken wij de feiten:

Voorspelling.	*Daadwerkelijk gebeuren.*
1. Onverklaarbaar drukkend gevoel van een ongeluk in Juni.	1. Catastrophe 29 Juni.
2. Ze ziet zich liggen in een haar onbekend ziekenhuis.	2. Opgenomen in de chirurgische kliniek in Würzburg.
3. Ze ziet zich omringd door dokters en zusters. Er wordt overwogen of ze zal blijven of naar München zal worden vervoerd.	3. Artsen en zusters overwegen of ze zal blijven of naar München zal reizen.

4. Ze droomt dat ze thuis in bed ligt met een verbonden hoofd.	4. Het hoofd wordt verbonden.
5. Aan haar bed staat een vreemde dokter en haar moeder.	5. Haar moeder staat bij haar bed met een vreemden medicus.
6. De dokter onderzoekt haar hart.	6. De dokter onderzoekt haar hart.
7. „Ik weet dat ik een spoorwegongeluk zal meemaken met levensgevaar" (dagboek).	7. Een spoorwegongeluk met levensgevaar.
8. „Ik word aan het hoofd gewond".	8. Ze wordt aan het hoofd gewond.
9. „Ik loop kans het rechteroog te verliezen"	9. Het rechteroog wordt als door een wonder gespaard.

Zéér waarschijnlijk is hier het samentreffen van twee gunstige factoren, 1°) groote sensitiviteit bij de proscopiste, en 2°) *een op de uiterste spits gedreven, niet te overtreffen emotionneerende gebeurtenis voor de proscopiste zelve,* die dit zéér zeldzaam scherpe geval van vooruitzien tijdens den slaap heeft teweeggebracht. Slechts uiterst zelden zal in de geschiedenis van een bepaald persoon een dergelijk enerveerend incident plaats grijpen.

Bij het systematische, introspectieve droomonderzoek van *normale* personen behoeven wij ons dan ook niet te verwonderen, dat zulke scherp uitgesproken proscopieën practisch nooit voorkomen en de gevallen *een geheel ander, sterk verwrongen, verschoven, gemaskeerd en vluchtig* karakter hebben. We zullen ons nu in het vervolg van dit artikel in hoofdzaak tot dit systematische droomonderzoek naar proscopische effecten bij *normale* personen beperken.

Naar aanleiding van de colleges van Dr. Tenhaeff aan de Utrechtsche universiteit over onderhavig onderwerp, nam de Heer G. C. van Wessem, het volgende geval van Dunne-effect bij zich zelf waar. De Heer van Wessem schrijft dienaangaande:

„Droom, in den nacht van Zondag 10 op Maandag 11 Febr. 1935: „Ik ben in een nonnenklooster. Mijn vader en moeder loopen er rond in lange witte gewaden, vader is blootshoofds, moeder draagt een nonnenkap. Er zijn verder nog veel witte nonnen die ik niet ken. Ik ben zelf niet in het wit, maar draag een bruin Manchester pak. Ik ben in dat klooster tuinknecht of zooiets. Ik kom een groote zaal binnen in dat klooster. Om een bed staan heel veel nonnen. Ik loop naar dat bed toe en zie dat Frieda Simons erop ligt, ook in een nonnenkleed. Ik ben erg verbaasd als ik hoor zeggen: „ze is dood". Want zij kijkt mij gewoon

aan. Daarom zeg ik half geïrriteerd: „ze is niet dood"; zie maar ze kijkt me aan. Frieda zegt dan tegen me: „nee, maar ze is tòch dood"."

Na den droom: Ik werd met een schok wakker. Na het droomen voelde ik me erg benauwd (fig.). Meestal ga ik na zoo'n ontwaken weer direct slapen. Dit gelukte mij niet, ik kon den slaap niet vatten; steeds had ik het idee: „er is iets ergs gebeurd". Den volgenden morgen bij het wasschen en aankleeden nam dat „zwarte gevoel" in omvang toe. Toen ik eenmaal goed wakker was, werd ik mij er steeds meer van bewust, dat er met dien droom iets bizonders was; iets heel onprettigs. Aan het ontbijt vertelde ik mijn moeder iets van den droom, nl. „Ik heb over Frieda Simons gedroomd." Ik vertelde erbij dat die droom ellendig was. Toen ik op de fiets (in Ede nog) naar het station reed, verwonderde ik mij erover dat ik mijn moeder ervan had verteld. Ik deed nooit zoo iets, want ze heeft een hekel aan alles wat „met zulke dingen te maken heeft". In Utrecht fietste ik direct naar de familie Simons. Daar vertelde ik den droom aan mevr. Simons. Frieda is haar dochter; ze is in Groningen leerling-verpleegster. Ook vertelde ik den droom aan de andere dochter Netty. De droom werd voor kennisgeving aangenomen; men nam het niet ernstig op, ook niet toen ik erbij vertelde, hoe ik mijzelf voelde na den droom. Dit kwam waarschijnlijk doordat ik de vorige dagen met een neef van de Simonsen steeds maar had zitten praten over „droomuitleggingen". Na mijn bezoek ging ik naar het laboratorium. Ik verwonderde me onder het werken weer over iets. Ik kon niet begrijpen, hoe ik er toe gekomen was dien droom aan de Simonsen te vertellen. Ik constateerde, dat ik mijn mond niet kon dichthouden over dien droom. Ik moest het aan anderen vertellen.

Op Donderdag 14 Febr. 1935 kwam ik weer bij de fam. Simons. Frieda had een brief uit Groningen gestuurd waarin ze schreef over het overlijden van haar vriendin Sonem van A. te Arnhem. Ingesloten was een kennisgeving. Ik heb deze vriendin gekend in Arnhem. Iedereen noemde haar *Non* van A. Ik had haar ook nooit anders gekend. De naam *Sonem* las ik voor het eerst op de kennisgeving. Non en Frieda waren vriendinnen; zij waren op de meisjes-H.B.S. Netty Simons en ik waren op de Gemeentelijke H.B.S. Er bestond dus een associatie Frieda-Non. Ik voelde dat direct en zei het ook zoo.

Toen ik Donderdag 14 Febr. in Ede naar huis liep schoot mij ineens het effect in mijn droom te binnen, nl. Non-nonnenklooster. Des morgens had ik hieraan niet gedacht, hoewel ik zei dat dit overlijden met mijn droom samenhing. Het is dus, alsof ik voelde dat er nog iets in den

droom was dat ik nog niet had opgediept. Ik had Non van A. sinds 1931 niet meer gezien.[4]) Er is nog een andere associatie, nl. Non v. A. en mijn Arnhemschen H.B.S. tijd. Ik heb op die H.B.S. 3 jaar lang een Manchesterpak gedragen. Vele kennissen plaagden mij na de H.B.S.-periode er mee: „op de H.B.S. had je zoo'n boerenpakje".

In mijn droom droeg ik dat pakje ook. Dit bedacht ik op den avond van 16 Febr. Ik was enthousiast over dit Dunne-effect. Na de colleges van Dr. Tenhaeff heb ik m'n droomen systematisch nagegaan en ontdek nu voor het eerst van mijn leven dit effect bij mezelf." Daarna volgt in bedoeld schrijven nog een schriftelijke verklaring van Mevr. Simons en mej. Mr. N. Simons, dat haar de droom op Maandag 11 Febr. werd meegedeeld en de bevestiging daarvan pas 14 Febr. bleek door den brief uit Groningen. — Tenslotte bleek nog achteraf, — naar men mij meedeelde — dat Sonem van A. het plan had opgevat non te worden (dus in een nonnenklooster te gaan.).

Dit geval is een goed voorbeeld van de wijze waarop in den droom verschillende feiten tot uitdrukking worden gebracht (samenpersing of verdichting). De „droomarbeid" verwringt, maakt gebruik van geassocieerde voorstellingen, symboliseert, werkt om.

De lezer zal na dit voorbeeld nu wel goed beseffen hoe nuttig het is om eerst, als vooroefening, de werkzaamheid van dezen „droomarbeid" na te gaan bij droomen naar aanleiding van gebeurtenissen uit het verleden.

De Heer H. te O. schreef in een brief, gericht aan den Heer Kruisinga het volgende: „In den nacht van 24 op 25 April j.l. (òf in den nacht van 25 op 26 April; dit was moeilijk meer na te gaan) droomde mijn moeder, dat ze zich met mij en een kennis van me in een auto bevond, op weg van B (een naburige gemeente) naar O. Plotseling bemerkte ze, dat ik niet meer stuurde en riep ze met schrik uit: wat doe je? Tevens zag ze, dat de kennis, die naast me voor in de auto zat, het stuur overnam, dat ik erg bleek zag, en daarna uit den wagen stapte.

's Morgens vertelde ze me dezen droom, toevalligerwijze, en zonder dat dit eenigen indruk op me maakte.

Op Zaterdag 27 April (dus 1 of 2 dagen na den droom) verzocht ik aan den kennis, welke in den droom voorkwam, een eindje met me te gaan rijden. Dit kwam wel meer voor. Den droom was ik heelemaal vergeten op dat moment!! (Mijn moeder was daar dus zelf niet bij). Onderweg vroeg ik hem, of hij even het stuur wilde overnemen, daar ik een sigaar

4) Verder wist berichtgever ook niets van haar ziekte (hart-aandoening) af.

wilde opsteken. Ik vroeg hem eerst nog of dat ging (hij kan zelf chauffeeren) waarop hij zei; „Al was het een uur lang". Ik gaf dus het stuur over, haalde mijn sigarenkoker uit mijn zak, toen hij plotseling uitriep, dat het niet ging. Ik keek op, en zag tot mijn schrik, dat we van den weg afvlogen over de trambaan, recht op een diepe sloot aan. Het was een kwestie van enkele seconden; door zeer snel het stuur te grijpen wist ik den wagen uit de sloot te houden en in den graskant tot stilstand te brengen. Daar de wielen niet pakten in het losse grint, dat daar lag, konden we den wagen niet meer wegkrijgen en waren we gedwongen, hulp in te roepen en er een paard voor te spannen. (Dit detail kwam niet in den droom voor). Ik zelf stapte uit en liet den kennis chauffeeren."

Dat „droomster" in kwestie zelve in droom het incident onmiddellijk meemaakt, terwijl haar dit in werkelijkheid slechts later wordt *meegedeeld*, is een zeer veel voorkomend type van verschuiving. Zeer dikwijls beleeft men in den droom zelf de incidenten, die ons door anderen, hetzij vóór, hetzij nà den droom worden verteld.

Een ander geval van denzelfden berichtgever en dezelfde droomster is het volgende: „In den nacht van Zondag op Maandag droomde mijn moeder, dat ze mij zag zitten op een paard, geelachtig van kleur. Het paard steigerde erg, en ik zag bizonder bleek. Ik hield het paard aan teugels vast en kwam er een trap mee op hier in de buurt. Ook anderen zag ze (menschen, in wier gezelschap ik volgenden dag een tocht zou maken) op een paard zitten, doch deze beelden waren erg vaag. Mij zag ze daarentegen heel duidelijk.

Thans de feiten. Om te beginnen, moet ik zeggen, dat ik nóóit paardrijd en dit ook nooit een onderwerp van gesprek vormt. Maandag nu maakten we een tocht naar Brabant, ter gelegenheid van de opening van het nieuwe veer Ooltgensplaat-Dinteloord. Natuurlijk wist mijn moeder, dat ik deze tocht zou meemaken, maar stellig was er geen aanleiding om hierbij een rit op een paard te associeeren.

In Bergen-op-Zoom was het kermis en van deze gelegenheid maakte ik gebruik, daar eens te gaan kijken. (Voor mijn vertrek wist ik niet, evenmin als mijn moeder, dat daar kermis was). Op de boot werd ons verteld, dat daar kermis was en werden een aantal kaarten uitgedeeld, welke recht gaven op een rit in een z.g. stoom-caroussel. Hiervan maakte ik gebruik, en klom daarbij op een ..... paard (iets wat me in vele, lange jaren niet was overkomen!!) Dit paard „steigerde" erg, ik moest me aan de teugels vasthouden; ook was het geelachtig van kleur.

Ook enkele anderen uit ons gezelschap volgden mijn voorbeeld. Na afloop van enkele „ritten", waagde ik me op een wentelende trap, een ander amusement van de kermis. Toevallig kwam ik langs een spiegel en viel het me op, dat ik erg bleek zag.

Toen ik 's avonds thuiskwam en toevallig deze „paardensport" vertelde, bleek niet alleen, dat mijn moeder dit alles bijna precies zoo had gedroomd, maar ook, dat ze dit aan iemand verteld had. Er is dus geen twijfel aan de objectiviteit. Alle details zijn typisch goed; het eenige verschil bestaat voornamelijk hierin, dat zij niet van een kermis droomde en in haar droom eerder een echt paard zag."

De droom „paard op trap" is hier zeer waarschijnlijk een verdichting van beide kermis-vermakelijkheden: caroussel en wentelende trap.

Mej. W. H. te 's Gravenhage, een familielid van Dr. Tenhaeff, een dame die bij herhaling blijken heeft gegeven van haar paragnostische vermogens, droomde in den nacht van Zaterdag op Zondag 19 Mei 1935 het navolgende, waarover zij op 21 Mei in de courant las:

„Ik ben aan het wandelen en kom dan ergens voorbij, waar een groot hok staat, waarin een tijger zit. Er is wel een deur voor, maar die is niet afgesloten. Daar dit bij een tijger heel ongewoon is, schrik ik eerst hevig, en wil gauw weggaan, maar vrij spoedig herstel ik mij en ben rustig, en als dan later de tijger vrij rondloopt, ben ik niet bevreesd, en ik spreek geruststellend tegen hem (zooals men tegen een dier spreekt om zijn vertrouwen te winnen). Als ik wakker word ben ik erg onder den indruk [5]) van den vreemden droom, eigenlijk is deze den geheelen dag in mijn gedachten. 's Middags vertel ik den droom aan Rena." [6]).

Op 21 Mei, in den morgen, ontsnapte „door een samenloop van omstandigheden, de drie jaar oude Sumatraansche tijger in den Dierentuin (te den Haag) uit zijn nachtverblijf". Aldus lezen wij in het „Utrechtsch Dagblad" van 22 Mei. Een hulpoppasser (die door bijzondere omstandigheden dienst deed en blijkbaar de verantwoordelijkheid van zijn werk niet voldoende besefte) had de kooi onvoldoende gesloten.

Toen men er, na daar heel wat moeite voor gedaan te hebben, niet

---

5) Bij herhaling deelen zij, die paragnostische droomen hebben gehad, ons mede, dat de droom een diepen indruk maakte en den droomer langer bijbleef dan een gewone droom. Dit duidt op een phaenomenologisch verschil tusschen gewone droomen en paragnostische droomen. De introspecties der droomers zijn hier zeer zeker van belang en verdienen onze aandacht. T.

6) Bij den brief van mej. H. is een verklaring van mej. R. v. B. gevoegd, waarin deze verklaart, dat zij op Zondag 19 Mei 1935 kennis nam van den droom.

in mocht slagen het dier, dat onrustig begon te worden, wederom in zijn hok te krijgen, besloot men het, „ten einde ongelukken te voorkomen", dood te schieten. [7])

Mr. W. A. te Utrecht, die eenigen tijd lid van de N. S. B. was, stelde op 12 Juli 1933 Dr. Tenhaeff een schrijven in handen waarin het navolgende voorkomt:

„Van 7 op 8 Juli 1933 droom ik dat een mijner bekenden, een zekere B. en nog eenige anderen, op een hooge kade stonden als gevangenen van communisten, die besloten hadden hen, als tegenstanders, uit den weg te ruimen. B. werd in het water geworpen, nadat zij hem allereerst een zwaar voorwerp om het lijf gebonden hadden.

Voor de menschen, die op de kade stonden, was het een vreeselijk gezicht B. in het water te zien verdrinken, zonder er iets aan te kunnen doen, en ik werd dan ook vlak daarop in een zeer onprettige stemming wakker. Ik zag, zeer duidelijk, B.'s weerbaarheidsuniform.

Op 9 Juli geraakte — in de buurt van het kringhuis der N. S. B., op de Oude Gracht — een meisje van ongeveer 12 jaar te water en B., gekleed in zijn weerbaarheidsuniform, sprong te water en redde het kind, waarbij gevaar voor verdrinken voor hem niet uitgesloten was.

Zooals bekend is kan men t. p. van de straat af naar beneden zien in het water. Het kind was eerst op de steenen gevallen langs het water en vervolgens er in."

Dr. Tenhaeff, die Mr. W. A. reeds sedert jaren kent, vertelde mij dat deze jurist „sensitief" is.

Het navolgende geval, gerapporteerd op 16 Juli 1935 door Ir. A. van Dijk te Oegstgeest aan Dr. Tenhaeff, is weer een uitstekend voorbeeld dat demonstreert hoe een voorval, dat heftige opwinding veroorzaakt, er toe kan leiden, dat de meer normale fragmentarische congruentie tot bijna volkomen conformiteit wordt opgevoerd. Ir. van Dijk bericht:

„Ongetwijfeld zal het volgende geval van „sensation du déjà vu" [8]) U interesseeren.

Ongeveer twee maanden geleden, begin Mei, had mijn vrouw dit visioen: „Ik zie een vliegtuig — het daalt — het valt —! Ik zie een

---

7) Het feit dat dit dooden in den droom niet tot uiting kwam, zou men kunnen verklaren door aan te nemen, dat hier een afweer der psyche aanwezig was tegen een gebeuren, dat de droomster, krachtens haar geaardheid, zeer onsympathiek moest aandoen. Zie T. v. P., I, pag. 39; VII, pag. 250. T.

8) Ir. van Dijk bedoelt hier een geval van „sensation du déjà vu", berustende op z.g. helderziendheid in den tijd. Zie T. v. P., I, pag. 179; V, pag. 69.

hoogen dijk, van zand, zonder gras, een nieuwen dijk — en een brug, een witte brug, zoo'n viaduct met een poort over een weg.

Nu raakt het vliegtuig met den linker vleugel den dijk — het maakt een zwaai — O! nu vliegt het in brand! Ik zie menschen loopen — er zijn nog menschen in — ik zie uniformen — zijn het militairen? — O, hoe vreeselijk!

Nu zie ik een begrafenis — op een katholiek kerkhof — ook veel uniformen. Ze worden met militaire eer begraven! Het is toch verschrikkelijk!"

Den volgenden dag bespraken wij dit geval met een bezoeker, mijn vrouw beschreef nog eens de geheele situatie, deze vergelijkend met het nieuwe viaduct in Oegstgeest, doch in gedachten was ze meer in een omgeving als de Haarlemmermeer. „Konden wij maar waarschuwen", meende zij. Maar wie moesten wij waarschuwen en wie zou ons gelooven?

Op Zondag 14 Juli van een autotocht in het Gooi, over Amsterdam en door de Haarlemmermeer naar Oegstgeest terugkeerend, deed een aanwijzing op een verkeersbord betr. een afgebroken brug ons den weg kiezen langs Schiphol en Aalsmeer.

Bij het naderen van het viaduct van den, in aanbouw zijnden, nieuwen verkeersweg over den Spaarnwouderweg deed een menschenmassa vermoeden, dat er iets gebeurd moest zijn. Van het ongeluk van de Kwikstaart hadden wij nog niets gehoord, doordat wij 's morgens reeds waren weggereden.

Plotseling zagen wij, tegen den kalen zanddijk, het uitgebrande geraamte van een vliegtuig liggen.

Mijn vrouw uitte een kreet en riep: „O, wat verschrikkelijk. Dat is het ongeluk, dat ik gezien heb. Daar diezelfde onbegroeide dijk, diezelfde witte brug, dat viaduct! En het vliegtuig ligt precies zooals ik het heb zien liggen branden."

Bij informatie t. p. bleek *ook* dat het ongeluk zich had voorgedaan, zooals mijn vrouw het beschreven had, eerst de linker vleugel tegen den dijk, toen gezwaaid en daarna verbrand.

Om zeker te zijn, dat het zien van de situatie mij geen parten speelde, heb ik den volgenden dag (15 Juli) den bovengenoemden bezoeker opgebeld (Zondagavond was deze niet telefonisch te bereiken) en hem gevraagd: „Herinner je je ons gesprek over het visioen van mijn vrouw betr. een vallend vliegtuig?"

„Ja zeker, dat is in Mei geweest, bij mijn voorlaatste bezoek."

Weet je ook nog de omstandigheden en de situatie, die mijn vrouw toen beschreef?"

„Ja, zooiets als een hooge dijk van zand, en een brug of viaduct, zooiets als over den Rijnzichtweg, een witte brug. En van militairen of van uniformen."

De bezoeker (de heer Verhey te Rijnsburg) had de situatie niet gezien, was Zondag te Rotterdam geweest." [9])

Ten overvloede heb ik den heer Verhey te Oegstgeest plotseling met een bezoek overvallen om de gewenschte bevestiging nogmaals mondeling van hem te vernemen. De heer V. bleek daarbij echter, tot mijn spijt, niet direct te begrijpen, dat het mij juist om de nauwkeurige details te doen was, zoodat deze mij wel bevestigde dat mevr. van Dijk gesproken had over „den linker vleugel tegen dijk en dan omzwaaien" en „dijk van *zand* (niet begroeid)" maar eerst nadat ik hem deze details had voorgehouden.

Wat betreft den dijk en den tunnel te Oegstgeest, deze heb ik persoonlijk bezichtigd, waarbij mij gebleken is, dat een en ander geheel gelijkt op den dijk en de brug t. p. van de ramp, zoodat het zeer begrijpelijk is, dat deze dijk te Oegstgeest als vergelijkingsobject bij de beschrijving van het visioen werd aangevoerd.

Resumeerende mogen wij dus wel aannemen, dat het visioen in hoofdzaak prae-eventum werd meegedeeld als door den Heer van Dijk boven aangegeven. In ieder geval hebben wij hier met een behoorlijk voorbeeld van scherp Dunne-effect, naar aanleiding van een door zienster *zelf beleefd voorval* (n.l. het aanschouwen van het wrak) te doen. Deze laatste omstandigheid, n.l. dat mevr. v. Dijk zelf het wrak zag en later niet slechts over het ongeluk in de courant las, versterkt voor den kenner dezer verschijnselen de authenticiteit van de getuigenissen zeer belangrijk, — te meer daar mij bij de navraag duidelijk bleek, dat de Heer van Dijk

---

9) In het bezit van Dr. Tenhaeff bevindt zich een verklaring van den heer C. D. Verhey te Oegstgeest van den navolgenden inhoud:

„Het was ongeveer 7 à 8 weken voor het ongeval met het verkeersvliegtuig van de K.L.M. dat ik op een avond bij mevr. van Dijk thuis was..... Zij vertelde gezien te hebben, des avonds voor het naar bed gaan, dat een groot vliegtuig tegen een soort dijk aanbotste, een dijk welke verliep in een tunnel, zooals aan den Rijnzichtweg te Oegstgeest is gemaakt. Na den val geraakte het vliegtuig in brand en vertoonden geuniformeerden zich aan de vensters, vermoedelijk militairen. Ik zou moeten waarschuwen, zeide zij. Maar wie?? Na het ongeval te Schiphol belde Ir. van Dijk mij op en ik herinnerde mij terstond het door mevr. van Dijk aan ons vertelde geval, zooals zij dat gezien had."

zich van de beteekenis van het *zelf meemaken* t. o. v. de conformiteit van het droom-gezicht niet in het minst bewust was.

Wat betreft den psychischen aanleg van mevr. van Dijk, hierover moet ik nog een, m.i. belangrijke, opmerking maken, die zeer waarschijnlijk ook voor het grootste deel der veelvuldig in waaktoestand hallucineerende personen geldigheid heeft. Bij zulk een persoon heeft n.l. zoo nu en dan een, hetzij spontane, hetzij door den wil veroorzaakte daling van het bewustzijnsniveau plaats, waardoor een soort toestand ontstaat, die in wezen geheel overeenkomt met den droom-toestand van normale personen gedurende den slaap. Men zou kunnen zeggen dat zulk een hallucineerend persoon „wakende droomt," — een waakdroom heeft. Voor zulk een waakdroom gelden dan geheel dezelfde kenmerken als voor een droom van een normaal persoon. Vooral, doordat men zich hiervan niet bewust is, ontstaat de dikwijls zoo hopelooze verwarring, die men veelvuldig in sommige spiritistische kringen kan aantreffen. De hallucineerende persoon neemt daarbij alles, wat hij of zij „ziet", voor objectief bestaand aan (zooals wij dit ook in onze droomen doen, zoolang wij niet beseffen te droomen). Desniettemin zal de waakdroom, evenals de normale droom, meestal een zeer onlogische, dikwijls infantiele mengeling van beelden zijn, voortspruitend uit het onderbewuste en bewuste wenschleven, lichamelijke prikkels, enz., terwijl zich daarin ook, — en alleen daarom is het ons hier te doen — resten van het normale dagleven kunnen bevinden, in verband met incidenteele voorvallen, hetzij uit het verleden, hetzij uit de toekomst. De daarbij optredende contrôles (dikwijls een heel leger) moeten daarbij (althans in verreweg de meeste gevallen zeer zeker) gezien worden als door spiritistische voorstellings-tendenzen veroorzaakte inkleedingen. Men late zich hierdoor echter niet misleiden en beschouwe de „gezichten" niet als meer, maar ook niet als minder dan normale droomen. Alleen in zeer zeldzame gevallen zal de subjectiviteit volledig worden doorbroken (hetgeen meestal dan geschiedt wanneer het correspondeerende voorval, voor den hallucineerenden persoon, zeer emotionneerend was, bij verband met het verleden, of zal zijn, bij verband met de toekomst.) Een veelvuldig hallucineerend persoon behoeft dus, in vergelijk met een normaal persoon, volstrekt geen sterker uitgesproken paragnostisch vermogen te hebben en heeft dit meestal dan ook niet. 10) Alleen treedt bij zulk een persoon het latente, proscopische vermogen, zooals dit waarschijnlijk bij een ieder aanwezig is, eerder aan den dag. Door het bovenstaande steeds scherp in het oog te houden, zal men eenerzijds in vele gevallen het gevaar vermijden het kind met het badwater weg te gooien, terwijl het anderzijds begrijpelijk wordt, hoevelen, misleid door overi-

10) Wat betreft mevr. van Dijk, zoo hebben Dr. Tenhaeff en ik, op grond van door ons beiden, onafhankelijk van elkaar, ingesteld onderzoek, de overtuiging, dat haar paragnostische faculteiten gemakkelijker manifest worden dan bij de meeste personen het geval is.

gens zeer menschelijke gevoelsoverwegingen, vervallen tot het aannemen van een heele astrale wereld met allen daaraan verbonden, soms zeer ontstellenden onzin.

Maar laat ons nu overgaan tot het aanvoeren van eenige voorbeelden uit materiaal van den Heer Kruisinga.

„Droom 4—5 April 1934. Scheveningen. Het stormt. Iemand naast me zegt „zoo hard waait het niet". Ik zie dat de vlaggetjes (van de Pier) zijn vervangen door vlaggetjes van vischnet (minder windvang). „Zie je nu wel" zeg ik, „dat het hard waait!" De Hollandia (een ballon) zal opstijgen. Ik zie echter al een paar menschen komen aandragen met het omhulsel. De heer Delia Mouton (balloncommandant van de Kon. Ned. Ver. v. Luchtv.) komt in een witten mantel, wijd, met roode streep. De man naast me zegt: „Zou de ballon vandaag niet opgaan?" Ik zeg: „Ben je nou gek, met zulk weer!"

Gebeurtenis na droom: 21 Mei 1934 zou de Hollandia te Hengelo opstijgen, wat me tijdens den droom bekend was, omdat ik met dr. Cannegieter e.a. daartoe het initiatief had genomen. Kort na 5 April lees ik de notitie nog eens door en neem me vast voor om 21 Mei goed te kijken, of de heer Delia Mouton bijzonder gekleed zou zijn bij de opstijging. Ik verwachtte daar echter niet veel van, want ik vermoedde dat de „wijde witte mantel" een badmantel beteekende, m.a.w. een kleedingstuk dat door het element „Scheveningen" in den droom was gesuggereerd. Bovendien draagt die heer D. M. vaak een zeer wijde overjas, die door het droombewustzijn in de Scheveningsche entourage wel in een badmantel had kunnen zijn omgevormd — op een badmantel nu is een roode streep, geloof ik, niets bijzonders.

Bij de voorbereidingen tot opstijging op 21 Mei was ik èn mijn droom èn mijn plan om op de kleeding te letten door de drukte geheel vergeten; hoe vollèdig blijkt wel uit het feit, dat toen de heer Mouton om 10 uur uit Soesterberg arriveerde met een *rood zijden armband* om de mouw, ik pas na eenige minuten met hem gepraat te hebben, terloops opmerkte „wat een mooi ding hij daar om den arm had." De heer M. antwoordde, dat het een brassard was van sportcommissaris der K.N.V.v.L., en dat hij dien maar eens had omgedaan, omdat het onze bedoeling was om in Twente belangstelling voor de ballonsport aan te kweeken. Hij droeg hem anders nooit, en ik had den armband ook nooit eerder gezien.

De vulling van de Hollandia verliep verder als volgt: de wind wakkerde steeds aan, en na een uur besloot de heer M. om de vulling

maar te staken en den ballon te scheuren. Toen de ballon goed en wel weer plat op den grond lag, vroeg er iemand uit het publiek: „Gaat hij nu nog op of niet?" De vraag was zóó dolzinnig, dat ik begon te lachen en den man iets antwoordde als „Ben je nou mal?" of „Hoe kan dat nu?" of iets van dien aard.

Toelichting: de gelukkig zorgvuldig na ontwaken genoteerde roode streep op den mantel correspondeert behoorlijk met de roode armband; de dwaze vragen in den droom en in werkelijkheid dekken elkander vrijwel volkomen. Het droomelement Scheveningen kan zeer goed door associatie met „sterken wind" te voorschijn geroepen zijn; droomt men van sterken wind, dan ziet men zich vaak verplaatst op een kale vlakte of een strand, soms ook op zee. Dit zijn subjectieve factoren, die echter bij de waardebepaling van elke afzonderlijke waarneming door den proefpersoon-zelf wel ter dege in de rekening betrokken moeten worden.

Droom 22—33 Juni 1934. Een ossenwagen, bespannen met twee zwarte ossen, op kruispunt van mijn oprit met den grooten weg. Van achter gezien blijken het alleen ossen te zijn, zonder wagen.

Gebeurtenis. 23 Juni 1934 kwam mijn vrouw, die alleen met de auto naar Wernigerode was gereden, bijna in botsing met een ossenwagen, dien ze achterop reed. Ze vertelde mij dit 24 Juni 1934 des avonds, toen ze terug kwam van dien tocht.

Toelichting. Ossenwagens komen voor zoover mij bekend in Nederland niet voor. Het bedoelde kruispunt van oprit en publieken weg is voor mij in werkelijkheid, zooals begrijpelijk is, een steeds opnieuw weer gevaarlijk punt, waar ik meestal de auto stop om uit te zien.

Droom 23—24 Juni 1934. Mijn vrouw en de verpleegster A. V. komen terug van een gymnastiekles (?) of een race (?) „Astrid was er ook" zegt mijn vrouw, „en die had puntbroodjes met ham meegenomen."

Gebeurtenis. Bij terugkomst uit Duitschland, 24 Juni 1934, vertelt mijn vrouw mij, hoe gemakkelijk men in het hotel te W. was. Als ze ging wandelen, kreeg ze de lunch mee. De andere gasten kregen sneden brood, maar zij had Vrijdag 22 Juni opzettelijk gevraagd om puntbroodjes met ham, omdat ze dat zoo lekker vond. [11])

---

11) Sommigen zullen geneigd zijn de meening te zijn toegedaan, dat hier „Zeitverschobene" telepathie in het spel is. Ir. Kooy ziet dit geval — en hij heeft daar het volste recht toe — als een geval van helderziendheid in de toekomst. De droom heeft, volgens hem, betrekking op het gesprek, dat mevr. K. op 24—6 met haar man voerde.
Tenhaeff.

Toelichting. Verwisseling van de persoonlijkheid van mijn vrouw met die van een regeerende vorstin komt zeer frequent in mijn droomen voor. Een gelijktijdig optreden van Koningin Astrid en mijn vrouw is op grond van deze subjectieve ervaring verklaarbaar.

Droom 23—24 Juni 1934. De oude A. — een mijner cliënten — komt het kantoor binnen met een zilveren terrine. Deze verandert in een soort vaas, die à jour is bewerkt. Ik doe het deksel er af, en de „soort vaas" valt in twee helften uiteen.

Gebeurtenis. 24 Juni 1934 bracht mijn vrouw uit Duitschland een eigenaardig zilveren ding mee: een soort dubbelen zilveren lepel, waarvan de bladen geperforeerd waren, en met de concave zijden tegen elkaar lagen. Er zat een ring om; deed men dien er af, dan vielen de helften uit elkaar. Men schijnt er in Duitschland thee in te doen, en ze in een glas kokend water te zetten. Ik kende die dingen niet (voor zoover ik weet).

Droom 18—19 Juli 1934. Een slecht gillettemesje met breuken en vouwen, ligt niet plat. Als het maar niet in het bad (badkuip) terecht komt, dat ik er in trap.

Correspondeerende droom van mijn vrouw 19—20 Juli 1934:

20 Juli aan het ontbijt vertelt mijn vrouw me dat ze „zoo griezelig gedroomd heeft." (N.B. Zij droomt bijna nooit, d.w.z. herinnert zich haar droomen onvoldoende om die juist weer te geven zoodra ze wakker is; mededeelingen dat ze ergens over gedroomd heeft, komen bijna nooit voor — laat ik zeggen eens in de twee maanden). Woordelijk genoteerd door mij luidde de droom „van een zwembad naast een krankzinnigengesticht; ik zwom daar en er dreven overal messen. Ik haalde er een uit het water en gooide het in een put, omdat ik bang was er iemand mee te steken."

Gebeurtenis. 20 Juli 1934 omstreeks 21.00 komen mijn vrouw en mijn zoontje van 12 jaar mij heel geagiteerd vertellen, dat er een man in den tuin ligt, en dat hij zoo griezelig doet. Ik ga kijken en spreek met dien man. Hij zegt dat hij in de Vriezenveensche wijk — een kanaal in de buurt — is gaan zwemmen, dat hij daarbij in een scherp voorwerp heeft getrapt, en nu naar den dokter — een buurman van ons — is gegaan. De dokter was echter niet thuis, en daarom heeft hij (patiënt) zijn fiets tegen diens huis gezet en is in het gras in onzen tuin gaan liggen, achter een sparretje, om geen bekijks te hebben.

Toelichting. Associaties met gebeurtenissen uit het verleden bestaan

hier ongetwijfeld. Eenigen tijd voor den droom is dr..... te Avereest door een psychopaath ernstig met een scherp voorwerp aan zijn oog verwond; ook vertelde iemand mijn vrouw en mij, omstreeks 14 dagen voor den droom, dat hij eenigen tijd in een zenuwinrichting was opgenomen geweest, waar men sommigen patiënten messen e.d. afnam. Meerdere mij bewuste associaties zijn met het verleden niet aan te toonen.

Droom 7—8 Aug. 1934. Hoofdgracht in den Helder; ik kom drie jongens tegen van de H.B.S. (die ik indertijd daar bezocht heb). Ze houden allen hun hand voor de gezichten, zoodat alleen de oogen vrij zijn. Twee ervan zijn Simon Baert en IJsbrand Visser. Toch herken ik ze, wat ze niet gedacht hadden.

Gebeurtenis. 12 September 1934 kom ik omstreeks den middag thuis, waar een vreemde man met een baard in de huiskamer met mijn vrouw zit te praten. Hij staat op, loopt naar me toe en zegt lachend: „Zoo, Kruisinga, hoe maak jij het? Je kent me toch wel?" Ik kijk hem wel een halve minuut aan, maar moet dan toch zeggen dat ik geen kans zie om hem te herkennen, zelfs niet, wanneer hij zegt „denk eens aan den Helder!" Eindelijk zegt hij dat hij IJsbrand Visser is, waarover ik ten hoogste verbaasd ben, want hij lijkt — vooral door zijn grooten baard — in het geheel niet meer op mijn schoolmakker van 22 jaar geleden.

Dat hij een baard droeg, was me volkomen onbekend. Waar hij in die 22 jaren gebleven was eveneens. Hij bleek nu te Enschede te wonen, waar hij ontvanger der Invoerrechten is. Die Simon Baert (thans arts te Terschelling) zat een klas lager dan Visser en ik.

Toelichting. Het bezoek van Visser was een zeer groote verrassing, die onmogelijk op verstandelijke gronden kon worden voorzien. De vervorming van den onherkenbaar makenden baard (realiteit) tot een hand, die voor het onderste deel van het gezicht gehouden werd (droom), is een mutatie, die men in een retrospectieven droom onmiddellijk zou „doorzien", te meer daar de jonge *Baert* (let op den naam) ook aanwezig was.

Ook al is het tijdsinterval 8 Aug.—12 Sept. wat lang, een verklaring van de m.i. onloochenbare overeenstemming tusschen droom en gebeurtenis (rekening houdende met de typische vervorming van den voor den droomer „nog onbekenden" baard tot het *logisch* verbergen van het gezicht in de handen!) is voldoende duidelijk.

We hebben hier m.i. een aardig geval van rationalisatie door het „droombewustzijn": de jongens zijn onherkenbaar — waaròm is het

„droombewustzijn" niet duidelijk — dan moeten ze maar een hand voor hun gezicht houden, enkel en alleen omdat dat de eenvoudigste oplossing is!

Droom 25—26 Aug. 1934.

Een „echoput" met een kabel over een katrol. Hoe halen ze de lijken er weer uit? (enz.)

Gebeurtenis. 26 Aug. 1934 haalde mijn zoontje van 12 jaar mij omstreeks 10 uur vm. in den tuin om te komen kijken naar een „echoput" dien hij gegraven had. Die put was ca. 125 cm diep en ca. 10 cm wijd. Er was een klosje over met een touwtje. Te voren had hij in de zandhoop in den tuin nooit zoo iets gemaakt. De laatste maal dat ik bij de werkelijke echoput (bij Soeren) ben geweest, en de eenige maal ook, was in Aug. 1930."

Tot zoover de Heer Kruisinga. Thans eenige grepen uit mijn eigen, evenzeer zeer omvangrijk materiaal.

Droom 31 Dec.—1 Januari 1934. Jurriëns had tranen in de oogen.

Op 2 Jan. bezoek bij Jurriëns. Er was geen enkele aanleiding om te verwachten, dat de Heer J. tranen in de oogen zou hebben. Tijdens ons onderhoud kwam de vader van mijn vriend J. binnen, die, tot mijn groote verwondering, *de oogen vol tranen had.* Hij bleek een lichte oogaandoening te hebben gekregen; de traanafscheiding werd bovendien nog bevorderd door het verblijf in de koude lucht. Het was mij niet bekend dat de Heer J.sr. last van traanafscheiding had gekregen.

Het volgende geval is een voorbeeld van samenvloeiing van voorvallen uit het verleden en de toekomst.

Droom 8—9 Februari. Er is sprake van een Joodsch? geneesheer die op bezoek gekomen was. Om de een of andere reden was hij mij tegen gevallen, en ik nam mij voor mijn kruit niet langer aan hem te verschieten. Ik liet hem uit en zei niets (geen afspraak tot stand gekomen). Hij had teekenbordje en haak bij zich.

Deze droom viel mij bij het noteeren direct als vreemd aandoend op. Ik had n.l. afgesproken met een geneesheer, dat deze mij 8 Febr. 's avonds zou opzoeken. De arts was echter, ondanks de afspraak, niet verschenen en had mij dus teleurgesteld. Voor zoover in den droom sprake is van een geneesheer, die mij was tegengevallen, had ik dus onmiskenbaar te doen met een toespeling naar aanleiding van het verleden. Den volgenden dag echter (9 Febr.) zou ik te U. in het fysisch laboratorium een Joodsch

(Duitsch) student ontmoeten, om half twee n.m. Ik had mij zoo voorgesteld met dezen student, die zeer goed in een bepaald gebied van de theoretische fysica thuis is, en van wien ik veel zou kunnen leeren, samenkomsten te hebben en wij hadden dit alreeds zoo half en half afgesproken. Op grond van droomnotitie verwachtte ik echter dien morgen, dat bij de ontmoeting, die dus 's middags zou plaatshebben, mij iets zou tegenvallen, waardoor dan geen verdere afspraak tot stand zou komen. Wat betreft het detail van het teekenbordje, daarvan begreep ik niets. Dien middag nu, om half twee naar het lokaal gaande waar de student mij zou ontmoeten, zag ik bij den ingang van dit lokaal zijn jas en hoed aan den kapstok hangen en daaronder geplaatst een klein teekenbordje met ingeschoven haak, geheel overeenkomstig mijn droombeeld. Ik werd hierdoor zeer getroffen, daar ik nog nooit te voren in genoemd laboratorium zulk een teekenbordje met haak had gezien (bij onderzoek bleek, dat men t.p. slechts bij zeer hooge uitzondering de kans loopt deze teekenbenoodigdheden te zien; nadien heb ik ze t.p. dan ook nimmer meer gezien, ondanks mijn scherp opletten.) Ik werd door een en ander gesterkt in mijn vermoeden, dat de student mij op de een of andere wijze zou teleurstellen gelijk genoemde arts. Dit bleek inderdaad het geval te zijn. De student hield zich niet geheel aan zijn afspraak, zoodat ik het maar beter vond met hem geen verdere afspraken te maken. Achteraf bleek mij nog, dat teekenbenoodigdheden aan een ander toebehoorden en zeer toevallig daar neergezet waren.

Droom 10—11 Februari. Over geldwisselen aan het station. Mijn toegangsbewijs (abonnement) had ik niet, maar controleur vroeg mij er niet naar. Ik wilde (aan een loket) twintig gulden wisselen en vroeg eerst twintig gulden. Later bleek dat ik niet zooveel in mijn portemonnaie had, maar slechts f. 1.75, alhoewel ik meerdere guldens zag (zeer onlogisch en verward), twee kwartjes, twee dubbeltjes of zoo iets. In mijn verslag, 11 Febr. onmiddellijk opgezonden aan Dr. Tenhaeff, maakte ik nog de opmerking: „het *geldwisselen* kan op de toekomst betrekking hebben."

Droom 15 Februari. Ben weer op school en ontmoet daar mijn vroegeren klasgenoot Niemeyer. Ik schaamde mij eenigszins dat hij mij nog op school aantrof, daar hij reeds *Mr. Dr.* is. Even later verschijnt mijn grootvader, die erg boos is dat hij zooveel moet betalen.

Op 15 Februari komt er geheel onverwachts een brief, waardoor ik 16 Febr. genoodzaakt ben naar Haarlem te gaan voor een zaak, waar reeds mijn (overleden) grootvader bij betrokken was en die reeds hem

veel onaangenaamheden en onkosten berokkend heeft. Te Haarlem gekomen bleek mij, dat ik een *Mr. Dr.* als tegenpartij zou vinden. De droom van 15 Febr. bleek dus een toespeling op dezen onverwachten gang naar Haarlem te bevatten.

Terugkeerend uit Haarlem passeer ik, in haast en verstrooid, de contrôle (ingang), laat kaartje knippen en ren de trappen op naar het perron. Mijn trein bleek echter juist te zijn vertrokken. Daar ik thans een klein half uur tijd had, besloot ik nog even de stad in te gaan en gaf bij den uitgang mijn kaartje ter afstempeling. Toen bleek echter dat ik per abuis een ongeldig kaartje had gegeven en dat de beambte dit geknipt had; ik werd dus naar den chef gestuurd, die weer met mij naar den ingangs-contrôleur ging, ten einde een en ander te onderzoeken. Daarna werd ik naar het loket gestuurd om een kaartje te koopen. Ik bleek Fl. 1.60 te moeten betalen. Ik had nu in mijn portemonnaie een briefje van Fl. 10.—, éen gulden, drie kwartjes en vier centen, en gaf de *Fl. 1.75* aan het loket, waarna mij te binnen schoot over Fl. 1.75 gedroomd te hebben. Verdere details van dien droom herinnerde ik mij niet. Thuisgekomen bleek mij dat er ook aanvullende details waren. (Wat betreft de twintig gulden — bij een vorig dagreisje — naar Rotterdam — had ik twintig gulden bij me gestoken; verder vroeger eenigen tijd lang een spoor-abonnement gehad.)

17 October 1933, 's ochtends rondfietsende, schiet mij opeens weer een vergeten droom-detail van den afgeloopen nacht te binnen. Ik had n.l. gedroomd, dat een man in een seinpaal geklommen was, op de wijze zooals men in een gymnastiekles in een paal klimt, en dat deze man met zijn handen den seinarm bewoog. Deze droom was al zeer onlogisch, daar men 1. niet in een seinpaal klimt als in een paal in de gymnastiekzaal (men maakt gebruik van de, aan den seinpaal aangebrachte klimbeugels) en 2. daar de seinarm altijd vanuit het seinhuis bediend wordt. Om dezen zonderlingen droom voor mijzelf vast te leggen maakte ik er in mijn notitie-boekje aanteekening van (man in seinpaal). Toen ik even later langs den spoorweg fietste, zag ik, vanzelfsprekend, niets van dien aard. Op 22 October echter zag ik in het Tijdschrift: „Punch" (tijdschriftenportefeuille) een humoristische teekening, waarop een spoortrein en een seinpaal, waar een man in geklommen was (zooals in een gymnastiekpaal), die den arm van den seinpaal neerdoet. Ik had deze teekening te voren zeker niet gezien.

Op 29 November 1933, tegen den avond (± 5 u.), bevond ik mij met C. alleen thuis te Bosch en Duin. Plotseling ging het electrisch licht uit, hetgeen ons in verlegenheid bracht. Het bleek n.l. dat het huis naast ons ook van licht verstoken was, en ook de straat was niet langer verlicht. Er was dus wel een storing in het lichtnet. C. moest nu eerst in het donker een kaars opzoeken, en nadat zij deze aangestoken had zeide zij mij: „Nu, dat had je van te voren eens moeten droomen!" Ik antwoordde, dat ik dat helaas niet gedaan had. Vervolgens maakte C. mij er op attent, dat mijn moeder en zuster, die om half zes uit Utrecht verwacht werden, nu langs een onverlichten weg moesten loopen en dus moesten worden gehaald. Wij begaven ons op weg naar het station. Het was vrij donker. Ongeveer halfweg echter ging opeens de straatverlichting weer aan en ik riep uit: „Verd... daar heb ik toch van gedroomd.... van een donkeren weg." Overigens herinnerde ik mij geen bijzonderheden. Thuisgekomen sloegen wij de aanteekeningen op en lazen: „Was ergens op donkeren weg, lamp ging uit" (droomaant. 29 Nov.).

Op mijn navraag verklaarde mijn moeder, dat in de 3½ jaar dat zij te Bosch en Duin woonachtig is, het buiten dezen keer nog slechts éen maal was voorgekomen.

De volgende storing in het lichtnet te Bosch en Duin had plaats 19 Maart 1934. Ik hoorde toen 's avonds, op divan liggende, mijn zuster zeggen, dat zij den schakelaar had omgedraaid, maar dat het licht niet aanging. Daarop hoorde ik haar uitgaan en vervolgens met J. (nichtje dat naast ons woont) terugkomen en zeggen dat er weer een storing in het lichtnet was. In afwachting zat daarop de familie in donkere kamer. Ik had eenigszins het land, daar ik meende dat ik dit nu niet vooruit gedroomd had. Maar even later herinnerde ik mij toch weer iets dergelijks, haalde mijn aanteekenschrift en legde het in de huiskamer neer om het op te slaan, zoodra het licht weer zou aangaan. Toen dit gebeurde lazen wij: „Ik droomde dat ik draaiknop van licht, — knop aan muur, omdraaide zonder dat licht ging branden." Dit maal was de termijn 5 dagen (droomnotitie 14 Maart) en het effect dus minder sterk uitgesproken.

De volgende storing had plaats op 1 November 1934. Ik fietste toen buiten in Bosch en Duin. Opeens ging de straatverlichting uit. Het speet mij toen zeer, dat ik mij niet herinnerde er te voren over gedroomd te hebben, maar bij huis gekomen schoot mij toch opeens weer een toespeling op deze storing te binnen, die ik had genoteerd en zelfs kort te

voren met mijn vriend Jurriëns had besproken. Thuis gekomen bleek ook daar de verlichting gestoord te zijn.

Op 29—30 October had ik een droom, waarin ik o.m. een vuurtoren zag, waarvan het licht aan en uitging, alsmede een geweldig grooten schakelaar. Deze schakelaar (aan muur) was zoo groot, dat deze mijn bijzondere aandacht trok. Op den avond van den 30en October besprak ik mijn droom met J., waarbij ik langdurig stilstond bij den schakelaar, hem zeggende, dat wij hier wel met een Dunne-effect te doen zouden krijgen. [12])

Het volgende geval geeft een grootere congruentie te zien, zeer vermoedelijk op grond van het emotionneerend karakter, dat het voorval draagt.

Op 30 Maart 1934, alleen thuis zijnde, ruik ik opeens een lucht, die mij aan een brandlucht deed denken. Ik kwam tot de ontdekking, dat de keuken vol „rook" stond. Ik schrok geweldig en vluchtte het huis uit onder het geschreeuw van: „brand! brand!" De buren kwamen hierop aanloopen. Lous (één van hen) ging met mij het huis weer in, opende kalm de keukendeur en kwam tot de ontdekking, dat er slechts een pan soep stond te „verbranden" op het komfoor. Alles (wanden en zoldering) droop reeds van het vet. Zeer vermoedelijk zou er brand zijn ontstaan, indien een en ander niet tijdig was ontdekt. Mijn moeder had de soep bij vergissing op het gas laten staan en was uitgegaan. Iets dergelijks was haar, tot dusverre, nimmer overkomen.

Bij het nazien mijner aanteekeningen las ik: „1 Maart. Brand (bijna in keuken?) De ketel of pan stond naast het komfoor. Vlam in komfoor sloeg hoog op en beroette het plafond daarboven (of zooiets)." Verder bleek dat ik dezen droom begin Maart met Jurriëns had besproken en gezegd had, te verwachten, dat deze droom een voorspellend karakter droeg. Ook zeide ik dat ik er mij niet bezorgd over maakte („Bijna in keuken"). [13])

Het volgende geval is een voorbeeld van wat ik zou willen noemen *„diagnose-Dunne effect"*. Ik heb verscheidene effecten van dit soort in mijn serie gekregen, en wil hiervan één voorbeeld aanvoeren:

---

12) De Heer H. J. Jurriëns heeft in de aanteekeningen van den schrijver verklaard, en dit met zijn handteekening bekrachtigd: „Op 30 Oct. besproken en op lichtschakelaar gewezen." Tenhaeff.

13) De Heer H. J. Jurriëns staat, blijkens zijn notitie in de aanteekeningen van den schrijver, voor de juistheid van een en ander in. Tenhaeff.

Ofschoon deze beide noten mij overbodig toelijken, heb ik, ter wille van de volledigheid, deze nochtans hier opgenomen. Tenhaeff.

30 Juli 1934. Droom van treurmarsch-toeterende vracht-auto en van Panama kanaal.

Op grond van dezen droom stelde ik volgende diagnose. „Vrachtauto" slaat op aanslag (in verband met het feit dat op 25 Juni 1934 de opstandelingen te Weenen met een vrachtauto voor de kanselarij gekomen waren — moord op Dollfuss) en wat betreft het Panama-kanaal, dit was voor mij geassocieerd met president Roosevelt, van wien ik pas had gelezen, dat hij met een oorlogsschip in het Panama-kanaal verblijf gehouden had. Conclusie: *Aanslag op Roosevelt te verwachten.*

Op 5 Aug. 1934 lees ik in de N. R. C. dat op den spoorweg, waarover de trein van president Roosevelt gepasseerd was, een zak met capsules gevonden was, die als ontplofbare stof dienst konden doen. („De uiterste voorzorgen zijn genomen om een aanslag op president Roosevelt te beletten.") Boven het bericht stond met vette letters: *„Aanslag op president Roosevelt?"* [14])

Het volgende geval betreft een tragisch gebeuren, hetgeen een grooten indruk op mij maakte.

Droom 30—31 Dec. 1934. Ik droom dat ik reis van perron Apeldoorn naar X. Ik kwam te X aan op een hoogen spoordijk. De boomen waren licht besneeuwd. Hieruit trok ik de conclusie, dat de heer Y, die te X woont, zou overlijden, maar ik verwierp deze conclusie, daar dit mij hoogst onwaarschijnlijk leek. [15])

Helaas las ik tot mijn grooten schrik op 1 Januari, dat de Heer Y inderdaad plotseling was overleden. Dien morgen fietsende ontmoette ik den Heer M. [16]) die mij tragische bijzonderheden mededeelde, waardoor mij duidelijk werd, waarom ik over den spoordijk te X had gedroomd. (De plaats waar het tragisch ongeval plaats vond).

---

14) In aansluiting hierop het volgende, symbolische Dunne-effect. Mijn moeder droomde op 7 Sept. 1934 dat zij prins Starhemberg in een kerk zag zitten en daarna opstaan en de kerk uitgaan. Zij deelde mij mede, dat zij hieruit concludeerde, dat er zooiets als een aanslag op prins Starhemberg te verwachten was. Het zou echter niet ernstig zijn. (Kerk is voor mijn moeder het symbool van den dood. Uit het opstaan concludeerde zij dat het niet ernstig zou zijn).

Op 10 September las mijn moeder in de courant dat het geweer, van een schildwacht, voor het paleis van prins S. bij ongeluk was afgegaan, en dat men daar ten onrechte had besloten, dat er een aanslag op prins S. gepleegd werd.

15) De ervaring leerde mij dat sneeuw bij herhaling het sterven symboliseert. Zie T. v. P., VI, pag. 152.

16) De Heer M. verklaart de droomaanteekeningen gezien te hebben, onmiddellijk nadat hij den schrijver van een en ander in kennis had gesteld. Tenhaeff.

Wat betreft het detail Apeldoorn; persoonlijk liep ik op het perron aldaar eens gevaar door een trein gegrepen te worden.

Er zijn in dezen droom nog enkele typische bijzonderheden waar ik hier niet op in kan gaan....

De Heer Y was te X woonachtig. Hij was de eenige, mij bekende persoon te X.

Wij zullen nu van het materiaal, waaruit, zooals gezegd, slechts enkele grepen gepubliceerd zijn, afstappen om, alvorens over te gaan tot de bespreking van een zeer belangrijk probleem, even onze aandacht te vestigen op een ander vraagstuk, dat m.i. ook van belang is.

Bij mijn droomstudie is mij gebleken dat het bij herhaling voorkomt, dat de ons uit de psychoanalyse bekende symboliek ook in de proscopische droomen een rol speelt. Freud is de meening toegedaan, dat de beeldspraak met het archaïsche denken samenhangt. Ontwikkelingspsychologen hebben een en ander in verband gebracht met de biogenetische wet. Zonder de juistheid van dit alles te willen ontkennen, zou ik er toch de aandacht op willen vestigen, dat hier nog een andere (aanvullende) opvatting mogelijk is. Stel een patient vertelt zijn droomen aan een psychiater (uit de school van Freud) en deze geeft hem *daarna* de verklaring van enkele symbolen. De mogelijkheid is geenszins uitgesloten te achten, dat de patient symbolisch, proscopisch droomt met betrekking tot dit gesprek.

Hiermede is een nieuw (aanvullend) gezichtspunt geopend op het ontstaan van de droomsymboliek.

Op analoge wijze kunnen wellicht ook morphogenetische processen hun verklaring vinden in proscopie van de zijde van een entelechisch principe.

Gaan wij thans over tot ons hoofdprobleem.

Wij zouden ons nu, het materiaal van den heer Kruisinga en van mij in zijn geheel beschouwende, kunnen afvragen: is daaruit niet, door een statistisch onderzoek, eenige conclusie te trekken met betrekking tot het achter de proscopische effecten schuilende wezen?

In fysica en chemie is men gewoon de moleculen, atomen en electronen een zelfstandig, van het bewustzijn onafhankelijk bestaan toe te kennen, en heeft men als vanzelfsprekend voorop gesteld, dat zich aan deze transsubjectieve entiteiten een gebeuren in den tijd voltrekt. Maar zijn wij niet gedwongen ten aanzien der helderziendheid in den tijd (en ook in de ruimte) deze meer naieve beschouwingswijze geheel en al te verlaten?

Staan wij hier niet voor een „dieper" niveau van het Werkelijke, — voor een achter het Tijd-ruimtelijke liggende diepere tijd- en ook ruimtelooze werkelijkheid? Is er werkelijk zulk een essentieel verschil tusschen verleden, heden en toekomst? Is het, — wanneer men ook de paragnostische verschijnselen in zijn beschouwingen consequent gaat betrekken, nog juist, (in meer absoluten zin) dat alleen het heden maar bestaat, het verleden niet meer en de toekomst nog niet? Of is deze opvatting slechts een gevolg van de begrenzing van ons kenvermogen en hebben wij in de paragnosie een doorbreking van deze begrenzing te zien? Is er een essentieel, een wezensverschil tusschen verleden, heden en toekomst?

Over deze hoogst belangrijke, maar zeer moeilijke vragen is reeds veel gedacht en geschreven, en het is niet mijn bedoeling in dit beknopte artikel op de hierover opgestelde theorieën uitvoerig in te gaan. Ten slotte zullen deze vragen, om met Osty te spreken, niet opgelost kunnen worden „par de stériles envolées de l'esprit" maar slechts „en pleine biologie", en wel aan de hand dier paragnostische verschijnselen in de allereerste plaats.

Beschouwt men nu reeds alleen het verschijnsel der proscopie, — het onderwerp van dit artikel — en tracht men „ter verklaring" dezer feiten eenige hersenwerkzaamheid aan te nemen, in onmiddellijk fysisch-chemischen zin opgevat, dan ziet men zich bij het normale denken al direct geplaatst voor een onoverkomelijke moeilijkheid. Wij kunnen ons n.l. wel voorstellen dat geheugenindrukken in den vorm van „hersensporen" in de hersenen in den loop des levens gemaakt worden, zoo ruw gesproken analoog met de wijze waarop het geluid door een gramofoonplaat opgenomen wordt, maar nimmer zal op klassieke wijze zijn in te zien, hoe door middel van zulke mechanistisch-gedachte hersensporen een toekomstige gebeurtenis, geheel los van het logisch afleidbare, in de hersenen reeds zou zijn vastgelegd. Zoo kunnen wij, — om een vergelijking van Dunne aan te voeren — aan een schietschijf wel zien, door het beschouwen van de gaatjes daarin, op welke plaatsen precies in het *verleden* de schijf door kogels getroffen werd, maar wij kunnen niet op dezelfde wijze zien, waar kogels in de toekomst de schijf precies zullen treffen. Hoogstens kunnen wij een bepaalde waarschijnlijkheid afleiden voor elk veld van de schijf wat betreft de kans op treffen in de toekomst. Maar bij de profetie gaat het juist om *het logisch niet afleidbare, om losse voorvallen, geheel losgerukt uit het verband met het overige.*

Uit deze eenvoudige overweging blijkt reeds de zeer ingrijpende be-

teekenis van de profetie voor de wijze waarop wij de wereld beschouwen. Willen wij ooit iets van de paragnostische verschijnselen (want voor andere vormen van paragnosie geldt hetzelfde als men ze critisch en onbevangen beschouwt) begrijpen, dan zullen wij onherroepelijk onze klassieke denkwijze moeten opgeven. Bij het beoefenen van andere takken van wetenschap moge deze klassieke denkwijze nog zooveel profijt opgeleverd hebben, — voldoende voor de praktische beheersching, — voor de paragnosie is zij *zeker en beslist onvoldoende*. Op dit essentieele punt kan m.i. niet genoeg gewezen worden, daar een veronachtzaming hiervan steeds weer leidt tot allerlei verwarring.

Wanneer het ons b.v. in de toekomst bij het voortgezette onderzoek mocht blijken, dat ook bij een zuiver paragnostisch visioen als bij het „gewone" denken in de hersenen fysiologische bij-verschijnselen optreden, — zooals electrische potentiaal-verandering tusschen deelen van de hersenschors, — dan zal deze ontdekking op zich zelf zeer zeker van belang zijn, maar ons toch geenszins een klassieke verklaring of zelfs maar een directe aanwijzing daartoe geven. — Maar laat ons nu, na deze voorafgaande uitweiding, tot het eigenlijke introspectieve droomonderzoek terugkeeren.

Door lezing en bespreking van een artikel van H. G. Wells over het Dunne-onderzoek met een vriend, den Heer H. J. Jurriëns, kwam bij ons het idee op de in dit artikel naar voren gebrachte zienswijze aan de hand van het ons beschikbare materiaal van den Heer Kruisinga en mij te toetsen. H. G. Wells schrijft dan in bedoeld artikel:

„Wat bedoelen wij met het „heden"? Hoeveel tijd neemt het in? Achter dat „heden" strekt zich het verleden uit, daar vóór is de toekomst, maar is het „heden" zelf een ondeelbaar klein oogenblik? Bestaan wij slechts als een flikkering, als een reeks van flikkeringen, om zoo te zeggen van geen duur, tusschen een verdwenen verleden en een nog te komen toekomst, of perst zich dat „heden" tusschen verleden en toekomst beide? Deze vraag zal zeker nieuw en vermakelijk voor de meeste menschen zijn en voor sommige typen zelfs irriteerend. Toch zullen zij, indien zij er over gaan denken, moeten toegeven, dat het zeer aannemelijk is te meenen — hoewel het eenigszins verbijsterend is — dat het „heden" misschien altijd een meetbare en onder bepaalde omstandigheden zeer aanzienlijke tijdsruimte is. Het klinkt paradoxaal te zeggen, dat gedeelten uit het verleden en de toekomst beide, in het „heden" dringen, doch de werkelijke ondervinding geeft een gevoel van mogelijkheid voor deze onlogische opvatting. Onlogisch zijn behoeft niet noodzakelijk te beteekenen dat men dwaalt; de menschheid kan over verleden en toekomst verkeerd gedacht hebben.

Daarnevens zou ik wenschen op te merken, dat, zoodra wij de aandacht aan iets gaan schenken en gepakt worden door een actueel feit, het „heden" zich spant; en hoe opmerkzamer en belangstellender wij worden, des te meer concentreert zich dat „heden" om zijn centrale punt. In onze moeilijkste oogenblikken leven wij om zoo te zeggen slechts voor het oogenblik. Vallen wij terug tot onoplettendheid, tot gepeins, tot droomen, dan wordt het „heden" vaag en wijder en wijder. In den hypnotischen toestand, in droomen en nog meer in den droomloozen slaap kan zich dat „heden" verwijden naar en beneden de grens van bewustzijn. In den slapenden toestand en den doodstoestand is niets verleden of toekomst.

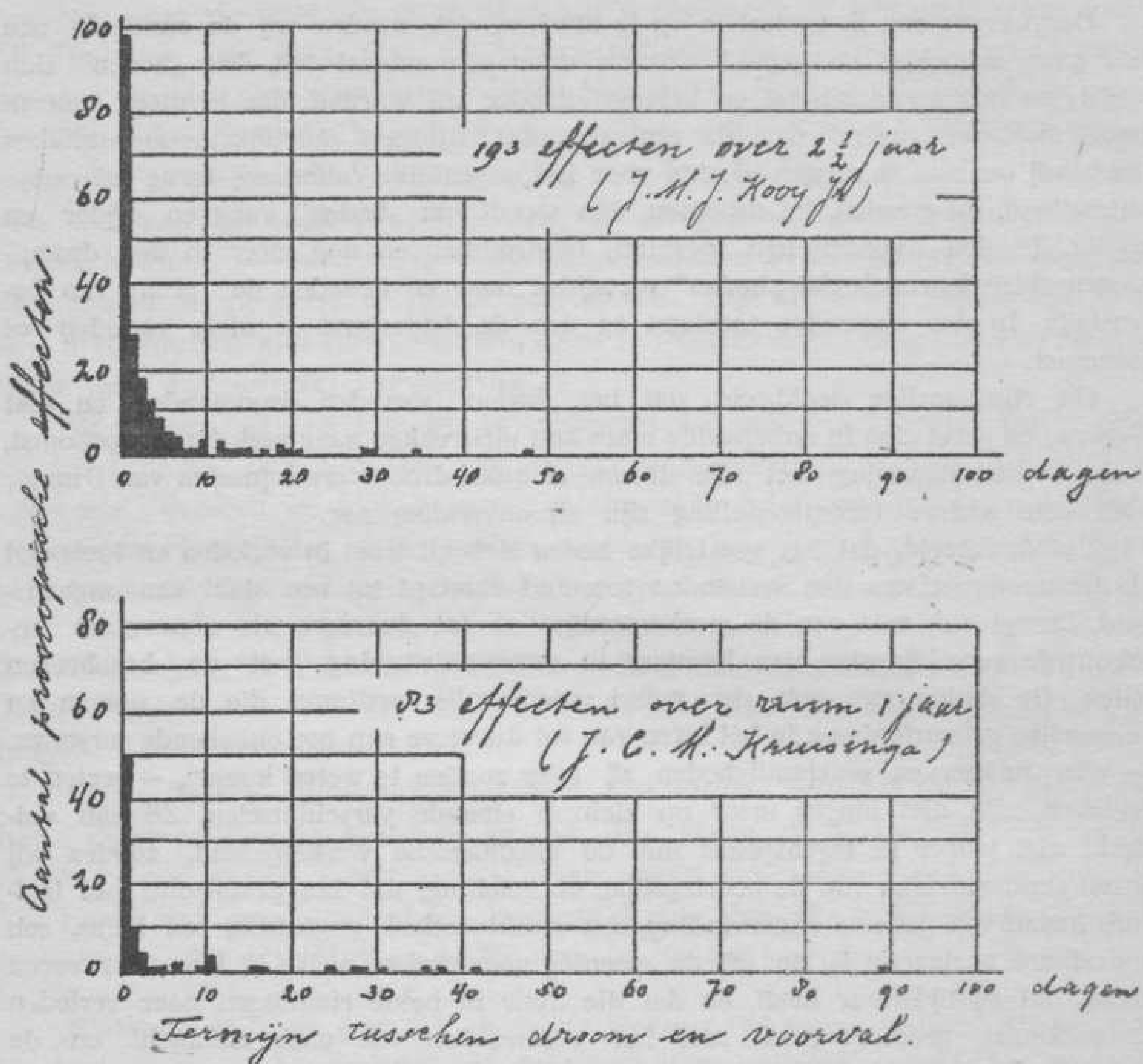
Dit eigenaardige denkbeeld, dat het „heden" van den droomenden en niet werkzamen geest zich in onbepaalde mate kan uitstrekken naar verleden en toekomst, is in overeenstemming met alle droom- en quasi-droomverschijnselen van Dunne; voor elke andere veronderstelling zijn zij onverklaarbaar.

Het denkbeeld, dat het geestelijke heden zich uitstrekt in verleden en toekomst als de aandacht van den wakenden toestand verslapt tot een staat van ongewisheid, brengt ook vele van de merkwaardige en tot dusverre als abnormaal beschouwde verschijnselen van hypnose in overeenstemming met de beschreven feiten. De daden van vele der meest succesvolle mediums, die de namen en belangrijke gebeurtenissen in het leven van tot dusverre aan hen onbekende personen, — wier namen en omstandigheden zij later zouden te weten komen, — weten te vertellen, zijn niet langer meer op zichzelf staande verschijnselen. Zij zijn volstrekt niet langer in tegenspraak met de alledaagsche werkelijkheid, zoodra wij onzen geest zuiveren van de bedriegelijke voorstelling, dat het practische, het tastbare heden van gewone ondervinding, een mathematisch oogenblik, een locus, een ondeelbare abstractie is, en wij de meening aanvaarden, welke ik hier naar voren breng, dat zij tijdsduur heeft, en dat die duur in beide richtingen naar verleden en toekomst, grooter wordt met het verzwakken van onze aandacht en de vermindering van het scherpe contact met de werkelijkheid buiten ons."

Tot zoover Wells.

Daar nu de meeste droomen optreden omme en nabij het oogenblik van ontwaken, en dus veelal correspondeeren met een toestand van halfslaap als overgang tot den waaktoestand, waarin men reeds „beseft te droomen", was het op grond van bovenstaande beschouwingen van Wells te verwachten, dat de frequentie van proscopisch effect sterk zal afnemen met de termijnlengte tusschen droom en correspondeerende gebeurtenis. Inderdaad blijkt dit ook het geval te zijn, zooals nevenstaande grafieken ons duidelijk toonen.

Tevens zij opgemerkt dat de frequentie-verdeeling van het effect geheel

Opmerking bij grafieken.

Uit beide grafieken volgt *zéér* duidelijk de voorkeur voor een korten termijn. De meeste proscopische effecten „realiseeren" zich binnen de 24 uur; het aantal met een termijn tusschen 24 en 48 uur is reeds zeer aanzienlijk gereduceerd, enz. Er blijkt ook in den droomtoestand ten aanzien der incidenteele voorvallen nog altijd een sterke concentratie van de aandacht in onmiddellijke omgeving van het heden, — dus allernaaste toekomst (en evenzoo allernaast verleden) te bestaan. Het „heden" is als het ware alleen iets meer in toekomst en verleden uitgevloeid, in vergelijk met den waaktoestand. De Dunne-effecten met langeren termijn zijn uitzonderingen en hebben (althans bij schrijver zeer zeker) betrekking op meer uitzonderlijke (= meer indrukmakende) voorvallen.

anders blijkt te zijn dan de toevalsverdeeling, welke ongeveer zou optreden, indien geen directe correlatie tusschen de droomen en daarop gelijkende voorvallen aanwezig ware. Bij zuivere toevalsverdeeling zou onze grafiek een horizontale lijn moeten geven. [17])

Wat betreft de verhouding van ongeveer 1:1 tusschen proscopische en aan het verleden aanknoopende droomen, zooals reeds op pag. 244 gemeld, toont ook deze verhouding statistisch genoemde correlatie aan; bij het ontbreken van zulk een verband zou, bij bepaalde scherpte van overeenkomst, het aantal aan het verleden aanknoopende droomen t.o.v. de proscopische zeer overwegend moeten zijn. Reeds Dunne gebruikte dit statistische kenmerk om door een proefneming de aanwezigheid van het „effect" bij normale personen aan te toonen, waarbij Engelsche studenten als proefpersonen optraden. Deze proefneming, onder toezicht van de Engelsche S.P.R., leidde tot positief resultaat. Men zie zijn werk: „An experiment with time", uitgave 1934, laatste hoofdstuk. Een Nederlandsche vertaling van deze uitgave verschijnt binnenkort bij de N.V. H. P. Leopold's U.M., den Haag.

Voor de visie van Wells is dus, op grond van ons onderzoek ten minste, veel te zeggen. Echter kan uit dit frequentie-verloop zelf nog niet geconcludeerd worden of de toekomst „er al is" (in onmiddellijk „tastbaren" zin), of dat deze bezig is te ontstaan, of reeds gedeeltelijk ontstaan is, — of „nog heelemaal niet bestaat". Hiertoe hebben wij meer het algemeene karakter van de afzonderlijke gevallen te bekijken. Wat zegt ons hieromtrent nu ons (introspectieve) onderzoek? —

Ik ben mij ten volle bewust dat ik mij op gevaarlijk terrein begeef, — maar toch geloof ik dat hieromtrent wel iets, op grond van het hier beschouwde onderzoek te zeggen is.

Allereerst zij dan gewezen op het belangrijke feit, dat meer en meer blijkt, dat de kans, *dat een bepaald voorval bij zeker individu Dunne-effect veroorzaakt, sterk stijgt, naar mate het betreffende voorval voor den droomer in quaestie, emotionneerender, meer aangrijpend is.* Dat wil dus zeggen, dat deze kans niet afhangt van de gebeurtenis zelf, — in haar hoedanigheid van t.o.v. droomer onafhankelijke omstandigheid, maar van de wijze, waarop zich de droomer ten opzichte dier gebeurtenissen instelt.

Zoo sterft elke seconde een mensch op aarde en hebben elken dag ernstige rampen plaats, maar van dit alles wordt ten opzichte van een zeer bepaalden droomer slechts dat „proscopisch uitgefiltreerd", hetwelk het gemoed van den droomer dieper beroert, als gevolg van de zuiver individueele structuur van den droomer.

17) Hierbij zij opgemerkt, dat natuurlijk steeds de aanteekeningen over een behoorlijken termijn aan de hand van het dagleven in 't oog zijn gehouden.

Of een gebeurtenis vooruit gezien wordt of niet, hangt niet, naar het schijnt, van die gebeurtenis op zich zelf af, maar van het „gebruikte filter," d.w.z. van de psychische structuur van den droomer in quaestie. Zoo kunnen, voor de meeste buitenstaanders alleronbelangrijkste, onnoozele incidenten soms scherp proscopisch optreden, juist omdat deze „opinie van de meesten" hier niet het beslissende is, maar het slechts aankomt op de zuiver persoonlijke aanvoeling van den proscopist, die bij scherpere analyse van zoo'n voorval toch meestal wel een meer bijzondere instelling ten opzichte van het voorval blijkt te bezitten, hetzij direct, hetzij in aansluiting (in associatie) met iets anders.

Uit de studie der proscopische associaties in den droom zal de psycho-analyticus der toekomst ongetwijfeld even belangrijke conclusies kunnen trekken omtrent onderbewust wenschleven, verdrongen complexen, enz. als de psycho-analyticus van heden dit ten opzichte van associaties met het verleden doet.

Verder leert het onderzoek der proscopie zeer duidelijk, dat het karakter van een bepaalde gebeurtenis *zelf, onafhankelijk van de speciale instelling des „waarnemers"*, niet de minste rol speelt ten opzichte van de kans tot proscopisch verschijnen.

Uit dit alles dringt onweerstaanbaar, bijna onvermijdelijk de conclusie zich aan ons op, — of wij dit nu al willen of niet willen — : *De toekomst ontstaat niet, ze is er, in welken vorm dan ook.* Dat wij ons nu verbeelden, dat alleen het „nu" er is, dat „nu", dat bij nadere beschouwing slechts een ongrijpbaar iets, een zuiver mathematische fictie blijkt te zijn, — ligt slechts aan onze geestelijke structuur, voor de diepere, waarlijk transcendente psyche achter het droomleven blijken het verleden en de toekomst eenzelfden graad van realiteit te hebben als het heden en in een, voor het waakbewustzijn volkomen onvoorstelbaren vorm, op een of andere wijze „in éenen" aanwezig te zijn.

Maar . . . . , het proscopisch onderzoek veroorlooft ons zelfs nog een stap verder in dit onbekende werkelijkheidsgebied te doen. Wanneer wij spreken van „verleden", „heden" en „toekomst", van het „voorbijgaan van den tijd", en dergelijke, dan stellen wij ons, wat ik hier zou willen voorstellen te noemen op *waakbewustzijnsstandpunt.*

Het heeft slechts zin te spreken van „verleden" en „toekomst" als het „gevoel" van heden, het *nu, dit oogenblik,* op den achtergrond des bewustzijns aanwezig is, hoe vaag en ongrijpbaar dit „gevoel" bij nadere analyse ook blijken moge.

Deze aanwezigheid van dit raadselachtig gevoel is nu *het* karakteristieke van het waakbewustzijn; in den droom (althans bij mij) is dit veelal reeds aanmerkelijk verzwakt en wordt meer vervangen door een meer caleidoscopisch „aanvoelen" of „beleven" van gebeurtenis-complexen *in eens, in onmiddellijk het geheel omvattenden greep,* met een het „heden-besef" vervangenden achtergrond die niet in woorden te beschrijven is, evenmin als men den visueelen indruk van rood in woorden kan weergeven, maar die een ieder voor zich slechts door moeizame introspectie kan leeren kennen. Uitdrukkelijk zij er hier op gewezen, dat dit onmiddellijk omvatten van het complex nog iets anders is dan een bont mozaiek van beelden, zooals een verzameling plaatjes betrekking hebbende op een zelfde gebeurtenis:

In het schouwen van dergelijke aanvoelingsnuances ligt juist de meest fundamenteele beteekenis der introspectieve methode. Niet door theoretische gedachten-constructies van waakbewustzijnsstandpunt uit alleen, maar ook door bewustzijnsverschuiving zelve zal men moeten trachten meer tot het wezen der paragnostische verschijnselen door te dringen. Zeer waarschijnlijk voert slechts deze moeilijke, maar toch voor ons open liggende weg naar dien achtergrond, welke door de zuiver cyclische methoden van het natuurwetenschappelijke denken vermoedelijk nimmer kan worden bereikt. De natuurwetenschappelijke methode, ongetwijfeld van zeer groot gewicht, en moeilijk te overschatten in waarde, voert tot de *werkhypothese,* — maar de introspectieve methode, niet minder belangrijk en principieel nog iets van geheel andere orde, — voert, althans tot op zekere hoogte, meer tot het wezen. Hiermede wil schrijver dezes geenzins beweren, door eigen introspectie ook maar eenigszins dit wezen, boven het zuiver natuurwetenschappelijke denken uit doorgrond te hebben. Integendeel! Gemaakte opmerkingen zijn slechts algemeen als aanwijzing tot de bijzondere mogelijkheden van het introspectieve onderzoek voor den onderzoeker *zelf* bedoeld, waarbij dan tevens ook moet worden bedacht, dat de weg der introspectie voor een ieder, althans principieel, open staat.

Stellen wij ons nu de zeer belangrijke vraag: is in dien achtergrond nog iets van wat wij van ons waakbewustzijnsstandpunt uit „tijdelijke volgorde" noemen iets te bekennen? Leert het introspectief onderzoek ons iets daaromtrent?

Laat mij pogen deze lastige vraag althans eenigermate te beantwoorden. Beschouwen wij het caleidoscopisch droomcomplex in het algemeen, dan bemerken wij dat daarin sporen van toekomstig, onvoorzien

gebeuren zoo nu en dan verschijnen. Dikwijls hebben deze sporen betrekking op éen gebeurtenis, of complex van gebeurtenissen in „ongeveer denzelfden tijd", — zooals later in het waakleven blijkt. Zeer veelvuldig zijn juist kleine begeleidende, dus praktisch in denzelfden tijd vallende gebeurtenissen als aanvullend, beslissend detail aanwezig, zoodat zich in het droom-complex tot op zekere hoogte een tijdsverband weerspiegelt. Maar ook zeer dikwijls worden twee toekomstige gebeurtenissen, die zich op geheel verschillende tijdstippen „later zullen realiseeren" in den droom door associatie vereenigd, of wel geschiedt zulks met éen gebeurtenis vóór den droom en éen na den droom, of met twee geheel ongelijktijdige gebeurtenissen in het verleden. Blijkbaar is het primaire bindmiddel van al deze grepen uit verleden en toekomst, vermengd met wenschprojecties, enz. *niet* de tijdelijke volgorde, maar *het associatieve netwerk*.

Slechts in zooverre dit associatieve netwerk met de „tijdelijke volgorde" parallel loopt, treedt een weerspiegeling op, — *de associatie schijnt echter het primaire bindmiddel te zijn.* Door deze associaties treedt dikwijls een rangschikking op, die met de tijdelijke volgorde practisch niets gemeen heeft. Er worden dikwijls „spontaan" groote tijdsruimten overbrugd. *Zeer dikwijls blijkt eerst naderhand uit het toekomstige waakleven, dat voor het waakbewustzijn door middel van zinnelijke waarneming pas later gemaakte associaties, toch, ondanks dit „latere ontstaan", in den droom vooraf, als bindmiddel, een beslissende rol hebben gespeeld.*

Men zou zich nu natuurlijk kunnen afvragen of de uitspraak, dat het z.g. associatieve netwerk het eigenlijke schakelmechanisme vormt, werkelijk zin heeft, daar het begrip associatie zoo weinig tastbaar is.

Maar toch, wat een „associatie" beteekent, — dat weet een ieder uit eigen innerlijke beleving, Twee gebeurtenissen worden in onzen geest gekoppeld, doordat wij b.v. in beide iets overeenkomstigs, iets gemeenschappelijks opmerken. Maar wij kunnen verschillende koppelingskenmerken in het oog vatten, en zullen daardoor ook verschillende aaneenschakelingen der gebeurtenissen verkrijgen.

De eene persoon zal nu een voorkeur hebben bij bepaalde groepen van gebeurtenissen voor een bepaald koppelingskenmerk, — voor een ander zal echter dit „kenmerk" totaal onbelangrijk en dus niet activeerend zijn. Het associatieve netwerk is dus, in zijn geheel beschouwd, niet iets super-individueels, maar is, althans in details, nauw aan het betreffende individu gebonden. Het is niet iets dat zetelt in de buitenwereld, maar in ons, — en wel voor een deel „gemeenschappelijk in ons", — en voor een deel „individueel in ons".

Zeer vermoedelijk is ook de chronologische rangschikking slechts een gevolg van een bepaald associatief kenmerk, waarvoor wij allen gemeenschappelijk, — in bepaalden toestand, n.l. den waaktoestand, — een sterke voorkeur hebben. *Waarin* dit kenmerk bestaat dat ons doet zeggen dat constellatie B. is nù, hèden, dit oogenblik, constellatie A. verleden en C. toekomst, — dat weten wij niet. Deze vraag wordt vanzelfsprekend ook niet opgelost door de ontdekking dat het tijdsinstinct nauw met de stofwisselingsprocessen der cellen samenhangt, — d.w.z. dat wij, tot op zekere hoogte, deze processen bij wijze van „klok" gebruiken. Want bij dit soort klok blijft, evenals bij welke andere klok ook, de moeilijkheid van den oorsprong van het besef „heden" onopgelost. Er is zelfs geen enkel fysisch correlaat voor het kenmerk „heden" aan te wijzen, — en streng beschouwd, — is er ook geen enkel behoorlijk criterium om te kunnen beslissen of constellatie A „vroeger" is dan B (het begrip „entropie", dat in dit verband als criterium voor het „vroeger" of „later" wel wordt aangevoerd, is ten eerste al een begrip dat zeer samengesteld, technisch, en allerminst „onmiddellijk" van karakter is, — vermoedelijk al heel weinig geschikt voor *instinctief* criterium, — terwijl bovendien de entropie van een afgesloten systeem, behalve stijgen, ook zeer goed kan dalen). Of verder het begrip „heden", dat voortdurend „opschuift, ons *werkelijk noodzaakt* een Tijd T_2 in te voeren, zooals Dunne dit doet, is ook nog zeer de vraag. Hierover loopen de meeningen van op dit gebied gezaghebbende personen uiteen.

Het invoeren van een tijd T_2, en als noodzakelijke consequentie het daarop invoeren van een oneindig aantal tijd-dimensies, berust in wezen op de door Kant naar voren gebrachte onmogelijkheid den tijd weg te denken. Maar hier ligt juist de wortel van onze onzekerheid: is deze uitspraak van absolute geldigheid? Kant schreef destijds deze uitspraak neer, — uit den aard der zaak, — van waakbewustzijnsstandpunt uit — maar, — geldt dit ook voor de transcendente psyche? Men zegge nu niet, dat men zich niet zal kunnen voorstellen of „denken", — want al ons redeneeren is, — zoolang we wakker zijn, (en ik hoop dat de lezer dit ondanks het voorafgaande nog is) in de ban van de speciale geestelijke structuur van dezen toestand, en dus eenvoudig daarin gevangen, en men kan vermoedelijk, door welk listig redeneeren ook, hieruit niet ontsnappen. Dit wil echter nog niet zeggen, dat dit ontsnappen *absoluut* onmogelijk is. Wat niet bereikt kan worden door welk ingewikkeld begrippenspel dan ook, — van waakbewustzijnsstandpunt uit, — is *misschien* bereikbaar

langs introspectieven weg.

Wanneer wij het onderzoek „van binnen uit" ernstig ter hand nemen, komen wij, — ik heb reeds in het voorafgaande daarop terloops gewezen, — voor psychische schakeeringen te staan, nuances, veranderingen ten aanzien van den achtergrond „heden" van het waakbewustzijn b.v., — die men eenvoudig niet bij machte is tegenover een ander, die zich uitsluitend en alleen tot het standpunt „van buiten uit" heeft beperkt, behoorlijk te beschrijven. Dit nadeel is echter niet essentieel, daar de introspectieve weg, althans principieel, door een ieder kan worden ingeslagen.

Beschouwen wij nu met bovenstaande overweging „on the back of our mind" de theorie der oneindig vele tijddimensies van Dunne, dan zouden wij kunnen zeggen, dat deze theorie, — als men zich alleen op het standpunt „van buiten af", dus op dat van het waakbewustzijn plaatst, — wel te verdedigen is, en in ieder geval als een ernstige poging moet worden beschouwd om tot een meer bevredigende synthese te komen. We zijn echter bij deze theorie voor een regressie in het oneindige geplaatst. De uiteindelijke bewustzijnshandeling wijkt telkens in een hoogere dimensie terug en blijkt ongrijpbaar. Het is een oplossing die ongetwijfeld geniaal, — maar toch ook tegelijk geen *op*lossing is, want datgene, waarvan wij het wezen trachten te doorgronden, wijkt, — gelijk de horizon, — telkens terug, en wordt langs dezen weg nooit bereikt. Maar dit behoeft ons eigenlijk niet te verwonderen. Bij een theorie, geheel op waakbewustzijnsstandpunt gebaseerd (zooals alle wetenschap tot dusverre!), was zulk een regressie, zulk een telkens ontsnappen, niet omvamen van het wezenlijke, van te voren te verwachten. Het is eenvoudig het gevolg van het beperkte waakbewustzijnsstandpunt dat ons hier parten speelt. Te recht zegt Dunne, zelve eenigermate bekend zijnde met het door introspectie tot op zekere hoogte te benaderen veld, — „that „reality" *as it appears to human science* must needs be an infinite regress."

Beschouwen wij echter hetzelfde van het ruimere bewustzijnsstandpunt uit, hoe uiterst gebrekkig dit, introspectief bekeken, altijd nog is, dan wil het mij toch veel meer toeschijnen, dat het boven aangestipte tijdsserialisme als een zeer voorloopige oplossing van het geweldige probleem van den tijd te beschouwen is, en men, bij het poneeren van een tijd T^2, om een fout, de bekrompenheid van onze normale tijdsopvatting T_1 „als iets objectiefs", eenigszins te verhelpen, iets nieuw onwezenlijks, n.l. T^2, gaat invoeren. Voor den beschouwer „van binnen uit" lijkt het inderdaad

veel waarschijnlijker dat het begrip „tijd" in dieper wezen van zoodanigen aard is, dat wij hiervan, van waakbewustzijnsstandpunt uit, in het geheel geen, en van het ruimere (dus ook introspectie mee-omvattende) standpunt uit ook *practisch* nog geen „Ahnung" hebben, en dat voor een bewustzijn als het trancendente, dat tot deze grootere diepte is doorgedrongen, ook het in serie poneeren van verschillende „tijden" T_1, T_2 enz. slechts een zeer gebrekkige en onvoldoende weergave van de waarheid is.

Het is zeer wel mogelijk, ja waarschijnlijk, dat de basis van het tijdsbegrip iets is, dat meer tot het hoogere, — als men het zoo noemen wil, — „mystieke" veld van wezenlijkheden behoort, d. w. z. tot dat gebied achter de aanschouwingswereld, dat zich niet door de in zichzelf teruglopende natuurwetenschappelijke methoden laat benaderen, maar waarschijnlijk wel tot op zekere, zij het dan ook misschien geringe hoogte, *langs introspectieven weg toegankelijk is*.

Wij zouden wellicht het beste het perspectief, hetwelk met den hedendaagschen stand onzer ervaring eenigszins in overeenstemming is, als volgt meer algemeen en zèèr voorzichtig kunnen aangeven:

Ruimte en tijd zijn aprioristische aanschouwingsvormen, d.w.z. vormen, waarin reeds in ons voorbewuste de zinnelijke waarnemingen gegoten zijn, voor deze door het verstand tot ervaringen worden verwerkt, welke ververwerking ook weer volgens aprioristische, dus vóór de ervaring liggende begrippen geschiedt, door Kant kategorieën genoemd. De door ons verkregen, reeds in het voorbewuste tijdelijk en ruimtelijk geordende gewaarwordingen worden dus verder door deze, vóór de ervaring liggende, verstandsbegrippen tot den indruk verwerkt, die wij van de buitenwereld verkrijgen. Dat deze indruk is, zooals ze is, ligt niet aan den achtergrond die de uiteindelijke oorzaak is onzer waarnemingen, niet aan de noumenale wereld, maar aan de organisatie van onzen geest. Wij zijn het, die de natuurwetten a. h. w. in de buitenwereld projecteeren. Op zich zelf, buiten ons, zijn deze natuurwetten er niet. De dingen richten zich naar ons, en wij ons niet naar de dingen. Onze geest heeft nu eenmaal een bepaalde inrichting. Wij kunnen ons wel denken, echter niet *voorstellen* dat een andere geest als de onze geheel anders zou zijn georganiseerd, en dus van dezelfde noumenale wereld een geheel anderen indruk zou kunnen krijgen dan wij.

Toch, — ondanks dit onvermijdelijke gebrek aan voorstelling binnen het kader van het waakbewustzijn, blijkt uit het optreden van helderziendheid in tijd en ruimte, dat in het ons onbewuste zulk een andere

organisatie moet heerschen, waarbij dezelfde noumenale wereld verschijnt in kenvormen, buiten tijd en ruimte om, geheel onkenbaar zoowel voor onze waak- als droompsyche, — maar die in deze engere z.g. bewuste sfeer na een zich in het voorbewuste, *niet in den tijd* voltrekkende transformatie een neerslag kan geven, die zich aan ons voordoet als paragnostisch visioen, betrekking hebbend op verleden of toekomst, of op een andere plaats dan die waar zich ons lichaam bevindt, maar dat toch weer in zich zelf in tijd- en ruimte-kenvorm gegoten is, pasklaar gemaakt voor het engere bewustzijn. De paragnostische gezichts-, gehoor-, gevoel-, reukhallucinaties, die zich aan ons als iets vreemds, als iets onafhankelijks van ons, voordoen, zijn dus niet de eigenlijke directe paranormale waarnemingen; deze geschieden in een transcendente, buiten ons engere bewustzijn gelegen gebied, onkenbaar voor de speciale organisatie van ons normale denkvermogen; wat wij waarnemen is steeds de „vertaling", het aan onze aprioristische kenvorm pasklaar gemaakte visioen.

Resumeerend, zouden wij, ruw gesproken, een indeeling kunnen maken in Waakpsyche, Droompsyche en subliminale Zelf.

Het subliminale zelf heeft direct als object van waarneming het „eeuwige nu." [18])

Voor dit Zelf is geen essentieel verschil tusschen verleden, heden en toekomst, ja vermoedelijk zelfs geen sprake van tijdelijke en ruimtelijke of tijdruimtelijke rangschikking in den zin der relativiteits-theorie. [19])

Voor dezen transcendenten kenvorm van het subliminale zelf is echter de waakpsyche niet ingericht. Voor het herkennen door de waakpsyche moet eerst een transformatie in kenvorm worden voltrokken, die zich in een tusschenschakel, de droompsyche, op een of andere wijze schijnt af te spelen, waarna dan de omgewerkte waarneming als droomherinnering aan het waakbewustzijn verschijnt. Daarom is het zeer juist den stand van zaken zoo uit te drukken, dat zich in den manifesten droominhoud nog resten van paranormale waarneming kunnen bevinden (zooals Dr. Tenhaeff dit in zijn openbare les aan de Utrechtsche Universiteit bij zijn ambtsaanvaarding uitdrukte). De droom zelve, ook wanneer zij volkomen

18) Men vatte dit „eeuwige nu" noch als statisch, noch als dynamisch op, daar het zeer wel mogelijk is, dat „de onmogelijkheid van het wegdenken van den tijd" geenszins voor het subliminale zelf behoeft te gelden, ook al geldt dit onverbiddelijk voor „ons".

19) Men bedenke, dat het tijd-ruimtelijke continuum slechts een synthese is, door abstraheering van den specialen bewegingstoestand des fysischen waarnemers ontstaan, — en als zoodanig nog steeds op waakbewustzijnsstandpunt is gebaseerd.

conform is met een toekomstige gebeurtenis, zooals deze zich voor de waakpsyche *zal* afspelen, mag m.i. niet met de oorspronkelijke paranormale waarneming van het subliminale zelf worden verward. De droom is steeds de getransformeerde waarneming, al of niet symbolisch ingekleed. Het hangt van deze transformatie af, en van storende bij-invloeden, zooals wenschprojecties, lichamelijke prikkelingen, enz. of de droom geheel conform wordt, of slechts fragmentarische congruentie vertoont.

Zoo dringt zich dus de gedachte aan ons op, dat ons tijdelijk bestaan in een boven-tijdelijk (en boven-ruimtelijk) gebied, — in een boven-tijdelijke orde der gebeurtenissen is ingelascht, en dat *alle* verschijnselen alleen dàn in een zinvollen samenhang gezien kunnen worden, indien zij van het boven-tijdelijke standpunt met elkaar in verband worden gebracht. De vraag in hoeverre dit standpunt voor het menschelijk verstand bereikbaar is, blijve voorloopig nog onbeantwoord. Zeer zeker is het voorbarig te beweren, dat hier eenige vooruitgang onmogelijk zou zijn. Het wil mij toeschijnen, dat langs introspectieven weg hier nog wel degelijk iets meer te bereiken is.

Ook het vraagstuk der prae- en post-existentie komt hierbij weder in ons op. Want sinds de ontoereikendheid van de klassieke mechanistische opvatting duidelijk gebleken is, — bij de consequente doorvoering der paragnostische verschijnselen in onze beschouwingen, — is dit vraagstuk *als werkelijk probleem* opnieuw aan de orde. Men wachte zich echter voor misleiding door gevoelsoverwegingen, — en voor voorbarige, vermenschelijkte voorstellingen.

Het wil mij toeschijnen, dat niet zoozeer sprake is van een transcendent bestaan, en voor- en nabestaan in den tijd, als wel van een soort „tijdloos ik", dat, — om zoo te zeggen, — als doorsnijding met het tijd-ruimtelijke als ons empirisch tijdelijke ik verschijnt. Daarbij moet dit tijdlooze ik niet als een in zich zelf gelijk blijvende entiteit worden beschouwd, noch als een louter complex van logische kategorieën, maar als een actief werkzaam iets in tijdloozen zin. Wij zullen, hoe bevreemdend, onbegrijpelijk en paradoxaal het van waakbewustzijnsstandpunt ook schijnen moge, zooiets als een *tijdloos gebeuren* in onze toekomstige meer „leistungsfähige" theorieën moeten betrekken.

Wat betreft het bestaan van een intermentaal verkeer in boventijdelijken zin, — waarbij dood, levend en nog niet geboren geen tegenstellingen meer zijn, in zooverre verleden, heden en toekomst geen tegenstellingen meer zijn, — wij kunnen hiervan zeggen: dit bestaan is niet

alleen waarschijnlijk, niet „hypothetisch", neen, *het is zoo goed als zeker*, want *er is helderziendheid in verleden en toekomst.* Zelfs zijn er goed geconstateerde gevallen van proscopie ten aanzien van na den dood des waarnemers vallende gebeurtenissen [20]) en evenzoo gevallen van retrospectieve helderziendheid van t.o.v. waarnemer voor de geboorte vallende gebeurtenissen, hetgeen van tijdloos standpunt uit gezien correspondeert met præ-natale en post-mortale waarnemings- en dus bestaansmogelijkheid. In het licht der achter het Tijd-ruimtelijke liggende tijd-looze realiteit verdwijnt ook de oogenschijnlijke tegenstrijdigheid tusschen de zuiver fysiologische en de paranormale verschijnselen.

En in zooverre zit, — zoo wil mij toeschijnen —, in de spiritistische hypothese wel degelijk een kern van waarheid. Alhoewel het aspect, dat zich nu aan ons, — *op den bodem van controleerbare (en ook goed gecontroleerde!) feiten staand,* — opent, — *geheel iets anders is* dan het aan de naieve tijdvoorstelling gebonden, en reeds daarom alleen zoo kinderlijke (populaire) spiritisme.

20) Zie b.v. het bekende geval Sonrel in: „La connaissance supranormale" van Dr. E. Osty.

Laboratorium der S. P. R.

De opbouw van ons laboratorium vordert flink. Dank zij ons lid arts S. C. M. Spoor, geneesheer-directeur van het Burgerziekenhuis, Linnaeusstraat 89, Amsterdam, O., hebben wij de beschikking gekregen over eenige kamers van een alleenstaand huis in den tuin van dit ziekenhuis. Voorts heeft dokter Spoor Fl. 50.— beschikbaar gesteld voor de inrichting van het laboratorium en hij heeft ons ook zijn medewerking als arts toegezegd. Het kan aan geen twijfel onderhevig zijn, of de medewerking van dezen kundigen internist en röntgenoloog zal ons medium-onderzoek in hooge mate ten goede komen. [1])

Ir. L. J. Koopman, die de technische leiding van het laboratorium op zich zal nemen, waarbij de ingenieurs v. Ouwerkerk en Hoelandt hem ter zijde zullen staan, stortte Fl. 100.— in de kas van het laboratorium en schonk de complete electrische installatie voor het produceeren van

1) Men denke hier slechts aan het onderzoek der spijsverterings-organen bij materialisatie-media. Zie T. v. P. IV, pag. 273 e.v.

Vgl. P. G. Gerlings: „Een pharynx- en slokdarm-acrobaat" in N. T. v. G., 13-7 1935.

infra-rood licht, in zulk een intensiteit, dat daarmede in volslagen donker moment-foto's zullen kunnen worden gemaakt. Verder dankt het laboratorium aan hem een installatie voor de meting van de intensiteit der geproduceerde electromagnetische velden, en tal van instrumenten waaronder een galvanometer.

Wijlen ons lid, de heer J. C. F. Carrière, den Haag, deed ons eenige maanden voor zijn heengaan een bedrag van Fl. 100.— toekomen. Enkele leden, die ongenoemd wenschen te blijven, zonden ons „bouwsteenen". Wij hopen dat hun voorbeeld navolging zal vinden.

Het laboratorium-fonds heeft een eigen giro-rekening (Amsterdam S. 6935 via het post-verzamel-giro No. 13500).

Zoo gaat dus een sedert jaren gekoesterd verlangen[2]) langzaam maar zeker in vervulling, hetgeen ons met een gevoel van dankbaarheid vervult — niet in het minst jegens hen, die door hun belangrijke schenkingen de stichting van het laboratorium mogelijk maakten.

De bestuursvergadering van 2 Juni l.l. besloot schrijver dezes te belasten met de (para) psychologische leiding van het laboratorium.

Wij hopen spoedig in de gelegenheid te zijn in dit tijdschrift te doen blijken, dat in ons laboratorium met vrucht gearbeid wordt.

TENHAEFF.

---

2) Zie T. v. P., II, pag. 311 e.v.

S.P.R. Afd. Amsterdam.

Voordrachten over het tijdsprobleem.

In samenwerking met de Vereeniging v. Wijsbegeerte (Amsterdam) zullen wij een reeks voordrachten doen houden over het tijdsprobleem. Prof. Dr. Ch. van Os (Delft), Prof. Dr. M. C. van Mourik Broekman (Utrecht), Dr. Paul Dietz (Leiden) en Ir. J. M. J. Kooy Jr. (Bosch en Duin) zeiden reeds hun medewerking toe. Met enkele andere docenten zijn wij nog in onderhandeling.

Met het oog op de hooge onkosten moesten wij voor het volgen van deze reeks voordrachten een bijdrage van Fl. 3.— verplichtend stellen. Storting op giro-rekening S. 6935 gem. Amsterdam (verzamel post giro 13500).

Inlichtingen verstrekt Ir. L. J. Koopman, Okeghemstraat 31, Amsterdam.

Het Penningmeesterschap der S. P. R.

Tijdens het verblijf van den heer J. J. Poortman in het buitenland zal het penningmeesterschap der S. P. R. worden waargenomen door Dr. P. A. Dietz, Vivienstraat 2, den Haag.

Het no. der girorekening van de S. P. R. bedraagt 258900 (ten name van den Penningmeester der Studievereeniging voor „Psychical Research").

Bericht.

Tusschen den uitgever van dit tijdschrift, den heer Wegelin, en het Bestuur der S. P. R., wier orgaan het is, is overeengekomen, dat te beginnen met den eerstvolgenden jaargang het verschijnen van het T. v. P. zal samenvallen met het vereenigingsjaar der S. P. R. Het eerste nummer van den nieuwen jaargang zal dus niet, zooals gebruikelijk, met 1 Nov. verschijnen, doch eerst met 1 Jan. a.s. Ten einde de zoo ontstaande gaping tusschen dit laatste nummer van den 7en jaargang en het eerste nummer van den nieuwen eenigszins te overbruggen, zal in November aan de abonné's op het T. v. P. en aan de leden der S. P. R. *gratis* een extra nummer van het T. v. P., groot één vel druks, toegezonden worden, waarin wij hopen een verslag van het Internationale Congres voor Parapsychologie te Oslo in Augustus 1935 te kunnen publiceeren. Losse exemplaren van deze aflevering zullen verkrijgbaar zijn tegen een nader vast te stellen prijs.

REDACTIE.

INHOUD.

Het vijfde int. congres voor parapsychologie te Oslo.

Sinds 1921 worden er internationale congressen voor parapsychologie gehouden. [1]) Deze congressen worden georganiseerd door een comité, waarin zitting hebben: Hans Driesch, Oliver Lodge en Charles Richet, alsmede Carl Vett te Kopenhagen. Laatstgenoemde als secretaris. Bijna alle landen waarin wetenschappelijke genootschappen zijn gevestigd, die zich ten doel stellen de z.g. occulte verschijnselen te bestudeeren, zijn op deze congressen vertegenwoordigd. [2]) Dit jaar werd het vijfde internationale congres gehouden en Oslo was ditmaal de plaats van samenkomst. Van 25—31 Augustus zijn hier meer dan 100 congresleden bijeengeweest, die gezamenlijk 16 verschillende landen vertegenwoordigden. [3])

Van Nederlandsche zijde waren, als vertegenwoordigers der S.P.R., aanwezig: Dr. Herman Wolf en schrijver dezes. Voorts waren nog drie leden onzer vereeniging als toehoorsters aanwezig, t.w. de dames Anna van Gogh—Kaulbach, M. Hubrecht en C. M. C. Rietveld—Greeter.

Op Zondag 25 Augustus, des avonds te 8 uur, vond de verwelkoming der congressisten in Hotel Continental plaats. [4]) Maandag 26 Aug. opende Dr. Th. Wereide, docent in de physica aan de Universiteit van Oslo, om 10 u. v.m. het congres in de oude feestzaal der Universiteit. Na hem sprak Prof. Dr. Paul Heegard namens Oliver Lodge en Charles Richet, die beiden — als gevolg van hun hoogen leeftijd — verhinderd waren naar Oslo te komen....

---

1) Het eerste congres werd in 1921 te Kopenhagen gehouden; het tweede in 1923 te Warschau; het derde in 1927 te Parijs en het vierde in 1930 te Athene. Aan de congressen van Parijs en Athene nam onze S.P.R. geen deel — daarentegen wel aan die van Kopenhagen en Warschau. Zie: „Mededeelingen der S.P.R.", No. 3 en 7.

2) In elk land waarin de parapsychologie beoefend wordt, heeft zich, in overleg met de congres-leiding, een z.g. nationaal-comité geconstitueerd. De leden van het Nederlandsche nationale comité zijn thans: Prof. Dr. H. J. F. W. Brugmans, Prof. Dr. M. C. van Mourik Broekman, Dr. P. A. Dietz, Dr. W. H. C. Tenhaeff en J. J. Poortman.
De taak der nationale comité's bestaat o.m. in het keuren der voordrachten van landgenooten, die op het congres wenschen te spreken. Wie aan het congres wil deelnemen behoort daarvan kennis te geven aan het nationale comité van het land, waartoe hij behoort. Het comité bepaalt of de aanvrager als actief lid, danwel als toehoorder wordt toegelaten. Slechts actieve leden hebben het recht een (goedgekeurde) voordracht te houden.

3) Verschillende Duitsche onderzoekers konden, op grond der toestanden in het derde Rijk, niet op het congres aanwezig zijn.

4) Daar wij eerst Maandagochtend te Oslo aankwamen, waren wij niet op deze receptie aanwezig.

Carl Vett sprak in zijn qualiteit van secretaris. Sinds 1921 is er veel veranderd. Belangrijke onderzoekingen zijn verricht [5]) en de belangstelling voor de uitkomsten dezer onderzoekingen is sterk toegenomen. De heer Vett wees ook op het verheugende feit, dat Nederland twee privaatdocenten in de parapsychologie rijk is, en hij sprak de hoop uit, dat ook in andere landen de parapsychologie weldra haar officieele docenten aan de Universiteiten zal vinden.

Op Dinsdag 27 Augustus was de eerste spreker Dr. Fernando Cazzamalli, privaat docent in de psychiatrie en neurologie aan de Universiteit van Rome. Het onderwerp van zijn voordracht waren de electromagnetische verschijnselen, welke zich, volgens hem, onder bepaalde omstandigheden bij hersenarbeid voordoen.

Het probleem der psycho-fysische emanatie trekt sedert eeuwen de aandacht van denkers en onderzoekers. Mesmer heeft er veel toe bijgedragen, dat dit probleem in de tweede helft der achttiende eeuw druk besproken werd.

In de eerste helft der negentiende eeuw zien wij onderscheidene personen (waaronder artsen [6])) er naar streven, zieken te genezen door hen te „magnetiseeren" (mesmeriseeren). Onderscheidene dezer personen kunnen als voorloopers der huidige parapsychologen beschouwd worden. Kerner is een van hen. [7])

In de tweede helft der vorige eeuw hebben de spiritisten en theosofen het „geloof" in het „fluïde" levendig gehouden. Ook v. Reichenbach heeft daar veel toe bijgedragen (Od-leer). Toen in het jaar 1882 te Londen de Society for Psychical Research gesticht werd, begon zij met te streven naar o.m. „een critische herziening van Reichenbach's proeven met behulp van bepaalde, bijzonder georganiseerde menschen, „sensitieven" genoemd", terwijl de heer Floris Jansen, die in het jaar 1907 een laboratorium stichtte voor parapsychologisch onderzoek [8]), zich in dat laboratorium mede bezighield met „Reichenbach-onderzoekingen." [9])

---

5) De heer Vett wees hier op o.m. de pas verschenen publicaties van Dr. Hans Bender: „Psychische Automatismen" en „Zum Problem der aussersinnlichen Wahrnehmung" („Zeitschrift für Psychologie", Bd. 135). Wij komen hier nog nader op terug.

6) Ik denk hier b.v. aan Justinus Kerner, den bekenden onderzoeker van het somnambulisme (De zieneres van Prevorst!).

7) Zie mijn opstel over F. A. Mesmer in T. v. P., VI, pag. 200.

8) Zie T. v. P., II, pag. 311 e.v.

9) Zie: „Driemaandelijksche Verslagen van het Psychophysisch laboratorium te Amsterdam", I, No. 2 en 4.

Groot is het aantal van hen, die met behulp van door hen geconstrueerde instrumenten, lichtgevende schermen en fotografische platen het bestaan van het fluïde hebben trachten aan te toonen. [10]) Onderscheidene van hen zijn daarin, volgens eigen meening, geslaagd. Bevoegde onderzoekers, die hun proeven nadeden, kwamen daarbij echter bij herhaling tot de overtuiging, dat de conclusies der ontdekkers voorbarig waren of dat zij zichzelf, onbewust, bedrogen. [11])

In het jaar 1926 verscheen in het: „Zeitschrift für Parapsychologie" (pag. 65 e.v.) een studie van Dr. Cazzamalli over: „Ausstrahlung von „Gehirnwellen" bei telepsychischen Phänomenen", een onderwerp, waarover hij in het jaar 1927 op het derde int. congres voor parapsychologie te Parijs sprak. Sindsdien verschenen nog enkele publicaties van zijn hand over dit onderwerp. [12])

Op het congres te Oslo bracht hij zijn nieuwste onderzoekingen en inzichten naar voren.

Hij toonde een reeks foto's van een ingewikkeld instrumentarium, waarvan hij een nauwkeurige beschrijving gaf en met behulp waarvan het hem gelukt zou zijn aan te toonen, dat de menschelijke hersenen electromagnetische golven uitzenden, waarvan de kracht toeneemt, wanneer het individu geëmotionneerd is, kunstenaarsarbeid verricht of zich in trance bevindt (scheppingsroes der kunstenaars, passieve toestand van telepathen, helderzienden e.d.)

---

10) Een beknopt overzicht dezer pogingen (tot 1922) vindt men in mijn werkje: „Het Dierlijk Magnetisme", Amsterdam, 1922.

11) In het jaar 1925 deed Dr. Dietz de proeven van Naum Kotik (zie mijn in noot 10 genoemd werkje, pag. 136 e.v.) na. Hij verkreeg daarbij negatieve resultaten. Bij gelegenheid van het VIIIste int. psychologisch congres te Groningen (1926) werd een onderzoek ingesteld in hoeverre de beweringen van Alrutz („L'Hypnotisme et le Dynamisme nerveux" zie: „Annales des Sciences Psychiques", Maart, 1914), „dat bij het hypnotiseeren een emanatie („nervous effluence") een rol speelt", houdbaar zijn. Dit onderzoek leidde tot negatieve resultaten. Zie het desbetreffende rapport van F. H. G. van Loon en R. H. Thouless in: „Proceedings S.P.R.", Part. 102, Vol. XXXVI, pag. 437 e.v.

De beweringen van den heer C. M. van den Dorpe over zijn bio-magnetodyl-radiometer (zie: „Maandblad van de Vg. v. Psych. Onderz. en Toegepast Magnetisme", VII, 10 e.v.) zijn niet houdbaar gebleken.

Zoo kan men doorgaan met hier een reeks van „ontdekkingen" te vermelden die, bij nader onderzoek door daartoe bevoegden, geen ontdekkingen bleken te zijn.

Wij zien dit verschijnsel volstrekt niet alleen op het gebied der parapsychologie, maar zeer zeker ook op o.m. dat der geneeskunde.....

12) De meest recente is vermoedelijk zijn verhandeling over: „Phénomènes électromagnétiques du cerveau humain en activité psychosensorielle intense et leur démonstration par dés complexes oscillateurs-révélateurs à triodes pour ondes ultra-courtes" verschenen in de: „Archives internationales de Neurologie" (Maart 1935).

Ofschoon deze voordracht, zooals verwacht mocht worden, een streng wetenschappelijk karakter droeg, zoo moet ik nochtans bekennen, dat ik er met een zekere reserve naar geluisterd heb. De moeilijkheden zijn hier zoo groot en zoovele, de meeningen van hen, die zich op dit gebied gespecialiseerd hebben loopen hier nog zoo uiteen, terwijl bovendien zoovele zijner „voorgangers" de uitkomsten hunner onderzoekingen door anderen niet bevestigd zagen, doch daarentegen wel fel bestreden [13]), dat deze reserve mij volkomen gewettigd toeschijnt. Daarbij komt nog, dat ik mij op dit gebied niet gespecialiseerd heb en voor een grondige beoordeeling dezer proeven kennis van onderscheidene, tot het gebied van den (electrotechnischen) ingenieur behoorende, problemen vereischt is.

Hetzelfde geldt zoowel met betrekking tot de voordracht, welke Ir. A. Givelet, Parijs, hield over : „Les radiations humaines et en particulier la radiation de la main d'après les travaux de E. K. Müller, Zürich," als tot de proeven, welke ik, evenals zoovele andere congresdeelnemers, met zijn toestel hebben kunnen nemen. Dat de lichtvlek (spiegelgalvanometer) een uitslag vertoont, wanneer men de toppen der vingers op de daarvoor bestemde plaats brengt, kan aan geen twijfel onderhevig zijn [14]), maar of wij dezen uitslag nu werkelijk aan niets anders kunnen toeschrijven dan aan datgene wat v. Reichenbach het „od" meende te moeten noemen, is een vraag, waarop ik het antwoord schuldig wensch te blijven. Waar het in de bedoeling van Ir. L. J. Koopman [15]) en mij ligt om binnen afzienbaren tijd in ons eigen laboratorium de onderzoekingen van Givelet en Cazzamalli ter hand te nemen, zoo hopen wij hierop t.z.t. in ons tijdschrift terug te kunnen komen.

Van de overige voordrachten, welke op dezen dag gehouden werden, noem ik hier Dr. Wereide's referaat over: „The secondary personality „Nona"", J. Bull's beschouwingen over: „An extraordinary experience with „Nona" with a microphotographical investigation" alsmede de verhandeling van Dr. Gerda Walther (München) over: „Die menschliche Aura."

De beide e.g. voordrachten hadden betrekking op proefnemingen met het Hongaarsche medium mevr. Lujza Linczegh—Ignath, dat in 1931 een

---

13) Dat ook Cazzamalli reeds dadelijk zijn bestrijders vond blijkt ons uit het: „Zeitschrift f. Parapsychologie", 1926, pag. 231 en 633. R. Tischner geeft ons hier zijn bedenkingen tegen Cazzamalli's beweringen.

14) Een warmte afgevende gloeilamp, t.p. gehouden, geeft geen uitslag.

15) In Augustus l.l. bracht hij een bezoek aan Müller's laboratorium te Zürich en stelde zich grondig op de hoogte, van hetgeen ook door anderen (J. Wüst te München) op dit gebied is bereikt.

reeks zittingen te Oslo gaf (en waarover reeds in Juni 1932 door Dr. G. Walther in het: „Zeitschrift für Parapsychologie" bericht werd.) Dr. Wereide berichtte o.m. over de materialisatie van een oog in een glas water, de heer Bull, politie-scheikundige te Oslo, over het door hem ter hand genomen (microfotografisch) onderzoek van indrukken, welke bij dit medium, op paranormale wijze (direct schrift) in wasplaten verkregen zouden zijn, onder omstandigheden, waarbij, volgens hem, bedrog uitgesloten diende te worden geacht. Op frauduleuze wijze verkregen indrukken zouden er bovendien, volgens hem, anders uitgezien hebben.

De voordracht van Dr. Walther had betrekking op de phaenomenologie van de telepathie. Een bijdrage van haar hand over dit onderwerp hopen wij in den achtsten jaargang van dit tijdschrift te kunnen doen verschijnen.

Woensdag 28 Augustus bracht ons allereerst een voordracht van den heer K. E. Bödtker (Oslo) over: „Das Medium Frau Ingeborg Köber".

Zooals bekend mag worden verondersteld is mevr. Köber een zeer bekend medium, dat ook buiten Noorwegen de aandacht trok, sinds haar vader's publicatie over haar mediumschap in het Engelsch werd vertaald en uitgegeven. [16])

Na den dood van haar vader trok haar persoon nog meer de aandacht door een aanklacht, welke rechter Bonnevin tegen haar indiende en waaruit een proces is voortgevloeid.

Dr. Herman Wolf zal op een en ander nader terugkomen in een verhandeling, welke wij binnenkort in het T. v. P. hopen te kunnen plaatsen.

Tot ons leedwezen hebben wij geen gelegenheid gehad een zitting met mevr. Köber bij te wonen [17]). De gebeurtenissen der laatste maanden hadden haar, zooals te begrijpen valt, zeer aangegrepen, en zij gevoelde zich thans bij herhaling weinig gedisponeerd. Wij hadden echter het genoegen haar eenige malen te ontmoeten en de indruk, welke zij op ons maakte, was zeer gunstig.

De volgende spreker was Dr. A. Tanagras (Athene) met als onderwerp: „Le médium télékinétique Clio". Een (door mij gemaakte) vertaling van deze

---

16) „We are here. Psychic experiences by judge Ludvig Dahl", London, Rider & Co., 1931.
Zie ook G. Walther: „Das norwegische Medium „Frau Ingeborg"" in: „Zeitschr. f. Parapsychologie", 1931, pag. 1 e.v.

17) Ons lid, mejf. M. Hubrecht, die steeds een groot deel van het jaar in Oslo doorbrengt, was in Mei l.l. in de gelegenheid enkele zittingen met mevr. Köber bij te wonen. Wij hopen een verslag van deze zittingen in het T. v. P. te kunnen doen verschijnen.

voordracht, ons door den referent afgestaan, vindt men in deze aflevering. Na het uitspreken van zijn rede vertoonde hij een (Kodak-)film, vervaardigd in opdracht van onze Grieksche zustervereeniging, waarop een zitting met mej. Clio van het begin tot het einde was opgenomen. Wij zagen o.m. hoe de naald (onder glas) de bewegingen harer handen volgde en ook op stootende bewegingen van haar hoofd reageerde. Alle aanwezigen volgden de vertooning van deze film met de grootste aandacht. Deze film is zeer zeker een belangrijk document en haar bestaan getuigt van het streven der parapsychologen om hun laboratorium-techniek steeds meer te verbeteren.

Na hem kwam Dr. Nandor Fodor, „Hon. Research Officer of the Int. Inst. for Psychical Research" (Londen), met een voordracht over: „Physical aspects of a case of transfiguration mediumship" waarbij hij eenige lantaarnplaatjes en een film vertoonde. Ik kan niet zeggen dat deze voordracht over het mediumschap van mevr. Bullock mij bevredigd heeft. Wanneer men mij deze „transfiguraties" had vertoond en mij daarbij gezegd had dat dit foto's waren van een actrice met een groot expressief vermogen (al dan niet gebruik makende van grimeersel) zoo zou ik dit zonder meer geaccepteerd hebben. Ik wil hiermede niet zeggen dat mevr. B. nu als zoodanig gezien dient te worden, maar wel dat Dr. Fodor beter had gedaan te wachten met over deze onderzoekingen te spreken, totdat hij over materiaal beschikte, dat voor den buitenstaander grootere overtuigingskracht bezit.

Wat betreft de voordracht van Dr. Quade (Berlijn) over: „Naturgeister oder Gedankenphotographie" (met lichtbeelden) — het komt mij voor, dat men in het vervolg beter zal doen met dergelijke voordrachten niet meer toe te laten. Ik heb dan ook gemeend een protest te moeten laten hooren tegen deze voordracht, welke niet in staat was te voldoen aan de eischen van wetenschappelijke critiek....

Voorts kwamen op dezen dag nog onderzoekingen met een apportmedium en met F. Kluski ter sprake. Referenten waren hier Dr. Toronyi (Budapest) en Dr. Kallenberg (Visby).

Op Donderdag 29 Augustus was het woord allereerst aan de beide Nederlandsche afgevaardigden. Dr. Herman Wolf sprak over: „Die gegenwärtige Lage der parapsychologischen Forschung in Holland" waarbij hij o.m. publicaties besprak van Dr. Fred. van Eeden, Prof. Dr. G. Heymans, Ir. Felix Ortt, Dr. P. A. Dietz, Mr. C. P. van Rossem, Prof. Dr. G. van Rijnberk, hemzelf en mij.

Daarna kreeg ik het woord om te spreken over: „Paragnosie und

Neurose," een bijdrage tot de psychologie van het mediumschap.

Ons lid W. Whately Carington, M. A., M. Sc., die, zooals men weet, deel uitmaakt van het bestuur der Engelsche S.P.R. en te Rotterdam woont, hield zijn belangrijke beschouwing over het wezen van trance-persoonlijkheden, den lezers van dit tijdschrift bekend [18]). Zijn mede-afgevaardigde, Kenneth Richmond (Londen), sprak over: „Research and Meaning", waarin hij o.m. de „book-tests" (Mevr. Leonard) besprak.

Van de voordrachten, op Vrijdag 30 Augustus gehouden, noem ik de lezing van Dr. A. Tanagras (Athene) over: „Quelques nouveaux cas de prémonition expliqué par la théorie de la psychobolie", Mag. Sven Krohn's verhandeling over: „Die parapsychologischen Tatsachen und eine okkulte Erkenntnistheorie," Dr. Thomas Ring's beschouwingen over: „Die parapsychologische Urteilsfindung, ihre subjektiven Voraussetzungen und deren Kriterium" alsmede Dr. E. J. Dingwall's (Cambridge) rede over: „The influence of the Shakers on modern Spiritualism."

Wat betreft de eerste voordracht, Tanagras kent het ons onbewuste een bijna onbegrensde suggestieve en scheppende (c.q. vernietigende) kracht toe [19]); hij is de meening toegedaan, dat een groot aantal gevallen, welke men tot op heden als gevallen van profetie heeft meenen te moeten beschouwen, dit in wezen niet zijn. [20]) In dit verband bracht hij o.m. het

18) Zie T. v. P., VII, pag. 209 e.v.

19) Zie zijn verhandeling over: „Eine neue Erklärung der Prophetie" in: „Zeitschrift f. Parapsychologie", 1929, pag. 632 e.v. alsmede zijn geschrift: „Le Destin et la Chance", Athene, S.P.R. Hellénique.

20) Op zichzelf is dit beweren niets bijzonders. Dr. Dietz wees hier reeds op in zijn verhandeling over: „De paragnostische droom" in T. v. P., I, pag. 24 e.v. Een aantal gevallen van z.g. voorgevoelens betrekking hebbend op b.v. de komst van een vriend of een brief, kan men evengoed als verschijnselen van telepathie en z.g. helderziendheid in de ruimte zien, als als gevallen van profetie. Voorspellingen van eigen dood, welke zich realiseerden, kan men, in een aantal gevallen, terugbrengen tot gevallen van dood door negatieve, auto-suggestieve beïnvloeding van het eigen organisme. Men kan hier echter bij zijn streven om te herleiden, ook te ver gaan, en daarbij over zijn doel heenschieten. Nemen wij, als voorbeeld, het geval Marie Thiérault („Annales des sciences psychiques", 1913, pag. 50). Een waarzegster had haar, die in 1887 geboren werd, toen zij (Marie) nog een kind was, een op schrift gestelde voorspelling afgegeven, welke later aan het gerecht getoond werd, zoodat de authenticiteit daarvan aangenomen kan worden. Haar werd daarin een geweldadige dood voorspeld, welke kort na 14 Januari 1907 plaats zou hebben. Op 18 Januari 1907 werd Marie door een vriendin, met wie zij samenwoonde, en die jaloersch op haar geworden was, vermoord.

Men zou hier nu kunnen aannemen, dat Marie, onbewust, haar vriendin telepathisch gesuggereerd heeft haar te vermoorden, ofschoon dit m.i. toch wel wat te ver gaat. Tanagras schijnt er nochtans anders over te denken. Hij is de meening toegedaan, dat dergelijke verklaringen hier meer „voor de hand liggend" zijn dan die van hen, die er deterministische beschouwingen op na houden.....

Vgl. mijn opstel: „Parapsychologie en het tijdsprobleem" in: „Het Nieuwe Leven", Oct. 1935.

geval naar voren van een echtgenoot, die droomde, dat zijn vrouw door een met haar bevriende familie werd uitgenoodigd en aldaar voor een dans gevraagd werd. Het bleek haar echter onmogelijk van haar plaats op te staan (zij voelde zich als verlamd) en zij kon, uit dien hoofde, niet dansen. Den volgenden dag ging deze droom tot in bijzonderheden in vervulling, ofschoon de man zijn droom niet aan zijn vrouw verteld had. Tanagras is nu de meening toegedaan, dat wij hier te doen hebben met een („hysterische") verlamming, bij de vrouw ontstaan op grond van telepathisch geïnduceerde autosuggestie. Suggestor was hier dan haar jaloersche echtgenoot....

De voordrachten van Krohn en Ring waren, zooals de titels reeds aanduiden, van ken-critischen aard. Dingwall's voordracht hield een critiek op de spiritistische beweging in....

Ofschoon de parapsychologie niet als een op zichzelf staande tak van wetenschap mag worden beschouwd, doch gezien dient te worden als een zijtak der empirische psychologie [21]), evenals o.m. de dierpsychologie en de kinderpsychologie, zoo is nochtans de tijd nog niet gekomen, waarin het onderzoek der mediums en hun verschijnselen voor het grootste gedeelte in handen is van psychologen.

De geschiedenis der moderne parapsychologie leert ons, dat tientallen jaren lang het onderzoek in handen is geweest van spiritisten, theosofen en occultisten. Onder hen bevonden zich aanvankelijk betrekkelijk weinig wetenschappelijk gevormde personen. [22])

Toen na 1870 wetenschappelijke onderzoekers (William Crookes c.s.) zich begonnen bezig te houden met het onderzoek van enkele personen, die in de kringen der spiritisten in hoog aanzien stonden (D. D. Home e.d.), en hun verschijnselen — in den beginne veelal met geen ander doel dan om het vermeende bedrog aan te toonen — waren er aanvankelijk slechts weinigen onder deze geleerden, die tot de psychologen gerekend dienden te worden. C. Lombroso was een der eersten van hen.

---

21) Maken wij met Heymans („Inleiding tot de speciale psychologie", Haarlem, 1929) onderscheid tusschen een algemeene en een speciale psychologie, zoo moeten wij de parapsychologie bij de speciale psychologie onderbrengen.

22) Dit houdt ongetwijfeld verband met het feit, dat de paranormale verschijnselen niet pasten in het natuurwetenschappelijk wereldbeeld der 19de eeuw. Thans is dit geheel anders geworden. De uitkomsten der onderzoekingen der parapsychologen steunen vele moderne natuurwetenschappelijke (natuurfilosofische) inzichten. Zie b.v. mijn studie over: „Ideoplastie" in mijn: „Hoofdstukken uit de parapsychologie" (Utrecht, 1934) en de zeer interessante verhandeling van Prof. Ch. van Os over: „De tijd als vierde dimensie" in: „De Gids", Febr. 1935.

Zeer terecht merkt H. Driesch in zijn boekje: „Parapsychologie" [23]) op, dat het „den heutigen Psychologen aller Länder mit ganz wenigen Ausnahmen zum schweren Vorwurf gemacht werden muss, dass sie sich um das neu erschlossene Gebiet der wissenschaftlichen Parapsychologie gar nicht kümmern, weder im positiv arbeitenden noch im theoretisierenden Sinne". Nog steeds is de belangstelling van de zijde der officieele psychologen voor het onderzoek der mediums en hun verschijnselen onvoldoende te achten, al begint hier dan ook meer en meer een verandering ten goede te komen. Dit is in hooge mate te betreuren, daar de psycholoog hier toch de eerst aangewezen vakgeleerde is die het onderzoek van het mediumisme ter hand behoort te nemen. Een toename der belangstelling der psychologen voor de parapsychologie, actieve werkzaamheid van psychologen op dit gebied, zal, m.i., in hooge mate de ontwikkeling der parapsychologie bevorderen. Zelf psycholoog zijnde, die zich als parapsycholoog gespecialiseerd heeft, heb ik de te geringe deelname van psychologen aan dit congres betreurd en als een gemis gevoeld.

De parapsychologie ondervindt tot op den dag van heden de nawerking van de onthouding, welke haar, tientallen jaren lang, van de zijde der psychologen is ten deel gevallen.

In ons land verkeeren wij op dat punt in een bevoorrechte positie. De eerste voorzitter onzer S. P. R., Prof. Dr. G. Heymans, was een psycholoog van wereldvermaardheid. De huidige leiding der vereeniging berust in de handen van vakgeleerden, waaronder psychologen, die er naar streven gezamenlijk een zoo harmonisch mogelijke werkgemeenschap te vormen in dienst van het parapsychologisch onderzoek, waarin een ieder zijn eigen taak heeft.

Onder deze omstandigheden kunnen wij — en dit congres heeft mij in deze overtuiging gesterkt — rustig op den ingeslagen weg voortgaan. Nederland heeft zich niet onttrokken „aan zijn plicht, mede te werken en naar krachten mede te werken aan de oplossing van die groote vraag, die ons door het voorkomen der occulte dingen wordt gesteld". [24]) Het moge een tijd lang, toen na Heymans' aftreden onze S.P.R. door een samenloop van omstandigheden niet aan de aan haar gestelde verwachtingen dreigde te beantwoorden [25]), zoo geschenen hebben, na 1928 heeft zij zich wederom weten op te heffen, en het wekt gevoelens van dankbaarheid jegens al

23) München, 1932, pag. 94.

24) Zie de rede van Mr. P. W. de Koning, uitgesproken op jaarvergadering van 29 Maart 1929. „Mededeelingen der S.P.R.", No. 15, pag. 5 e.v.

25) Zie T. v. P., I, pag. 193 e.v.

degenen, die er toe hebben meegewerkt, dat onze S.P.R. thans ook in het buitenland met waardeering genoemd wordt. [26])

Tevens zij dit ons echter een aansporing om op den ingeslagen weg met — zoo het kan — nog meer toewijding voort te gaan.

Op de vergadering der nationale comités, welke in den middag van den 29en Aug. werd gehouden, werd er — in het bijzonder van Engelsche en Nederlandsche zijde — op aangedrongen, dat in de toekomst strengere eischen aan de sprekers gesteld zullen worden. Er zijn reeds maatregelen getroffen om aan dit verlangen te kunnen voldoen.

Besloten werd het zesde congres in 1937 te Boedapest te doen plaatsvinden.

Van Nederlandsche zijde werd het voorstel gedaan om te komen tot de oprichting van een internationaal tijdschrift. Met algemeene stemmen werd besloten te trachten tot de oprichting daarvan te geraken.

Onnoodig te zeggen, dat ook bij dit congres de ontspanning niet vergeten is geworden.

De congres-leiding heeft enkele uitstapjes in de omgeving van Oslo weten te organiseeren, waarvoor haar slechts lof gebracht kan worden. De deelnemers hebben ruimschoots gelegenheid gekregen te genieten van de schoonheid van het Noorsche landschap.

Het congres werd besloten met een diner op „Dronningen", een drijvend restaurant. Verschillende sprekers voerden hier het woord en uit hetgeen zij zeiden bleek, hoe voortreffelijk de stemming onder de deelnemers was. Dr. Wolf sprak namens de Nederlandsche S.P.R. woorden van dank, waarbij hij enkele woorden wijdde aan de Pan-Europa-gedachte en de taak der kleine staten. Zijn rede oogstte een geestdriftig applaus. Het deed goed te constateeren, dat het denkbeeld der internationale broederschap leefde in de harten van velen, die op dit congres aanwezig waren en die afkomstig waren uit zoovele verschillende deelen van Europa.

De heer Vett heeft mij het verzoek gedaan zijn opvolger te willen worden. Ofschoon dit voor mij, die toch reeds met zooveel belast is, weer extra werk zal meebrengen, zoo heb ik nochtans gemeend hem, die zoovele jaren deze taak met groote opgewektheid heeft vervuld, te moeten ant-

26) Zie: „Light", 12-9-1935; „Neue Freie Presse" (Weenen), 15-9-1935.

woorden, dat ik aan dit, zeer zeker vereerend verzoek zal voldoen.

Reeds nu wil ik er op wijzen, dat ik deze taak alleen dan naar behooren zal kunnen vervullen, indien ik in de gelegenheid zal worden gesteld grondige wijzigingen aan te brengen in den opzet der congressen.

TENHAEFF.

Telekinetische verschijnselen bij het medium Clio

door Dr. A. TANAGRAS (Athene).

Het is nu ongeveer 4 jaar geleden, dat een jonge dame van ongeveer 25 jaar zich bij onze S.P.R. aanmeldde, en mij om raad vroeg met betrekking tot eenige vreemde verschijnselen, die zich bij haar voordeden.

Mej. Clio maakt deel uit van een familie van intellectueelen (haar broer is doctor in de wis- en natuurkunde): zijzelf bezit het einddiploma van een gymnasium en woonde bij haar ouders in.

Binnen een week verloor zij haar vader en zuster door den dood en dit gebeuren gaf haar een hevigen psychischen schok. Als gevolg van dezen psychischen schok begonnen zich bij haar verschijnselen, zooals men deze wel in spookhuizen aantreft, voor te doen.

Bovenal verplaatsingen van voorwerpen en meubels kwamen in haar nabijheid voor. Deze verplaatsingen hadden niets gemeen met die welke veroorzaakt worden door een of andere blinde kracht, zooals b.v. het geval is bij die verplaatsingen. welke ontstaan door een windstoot of door een electrische ontlading. Integendeel, het was alsof een onzichtbare, maar met bewustzijn begiftigde kracht, hen veroorzaakte met het doel indruk te maken op de omstanders. Vrees aanjagen of een grap uithalen. Een windstoot of een electrische ontlading kunnen desnoods nog een tafel omverwerpen, maar het is ten eenenmale uitgesloten, dat zij een glas, gevuld met water, van de eene tafel naar de andere kunnen brengen of een kast kunnen openen, welke met een sleutel afgesloten is.

Ik heb, toen mej. Clio mij om raad kwam vragen, getracht haar het wezen van deze verschijnselen (die zijzelf op de wijze der spiritisten zocht te verklaren) te doen begrijpen. Deze verschijnselen deden zich overigens bij haar niet steeds even krachtig voor. Wanneer zij zich erg nerveus gemaakt had, waren de verschijnselen in den regel krachtig. Ik vertelde haar o.m. dat zij deze exotische kracht nog wel op een andere wijze kon aanwenden dan om er slechts dergelijke flauwe grappen mee uit te

halen gelijk zij tot op heden daarmede — zij het ook onbewust — gedaan had. Met dit al diende zij echter dit „afgeven" der „kracht" als een natuurlijk gebeuren te beschouwen, een natuurlijke ontlading. Indien deze ontlading niet plaats vond, zoo zeide ik haar, zou deze „afgifte" (émission) in haar eigen organisme allerlei ernstige storingen te voorschijn kunnen roepen, een ernstige neurasthenie of, op zijn allerminst, een ernstige hysterische crisis. Ik wenschte haar geluk; niet alleen met het feit, dat zij daaraan op zoo'n gelukkige wijze ontsnapt was, maar tevens daarmede, dat zij thans in staat was zelf die vreemde verschijnselen te kunnen observeeren, die de legende van de spookhuizen hebben doen ontstaan.

Ik heb nog meer gedaan bij gelegenheid van dit gesprek. Ik heb getracht haar belangstelling te wekken voor het experimenteel onderzoek van de telekinesie, ik heb haar op de groote beteekenis van het onderzoek van dit verschijnsel gewezen, en getracht het daarheen te leiden, dat zij aan mijn verzoek, zich beschikbaar te stellen voor een onderzoek, zou voldoen.

Ik heb haar uitgelegd, dat de telekinetische verschijnselen, die zich in „spookhuizen" voordoen, het bewijs leveren, dat het levende menschelijk lichaam een onzichtbare „kracht" uitstraalt, die *op een intelligente wijze* kan werken. Men kan deze kracht in het *levende lichaam ziel* noemen, en het leveren van het wetenschappelijk bewijs van het bestaan van deze kracht (met behulp van proefnemingen) dient gezien te worden als een van de meest belangrijke taken, waarvoor men zich in dienst van de psycho-fysiologie gesteld kan zien.

Het jonge meisje dat zeer intelligent is, begreep dadelijk de groote beteekenis van dit onderzoek en stelde zich beschikbaar.

Ik begon nu met na te gaan of het haar ook mogelijk was om op paranormale wijze (onder zeer streng toezicht) een of ander klein voorwerp (lucifer, steentje, propje papier), dat zich onder een glazen klok bevond, te verplaatsen. Mijn streven was er dus op gericht, naar willekeur de proeven van Prof. Winther met het medium Rasmussen [1]) te herhalen. Ook dacht ik aan de proeven, waarvan Ir. F. Grunewald gewag heeft gemaakt op het tweede internationale congres voor parapsychologie te Warschau. [2]) Daarom gaf ik haar tevens een klein kompas en daarbij de opdracht, te trachten afwijkingen van de magneetnaald te bewerkstelligen.

---

1) „Zeitschrift für Parapsychologie", 1930, pag. 1 e.v.

2) „L'état actuel des rech. psych. d'après les travaux du IIme congr. int. tenu à Varsovie en 1923", Parijs, 1924, pag. 267 e.v.

Ik liet haar thuis eerst voor zichzelf probeeren, of haar dit inderdaad zou gelukken.

Een week daarna kwam Clio mij triomfantelijk vertellen, dat het haar gelukt was (op paranormale wijze) de naald te beïnvloeden. In het begin was er slechts een zeer geringe uitslag, maar langzamerhand begon het beter te gaan en ten slotte gelukte het haar de naald volledige cirkels te doen beschrijven.

Toen ik er mij op grondige wijze van vergewist had, dat de beweging inderdaad op paranormale wijze bewerkstelligd werd, ben ik dadelijk naar de Universiteit gegaan, om aldaar verslag van mijn bevindingen uit te brengen bij Prof. Athanassiadis, directeur van het natuurkundig laboratorium, die zich zeer voor deze proeven interesseerde en een reeks proeven nam, waarvan men de resultaten vindt medegedeeld in het: „Zeitschrift für Parapsychologie" van Mei 1932.

Het onderzoek van de „uitstraling" met behulp van een electrocardiograaf (zie het electrocardiogram op pag. 198 van genoemd tijdschrift) toonde aan, dat deze „uitstraling" *niet van electrischen aard was*, een meening, die Prof. Chondros (natuurkunde) van de Universiteit van Athene toegedaan was.

Ik heb toen de proef van Grunewald willen herhalen, ten einde na te gaan of zij (de „uitstraling") ook van magnetischen aard kon zijn. Op de tafel, waarop het kompas geplaatst was, strooide ik wat ijzervijlsel. Indien de „uitstraling" inderdaad magnetische eigenschappen bezat, zou een rangschikking der deeltjes volgens de bekende kromme lijnen moeten ontstaan tijdens de bewegingen van de naald. Ook heb ik een laagje ijzervijlsel uitgestrooid op een blaadje papier, en dat op haar hand gelegd. Ofschoon beide malen de naald uitslagen vertoonde, bleven beide malen bewegingen der ijzerdeeltjes (waarvan Grunewald gewag maakt) uit.

De proefnemingen met Clio vonden steeds *bij vol daglicht* plaats. *Steeds* nam ik daarbij de navolgende contrôle-maatregelen, welke, naar mijn meening, afdoende geacht dienen te worden.

Voor het experiment, en met het doel te voorkomen dat zij angstig zou kunnen worden, breng ik Clio in hypnotischen toestand. Daarna geef ik haar de suggestie dat, wanneer ik haar zal hebben doen ontwaken, zij niemand om zich heen zal zien. Daarna doe ik haar ontwaken. Vanzelfsprekend wordt zij thans niet wakker in haar normalen toestand, zij bevindt zich thans in een *post-hypnotischen* toestand. Maar deze toestand heb ik juist van noode. Zij ziet thans niemand meer om haar heen — ook

mij niet. [3]) Ik neem nu haar handen en ik laat deze vier of vijf maal over het kompas cirkels beschrijven. Indien zij slechts een kleine hoeveelheid van de een of andere verdachte stof (magnetisch gemaakt ijzervijlsel, enz.) aan haar vingers had, *zou dit door deze manier van doen dadelijk aan het licht komen, daar de naald dadelijk op deze stof reageeren zou.* Indien, na deze contrôle, de naald onbewegelijk blijft, laat ik haar begaan.

In den regel zien wij, dat de magneetnaald — nadat zij zich gedurende 4 à 5 minuten geweldig ingespannen heeft, voortdurend handbewegingen makende op een afstand van enkele centimeters van het kompas — begint te bewegen. Eerst weinig, daarna meer om ten slotte volledige cirkels te gaan beschrijven. Bij herhaling zien wij, dat zij met haar handen plotseling bewegingen gaat maken, in een richting tegengesteld aan die, waarin zij haar handen zoo juist bewoog. De naald stopt dan, om daarna ook in omgekeerde richting te gaan draaien.

Wanneer de beweging er eenmaal is, gaat alles veel gemakkelijker en Clio blijkt dan in staat te zijn *de naald naar willekeur te doen stoppen om deze daarna opnieuw te laten draaien.*

„Nu zul je niet langer bewegen...." zegt zij, en ondanks het feit dat zij „passes" maakt blijft de naald onbewegelijk.

„Nu zul je weer gaan draaien...." vervolgt zij. En vlak daarop begint de beweging opnieuw te ontstaan.

Het wetenschappelijk, experimenteel onderzoek der telekinesie is door Prof. Voréas sedert het vorig jaar door de Universiteit van Athene ter hand genomen. Daarentegen is men daar reeds na het congres van Athene — in 1931 — begonnen met het experimenteel onderzoek van de telepathie en de psychoskopie. Laten wij hopen, dat de Universiteit van Oslo ook weldra het onderzoek der paranormale verschijnselen ter hand zal nemen.

Nederland heeft ons hier een belangrijk voorbeeld ter navolging gegeven met de toelating van twee privaat-docenten in de parapsychologie. Te Leiden zien wij Dr. P. A. Dietz, te Utrecht Dr. W. H. C. Tenhaeff. Ik breng hier een eeresaluut aan dit land. Het Noorden, met zijn superieure beschaving, heeft het voorbeeld gegeven.

Elk jaar brengt de Grieksche S. P. R., nadat zij daartoe officieel is uitgenoodigd, haar mediums in het psychologisch laboratorium der Universiteit. Ik begin dan met een voordracht te houden, waarin ik een en ander vertel over de parapsychologie. Daarna worden de studenten

3) Wij spreken hier van negatieve hallucinaties. Vgl. du Prel: „Studiën", Ned. vert., Amersfoort, 1909, II, pag. 27 e.v. T.

in groepen verdeeld. Zij nemen onderling telepathische proeven en worden in de gelegenheid gesteld zittingen bij te wonen met proefpersonen, die hun verschijnselen van psychoskopie, telekinesie en post-hypnotische suggestie te zien geven. Ik stel er prijs op hier openlijk mijn dank uit te spreken jegens Prof. Voréas. Aanvankelijk stond hij een weinig gereserveerd tegenover deze onderzoekingen, maar langzamerhand kwam hij — op grond van eigen experimenten — meer en meer tot de overtuiging, dat de proefpersonen hem belangrijke verschijnselen te zien gaven, en hij aarzelde niet, hen, die hem deze verschijnselen te zien gaven, in Universitaire kringen te introduceeren.

Ik betreur het in hooge mate, dat ik over onvoldoende geldelijke middelen beschik om het zoo belangrijke medium Clio hier op dit congres te laten demonstreeren. De aanwezigen zouden — indien ik haar hier mee had kunnen brengen — persoonlijk in de gelegenheid zijn geweest getuigen te zijn van een der meest belangrijke verschijnselen der fysiologische psychologie. *Het bestaan van zooiets als een uitstraling welke in staat stelt telekinetische verschijnselen te bewerkstelligen. Het bestaan van deze „uitstraling" wettigt het vermoeden dat lang niet alle verhalen over spookhuizen naar het rijk der fabelen dienen te worden verwezen. Wij beginnen thans iets te begrijpen van het wezen der verschijnselen in z.g. spookhuizen.*

Helaas worden in ons werelddeel, dat zoo trotsch is op zijn beschaving, millioenen en nog eens millioenen besteed voor politieke doeleinden, voor den strijd der partijen en voor de bewapeningen, die voorbereidingen zijn voor een nieuwen oorlog, die de geheele Menschheid in rouw zal dompelen. De wetenschap, de vooruitgang, de toekomst der Menschheid zijn zaken, die slechts een kleinen kring van geleerden interesseeren, die allerlei moeilijkheden te overwinnen hebben om hun werk te kunnen voortzetten....

GELD BESCHIKBAAR STELLEN VOOR ONDERZOEK OP DEZE KINDERLIJKE WIJZE?

Boekbespreking.

's Menschen Leven na den Dood in het licht van de Heilige Schrift, de menschelijke ervaring en het moderne psychische onderzoek door Ch. L. TWEEDALE, predikant te Weston, Otley, vertaald (naar de vierde Engelsche uitgave) door W. Ree, N.V. Leidsche U.M., Leiden, 1935.

De schrijver zegt in zijn voorrede: „Over het doel van dit werk en voor wie het bestemd is": „Mijn werk is eerder getuigend dan polemisch. De fanatieke volgeling van welke leerstelling ook, de man zonder eenig geloof, de man met „het gezonde verstand", de materialist, voor wien geen mysteries bestaan, zij allen mogen op mijn rampzalig hoofd de fiolen hunner gramschap uitgieten." Hij vergeet hierbij den parapsycholoog te noemen, die dat zekerlijk niet nalaten zal.

Wij slaan bladz. 244 op. We vinden daar het verhaal van de hertogin van Hamilton die aan een zekeren Dr. Cooper vertelde van een visioen dat zij gehad had. „Ik ging naar bed, maar na een poosje in bed gelegen te hebben, was ik nog niet in

slaap en dacht dat ik een tooneel voor me zag afspelen. De spelers daarin waren Lord L., liggend in een stoel alsof hij een flauwte had, en een man met een rooden baard, die over hem heen gebogen stond. Hij stond naast een bad, en boven dat bad zag ik duidelijk een roode lamp."

Dr. C. zeide toen: „Ik behandel op het oogenblik Lord L., er mankeert hem heel weinig; hij gaat niet dood en zal binnenkort wel weer heelemaal in orde zijn."

Lord L. werd beter. Plotseling kwam er echter een terugval. Dr. C. werd opnieuw ontboden. „Twee ziekenoppassers verzorgden hem. Eén was ziek geworden, maar toen ik den anderen verpleger zag, leek de droom van de hertogin werkelijkheid geworden. Hij stond naast een bad over den Earl gebogen, en vreemd genoeg had hij een rooden baard. Daar stond het bad met een roode lamp er boven; men ziet niet vaak een roode lamp boven een bad, en juist dàt bracht de geschiedenis in mijn herinnering terug...."

Tweedale teekent hierbij aan: „Dit is een ware voorspelling of openbaring van een toekomstige gebeurtenis, welke niet door een anti-spiritistische theorie weggeredeneerd kan worden...." M.a.w. een geest heeft — volgens Tweedale — de hertogin een blik in de toekomst doen slaan. Dat hier ook een animistische verklaring van dit merkwaardig gebeuren mogelijk is en dat deze verklaring zelfs meer voor de hand liggend is (men denke hier aan de Kantiaansche beschouwingen over het probleem van ruimte en tijd) komt niet bij den getuigenden schrijver op. Dergelijke feiten, zegt hij, „geven absolute bewijzen van de tusschenkomst van bovenmenschelijke wezens of intelligenties uit het geestenrijk ten opzichte van onze aardsche zaken." (Pag 246).

Er is welhaast geen paranormaal verschijnsel of Tweedale weet ons ervan te vertellen dat het door geesten bewerkstelligd wordt. Animistische beschouwingen komen, volgens hem, slechts voor bij personen, die onvoldoende van het onderwerp afweten (pag. 681). Dat reeds in het jaar 1890 A. Aksakow — onder invloed van E. v. Hartmann's verhandeling: „Der Spiritismus" — zijn geestverwanten er op wees, dat vele verschijnselen door hen ten onrechte aan de inwerking van geesten worden toegeschreven en de begrippen personisme en animisme opstelde, waarmede hij het parapsychologisch onderzoek een belangrijken dienst bewees 1), is dominee kennelijk ontgaan, evenals zoovele andere dingen. Wij geven dominee de raad zich eerst eens grondig met de psychologie en de wijsbegeerte bezig te houden alvorens zich opnieuw aan een boek op dit gebied te „bezondigen".

Die raad zal hem trouwens in zijn vaderland wel reeds gegeven zijn. Overigens geloof ik niet, dat een zoo eigenwijs man zich raad laat geven. Tenhaeff.

ISHTAIR: *„Heiland Tijd"* en: *„Het Proces Voor en Door"*, L. J. C. Boucher, den Haag, 1934 en 1935.

Twee boeken met allerlei fantastische theorieën die voor hoogere, geïnspireerde wijsheid door moeten gaan.

Als de „geïnspireerde" schrijver begint met ons te vertellen („Heiland Tijd", pag. 5), dat „wat men tegenwoordig „Psychologie" noemt allereerst „Neurologie" is", is hij er al naast. En hij is er vaak naast in deze beide geschriften, al zegt hij ook weleens een enkelen keer een waarheid als een koe. Beide geschriften zijn een wonderlijke mengeling van onjuistheden, fantasterijen en waarheden.

In onze dagen, waarin er — zooals Prof. J. Huizinga zeer terecht heeft opgemerkt 2) — een daling van de kritische behoefte en een vertroebeling van het kritisch vermogen te constateeren valt — zal het dergelijke boeken echter zeker niet aan lezers ontbreken. Er zijn zelfs al waardeerende beschouwingen over verschenen!

Tenhaeff.

1) Zie H. N. de Fremery: „Alexander N. Aksakow" in T. v. P., IV, pag. 193.
2) „In de schaduwen van morgen", Haarlem, 1935.